CEMİL MERİÇ

BÜTÜN ESERLERİ 3

Jurnal

Cilt 2 • 1966-83

İLETİŞİM YAYINLARI

İletişim Yayınları 222

Cemil Meriç Bütün Eserleri 3

ISBN 975-470-365-5

1. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Ekim 1993

2. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Kasım 1993

3. BASKI ©iletişim Yayıncılık A. Ş. Aralık 1993

KAPAK: Ümit Kıvanç

DİZGİ: Maraton Dizgievi

UYGULAMA: Filiz Burhan

DÜZELTİ: Süleyman Talay

KAPAK BASKISI: Ayhan Matbaası

İÇ BASKI ve CİLT: Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 34400

Cağaloğlu İstanbul

Tel. 516 2260-61-62 • Fax: 516 1258

CEMİL MERİÇ

JURNAL

Cilt 2
1966 - 83

YAYINA HAZIRLAYAN

Mahmut Ali Meriç

CEMİL MERİÇ, kendini "*Yazar ve hocayım. Başlıca işim düşünmek ve düşündüklerimi cemiyete sunmaktır.*" diye tanımlayan özgün bir fikir adamıdır. 1916'da Hatay'da doğdu. Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'dan göçmüştü. Fransız idaresindeki Hatay'da Fransız eğitim sistemi uygulayan Antakya Sultanisi'nde okudu. Tercüme bürosunda çalıştı, ilkokul öğretmenliği ve nahiye müdürlüğü yaptı. İstanbul'a gidiş gelişlerinde Nazım Hikmet, Kerim Sadi gibi Türk sosyalistleriyle ilişkiye girdi. Stalin'in Teori ve Pratife'ini çevirdi. "Hatay hükümetini devirmeye çalıştığı" suçlamasıyla yargılanıp hapis yattı. 1940'da İstanbul Üniversitesi'ne girip Fransız Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördü. Mükemmel düzeyde Fransızca okuyup yazan Meriç, İngilizceyi anlıyor, Arapçayı -

kendi ifadesiyle-"söküyor"du. Elazığ'da (1942-45) ve İstanbul'da (1952-54) Fransızca öğretmenliği yaptı. 1941'den başlayarak *İnsan, Yücel, Gün, Ayın Bibliyografyası* dergilerinde yazmaya başladı. lO'de okutmanlık yaptı (1946-74), Sosyoloji Bölümünde ders verdi (1963-74).

1955'de, gözlerindeki miyopinin artması sonucu görmez oldu, ama olağanüstü çalışma ve üretme temposu düşmedi. *20. Asır, Dönem, Yapraklar, Yeni İnsan, Kubbealtı, Türk Edebiyatı* dergilerinde yazıları yayımlandı. Hisar dergisinde "*Fildişi Kuleden*" başlığıyla sürekli denemeler yazdı. 1974'de emekli oldu ve yılların birikimini ardarda kitaplaştırmaya girişti. 1984'de önce beyin kanaması, ardından felç geçirdi, 13 Haziran 1987'de vefat etti. İlk telif eseri Balzac üzerine küçük bir incelemeydi. *Hint Edebiyatı* (1964) daha sonra *Bir Dünyanın Eşiğinde* başlığıyla iki kez daha basıldı. *Saint-Simon İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, 1967'de çıktı. 1974'den sonra yayımlanan kitapları şunlardır: *Bu Ülke* (1974, 5 baskı), *Ümrandan Uygarlığa* (1974, 2 baskı), *Mağaradakiler* (1978,2 baskı), *Kırk Ambar* (1980), Bir Facianın Hikâyesi (1981), Işık Doğudan Gelir (1984), *Kültürden İrfana* (1985). Cemil Meriç'in kimisinin izini kendi de yitirdiği ve "kitapçıda kayboldu" diye andığı çok sayıda çevirisi arasında Uriel Heyd'in Ziya Gökalp. Türk Milliyetçiliğinin Temelleri (1980), Thornton Wilder'in Köprüden Düşenler (1981) ve Maxime Rodinson'un Batı'yı Büyüleyen İslâm (1983) adlı eserleri sayabiliriz.

ÜZERİNE

"Bir çağın ideali, idealin kendisi değildir, herhangi bir idealdir. Başka idealler de var. Her çağın, her milletin kendine göre bir güzel anlayışı var... Bütün bu güzellikleri tatmaya çalışalım, genişletelim ufkumuzu. Geçen devirlerde yaşamak, yani derinleşmek ve ömrü alabildiğine uzatmak; başka ülkelerde yaşamak, başka insanlarla acı çekmek, başka insanlarla gülmek, damlayken denizleşmek ve ân'ı ebediyete sığdırmak; kalbini bütün heyecanlara açmak, yani sınır taşlarını devirmek, çağların ve politikaların sınır taşlarını; bütün insanlığı aynı büyük aşk içinde birleştirmek...

Sanatçının tek vazifesi vardır bence: insanları birbirine sevdirmek, iki insanı veya iki milyar insanı. Sanat, bir heyecan seyyalesiyle[*] kilometrelerin ve asırların ayırdığı kalpleri birleştiren büyüdür."

(*Cemil Meriç, 19 Ekim 1966 tarihli mektuptan*)

Cemil Meriç'in Jurnal'i aslında bir bütün. Bu bütünü ikiye ayırmamızdaki başlıca neden, tümünün tek bir cilt halinde basılmasının hacim bakımından imkânsız olması. Bu imkânsızlığın yanı sıra, içeriği bakımından da Jurnal'de bir farklılaşma göze çarpıyor. Gerçekten de Jurnal'in elimizdeki ikinci bölümünün ilk yarısı Cemil Meriç'in mektuplarından oluşuyor ve mektuplar, Jurnal'in ağırbaşlı akışı içinde, eserin bütününe bambaşka bir boyut, değişik bir soluk, ilginç bir içerik kazandırıyor.

Ayrıca 1965 yılının sonunda noktalanan 1963-65 arası yazılar ve pek az mektup, yazarının en yoğun ve devamlı biçimde günlük tuttuğu iki yıllık bir dönemi kapsarken, ikinci ciltte yer alan ve 1966'nın Ekim ayında başlayan mektuplar ve 1967 ile 1983 arasına serpiştirilmiş günlükler on altı yıllık bir zaman dilimini kucaklıyor.

Bu oldukça uzun süre içinde, mektuplarına ve Jurnal'ine yansıdığı kadarıyla Cemil Meriç'in entelektüel gelişmesine, duygularının ve düşüncelerinin şekillenmesine tanık olmak, yazarı biraz daha iyi tanımak, 196O'lı yıllardan 1980'li yıllara, bütün canlılığı, bütün sıcaklığı, bütün samimiyetiyle bir gönül ve düşünce adamının hayat serüvenini izlemek fırsatı doğuyor bir kez daha.

Jurnal 2'de yer alan, Cemil Meriç'in Lamia Hanım'a mektupları, onu bambaşka bir açıdan, kişiliğinin bambaşka bir yönüyle tanımamıza imkân sağlıyor. Bu mektuplar sayesinde, tanıdığımızı sandığımız ama daha çok eserlerinden tanıdığımız yazarı hiç bilmediğimiz yanlarıyla keşfetmemiz, kişiliğine daha çok saygı duymamız ya da hayal kırıklığına uğramamız mümkün olabiliyor.

İnsanoğlunun düşünür ve sanatçı kişiliğinin arka planında birçok zaafı da var kuşkusuz. Bu zaaflar bazen gizli kalıyor, bazen de, elimizdeki mektuplarda olduğu gibi, o kişinin kaleminde bambaşka renklere, itiraf ve ifşalara bürünerek, düşünce ve edebiyat dünyasına güzel eserler kazandırıyor, psikoloji bilimi için paha biçilmez belgeler oluşturuyor ve o kişiyi günlük yaşantısı, maddi ve manevi zevkleri, tatminleri ve tatminsizlikleri, sevgileri ve düşmanlıkları, kısacası bilinmedik yanlarıyla biraz daha yakından tanımamıza yardımcı oluyor.

Cemil Meriç'in önce Jurnal'ini, şimdi de mektuplarını ve Jurnal'inin ikinci kısmını yayımlayarak, onun entelektüel kişiliğinin kitaplarına yansımamış bir yanını, duygusal kişiliğinin ise, mektuplarına yansımış olduğu kadarıyla önemli bir bölümünü okuyucuya sunabilmekteyiz. Onun bu duygusal kişiliğinin entelektüel boyutlarını, günlük dalgalanmalarını, endişeleri, sevinçleri, huzursuzlukları içinde bütün şiirsel yanıyla gözler önüne seren, duygu yüklü, sevgi ve öfke yüklü mektuplarının değerlendirilmesini okuyucuya bırakıyoruz.

Mektuplar bir yaşam öyküsü niteliğinde olmaktan çok, Cemil Meriç'in hayatının bir döneminden kesitler, devamlı şekillenen portresinden taslaklar sunuyor bize. Yaşadığı belki de önemsiz birçok olay mektuplardaki ifadesi sayesinde değer kazanıyor.

Mektuplar canlı ve çoğu kez doğaçlama bir düşüncenin ürünü, her konuda bir şeyler söylemek isteyen bir insanın anlık tepkileri, anlık izlenimleri, bazen acele değerlendirmeleri.

Mektupların bir önemi de yazarı yapmacıksız olarak, ev kıyafetiyle karşımızda bulabilmemizi mümkün kılmaları, ev kıyafetiyle, daha doğrusu her kılıkta. Enstantanelerin keyfi ve gerçekliği ile. Bu yazışmanın satırları arasında yazarının kalp atışlarını duyar gibi oluruz, nabzının hızlandığını ya da ağırlaştığını hissederiz adeta.

Hem yazarın uğraştığı konuları sezinleriz bu yazılarda, hem de o konularla ilgili düşüncelerinden, izlenimlerinden yankılar buluruz. Bu mektupları yazmış olması Cemil Meriç'in kendi içine kapanmadığının, fildişi kulesine çekilmediğinin, kitaplarında ifadesini bulan düşüncelerinden çok daha değişik düşünce ve izlenimlerini, bir anlamda topluma mâletmek arzusunun bir göstergesidir de aynı zamanda.

Mektuplar yazarın jurnalidir de, onun edebî konulardaki yaklaşımlarını, değerlendirmelerini, eleştirilerini, tarihî konulardaki düşüncelerini içerdikleri gibi, his ve aşk dünyasını da yansıtırlar. Sonuçta mektuplar Jurnal'i, Jurnal de mektupları tamamlar.

Mektuplarında da Jurnal'inde de hep samimidir Cemil Meriç, bazen fazla açık ve yalındır, kimseye yaranmak gibi bir endişesi zaten yoktur. Hisseden ve düşünen adamdır Cemil Meriç, düşünmek, hem de doğru düşünmek ister, doğru düşünmek hissetmektir aynı zamanda, zevk sahibi olmaktır, kesin ve hızlı bir ayırım yapabilmek, kararlar alabilmektir.

Sağduyulu olmak demektir düşünmek, umutsuz olmamak, hayaller dünyasına saplanıp kalmamak, üretken olmaktır, çalışmaktır. Doğru düşünmek başkalarıyla birlikte ve başkaları için de düşünmektir.

Her mektup külliyatının romantik bir yanı mutlaka vardır. Yazar kendini olduğu gibi gösterir mektuplarında, acılarıyla, ümitleriyle, hayalleriyle, kendini tahlil eden bir insanın ciddiyetiyle, okuyucusunu, okuyucusu tek bir kişi de olsa, ebediyet karşısında tanık alarak.

Her mektup külliyatının romantik bir yanı mutlaka vardır dedik ama Cemil Meriç'in mektupları, romantik lezzetlerinin ötesinde, son derece gerçekçi bir manzara da sunmaktadır okuyucuya. Mektupların yazıldığı dönemde aşk, Cemil Meriç'in hayatının ekseni olmuştur adeta. Coşku ve lirizm, zaman zaman mistik bir değer kazanarak dile gelir bu satırlarda. Cemil Meriç'in mutluluğunun da mutsuzluğunun da kaynağı sevdiği kişidir, onsuz bir dünya düşünemez, ona karşı duyduğu ihtiyacın hayatî bir ihtiyaç olduğuna inanır bütün samimiyetiyle.

Diğerlerinden farklı bir ilişki ağı örülmektedir iki insan arasında, değişik bir aşk söz konusudur, birbirini tamamlayan, birbirinden vazgeçemeyen iki insanın öyküsünü yaşarız bu mektuplarda.

Böylesi bir aşkı, değişik kavramlarla ifade etmiş yazarlar, kimisi mutlak aşk demiş bu sevgiye, kimi zevk aşk, kimi tutku aşk. "*Yüce Aşkın Antolojisi*" adlı bir eserin yazarı olan Fransız Benjamin Peret[1] ise kitabına yazdığı önsözde bu kavramı yüce aşk deyimiyle ifade ediyor ve bu tür bir aşkta çeşitli yüceleştirmelerin söz konusu olduğunu vurguluyor.

> Peret'e göre, "...yüce aşk, mutluluk şarkısına dönüşen bir yalnızlık çığlığıdır, yüce aşkla beraber, olağanüstü, ulvi harikuladelikler insan yaşamının bir parçası oluverir, onun sayesinde, ten ve kafa birbiri içinde erir, aralarında tam bir uyum kurulur... Artık öncesi gibi değildir insan, ani bir değişime uğramış, tene bağlı duyguları ruhani bir boyut kazanmıştır. Benzer bir değişim, karşımızdaki insanda da gerçekleşir. Kendisi olmaktan çıkmıştır kişi, umut edip bekleyen birisi yerine, yepyeni bir hayata başlayan bir başkası vardır karşımızda. Sizi gerçekten tamamlayan insanla karşılaşmışsanız hiçbir ayrılık, hiçbir kopuş düşünülemez artık.
>
> ... Yüce aşk, bu iki değişik insanın birbiriyle sağladığı uyumdur. Ne var ki kadınla erkek arasındaki ayırımı vurgulayarak bir ikilik yaratan

ve bu ikilikten yararlanıp, günlük hayatın en ufak teferruatına kadar insanlar üzerindeki baskıcı tutumunu sürdüren Batı toplumlarında, bu ideal uyum pek mümkün olamamaktadır. Ve bu ideal uyumu yani yüce aşkı yakalayanlar da toplum dışı kalırlar bu yüzden, hatta topluma karşı çıkıyor kabul edilirler çoğu kez. Çünkü toplum yüce aşkın gerçekleşmesine karşıdır, yüce aşkı keşfeden, toplumun ve toplum değerlerinin dışında bir mutluluğun mümkün olduğunu keşfeder. Onun için de insanlar, bu mutluluğu şairlerin ve sanatçıların sesiyle çağırırlar daha çok...

... Yıldırım aşkı deyimi, beklenilen kişiyle karşılaşmanın göz kamaştırıcı niteliğini ifade eder. Bu yıldırım aşkı şuurlu olmayabilir de başlangıçta. Yıldırım aşkı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak içimizde geliştirmiş olduğumuz ideal sevgili modelinin birdenbire karşımıza çıkmasıdır. Bu modelin ideal olması, insanın yarım yanını bütünlemesindedir. Bilincimizde gelişmiş olan bu model çocukluğumuzdan alır kaynağını, ergenlik çağımızda şekillenir, genç kız ya da delikanlı, çoğu kez birbirine zıt eğilimlerin etkisi altında kalır. Bu modelde hem anne ya da babanın oluşturduğu imaj, hem de gençliğimizin günlük yaşantısından izler bulunur.”

Lamia Hanım’la tanıştıktan sonra, yılları aşınmış libaslar* gibi üstünden atar Cemil Meriç, 18 yaşına döner, kişiliği değişir, hem 18 yaşın çılgınlığı, hem de 48 yaşın susuzluğu ile sevmektedir. Herkesten kaçar, yalnız sevgilisinin olmak ister. Vücuduyla, kafasıyla, duygularıyla. 48 yıldır gördüğü rüya gerçek olmuştur. O dünyasının tek kadını, tek insanıdır, zaten her kadında yalnız onu aramıştır.

İdealar âlemindeki kadındır Lamia Hanım ve onu Cemil Meriç yaratmıştır, hasretlerinden, acılarından, rüyalarından. Havva’dan bu yana onun kadar bütün, onun kadar saf, onun kadar girift ve onun kadar güzel ve onun kadar gerçek bir kadın yaratılmamıştır.

Bazen onu kaybettiğini sanır Cemil Meriç, onda rüyasını, onda ideali bulamadığı zaman dünyası kör bir kuyuya benzemektedir. Lamia Hanım Cemil Meriç’in kuvvetidir, onu hayata bağlayan neşedir. Onun için her türlü acıya katlanabilir Cemil Meriç ve onu unutmayı, onsuz avunmayı ihanetlerin en büyüğü sayar.

Mektuplarında maskesizdir Meriç, kelimelerin arkasına saklanmaya gerek duymaz, yazdıklarını bir daha okumaz, düzeltmez, kalbiyle kalemi arasında kapı yoktur. Ama perspektif hatası yapmak da istemez.

Bir suç işler gibi mektup yazmaktadır, çok defa en kötü, en bedbin, en ilhamsız zamanlarında. İstediği zaman yazamamaktadır, istediğini yazamamaktadır, çünkü yazmak için kaçmak mecburiyetindedir, bir başkasına yalvarmak zorundadır, hep bir başkasının aracılığına muhtaçtır.

Kavuşmak sonra da ayrılmak trajedilerin en büyüğüdür. Zaman zaman ölmekten başka arzusu olmadığını yazacak kadar bedbindir. Zaman zaman hayata bağlanır, sevdiği insanı ebedileştirmek, onda ebedileşmek ve sonra ölmek ister. Aşkı ıstırabın prizmasından seyretmektedir Cemil Meriç.

Aslında kendine güveni sonsuzdur, başkalarına benzemez o, "*tektim ve beni bütünümle seviyordun, sevmeğe mahkûmdun*" diye yazacak kadar iddialıdır. Her zamanki gibi yalnız o vardır, o, fetheder gibi, cengeder gibi, yaratır gibi konuşur, o, bütünüyle muhteşemdir. Ama anlaşılmamıştır, hayatı hayal kırıklıklarıyla, zilletlerle doludur. İkbal, servet veya haz için de olsa küçülmemiştir, yalvarmamıştır.

Sevgilisi, her zerresiyle perestişe[*] layıktır, onun kabiliyetleri şahane birer tomurcuktur, aşkının sıcak ikliminde, bütün şiiri, bütün füsunu, bütün ıtırıyla açabilmelidir.

Aldığı mektuplar alev alevdir, sevgilisi kalbini kâğıda işlemektedir adeta, o kadar güzel yazmaktadır ki, Cemil Meriç kalemini kırmak, kitaplarını yakmak ve yalnız onu okumak ister. Lamia Hanım'ın mektupları büyülü bir aynadır.

Lamia Hanım da "*perde arkasında sevgilisini bekleyen 15 yaşında, eski yıllara ait bir kızın heyecanı*"nı yaşar, "*ilk flörtünü herkesten saklayan bir ortaokul öğrencisi*" gibidir, "*tayın ilk defa yonca tarlasına çıktığı neşe ve hafifliği*" duyar içinde. Bir ruh temizliği sarmıştır benliğini, hayat açısı değişmiştir, eskisi gibi değildir, "*içimdeki lav, milyonlarca Pompei'yi yerle bir edebilir"* diye yazar. Tek okuyabildiği Cemil Meriç'in mektuplarıdır. Bu mektuplar "*mukaddes kitaplardan daha ilahî, daha çıldırtıcı, daha çileden çıkaran*" mektuplardır.

Lamia Hanım "*mazide mihrakına oturmamış bir füze gibi*" yaşamıştır, Cemil Meriç onu zincirli olduğu mağaradan ışığa çıkaran adam, "*siz sadece*

birine sahip çıktınız, herkes yerli yerinde. Biz beraberce uzaklaşıyoruz oradan, el ele, gönül gönüle”.

Lamia Hanım mektuplarında, bir yandan Cemil Meriç’ten nasıl etkilendiğini dile getirirken, bir yandan da onu ve karşılıklı ilişkilerini büyük bir ustalıkla tahlil eder.

“Sizinle insan büyüyemiyor, daima hükümranlığınıza tâbi, vefakâr, sadık bir tebaa. Ama bu tâbiyette bir yücelik var. Sizin sevginize layık olmanın, aşılmaz his âleminize yakınlaşmanın gururu ile sarhoşum. Sizde her şey hoş, bambaşka olsa bile hoş. İnsan size rehberlik ederken dahi bir rehber tarafından idare edildiğini anlıyor...

... Dilinle yapamayacağın şey yok, seviyor, azarlıyor, yalvarıyor, emrediyor, tehdit ediyorsun...”

(5 Ekim 1966)

“Daima dikkat ettim, hiçlerle konuşur, tartışır, onları konuşturur, onları takdir eder, sonra içinden eğlenirsin, sen cüceler ülkesindeki Güliver, sen Lucifer, sen Wuthering, Heighest Hacliff ve sen beni didikleyen, harabeden, öldüren Cemil Meriç...”

(23 Ekim, Pazar)

“Bence siz, ya on dokuzuncu veya yirmi birinci asrın şövalyesisiniz. Bugünün cemiyeti sizi anlayamaz, kime anlatmak istiyorsunuz kendinizi? Bir sürü fare ve siz sihirli kavalcı”.

(25 Kasım 1966)

“Balzac bu kadar büyük mü, yoksa onu bu hale siz mi getirdiniz? İkinciyi kabul ettim. Bu hususta maharetiniz büyük. Bir sihirbaz gibi istediğinizi, istediğiniz kılığa sokuyor ve etrafı buna inandırıyorsunuz”.

(9 Aralık 1966)

“Sizi anlamak için İncil’den bu yana, her milletin tarihini, coğrafyasını, edebiyat, felsefe, sosyoloji, güzel sanatlar, hatta fuhuş geleneklerini bilmek icabediyor velhasıl. Her satırınızda, insan kendini büyük bir mağlubiyete düşmüş buluyor”.

(12 Ocak 1967)

“Asıl büyücü sensin, istediğini sevdiriyorsun insana, istediğinden nefret ettiriyorsun”.

(12 Ocak)

“Sizi okurken, trapez cambazlarının dehşetine düşüyorum. Bir anda kırılıyorum size. İkinci satırda havadayım, terkedilmek korkusuyla titriyorum bir an. Bir an içinizdeyim, bir parçanızım”.

(1 Mart 1967)

“Kafka’dan Milena’ya mektuplar... Sanki bir bakıma kendimi buldum bu mektuplarda... Tek rakibiniz Kafka. Ama Milena sizin mektupları okusa, beni ortadan kaldırıp tahtıma oturmak isterdi”.

(5 Mart 1967)

“Velhasıl seni özetleyemiyorum, kıyaslayamıyorum, seni dünyaya şimdiye kadar gelenlerle ve sonra geleceklerle... şartmış sanki”.

(7 Aralık 1966)

Cemil Meriç’le Lamia Çataloğlu arasındaki bu yoğun yazışma 9 ay gibi kısa bir zaman aralığına sığmıştır. Bu süre içinde, kesin bir rakam vermek zorsa da, görebildiğimiz kadarıyla Cemil Meriç 56, Lamia Hanım ise 193 mektup yazmıştır.

Cemil Meriç’in mektuplarında onun bilmediğimiz pek çok yanını, yaşam öyküsünden birçok enstantaneyi yakalamak mümkün, çok da zevkli. Ne var ki bu mektupların alevlendirdiği sevginin gelişebilmesi ve zaman

içinde sürebilmesi Cemil Meriç'in yaşadığı hoşgörülü ortama bağlıdır büyük ölçüde. Cemil Meriç gençliğini, aşklarını yaşayamamıştır belki, belki gözlerini kaybettikten sonra büyük bir boşluğa yuvarlanmıştır ama 27 yaşından itibaren de yanında dertlerini onunla paylaşan, onunla sıkıntı çeken, onunla üzülen, onunla sevinen bir insan vardır devamlı, bu insan, eşi Fevziye Meriç'tir. Fevziye Meriç sakin bir yaz akşamı, fırtınasız bir limandır. Mükemmel bir annedir de aynı zamanda. Temizdir, saftır, "*eski Roma'nın istikrarını, üstünlüğünü yapan feragatkâr, vazifeşinas kadınlardan biri*". Cemil Meriç fırtınadan kaçan bir gemidir, Fevziye Hanım güvenilir bir liman ve Cemil Meriç bu limana sığınır.

Gözlerini kaybettikten sonra ideal bir mutluluk düşünemez Cemil Meriç, ama hayatı yine de sever, zilletleri, korkuları, endişeleri ile. Bütün insanlık neredeyse tek bir kişide toplanmıştır Cemil Meriç için ve o insanı kaybederse her şeyin, biteceğini düşünmektedir, kaçak birtakım zevkler aradığı olmuştur ama onu hayata bağlayan gerçek ve yeri tutulmaz insan karısıdır... Fevziye Hanım "*günden güne büyümüş, hayatının manası haline gelmiş*"tir (6 Mart 1983).

Fevziye Hanım'ın hayatının manası da Cemil Meriç'tir. Ve Fevziye Hanım ona karşı hep anlayışlı, hep müsamahakâr, hep yumuşaktır. Yine de, kocasının Lamia Hanımla olan ilişkisini benimseyebilmesi çok zordur. Gururu kırılır, zaman zaman isyan eder sessizce, üzüntülerini içine atar ama Cemil Meriç'in hayatı sevmesi, hayata bağlanması, karamsarlığını unutması, dahası yaratmayı sürdürmesi, daha çok üretmesi, mektuplarındaki yoğun duygusallığı aşarak, Hint Edebiyatı'nı ve Saint-Simon'u izleyen tüm diğer eserlerini yazabilmesi gerekmektedir, bu da Fevziye Hanım'ın ona sağladığı güvenli, sevgi ve şefkat dolu ortam sayesinde mümkün olabilir.

Bu ortamın oluşmasında çocuklarının, öğrencilerinin, dostlarının da büyük payı vardır. Cemil Meriç'in kuvveti, bir ölçüde de, hayatının arka planını oluşturan bu insanların varlığından kaynaklanır. Onları sever Cemil Meriç, onlarsız bir hayat düşünemez. Ne var ki yakın çevresi konusunda oldukça sessizdir, sesini yükselttiğinde de çoğu kez insafsızdır hükümlerinde, çocuklarını, öğrencilerini, dostlarını kâğıtta yaşatır belki ama onları, sevginin değil öfkenin ve kırgınlığın halesiyle kuşatır daha çok. Jurnal'i mezar taşı kitabeleriyle doludur, yokluğa yuvarlanan bir aşinaya hayatının bir parçasını verir, onu dostluğunun ama daha da çok öfkesinin halesiyle çevreler. Dostlarıyla bir bütündür Cemil Meriç, dostlarıyla, düşmanlarıyla bir bütün.

Dostlarını tesadüfler seçer Cemil Meriç'in ama "*hayatını tanzim eden onlar*"dır. "*İzzet olmasa ne Hint yazılabilirdi, ne Jurnal. Her ibda, sayılamayacak kadar çok âmillerin eseri. Bunların bazısı tayin edici, bu tayin edici âmillerin başında İzzet var*" (3 Ocak 1982). Gerçekten de İzzet Tanju'nun bu konudaki rolü son derece önemlidir ve bilebildiğimiz kadarıyla Cemil Meriç'in çok ender kadirşinaslık örneklerinden biridir bu birkaç satır.

Elimizdeki mektupları Cemil Meriç'e ilham eden Lamia Çataloğlu da, onun yaratma gücünü kanatlandıran önemli bir âmildir[*]. Dengeli, anlayışlı, gerektiğinde fedakâr tutumuyla hem Cemil Meriç'i bütünüyle benimsemiş, sevmiş, saymış, hem de onu eşiyle, çocuklarıyla, çevresiyle kabul ederek kişiliğinin bölünmesini önlemiş, ona huzurlu, rahatlatıcı, dost bir ortam sunmasını bilmiştir. Cemil Meriç'le uzun beraberlikleri süresince belki Fevziye Hanımla hiç karşılaşmamıştır Lamia Hanım ama onun kocasına karşı anlayış dolu yaklaşımını hissetmiş, onu takdir etmekten kendini alamamıştır. Cemil Meriç'in kitaplarının yazılmasına yardımı dokunan Lamia Çataloğlu, onun için vazgeçilmez bir mesai arkadaşı da olmuş, düşüncelerini büyük ölçüde paylaşmış, Fevziye Hanım'ın ölümünden, özellikle de Cemil Meriç'in 1985'de geçirdiği önemli rahatsızlıktan sonra, son nefesine kadar onun yanından ayrılmamış, hizmetinde bulunmuştur.

Burada, Cemil Meriç adına ve kendi adımıza Lamia Çataloğlu'na teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz, hem bize Cemil Meriç'in duygu dolu dünyasını tanımamızı sağlayan mektupları ilham etmiş olduğu için, hem de onun hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak, ona, ölümüne kadar kanat gerdiği için.

I

Hayatının bu döneminde, yani 1966-67 yıllarında yaşamakla yaratmak bir dilemma* olarak çıkar Cemil Meriç'in karşısına. Yaşamak yaratmak demektir, insanın beyniyle ebedileşmesidir. Ama yaratmanın bedeli yaşamamaktır, insanın kendisi olmaktan vazgeçmesidir.

Oysa yaşamak bir fırtınaya kapılmak, yanmak, ağlamak, yani sevmektir. Yaratmaksa mumyalaşmak, fırtınanın, yani hayatın dışında kalmak, yabancılaşmaktır.

1955'lerin yaratmak isteyen Cemil Meriç'i, 1960'ların yaratan Cemil Meriç'i ile, 1967'nin yaşamak isteyen Cemil Meriç'i arasında ilginç bir gelgite tanık oluruz. Ne var ki yaratmayı sürdürecektir Cemil Meriç, çünkü o, yaratmadan yaşayamayacak insanlardandır ve hayatının anlamı her şeye rağmen ve her şeyden önce eser vermek, "*kendisini kelimeye boşaltmak, kanla ve alevle dolu mektuplar yazmak, bir Ortaçağ simyageri gibi, kıskanç ve ahmak bakışlardan kaçarak yaratmaktır, hayat fırtınasını sesin hendesesine* hapsetmektir*" (19 Ocak 1967).

Ve Cemil Meriç bir yandan yaşayacak, bir yandan da giderek artan bir tempo ile hayatının geri kalan yirmi yılı boyunca yaratmayı sürdürecektir.

* * *

Jurnal 2'nin ikinci yarısı, Cemil Meriç'in düşüncelerini büyük bir ustalıkla sergilemeye devam ettiği yazılarla işlenmiştir. "*Yazarın tek bir düşmanı vardır: bağnazlık. Düşüncenin bütün huysuzluklarına, bütün hoyratlıklarına, bütün çılgınlıklarına selam*" diye gürler Cemil Meriç (18 Haziran 1974).

Yarım asır Avrupa düşüncesi ile uğraştıktan sonra kendi gerçeklerine döner. İçtimai* haksızlıkların sona ermesini, liyakatin yerini bulmasını, acı çekenlerin gözyaşlarının dinmesini ister.

Hükümlerini tayin eden ihtiraslar değildir, mümkün olabildiğince tarafsızdır. Dogmaların peçesini sıyırmış, hakikatleri tenkit süzgecinden geçirmiş bir insandır, dürüsttür, çok okumuş, çok düşünmüştür. Kısacası bir entelektüeldir Cemil Meriç, yani her şeyden önce tenkitçidir. Dünyayı yeni

baştan kuracağına inanır, içtimai bir sınıfın yol göstericisi olabilmeyi ister ve en önemlisi aklın, idrakin evrenselliğine inanır.

Zaman zaman karamsardır, çünkü hakikatlerin göreceliğinin farkındadır: "*Düşündüklerimizin ne değeri var? Başkalarını tedirgin etmek için sözde-hakikatlerinizi haykırmak terbiyesizlik*" diye yazar... "*Herkes bir mukaddese sarılmış, mukaddeslerin abes olduğunu nasıl iddia edebilirsin? Teklif edebileceğin hiçbir değer yok*" (1 Ocak 1974).

Kaldı ki gücü de tükenmektedir. "*... bu entelektüellik, yani her şeyi gözümle görmek, hakikatleri pervasızca çağımın suratına haykırmak misyonunu başaracak güçte değilim*" (9 Ağustos 1975). "*Ruh bahçemde ümit başakları bir bir kuruyor. Ne akla inanıyorum, ne ilme. Tevekkül güç, isyan vahim. Yoksa yaşayışımın tek tesellisi istikbale bir şeyler aktarmak, bu da elimde değil*" (3 Ocak 1982).

Cemil Meriç obskürantizmle[*] düşüncenin ezelî boğuşmasında hep düşüncenin yanında, hep hoşgörülü. Ona göre kimse hiçbir zaman küfr-ü mutlak içinde değildir, sadece herkesin beşerî tereddütleri vardır.

Yasak bölge tanımaz Cemil Meriç, en iyi manasıyla hümanisttir, kâinatın muammalarını anlamak için hem dinlerin, hem felsefenin ışığından faydalanır, bütün bilgilere, bütün düşüncelere açıktır. Karşısında, çoğu zaman mutlak hakikati belli sloganlara icra ederek, savundukları ideolojiyi fıtrî bir imtiyaz olarak kendilerine mâleden oportünistler ve bunların etrafında kümelenen adsız ve şuursuz yığınlar vardır.

Cemil Meriç, kendisinin de dediği gibi, adeta mezarların ötesinden seslenmektedir çağdaşlarına. Zaafı da, gücü de günlük tutkulardan uzak olmasından kaynaklanmaktadır.

"*Topluma yol göstermek gibi küstah bir macera içinde yer alanlar, ister istemez o toplumun belli fertleri tarafından göklere çıkarılırken, menfaaatleri zedelenen birçoklarınca yok farzedilmeye mahkûmdurlar*". (27 Mart 1983)

En içten dileğimiz Cemil Meriç'in yol göstermek istediği bu toplumun giderek olgunlaşıp, bir ölçüde de olsa kadirşinas olmayı öğrenerek, onun bu hükmünü haksız çıkarmasıdır; onu göklere çıkarmak ya da yok farzetmek gibi ucuz bir çözüm yerine, onu okuması, onu mümkün olabildiğince objektif olarak değerlendirebilmesidir.

Jurnal 2'de yer alan mektuplar Lamia Hanım'a mektuplardan ibaret değil, Jurnal sayfaları arasına serpiştirilmiş yirmi kadar mektup daha var. Yine bu sayfalarda Cemil Meriç'in "**Bu Ülke**" ve "**Mağaradakiler**" adlı eserlerine yazmış olduğu ithaf yazılarından örneklere rastlıyoruz.

Jurnal 2 aynı zamanda, Cemil Meriç'in anılarına dönerek, çocukluğunu ve gençlik yıllarını değerlendirdiği özyaşam öyküsü nitelikli yazılarla da zenginleşmiş. Eserin en büyük zenginliklerinden birisi ise Cemil Meriç'in kendi entelektüel kişiliğini ele aldığı, gerçek hüviyetini tespit etmeye çalıştığı yazılar, bir anlamda kendi müdafaasını yaptığı hal tercümeleri.

Jurnal 2 dosyasındaki mektuplar da, yazılar da başlıksız. Mektuplara başlık konması zaten söz konusu olamazdı. Ama bazıları bir dergi yazısı haline dönüştürülmüş 11 kadar mektup ve günlüğe sonradan başlıklar konmuş.

Aslında Cemil Meriç için, "*yazılara başlık koymamak, asırları aşan bir doğu geleneğinin yarı şuurlu mirası*"dır, "*okuyucuya bir keşfin zevkini tattırmak,... layık olanlara seslenmek arzusu*"ndandır. Zaten her yazı adı ile doğar Meriç'e göre, insanlar gibi.

Biz yine de, mektup ve günlükleri yazıldıkları tarihlere göre, yıllara ayırırken, 1966'dan 1983'e kadar devam eden Jurnal 2'deki yazıları başlıklarla donattık, böylece hem yazıların içeriklerini, bazen de ana fikirlerini vurgulamak istedik, hem de başlıksız okunması daha zor olabilecek hacimli bir metinler bütününün okunmasını daha zevkli, daha kolay kılmaya çalıştık.

Jurnal 2'de de, Jurnal l'de olduğu gibi esere herhangi bir müdahalede bulunmadık. Cemil Meriç'in Jurnal 2 dosyasına yerleştirmiş olduğu her mektup ve yazıyı olduğu gibi muhafaza ettik, metindeki isimleri değiştirmedik ya da kısaltmadık, baş harfleriyle belirtilmiş isimleri de metindeki şekliyle bıraktık. Mektuplar, yer yer, iki insan arasındaki özel ilişkileri, özel davranışları da dile getiriyordu, onun için tarafları rahatsız edebileceğini düşündüğümüz pek az kelime ve cümleyi metinden çıkarmak ihtiyacını hissettik, bunu yaparken son derece titiz davranarak, bu ilişkinin mahiyeti hakkında okuyucuyu yanıltabilecek herhangi bir değişiklikten kaçındık.

Kitabın sonuna bir lügatçe koymayı ve metinde geçen özel isimlerle ve belli başlı kavramlarla ilgili birer dizin hazırlamayı ise yine

gerçekleştiremedik. Ancak böyle bir çalışmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz, onun için bu çalışmanın sadece ertelenmiş olduğunu belirtmek isteriz.

Cemil Meriç'in mektuplarıyla ilk defa yoğun bir biçimde karşılaşacak olan okuyucu için yararlı olduğuna inandığımız bu oldukça uzun giriş yazımızı noktalarken Cemil Meriç'e içten bir merhaba diyor ve sözü ona bırakıyoruz.

MAHMUT ALİ MERİÇ

İstanbul Dalyan, Ekim 1993

1966

LAMİA HANIM’A MEKTUPLAR

5 Ekim 1966

HER KADINDA SENİ ARADIM[2]

Şuh bir bahar sabahı, şuh ama düşman. Gülümseyişleri nispet verir gibi. Şuh bir bahar sabahı. Saadet, mevsimlerin dışında yaşamak. Mevsimler, meçhule giden kuşlar gibi seni uzaktan selamlayıp geçecek.

Ankara’dan kopar gibi ayrıldım. Tekerlekler rüyalarımı çiğniyordu. Ankara’dan kopar gibi ayrıldım. Ankara’da sen vardın. Ankara, sokaklarında kolkola dolaştığımız şehir. Ankara senin şehrin, ikimizin şehri. Bembeyaz bir sayfa idi Ankara. O şehirde kirli temiz hiçbir hatıram yoktu. O bembeyaz sayfaya hayatımızın en güzel şiirini yazdık. Ankara yoktu benim için. O hayal ülkesini halkeden[*] sendin. Yuvama gurbete gider gibi döndüm. İstanbul’a ilk gelişimi hatırlıyorum. Fetih ümitleri ile dolu idim. Bir gazaya koşuyordum; dudaklarımda meçhulün yani senin susuzluğun. Aynı yollardan sekiz gün ara ile geçmiştik 41’de. Ve tren bizi hayata götürüyordu. Kader hain bir rejisör, seni 41’de tanıyabilirdim, 42’de tanımalıydım.

Aynı şehirde iki insan yaşıyordu. Birbirleri için yaratılmış iki insan. Ve mustariptiler ve yalnızdılar ve bekliyorlardı. Romeo ile Jülyet’i daha muhteşem, daha bütün, daha pırıl pırıl yaşayabilirlerdi. Aynı şehirde iki insan yaşıyordu. Yanyana idiler. Yanyana ve birbirlerinden habersiz. Kader kahkahalarla gülüyordu. Kahkahalarını mutlaka duymuşsundur. Ama kulaklarım sağırdılar. Bakışlarım belki de saçlarında, yanaklarında ürkek bir kelebek gibi dolaşmıştır. Ürkek ve aptal bir kelebek gibi. Görmeden.

Her kadında yalnız seni aradım, kiminde saçların vardı, kiminde tenin, kiminde kahkahanın bir parçası. Bütün yazdıklarım bir davetti, bir arayışdı. Sana açılan bir kucaktı, her kitabım. Ders verirken senin için

konuşuyordum. Seni seviyorum dediğim her kadında sevdiğim sendin. Ve yoktun ortada.

Sana cehennemim ve cennetim dediğim zaman, Dantem benim, diye cevap vermiştin. Beatrice'm, Dante'yi Beatrice yarattı. "Komedya" bir şükranın, bir hayranlığın, bir vecdin kasidesi. Çok yorgunum, Beatriçem benim. Asırlara değil, sana seslenmek istiyorum. Şöhretten, ebediyetten bana ne? İstiyorum ki, bütün yazdıklarımı ve bütün yazacaklarımı yalnız sen okuyasın. Ben, bütün ilhamlarım, bütün rüyalarım, bütün vecitlerimle yalnız seni terennüm etmek, şarkılarımı yalnız senin için söylemek istiyorum. Seni tanıdıktan sonra bütün insanlar küçük geliyor bana. Bütün sesleri çirkin buluyorum. Bütün kadınlar tenekeden, tahtadan, topraktanmış gibi geliyor.

Dört gün, dört gecede insanlığın Âdem'le başlayan macerasını yaşadım. Sende bütün kadınlar vardı. Havva'ydın, Meryem'din, Messalina'ydın. Ve sesin Hint ormanları gibi cıvıltılarla doluydu. Yılları aşınmış libaslar gibi attım üzerimden. 18 yaşındaydım. 18 yaşındaydın. Zamana "geçme dur" diye haykırdım ve zaman saygıyla kapımızda durdu:

Dört gün dört gecede 4000 gün, 4000 gece yaşadık. Acıları ile kıvranışları ile, ürpertileri ile, zilletleri ile 4000 gün, 4000 gece.

Dün akşam sesin, batan bir gemiden geliyordu: S.O.S., S.O.S.. Ve bir alev gibi doluyordu içime. Ölümün daveti gibi ürpertici idi. Ürpertici ve lezzetli. Sirenlerin cazibesini, seni tanıdıktan sonra anladım. Karanlıklarda gel, diyordun, kimseye görünmeden gel. Neden? Ben İhtiyar Will gibi düşünmüyorum. Sevgim günahım değil, gururum. Lamiam, sesin yaralı bir ceylanınkine benzemesin. Ümitle, güvenle kıvılcımlaşsın.[3]

Lilliputlar Güliver'i zincirlemişler. Ve Samson'un saçlarını kesmiş seneler. Güliver o zincirleri bir silkinişte parçaladı. Ve Samson, kollarının eskisinden daha kuvvetli olduğunu hissediyor. Kuşkularından soyun, acılarını yen ve bekle. Ölelim, diyorsun. Yaşayamazsak ölelim. Kendini bırakma ümitsizliğe, sen benim kuvvetim, sen beni hayata bağlayan neşe.

Sana kavuşmak için, senden ayrılmak zorundayım. Çalışmalıyım. Beraber olmak için paraya ihtiyacımız var. Kaderin aşkdan intikamı bu. İçimde zaptedilmez bir öfke şahlanıyor. Daha kendime gelemedim. Sarhoşum. Sana güveniyorum, seninim, ümitle, ihtirasla, iştiyakla seninim.

Not: Saçının her telinden sorumlusun, her tebessümünden, her ıstırabından sorumlusun. Genç ve güzelsin, genç ve güzel kal. Ben de senin için neşeli olmağa, senin için kuvvetli olmağa çalışıyorum. Sana layık olmak istiyorum. Sana layık kalmak istiyorum. Bütünü ile senin.

6 Ekim 1966

BİLİYORUM Kİ BENİMSİN

Ve gece bir denizkızı gibiydi. Şarkılarla başladı yıldız yıldız; köpük, köpük. Kâh bir çöl rüzgârı gibi yakıcı, kâh bir çöl gecesi kadar serin. Hangi beste sözün musikisiyle, sözün füsunuyla boy ölçüşebilir. Kelime kanattır, kelime buse.

Ve gece bir denizkızı gibi başladı. Harikulade gözleri vardı gecenin. Ve saçları bir kucak alevdiler ve dudaklarında bütün yaraları kapayan, bütün zilletlerin hatırasını silen bir iksir. Neden Ülis, neden Ülis'in dostları denizkızlarına koşmazlar. Hayat da beynimizi kemirir, kalbimizi kemirir. Hem de çirkef bir kocakarı, şiirsiz, şarkısız. Sirenlere koşmamış Ülis, bir alay yavukluya dişi köpek cilveleri yapan Penelop'a koşmuş.

Ve gece senin gibi başladı. Avuçların avuçlarımda rüyasını gördüğüm birer altın meyveydi, ölümsüzlük meyvesi. Birer güvercindi avuçların avuçlarımda, hayalimi uzak iklimlere kanatlandıran birer güvercin. O anda ölüm de hayat kadar güzeldi.

Ve gece bir denizkızı gibi bitti. Birden güneş battı ufkumda. Yıldızlarım camdan birer fener gibi kırıldı. Kaderin sunduğu kadehi hırçın ellerimle kırmamalıydım.."

Bu eski bir mektuptan bir parça. Antakya dönüşü yazılmış. Şöyle bitiyor: "Şimdi cinnetin eşiğindeyim. Uçurumlardan ıslak bir rüzgâr esiyor..."

Sonra dört gün, dört gece süren muhteşem bir rüya ve tekrar yalnızlık. Dün akşam tevekkül kokuyordu sesin, teslimiyet kokuyordu. Kendini alışkanlıkların kuş tüyü yatağına bırakmış gibiydin. Antakya küçük insanlar, küçük iştihalar, küçük günahlar ülkesi. Sen hâlâ o rezil iklimdesin. Uyuşturan, pelteleştiren, sersemleten bir iklim. Bütün levsleriyle* Sodom.

Dışarda yağmur çiseliyor. Yine şuh bir bahar sabahı. Kaçta kaçın benim? Kanımda, kafamda sen varsın. Sesin yetmiyor bana. Seni bütün olarak istiyorum, etinle, iskeletinle, rüyalarınla bütün. Ve yalnız benim olarak. Mazini kıskanıyorum. Halini kıskanıyorum. Kendini rahat hissetmen beni kudurtuyor. Anlarsan anla, ben anlayamıyorum. Acı duymaman için derimi yüzdürtürüm, ama ayrılığın seni üzmediğini, yaralamadığını düşünmek kanımı tepeme çıkartıyor. Üstelik buna imkân olmadığını da biliyorum. Biliyorum ki, benimsin, yalnız benim, ebediyen benim. Dudaklarım, dudaklarına, tenim tenine, ruhum ruhuna alevden harflerle damgasını vurmuştur. Bu damgayı ancak ölüm silebilir. Biliyorum ki mustaripsin. Ekim, kasım, aralık, ocak.. O zamana kadar yaşayacak mıyım? Vaham benim. Yine susuzum, eskisinden daha susuzum. Belki uzviyetin isyanı bu, korkunç bir isyan.

Tepeden tırnağa öperek..

7 Ekim 1966

STENDHAL VE “AŞK ÜSTÜNE”

Yine şuh bir bahar sabahı. Ve yine yoksun. Akşam sesin ümitle ürperiyordu. Vaitlerle* doluydu. Yalnızım diyorsun. Benimle olmadıktan sonra, beraber olmadıktan sonra yalnız olmak en güzeli. Yalnızlık ellerin kahrını çekmekten bin kere daha güzel.

Hakkın var. Metin olmalıyız. Bu ilk bakışta suni bir ıstırap. Nasıl olsa geleceksin, nasıl olsa birbirimiziniz. Ama senin için acı çekmemek, sana ihanet etmek gibi bir şey geliyor bana. Acı saadetin bir nevi kefareti imiş gibi geliyor. Unutmak ve avunmak ihanetlerin en büyüğüymüş gibi geliyor. Zaten bu gerginlik uzun süremez, sinirler çelikten de olsa gevşer. Ve sel yatağına çekilir. Çekilsin mi? Biliyorsun cananla beraber uyku uyunmaz. Aşk beslenmek ister, kalbimizle beslenir, uzviyetimizle beslenir. Aşk iki vücudun yanarak bir vücut haline gelişi.

Saint-Simon'u yeniden ele aldım. Ama hiç sevmiyorum. Beni senden ayırıyor. Sonra sana göre bir kitap değil. Hâlbuki ben yalnız senin için yazmak, yalnız senin için yaratmak istiyorum. İçkiden nefret ediyorum. İçki seninle güzel. Bahardan nefret ediyorum. Bahar seninle muhteşem.

Bilirsin ki, frenlerim çok sert. Meçhule kanatlanan duygularımı birden toprağa indirebilirim. Ama niçin? Çalışmak için, diyeceksin. Hep aynı rezil dava. Paraya ihtiyacımız var. Dudaklarımda hep senin alay etmek için söylediğin Tamara türküsü. Parmaklarımda saçların. Ve içimde kokun. Hiçbir kadına, hiçbir erkeğe tahammül edemiyorum. Ne istiyorum senden? Bütün olarak seni. Sonra, sonra ölmek istiyorum. Bu şikâyetler kaderi kızdırmasın. İnsan on sekiz yaşına dönünce, kişiliği değişiyor. Biraz zayıfladım. Ama çelik gibiyim. Jimnastiğe başladım. Az sonra denize gireceğim. Yanan alnımı ancak dalgalar serinletebilir. Yarın yeni bir kitaba başlayacağım: "*Kadın ve Sosyalizm*." Bu kitabı senin için yazacağım.

Şimdi Stendhal okuyalım seninle. Kitabın adı: "*Aşk Üstüne*". Stendhal yaman bir yazar. Yalınkılıç bir üslubu var: tok ve pırıltılı. "*Kırmızı ve Siyah*"ı da seninle beraber okumak isterdim. Bütün sevdiğim kitaplar gibi. Birden Dante'yi hatırladım. Cehennem'in en güzel parçası Rimini Âşıkları. Bir aşk hikâyesi okuyan iki sevgili ve birleşen dudaklar. O gün daha fazla okuyamadılar, diyor Dante. Sonra öldürülen sevgililer ve Cehennemin kasırgası içinde boyuna birlikte kanat çırparak dolaşan iki kanatlı vücut.

"Kırmızı ve Siyah"ın Madam dö Renal'ı sana ne kadar benzer bilmiyorum. Seni tanımadan önce çok severdim onu. Şefkatiyle, ihtirasıyla, günahları, vicdan azaplarıyla büyük kadın. Büyük yani bütün. Julien Sorel'den iğrenirim. Belki kıskanırım da onu, Ben bütün erkekleri kıskanırım. Kırmızı ve Siyah'ın âşıkları var. Bu roman okununca biten kitaplardan değil, sizinle gelişen kitaplardan. Her okuyuşta yeni, her okuyuşta derin, senin gibi. Kırmızı ve Siyah'ı sana başka bir gün anlatacağım.

On dokuzuncu asır Fransa'sında aşk üstüne binlerce kitap yazılmış. Ama bunlardan yalnız üçü yaşıyor: birini, büyük bir tarihçi, Michelet yazmış, ikincisi Balzac'ın, üçüncüsü Stendhal'ınki.

Michelet, karısı öldükten sonra kendisinden 23 yaş küçük bir kızla evlenir. Kitap baştanbaşa bir neşide, bir şükran neşidesi. "*Evlenmenin Fizyolojisi*" Balzac'ın ilk kapışılan eseri. Genç romancıya şöhretin

kapılarını bu roman açar. Hayâsız bir realizm. Stendhal, "*eserimi yüz kişi okusun yeter*" diyordu. On yılda on yedi okuyucu bulabildi. Romancı, kitabın bir geminin ambarında safra gibi kullanıldığını söyler.

Zavallı Stendhal. Sevdiği kadınlardan hemen hiçbirine sahip olamamış. Ama sayısız metresi var. Kitap, yaşayan, acı çeken, gururu yaralanan, her türlü rüsvalığa aşina büyük bir psikologun müşahadelerini kelimeleştiriyor. Salonlarda yazmış kitabı Stendhal. Önce bir konser programının arkasına çiziştirilen notlar, sonra hep aynı titizlikle günü gününe kaydedilen intibalar. İskambil kâğıtlarına, kâğıt parçalarına... Duyguların ürkek kelebekler gibi kaçmasını istememiş üstat, hemen iğnelemiş onları.

Aşk, Stendhal için bir ruh hastalığı. Yazar bu hastalığın bütün arazını büyük bir soğukkanlılıkla gözönüne serer. Adeta bir fizyolojistle karşı karşıyayız. Ama her şeye rağmen kitap bir nevi jurnal. Yaşayan, yaralanan bir fikir adamının jurnali. Esere önsöz yazan bir Akademi azasına göre "*aşkta kendi yarattığımız vehimden haz alırız*" diyen Stendhal aşk hayatında bu inancın kurbanı oldu. Kadınların karşısında fazla hülyaya dalıyordu. Âşık olmak bir piyango bileti almak. Saadet, büyük ikramiyesi idi bu biletin. Stendhal'e göre sevmek, bütün hayal gücümüzü harekete geçirmektir. Aşkı devam ettiren, kafa. Kadın var, sadece fiziktir ve yalnız görünce arzularsınız. Neden? Hayale hitap etmez de ondan. Aşkın tek yaratıcısı hayaldir, iki nevi muhayyile var. Biri yıldırım gibi çarpar insanı, sabırsızdır, her şeyi sevginin çıkarına kullanır ve hemen harekete zorlar. Öteki hayalperesttir, ağır işler, vefakârdır. Birincisinde kafa kalbin emrindedir. Stendhal'in meşhur kristalizasyon-billurlaşma teorisinin kaynağı bu. Billurlaştırmak, hayalin sevgiliye kendisinde olmayan vasıflar eklemesi ve onu süslemesi, güzelleştirmesidir. "*Hangi güzellik akla gelse hemen sevgilimize kondururuz*". Salzbourg tuzlalarına atılan kuru dallar, bir zaman sonra bir kristal hevengi[*] olarak çıkartılırmış; artık dal kaybolurmuş, gözleri kamaşırmış insanın. Kâinatta farkına vardığımız her yeni güzellik, bizi hayrete düşüren bir keşif olup çıkar. Aa, deriz, tıpkı onun sesi, tıpkı onun bakışı, tıpkı onun kahkahası. Kristalizasyon yüzünden günün birinde kendi yarattığımız bir hayale âşık olduğumuzu, hayretler içinde görürüz. Tecrübe güvensizlik yaratır. Gittikçe kristalizasyon kabiliyetimiz azalır. İkinci aşk, yozlaşmış bir aşktır. Hiçbir zaman on altı yaşının heyecanlarını tekrar yaşayamaz. Aşkın hazları, ilham ettiği korkular ölçüsünde büyüktür. Korku, kıskançlık, mesut aşkları can sıkıntısından korur. Kavga da aşkı yaşatan olaylardan biri, başlıcası. Kafaya atılan şamdanlar can sıkıntısını

önler. Kadında hayal daha geniştir. Gergef başındaki kadın, hareket halindeki erkekden daha rahat kristalizasyon yapabilir. Kolay kadınlar bu kabiliyetten mahrumdurlar.

9 Ekim 1966

HAYRANLIK, ÜMİT VE ŞÜPHE

Karanlıktan gelen bir ses. Telaşlı ve korkak: "*Nasılsınız? Kısa konuşalım. Misafirlerim var..*" Sonra başka sesler. Tırmalayan, yaralayan bir sürü ses. 24 saat bekledikten sonra üç dakika konuşamamak. Zaten ne konuşuyorduk ki? Telefonda bile başbaşa kakmamak, kozasını yırtamamak. Gönlünü susturmak.

Stendhal aşkı dörde ayırıyor: Birincisi gerçek aşk. Yani amour-passion. Sana Abelard ile Heloise'den bahsetmiştim. Abelard Ortaçağın en büyük fikir adamlarından biri. Ve tabii rahip. Talebesi Heloise'e tutulur. Genç kızın dayısı Abelard'ı adamlarına yakalatıp korkunç bir ameliyata tâbi tutar. Ama Heloise'in Abelard'a karşı sevgisi ölünceye kadar devam eder. Amour-passion bu. Bütün şartları yenen, fiziğe aldırış etmeyen bir nevi communion.

İkinci aşk bir övünme vesilesi: Amour-goût. Başkaları için sevişilir, gösteriş için sevişilir. Erkek genç ve güzel metresiyle fiyaka satacaktır. Kadın meşhur bir hergeleye sahip olmanın gururu içindedir. Yanlış anlattım, bu amour-vanite, yani aşka en az benzeyen aşk. Hatta çok defa fizik bir zevkle de halelenmeyen garip bir fuhuş.

Amour-goût: XVIII. asır Fransa'sındaki aşk. Bu tabloda gölgeler bile gül rengi. Nezaket, zerafet, kibarlık. Hırçınlık yok, fırtına yok, öfke yasak. Yapılacak her şey önceden bilinir. Soğuk ve cici bir minyatür. Amour-Passion başımıza belalar açar, bizi tehlikelere sürükler, rüsva eder. Amour-goût menfaatlerimizle çok iyi uyuşur. Bu zavallı aşkın da başlıca desteği gurur. Koltuk değneklerine dayanarak yürüyen tuhaf bir aşk.

Fizik aşk, malum. Etin ete hasreti. Başladığı yerde biter. Bütün aşklar aynı kanunlara uyar.

Aşkın başlangıcı hayranlık. Kimbilir ne büyük haz onunla sevişmek, deriz. Sonra ümit. Sevgilinin kemalatına[*] dikkat kesilinir. Ümit, en çekingen

kadının bile gözlerinden okunur. Aşk belli eder kendini, ilk kristalizasyon başlar. Aşkından emin olduğumuz bir kadını dünyanın bütün güzellikleri ile süsleriz. Saadetimizi ballandırdıkça ballandırırız. Beklemediğimiz anda harikulade bir armağana konmuşuzdur. Bizimdir veya mutlaka bizim olacaktır. Onu yücelttikçe yüceltiriz. Ve kırık dal, Salzbourg tuzlalarındaki gibi, bir kristal hevengi olur. Artık tabiat yalnız onunla güzeldir. Bir yolcu yaz günleri portakal bahçelerinin serinliğinden bahseder. Hemen ah, dersiniz böyle bir bahçede onunla beraber olabilsek. Arkadaşlarınızdan biri, avda kolunu kırar. İçinizden geçen şudur: ne olurdu benim kolum kırılsaydı, gelir, şefkatle tedavi ederdi. Onunla beraber olduktan sonra her acı mukaddestir. Yabaninin düşünceye vakti yok. Onun için, aşkı tanımaz. Çiftleşir ve geçer. Dişisi bir dişi hayvandır. Hassas bir kadın bütünü ile sever ve ancak bütünü ile sevdiği zaman fiziki haz duyar.

Sonra? Sonra şüphe doğar. Âşık hayranlıktan usanır. Sahip olmak ister, emin olmak ister. İlgisizlik görür, soğuklukla karşılaşır. Aşık, ümitlerinin hemen gerçekleşmediğini görerek, kuşkulanmaya başlar. Kendini başka zevklere verir, içer, gezer, okur. Ama görür ki, “*o neşe kalmamış peymanelerde*[*].” Büyük bir felaket korkusu içindedir, ikinci kristalizasyon başlar; beni seviyor. Evet, seviyor. Ve kristalizasyon sevgilide yeni cazibeler keşfetmeye yönelir. Sonra yine şüphe canına okur, boğazına sarılır. Nefesi kesilir; ve dehşet içinde kekeler: acaba seviyor mu? Onsuz yaşayamam diye tutturur, zavallı âşık, başka hiçbir kadın onun kollarında tadacağım saadeti veremez bana, der. Bundan emindir. Bu emniyet, korkunç bir uçurumun kenarındaki bu yol, yani saadetle bedbahtlık arasındaki bu gidiş-geliş, ikinci kristalizasyonun önemini arttırır. Âşık şu üç düşünce arasında yalpa vurur:

1. Dünyanın bütün cazibeleri onda,
2. Beni seviyor,
3. Aşkından nasıl emin olabilirim?

Bir vehme kurban gittiğini düşünmek, yani kristalizasyonun kısmen de olsa bozulması âşık için acıların en büyüğü, insan kristalizasyonun bütününden şüpheye düşer.

Aşkın doğması için minnacık bir ümit yeter, iki üç gün sonra sönebilir ümit, ama aşk bir kere doğmuştur. Âşık felaketlerin acısını tatmışsa, hassas ve hayalperestse, başka kadınlardan ümidi kesmişse, sevdiğine karşı derin bir hayranlık duyuyorsa hiçbir bayağı haz, hiçbir gündelik eğlence onu

ikinci kristalizasyondan alıkoyamaz. Günün birinde sevgilisinin hoşuna gideceğini tahayyül etmek herhangi bir kadınla vuslattan daha çok hoşuna gider. Kadın bu devrede açıktan açığa hakaret etmedikçe, ümitlerini kırmadıkça kristalizasyon devam eder. Yaşlıların kristalizasyona gitmesi için kuvvetle ümit etmeleri şarttır. Aşkın devamını sağlayan, ikinci kristalizasyon. Her an sevmek veya ölmek heyecanı. Bu heyecan insanın içine kök salar. Kanına karışır. Karakter ne kadar kuvvetli ise, vefasızlığa o kadar az kabiliyetlidir. Çabucak teslim olan kadınlar için böyle bir kristalizasyon pek nadiren bahis konusudur. İkinci kristalizasyondan sonra, yabancılar tuzlaya düşen dalı tanıyamazlar artık. Dal, göremedikleri kristallerle süslenmiştir. Yahut onların meziyet saymadığı meziyetlerle halelidir. Yalnız sevenin gönlü, sevilende sonsuz meziyetler bulur ve görür. Demek yedi merhale var aşkta:

1. Hayranlık.
2. Onunla olmak ne büyük haz.
3. Ümit.
4. Aşk doğmuştur.
5. İlk kristalizasyon.
6. Şüphenin belirişi.
7. İkinci kristalizasyon.

Birinci merhale ile ikincisi arasında bir yıl geçebilir. İkiyle üç arasında bir ay. Ümit belirmezse yavaş yavaş ikinci merhale sönüp gider. Üçle dört arasındaki zaman bir göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Dörtle beş arasında fasıla yok. Altıyla yedi arasında da öyle. Aşk fievre'e[*] benzer, iradenin dışında doğar ve ölür. Aşkın yaşı olmaz. Madam dü Deffant ile Horace Walpole'un aşkı.

Denize gireceğim. Haydi eyvallah.

10 Ekim 1966/Saat 9.35

HENÜZ DİYALOGA BAŞLAYAMADIK

Ya gelmezse? Gelmezse öldürürüm. On, on beş gün önce, tam bu dakikalarda, dünyanın en bahtiyar insanlarından biriydim. Yanımdaydınız. Ve önümüzde ebediyet kadar uzun günler vardı: Her anı ebediyete bedel günler. Westminister-Hall'de, yanılmıyorsam birinci Charles Stuart'ın hatırasıyla ilgili bir cümle, hafızamı rahatsız ediyor: baltayla oynamayınız. Balta, Stuart için kelleler koparan bir silahdı. Ve kellesi baltayla koparıldı. Baltayla oynamayınız.

Size rastladığım zaman, içimde yeni kapanan bir yara vardı. Bir kadını kalabalık bir gazinoda tokatlamıştım. Öldürülmeye değmezdi. Tokatlanmaya da değmezdi. Ben geniş hayalli adamım. Herhangi bir dal parçasını, herhangi bir iskeleti kristallerde donatacak kadar zengin bir iç dünyam var. İstediğimi sevebilirim. Yalnız büyüyü bozmak güç. Size rastladığım zaman, yorgundum. Ve arıyordum. Beklenileni, ümit edilmeyeni. Sesiniz bir vaatti, bir müjde idi. Aşkın birinci safhası, merhabanızla başladı. İşte rüyalarımın kadını dedim. Orada ne arıyordunuz? Burası beni ilgilendirmiyordu. Orası yoktu artık. Başbaşa kaldığımız insansız bir vuslat yuvası idi her yer. İkinci gece, büsbütün benimdiniz. Sonra Antakya'dan kaçış. Saadetten, kaderden, sizden. Ve o kısa mülakat aylarımı zehreden bir azap oldu. Pafnüs ile Tais hikâyesi. Hazineyi bir canavar bekliyordu. Bir hatta iki canavar. Ve acaba hazine.. Aradan bir buçuk yıl geçti. Sizi unutamıyordum. Kristalizasyonun ikinci safhası Antakya'da başladı. Şüphe, kıskançlık, nefret, nihayet İstanbul. Benim için nesiniz? Her şey ve hiçbir şey. Belki çaldığım son kapı. Kristalizasyon devam ediyor. Hâlbuki vücudunuzu avucumun içi gibi biliyorum. Ne zaaflarınız, ne kuvvetleriniz meçhulüm. Benimsiniz. Benim oldunuz. Benim olacaksınız. Ama yine de okunmamış bir kitap gibisiniz. Yegânesiniz. Ve yegâneyim. Günlerim sizinle başlıyor ve sizinle bitiyor. Dal, bir tuzlaya değil, bir yangına düştü.

Akşam, misafirlerim vardı. Bir kurmay albayla karısı. Kadının adı Lamia idi. Genç, güzel bir kadın. Albay adi bir çapkın. Kadın bedbaht. Senin ismini taşıyor diye kadına iltifatta bulundum. Ve bir an, ilhamım kanatlandı. Konuştum. Evvelsi akşam misafirlerim vardı. Konuşmadım ve sofrada uyudum. Misafirler içinde sana benzeyen yoktu çünkü. Herkesten kaçıyorum. Belki aşkın güzelliği burada. Yalnız senin olmak istiyorum. Vücudumla, kafamla, duygularımla. Üç gündür denize giriyorum. Jimnastik yapıyorum. Bir hayli zayıfladım. Bütün bunlar senin için. İstiyorum ki yanında erkeklerin en güzeli, en güçlüsü, en harikuladesi olayım. Bir gazetede her gün yazı yazmamı teklif ettiler. Sırf senin için yazmayı

düşündüm. Ama birden bir sözün geldi aklıma: Senin için yükselmek istiyorum, demiştim, benimle iftihar etmeni istiyorum. Daha nereye yükseleceksin diye cevap vermiştin. Eski Yunanı yaratan harikulade kadınlar Lais, Lamya, Frine senin kadar mükemmel miydiler? Sen ki, on altısında bir çocuktan daha saf ve bir Messalina'dan daha günahkârsın, uçurumum, göğüm benim.. Dün telefon kulağıma müjdelerin en güzelini fısıldadı: yakında buluşacağız. Karanlıkları dağıtan ve zindanımın duvarlarını yıkan bir müjde bu. Tepeden tırnağa kadar alev, arzu, ihtiras, şefkat ve şehvet. Tepeden tırnağa kadar sabırsızlık, heyecan ve ürperti içinde bekliyorum.

Mektubunu almadım daha. Telefon bir hayli muziplikler yapıyor. Ankara'da bir akşam seni beklemek için randevumu kaçırdım. Misafirlerim vardı, lokantada bekleyip gitmişler, İstanbul daha da karışık; bu semtteki dostlardan hiçbirinin telefonu yok. Emrimde bir telefon var, fakat kullanamam. Bazan üç dakika sesini duymak için akla gelmedik müşkülleri yenmek gerekiyor. Mesela tam misafirlerle otururken çıkıp iki saat kaybolmak. Sesini duymak için daha büyük hünerler de gösteririm. Bu bir şikâyet değil, bir ilan-ı aşk. Yine şuh bir bahar sabahı, yine damarlarımdaki kan arzu ile tomurcuklaşıyor. (...)[{4}]Ay sonunda mutlaka bekliyorum. Yoksa her türlü çılgınlığı yapabilirim. Cinayetlerin her türlüsü bana oyuncak gibi geliyor. Belki suç baharda. Henüz diyaloga başlayamadık.

Daha doğrusu yirmi ay önce başlayan diyalog devam ediyor. Mektupları düzeltmiyorum, Kortan'da sana yazdırdığım gibi yazdırıyorum. "*Kadın ve Sosyalizm*"e başladım. Bugün sizinkilerle görüşeceğim. Senin bir parçan oldukları için çok özledim onları da. Ve ancak onlara tahammül edebileceğimi umuyorum. Kadınım benim, ihtirasla.

11 Ekim 1966

AŞKA GİDEN YOL DİKENLİ

Sesin yine Hint ormanları gibi. Esrarlı cıvıltılarla dolu. Kalbinin derinliklerinden geliyor. Kalbinin yani kalbimin. Rüyada mıyım diyorum. Kendi kendimle mi konuşmaktayım? Daha içli, daha kadın, bir bakıma daha cesur bir ben. Dün akşama kadar seninle doluydum. Ağzıma kadar seninle doluydum. Kadehle mey kaynaşmıştılar. Oturduğun koltuğu perestişle okşadım. Ve eski sevgilerime, eski hayal kırıklıklarıma, eski hatıralarıma

sığındım. Belki senden kaçmak, belki seni bulmak için. Jurnalimde hep sen vardın. 62'de sen, 63'de sen, 64'de sen.

Bir cin, bir prensese büyü yapmıştı. Senin o mezbeledeki hayatını başka türlü izah edemiyordum. Ben gönlünü feda ederek o masal melikesini kurtaran şehzade. Sevmek için yaratılmıştın. Bütününle sevmek ve bütününle sevilmek. Maziden ancak yanarak temizlenilebilir. Gözyaşlarında yıkanılarak temizlenilir.

Dün akşama kadar, seninle doluydum. Dağlara, taşlara adını haykırmak istiyordum. Sen olmayan hiçbir şeye tahammülüm yoktu. Dudak dudağa ölmek veya dudak dudağa yaşamak.

Kendimi sana layık görmüyordum. Gençliğim, allahsız bir çölde akıp giden başıboş bir ırmaktı. Sularında sen yıkanmalıydın. Sana yazdıklarımdan utanıyordum. Kelimeler neden kâğıdı yakmıyorlardı? Neden içimdeki yangını, içimdeki coşkunluğu sese kalbedemiyordum? İlk defa olarak Tur-u Sina'daki Musa'nın aczi içindeydim. Gözlerim kamaşmıştı. Ve kekeliyordum. İlk defa olarak anlıyordum Oscar Wilde'i: Oduncu ormanda gördüğü perilerden söz edermiş her akşam. Bir akşam gerçekten bir peri görmüş ve nutku tutulmuş. Sana hislerimi bütün coşkuluğu ile anlatmaktan korkuyordum. Ya beni küçümserse diyordum, ya zayıf bulursa, ya sevmezse? Ama sevginin maskeye ihtiyacı yoktu, koltuk değneklerine ihtiyacı yoktu. Tektim. Ve beni bütünümle seviyordun. Sevmeye mahkûmdun. Yalnız beni sevmiştin ve yalnız beni sevecektin. Bu senin ilk ve son aşkındı. Sonra birden çirkin bir hayalet dünyamı zindan ediyordu. Ohumsun benim demiştin, dudakların bu hitabı yalnız benim için mi kullanmıştı acaba? Her şeyi kırıp dökmek istiyordum. Sonra tekrar sesini duyuyordum: bir pınar sesi kadar berraktı, bir kuş cıvıltısı kadar bakir. Tais, Taisim benim.

Saat dörtte Babür geldi. Dolaşmaya çıktık. İstanbul'a geldim geleli, ilk defa olarak seni yakından tanıyan biri ile başbaşa idim. Aşk insanı gerçekten çocuklaştırıyor. Babür seninle olan dostluğumuzun tehlikelerinden söz açtı. Veysi'nin ezginliğinden söz açtı. Tatsız bir konuşma. Biraz şantaj kokuyordu sözleri. Kapanmasını istediğim maziyi tekrar hatırlattı. Bilmediğim bazı sahneleri anlattı. Babür inanan veya inanmış görünen bir adam. Yani yobaz. Dostluğumuz menfaati icabı. Ama bunu istismar etmek istiyor. Bu küstahlığın hudutları nereye varacak bilmiyorum? Fakat ihtiyatlı olmak zorundayız. Ben bu adamı seni sevdiğim

için muhitime soktum. Dün kötü bir akşam geçirdim. Seni değil, Babür'ü düşündüm. Babür'ü yani realiteyi. Ne yapabilirdik, ne yapabilirdi? Veysi senin çocuğun. Ve iyi bir çocuk. Ona karşı kayıtsız kalamam. Ben bu üç insanı, Veysi'yi, Ayşe'yi, Babür'ü küçültecek, bu üç insanın yüzünü kızartacak, onları annelerinden utandıracak her hareketi cinayet sayarım. Daha ilk görüşmemizde saadetimi başkalarının ıstırabı üzerine kuramam demiştim. Kayam, mazi bütün acılığıyla her an karşımıza çıkıyor. Ondan nasıl kurtulacağız?

Masamın başına bu acı düşüncelerle geçtim. 5 Ekim tarihli iki mektubun bütün sisleri dağıttı. Maziden kurtulmuştuk bile. Ormanda uyuyan güzelim benim. Sen ömür boyu bir kâbusu yaşamıştın. Anlaşılmamıştın, sevilmemiştin. Beklediğin şehzade biraz geç geldi. Biraz yorgun, ama masallardakinden çok daha ateşli.

Ben seni değil, kendimi kurtardım. Kendi rüyamı. Gerçekte fazileti, masumiyeti kurtardım. Sen kalbi bir gözyaşı kadar temiz ve bir çocuk bakışı kadar aydınlık bir insansın. Çöldeki kaynaktan çakallar su içmiş. Kaynağa ne? Kaynak daima serin, daima temiz. Babür'e teşekkür borçluyum. Seninle öyle doluydum ki, kafatasım çatlayacaktı. Damarlarımda akan kan, sendin. Göğüs boşluğumdaki kalp senin kalbindi. Damarlarım çatlayacak, göğsüm yarılacaktı. Seni teneffüs ediyordum. Babür beni gökten yere indirdi. Gökte seninle kanat çırpıyorduk. Rimini âşıkları gibi. Ve hava kasırgalıydı.

O gün daha fazla okuyamadılar diyordu. Dudaklarında ruhları kaynaştı. Sonra canavar bir kocanın kılıcı iki sevgiliyi toprağa çiviledi. Nerede o canavar koca?

Bir gece hummasız yaşadım. Belki humma daha güzeldi. Ne belkisi? Ama uzviyet ne kadar dayanabilir bu gerginliğe? Babür'e teşekkür borçluyum. (...) Ben o hummanın içinde erimek istiyorum. O alevin içinde yanmak, kül olmak biricik muradım. Kül olmak, ışık olmak, efsane olmak. Romeo ile Jülyet ne kadar yaşadılar. Bir gece. Biz hâlâ yaşıyoruz. Dudaklarımda dudaklarının, parmaklarımda teninin, kulaklarımda sesinin lezzeti. Ben senim, sen bensin. Aynı korkuları, aynı heyecanları, aynı acıları yaşıyoruz. Cennete arafdan girilir. Arafdan ve cehennemden. Santa Maria Magdalena, İsa'nın yaralı ayaklarını gözyaşlarıyla yıkadı ve saçlarıyla kuruladı. Santa Mariam benim. Gerçek bir nedametin fazilete çevirmeyeceği hiçbir günah yok. Santa Maria İsa'yı geç tanıdı. Suç onun değil, İsa'nın. Aşka giden yol daima dikenlidir. Aşka ve kutsiyete. Bir alev

denizinden geçilerek varılan vuslat, gerçek vuslattır. Bütün azizeler günah berzahından geçtiler. Günah ve çile berzahından. Marionum benim. Didier seni bekliyor. Günahlar gözyaşlarımda yıkanır dedim. Gözyaşlarında yani aşkta. Sevmek tanrılaşmaktır. Tanrı'nın günahı olmaz. Ama bütün benliğinle seveceksin. Ölesiye seveceksin. Dişi bir köpeğin ihtiyacı değil, sevgi. Mektubunu bir Heloise imzalayabilirdi. Bir Heloise, bir Sainte-Therese veya bir Tais. Şimdi senden ayrı yaşadığım son sekiz on saat içersinde düşündüklerimi kelimeleştirdiğim için utanıyorum. Senin için, senin saadetin için, senin gözyaşlarının dinmesi için, senin yüzünün kızarmaması için kendimi her an feda edebilirim. Senin için çarmıha gerilebilirim, Santa Mariam. Ama bütün bu küçük hesaplardan, bütün bu sivrisinek vızıltılarından bize ne? İnsanlara ne borçluyuz? Hiç. Tesadüfen bizi tanımaları hayatlarının tek şerefi, tek hadisesi, tek manası. Onlara ne borçluyuz ki? Senin dokunduğun, seni tanıyan her şey kutsal olmasa idi.. Geçelim.

Yalnızsın ve benimlesin. Beni çıldırtan çok az yalnız kalmak. Çok az yalnızım ama daima seninleyim. Bu itibarla etrafımdakilerin boğazına sarılmak, onları yok etmek istiyorum. Rüyamı bozuyorlar. Ölmeyelim, Santa Mariam yahut tek başımıza ölmeyelim. Bu sabah senden koptuğumu sanıyordum, kurtuldu ya diyordum, çocuklarına döner. Ve ben çamurdan koparıp vazosuna koyduğum bu muhteşem zambağın hatırasını minnetle yadederim. Mektubun yeniden büyüledi beni. Bu zambağın saksısı kalbim. Bu zambak bütün ihtişamı ile ancak benim göğsümde açabilir. Yeniden rüyamın, hummamın içindeyim. Evet, ben de delirmekten korkuyorum, yaşayamamaktan korkuyorum. Kilometrelerce uzakta aynı ıstırabı yaşıyoruz. Ben içmiyorum da. Sensiz içmek, sensiz gülmek, sensiz huzur bana ihanet gibi geliyor. Keşke dudak dudağa can verseydik.

Eğer her mektubun böyle alevle yazılacaksa ben nasıl dayanacağım? Yine şuh bir bahar sabahı. Ekim sonunu Mesih bekler gibi bekliyorum. Mektupların, mektupların alev alev. Kalbini kâğıda işleyebiliyorsun. Benim, bütün kadınları kendinde toplayan kadınım. Bana layık ol. Bana layık kal. Diriyim, kuvvetliyim, ümitle; ihtirasla doluyum. Yalnız seninim. Ve yalnız beni düşündüğün müddetçe aşkımızın ömrü ebedidir. Büyüyü ancak ihanetin bozar. Manevi ihanetin. Bir an için gözbebeklerinde raksedecek herhangi bir yabancı hayal, o zaman bu rüya kâbusa döner ve bir uçurumun kenarında uyanırsın. Seni bütün olarak istiyorum, günahlarınla, mazinle, rüyalarınla istiyorum. O mazi olmasa bugün bu kadar benim olmazdın. Bana susuzsun, bana yani sevgiye, temize ve hudutsuza. Bir akşamın için

ruhumu Mefisto'ya verirdim. Fakat sen yalnız bir akşam değilsin. Keşke binlerce ruhum olsa, her akşamın için birini verebilsem. Seni, kadınların en güzeli, bütün ruhumla seviyorum. Hem on sekiz yaşın çılgınlığı, hem 48'in susuzluğu ile seviyorum. Nasıl istersen öyle seviyorum. Ve emrediyorum, sahibin olarak, kurtarıcın olarak, erkeğin olarak: yaşayacaksın, yaşayacaksın, kendine bakacaksın. Geceleri uykusuzluk yok, içki azaltılacak, sigara azaltılacak.

Gerçekten seviyorsan fedakârlıklara alışmalısın. Aşk fedakârlık demek. En küçük nazlarını feda edemiyorsan, alışkanlıklar seni tehlikeden tehlikeye atabilir. O zaman ben yokum. Sevgilimden zalim bir riyazet istemiyorum. Kendine bak. Aşkımıza layık ol. Aşka layık ol. Bu akşam sesini duymaya çalışacağım, içinde eriyerek.

12 Ekim 1966 / Saat 10.00

HAYATIM BİR TRAJEDİ

Tam başlarken Halil Bey geldi. Meşhur komprador dostumuz. Çok zayıflamış buldu beni. Gerçekten de yemiyor, içmiyorum. Hâlâ bir rüyanın içindeyim. Hâlâ yanıyorum. İçimde hep aynı zalim korku: yaşayacak mıyım? Ya uzviyetim bana oyun ederse? Her ayak sesi, beynimde korkunç akisler yaratıyor. Seninle yalnız kalmak, yalnız seni düşünmek, ağlamak, ağlamak istiyorum. Gözyaşlarımda erimek, senin için akan gözyaşlarımda, seninle dolu gözyaşlarımda. Sinirlerim kopacak gibi gergin. Ve düşüncelerim alevden bulutlar gibi. İlk defa olarak Kerem'i anlıyorum. Stendhal'i anlıyorum. Aşk bir hastalık. Hem de öldüren bir hastalık.

Kadın hiçbir zaman birkaç nefes çekilip atılan bir sigara olmadı, benim için. İçindeki şarap tüketilince fırlatılan bir kadeh olmadı. Aşkın ta kendisiydim. Bu değil sana söylemek istediğim, bunlar değil. Bunları zaten biliyorsun. Trajedimi defalarca dinledin. Dinlemesen bile sezerdin. Beni bütün yaralarımla tanıyorsun. Bütün yaralarım, bütün zilletlerim, bütün hayalkırıklıklarımla. Yine ayak sesleri ve kopan tel ve kesilen ahenk ve kâinata küfür ve Tanrı'ya isyan...

On üç ikinci kânun 1942. Genç bir adam bir kapıyı çalıyor. Şefkata susuz, hayata susuz. Hapishane, dostların ihaneti, kopuşlar, yuvarlanışlar. Tenin açlığı, ruhun açlığı ve anlaşılmayan bir kalp ve anlaşılmayan bir kafa

ve anlaşılmayan bir vücut. Bir pansiyon odasındadır. Koca şehirde yapayalnız. Dehasıyla yalnız, kültürüyle yalnız, ıstıraplarıylâ yalnız. On üç ikinci kânun 1942. Ve tahta kapıyı, bir mezarın kapısını çalar gibi yumruklayan eller. Soğuk bir kış günü. Sırtında paltosu var mıydı, hatırlamıyor. Belki bir dosta iki kadeh rakı ısmarlamak için satmıştır. Bütün hayatı vermekle geçti. Bilgisini, zamanını, kalbini. Başkalarında yaşadı, başkaları için yaşadı. Kendisinin olmayan bir dava yüzünden damgalandı. Ve uğrunda çarmıha gerildikleri onu taşladılar. Hayatı bir delinin yazdığı hikâye. O çakalların bile içmediği bir kaynak. Karşısına çıkan kadından hoşlanmıyor. Evden hoşlanmıyor. Dekordan hoşlanmıyor. Ama o kadar yalnız ki. Sonra minnetle dolu yıllar. Minnetle ve mihnetle, iki kutbun karşılaşması. Ben heyecandım, spontaneite'idim, şiirdim, bohemdim. Karım, sakin bir yaz akşamı. Fırtınasız bir liman, iki insan birbirinden bu kadar farklı olabilirdi. Önceleri bir manastıra giriş gibiydi bu izdivaç. Uzun süren bir ıstıraptan başka bir ıstıraba, bir zilletden bir zillete geçiş gibiydi. Bütün kadınları seviyordum ve bütün kadınlara düşmandım. Çaldığım hiçbir kapı açılmamışdı. Kazara çaldığım tek kapı açıldı. Belki evlenmesem bir sabah gazetesinde bir intihar haberi okurdunuz. 24 yaşlarında bir üniversite talebesi v.s. Karım benimle evlenmeye nasıl cesaret etti, hâlâ anlamıyorum. Ya çok zekiydi, ya çok ahmak. Ben herhangi bir meçhul değildim. Kasırga idim. Hayretim hayranlık oldu. Adeta biz mümkün olmayanı başardık. Bu kahkahalarla gülünecek izdivaç en iyimser tahminlerle bir mevsim sürerdi. Aracılık yapan sözde dostlar bile, "adam diyorlardı, hele bir evlen. Sırtında yumurta küfesi yok ya. Sen erkeksin." Karım mükemmel bir anneydi. Bayağı tarafı yoktu, temizdi, safdı, eski Roma'nın istikrarını, üstünlüğünü yapan feragatkâr, vazifeşinas kadınlardan biri. Kasırgadan kaçmak isteyene her geminin güvenle sığınacağı bir liman. Ben kasırgaya susuzdum. Kendimi kitapların zindanına gömdüm, kitapların ve vazifemin. Korkunç bir mücadele oldu bu. Fren, fren, fren. Sizi intihardan kurtaran bir insanı hayalkırıklığına uğratmamak. Ben en küçük borçlarını gerekirse kanıyla ödeyen adamım. Mademki, sevebileceklerim anlamamıştı beni, mademki, ruhumu Mefisto'ya satar gibi evlenmiştim, mademki bahtiyar olamayacaktım, bir başkasını bahtiyar etmeliydim. Bu da bahtiyar olmanın bir başka yolu idi. Zaten ben daima başkalarında bahtiyar olmuştum, başkalarıyla bahtiyar olmuştum. Bu satırları yazdığım masada oğlumun beşiği dururdu. Neler çektiğimi anlatamam. Verdiğim sözden dönmemek için harcadığım gayretle birkaç Himala'yı devirebilirdim.

Yine şuh bir sonbahar günü. Bu dekor benim kalverim. Ben burada yıllarca çarmıha gerildim. Bir kere ölmemek için bin kere ölüm. Bu şahane dekor içinde Hazreti Eyüb'ün gübre yığınını hasretle aradım yıllarca. Ve bu şahane dekordan kaçtım. Vebadan kaçar gibi, bedduadan kaçar gibi. Bu plajda geçen dakikalar kuduz bir köpeğin zehrinden daha çıldırtıcıdır, Manastır, hastahane veya hapishane... Dünyanın bu en güzel manzarasından daha iç açıcı idiler. Öldürmememek için ölmek. Peki, ölürsen başkaları ölmeyecek mi? Kader müstehzi bir rejisör. Bu satırları karımın önünde yazdırdım. Ve haksız mıyım dîye sordum ona, hayır dedi. Seni yaralıyor muyum dedim, hayır dedi. Ben iki buçuk liraya bütün mukaddesatlarını satmaya amade bu garip muhitte feragatimle deliydim. Plajın yarısı karımındı. Ve ekmek parası kazanmak için günde on iki saat çalışıyordum. Aç yattığımız oldu. Kadından yalnız şefkat istiyordum. Yalnız şefkat ve bir kucak et. Feragatimi aktörlük sanıyorlardı. Aktörlük veya eşeklik. Ben jigolo değildim. Belki jigoloydum, ama bir minnetin, bir sempatinin azat kabul etmez jigolosu. Veren jigolo. Her şeyi veren ve hiçbir şeyi istemeyen. Kültürüm, karımda takdir uyandırıyordu şüphesiz. Ama bu Tanrı'ya karşı duyulan hayranlık gibi müphem bir takdirdi. Bir teslimiyet, bir seziş. Kuvvetli bir erkektim. Karım için lüzumundan çok fazla kuvvetli. Yani meziyetlerim, kimseye benzemeyen taraflarım, bütün çağdaşlarımdan üstün taraflarım onun nazarında bir lüks bile değildi. O bunlar olmadan da mükemmel bir zevce olabilirdi.

Hatta belki rahatsız da oluyordu bu lüksden. Hayatım bir trajedidir. Birinci perde evleninceye kadar geçen zaman. Yıldızsız, allahsız, cıvıltısız, katran gibi bir gece. Vıcık vıcık ıstırap. Birkaç şehri fethe yeten bir enerji yeldeğirmenlerine saldırmakla harcanır. İkinci perde izdivaçla başlar, daha büyük, daha derin, daha uzun acılar. Fakat vahaları olan bir çöl bu. Ve göğü yıldızlarla dolu: çocuklarım, kitaplarım. Nihayet trajedinin son perdesi seninle başlar. Bakalım nasıl bitecek?

13 Ekim 1966 / Saat 9.45

MEKTUPLARIN BÜYÜLÜ BİR AYNA

Kendimi bir mektupta seyrettim. Büyülü bir ayna idi bu. Bu aynada bütün paslarından arınmış ve tanrılaşmış bir Cemil Meriç vardı. Senin

Cemil'in. Bu aynada ikimiz vardık. Eriyen, dağılan, kaynaşan ikimiz. Abelard ile Heloise'i hatırladım.

Türkçenin musikisini senin sesinde tattım. Parçam olmasan kıskanırdım seni. Kelimeler benim ülkem. Kelimeler içine gönlümü doldurduğum birer kadeh. Kelimeler benim kölemdiler. Ama onlar da kıskanç. Ben artık kelimelerde değil, sende yaşamak istiyorum. Kelimelerin dışında yaşamak. Sen kelimelerden de güzelsin. Ve kelimeler senin dudaklarında güzel. Onları da senin emrine veriyorum. İlk defa, ilk defa çırılçıplağım. Kalbim kansız bir kılıç. Bütün zırhlarımdan soyundum. İlk defa Tanrı'nın içinde kaybolan büyük mistikleri anlıyorum. Biz alevden iki ırmak gibi birbirimize karıştık.

Daha yanacağız sevgilim benim. Ruhlaşıncaya kadar yanacağız. Bu bir ceza mı, belki de. Gafletimizin cezası. Biz *elest bezm*[*]inde birbirimizindik. İlk merhabadan sonra benim olmalıydın. Kanunlardan bize ne idi. Rüsvalığı göze almayan sevmemeli. Rüsvalık yani kendine saygı. Yani tanrılaşmak. Yani bütünüyle, kalbiyle, kafasıyla yaşamak ve milyonlarca domuza zirveden acıyarak bakmak. Eflatunun mağarasını bilirsin. İnsanlar karanlık bir mağaraya zincirli, sırtları kapıya dönük ve duvarda gölgeler. Âşk bu zinciri kıran büyü. Mağaradakiler öylesine alışmış ki karanlığa, kurtulanları küfürleri ile kovarlar. Sen yanımda olsan fetihten fethe koşardım. Şimdi yalnız seni düşünüyorum ve dudaklarımdan tek cümle dökülüyor, ölünceye kadar bu tek cümledeyim ben: Seni seviyorum, canım benim, kirinle, pasınla, ıstırabınla, kırk beş yaşınla seviyorum.

Auguste Comte'u küçümsemiyorum artık. Comte çağının en büyük zekâsı idi, Clotilde sokaktaki kadın. Serseri bir kocadan arta kalmış, otuz yaşında bir dişi. Comte 45'inde idi. Sevıştiler. Sert, hırçın ve bir matematik formülü kadar katı, bir matematik formülü kadar şiirsiz Gomte, Clotilde'i tanıdıktan sonra peygamberleşti. Yeni bir din kurdu. Clotilde, Comte'un bütün şakirtleri için bir tanrıçadır. Bugün Clotilde'in hatırası önünde ben de, huşu ile eğiliyorum. Comte'u Clotilde yarattı, Clotilde'i Comte.

Clotilde'im benim. Hayır. Lamiam, ben Clotilde'in bütün mektuplarını okudum. İçinde bir zerre aşk yoktu. Yani sen yoktun. Batı tanımaz aşkı. Tristan ve İseult bir kocakarı masalı. Sevişirler. Çünkü yanlışlıkla bir aşk iksiri içmişlerdir. Aşkın kendisinden büyük iksir olur mu? İksir birbirine kenetlenen parmaklar. İksir birbiri içinde eriyen dudaklar. İksir ses, iksir gözyaşı. Batı aşkı bilmez. Batıda aşk kelimedir. Duymadığı için terennüm

eder. Kendini inandırmak için konuşur. Batıda aşk edebiyattır. Ben bütün bağlarımdan koptum. Kelimeler yalnız senden bahsettikleri zaman, yalnız sana hitap ettikleri zaman munis ve dilber. Dün akşam telefonda bir buçuk saat bekledim. Hat kapalı idi, daha çok beklemem gerektiğini söylediler, ayrılmış olacağını düşünerek sesini duymak saadetinden vazgeçtim. Sonra saatlerce vicdan azabı çektim. Bu sana karşı işlediğim ilk cinayetti. Verdiğim sözü tutamamıştım. Artık layık değildim sevgine. Kendimden iğrendim. Ama birden içimdeki sadist sahneye çıktı. Üzülsün biraz dedi. Daha çok sever. Daha çok sevmek mi? Daha çok sevebilir misin? Denizin sınırları var, sevginin sınırları yok. Daha çok sevebilirsin. Ve seveceksin. Ve biz Kerem ile Aslı gibi efsaneleşeceğiz. Asırlarca sonra isimlerimiz birlikte anılacak. İnsanlığın gördüğü en muhteşem rüyalardan biri gibi anılacak. Daha erimedin sevgilim. Aşkın ateşinde bütün paslarından, bütün cürufundan arınacaksın. Neden 42'de beni tanıyamadın? Ben Jüpiter'in kafasından silahlarıyla doğan Athena gibi o zaman da okyanuslar gibi dalgalıydım ve sınırsızdım.

Dün yine bir sürü misafir üşüştü. Harp Akademisi'nde Fransızca hocalığı yapan bir yarbay, bir yazar eskisi, bir iktisat doktoru, bir kaptan.. Hepsinin başı haşin bir rüzgâr karşısında eğilen başaklar gibi, bilgimin, cerbezemin* ve zekâmın karşısında eğiliverdi. Her zamanki gibi yalnız ben vardım odada. Ve seninle doluydum.

Sen kadınların bütününden fazla bir şeysin. Julie ile Mirabeau'yu hatırlıyorum. Mirabeau çağının en çirkin adamıydı. Bir yaban domuzuna benzeyen garip bir kafa. Fakat Julie için yalnız Mirabeau vardı. Julie evli bir kadındı, gençti, faziletkârdı. Ve ben Julie'nin mektuplarını da bilirim. Senin bir sayfanda bütün Julie var. Benimle iftihar ederdin diyorsun. Hiçbir kıta kâşifi, benim tattığım hazzın bir zerresini tatmamışdır. Sen, benim kalbimin bir parçası ve bütünü. Sen, benim 48 senedir gördüğüm rüya. Sen, benim kadınım. Yine şahane bir bahar ve gönlümün bahçesinde senfonilerin en güzeli ve gönlümün bahçesinde renk renk çiçekler ve gönlümün bahçesinde... Bana dört gün, dört gecede 48 yıllık zavallı bir ömrün bütün acılarını unutturan sevgilim. Gönlümün bahçesinde senin kokun, kokuların en güzeli. Parfümeriden alınan koku değil. Gönlümün bahçesinde boylu boyuna kendimi seyrettiğim büyülü bir kaynaksın sen, içimdesin, benimsin artık, teneffüs ettiğim havasın.

Mektuplarımı kıskandığım oluyor. Dudakların okşayacak onları. Mektuplarımı kıskandığım oluyor. Evet, onlarda ben varım. Ama bütünüm

yok. Kelimeleri kıskanıyorum. Ay sonunu nasıl beklediğimi biliyorsun. Delirmeden, ölmeden beklemek. Dakikalar uzadıkça uzuyor. Yalnız senle konuşurken yaşıyorum. Sonra sahneye bir acayip, bir ukala Cemil Meriç çıkıyor. Daima senin. Daima seninle, daima senin için.

14 Ekim 1966 / Saat 9.00

STENDHAL DA EZELÎ MAĞLUPLARDAN

Ejeri bir ormanda ayan olmuş ve insanları nasıl güdeceğini öğretmiş Nüma'ya. Neden geri dönmüş ormandan Nüma, neden bütün zamanını Ejeri'ye vermemiş? Tabiatın dost gölgesinde dudak dudağa aynı şarkıyı söylemek, aynı şarkı olmak. Nüma'yı, Ejeri yaratmış, kabul ediyorum ama sevmemiş, sevse Roma'ya salmazdı. Beyazlar giymiş bir genç kadın ve baltayla yontulmuş bir ağaç parçasına benzeyen hantal Nüma.

Dalila bir şark orospusu. Yarı yılan, yarı insan. Teni, çöllerin altın kumlarında yıldız yıldız pırıldıyan bir kobranınki gibi. Ve sesi.. Hayır, ne sesi seninki kadar ışıltılı, ne teni seninki kadar alev. Ama bir şark orospusu Dalila. Samson bir duvar parçası. Şuursuz ve şiirsiz. Dalila zekâ, Samson madde. Biri ateşten halkedilmiş, öteki taştan. Adamın kuvveti saçlarında yani omuzları üzerinde bir gergedan kafası, Dalila'nın günahı, kendini Samson'a verişinde...

Şuurun lambaları sönük. Şiirin alaca karanlığındayım. Ateş böcekleriyle dolu bir karanlık. Ateş böcekleri kelimelerin. Ve..

Şuurun lambalarına dokunsam her köşesinde ayrı bir harika gülümseyen bu büyülü saray kaybolabilir. Şuur hain. Şuur ahmak. Şuur şuursuz. Şuur yalan. Gerçek olan sensin. Senin yarattığın dünya, senin tenin. Senin kokun, senin saçların. Ve ben. Gerçek olan bu yanış, bu sermesti. Gözlerini kapa ve başın gecelerce göğsümde dinlensin.

Ben bütünümle muhteşemim. Kelimelerin arkasına saklanmaya ihtiyacım yok. Maskesizim. Hayran kaldığın müddetçe varım. En küçük yalan rüyanı seraba çevirir. Rüyam yani rüyamızı. Aşk saygıdır. Kendine yani sevdiğine saygı.

Yazdıklarımı okumuyorum, düzeltmiyorum. Kalbimle kalem arasında kapı yok. Kendimi bir ırmağın sularına bırakmışım. Bu ırmak sensin.

Gülünç olmaktan korkmuyorum. Yarattığın bir rüyayı yaşıyorum. Seni ben yarattım, istediğim zaman yok edebilirim, istediğim zaman, yani istediğin zaman.

Saat 10

Kitap bir limandı benim için. Kitaplarda yaşadım. Ve kitaptaki insanları sokaktakilerden daha çok sevdim. Kitap benim has bahçemdi. Hayat yolculuğumun sınır taşları kitaplar. Bir kanat darbesiyle Olemp, bir kanat darbesiyle Himaleya. Ayrı bir dil konuşuyordum çağdaşlarımla. Gurbetteydim. Benim vatanım Don Kişot'un İspanya'sıydı. Don Kişot'un İspanya'sı veya Emma Bovary'nin yaşadığı şehir, kasaba. Sonra Balzac çıktı karşıma. Balzac'da bütün bir asrı yaşadım. Zaman zaman Vautrin oldum, Rastignac oldum, 4000 kahramanda 4000 kere yaşamak.

Stendhal'i geç tanıdım. Geç daha doğrusu erken. Stendhal 40'ından sonra okunmalı. Ben "*Kırmızı Siyah*"ı 24 yaşında okudum. 24 yaş benim gibi yaşamayanlar için, hayalin coşup köpürdüğü çağ. Julien Sorel karşıma çıksa, düşünmeden öldürürdüm. Zaten daha ilk gününden içeri sokmazdım, içeri yani romana. Sorel zilletin bir kin heykeline döndürdüğü adam. Istırabın yıldırımı o balçığı granitleştirmiş. Hangi ıstırabın? Ben Madam dö Renal'dim. Daha doğrusu Madam dö Renal benim aradığım kadındı. Yahut Madam dö Renal bazı tafaflarıyla karıma benziyordu. Ben kristalizasyonunu şuurlu olarak yapacak kadar sanatkârım. Kuru bir dalı bir kristal hevengine kalbetmek tanrılıksa, tanrıyım. Julien ile biz iki kutubuz. Küçük, mürai[*] ve kalpsiz. Marangoz çocuğu. Ve sonra bir tebessümü için bir kıta fethedilecek kadar şahane bir genç kız. Ve hiyaneti meslek haline getiren Julien. Kitap beni isyana sürüklemişti. Sonra "*Parme Manastırı*"nı okudum. "*Aşk Üstüne*"yi okudum. "*Armance*"ı okudum. Kırmızı ve Siyah'ı Paris'in en lüks sinemalarından birinde seyrettim. Yanımda Madam Fouche vardı. Madam Fouche hoşlandı Julien'den. Tokatlamamak için kendimi güç tuttum. Ve Julien, bir satır gibi, kenetlenen kalplerimizi ortadan ayırdı. Zavallı Julien. Neden zavallı Julien? Yaşayabileceği kadar yaşamış. Layık olduğundan çok fazla yaşamış. Ben ondan bin kere daha diri, daha erkek, daha yaratıcı idim. Büyük bir zaafım vardı: seviyordum. Gülümseyen her kadını seviyordum, ağlayan her kadını seviyordum..Kadını seviyordum. Ve kadınlar gözleri bağlı geçiyorlardı. Kendilerini davet eden saadetin farkında değildiler. Önümde bir kadın durdu. Ve bu kadına 24 yılımı verdim.

Stendhal'de Balzac'ın bütünlüğü daha doğrusu genişliği yok. Balzac makro kozmos. Stendhal mikro kozmos. Balzac'da kafa, kalp, hayal ve hakikat. Stendhal'de çiğ bir tahlil. Stendhal bir anatomi masası ve roman sokakta dolaştırılan ayna. Hangi sokakta? İç dünyanın sokaklarında. Bir nevi kronik. Onun için 1830'larda anlaşılmamış. Stendhal anlaşılmadığı için benim soyumdan. Hayal kırıklıklarıyla, zilletleriyle aynı aileden iki insanız. Stendhal bir tarafım. Hislerin köpüren ırmağını istediğim anda bir baraja hapsedebilirim. O zaman kılı kırka yaran bir tahlilci sahneye çıkar. Bir tahlilci değil, bir cellat. Kalbim "dissection" masasına yatırılır. Kalbim ve etrafımdakilerin kalpleri. Stendhal edebiyatın bir musiki olduğu çağda yaşamış. Musiki müphem. Stendhal vazıh.[*] Stendhal'in üslubu neşter gibi bir üslup. Deriyi kesen, adaleyi parçalayan ve beynin kabuğunu soyan hain bir üslup. Fransa 1830'larda, romantizmin sisli ikliminde, Napolyon ordularının ayak seslerini hatırlatan ihtişamlı bir üsluptan hoşlanıyordu. Balzac'da hem Stendhal vardı, hem Hugo. O tek başına bütün asırdı. Zaten Stendhal'i de kalabalığa kabul ettiren onun dostça bir yazısı oldu. Stendhal gurbette yaşadı. Sevilmedi, okunmadı, tanınmadı. Stendhal de ezelî mağluplardandır. Kemikleri çürüdükten sonra tanrılaştı. Balzac yaşarken fethetti ebediyeti. Ama ne pahasına.. Bin yıl yaşamak için yaratılmış bir Titan uzviyeti, 50 kitapta 4000 kahraman oldu. Ve Balzac yaşamadan öldü. Başkalarını yaşatmak için öldü. Başkalarında yaşamak için öldü.

Stendhal'in ilk romanı "Armance". Stendhal 44 yaşında yazmış Armance'ı. Benim Hindi yazdığım yaş. Tatlı bir hikâye bu. Tatlı yani zevkle okunan bir hikâye. Yoksa konu çok trajik ve tahliller fazla çiğ, fazla zalim. Konuyu sonra anlatırım. "Kırmızı ve Siyah" ikinci roman. Kırmızı üniformayı, asker üniformasını temsil ediyor, siyah, papaz cübbesini. Julien Sorel'in hayatı bu iki kutup arasında geçecektir. Kırmızı ve siyah ayrıca bir tezadı belirtiyor, saadet veya felaket tezadını, olmak veya olmamak tezadını. Bir kumar istilahı kırmızı siyah. Kaderimizi kırmızı da tayin edebilirdi, siyah da. Olmak veya olmamak, hayat veya ölüm. O kadar iç içe, o kadar kucak kucağa ki. Ve insanı deli eden, olabileceğin, olması gerekenin parmaklarımızdan kayıvermesi. Trajedi bu. Kırmızıya oynayayım derken siyaha oynamak. Bir kere kırmızıya oynadınız mı, geri dönemiyorsunuz artık. Stendhal, karaya oynayan adam. On yedi yaşında mühendis mektebine girmek için Paris'e gelir ve imtihana girmez. Kahramanlarının dörtte üçü, mühendisdir.. Olmak istediğini onlar olur. Üstelik zengin ve asildirler. Stendhal, rüyada gider mektebe ve iyi numarayı rüyada çeker. Romanlarında yaşar Stendhal. Romanın ana hücresi "eğer" conjonction'u.

Benim hayatım da bu eğerlerle dolu. Eğer isteseydim.. İstemedim. Değmezdi. Neye değmezdi? Küçülmeğe, yalvarmağa, yalan söylemeğe. Değmeyen neydi? İkbal, servet veya haz. Ama insan kaderini yaratan bu arzu. Kimin için isteyecektim. Hayatımı benimle birleştiren kadının benden başka şeye ihtiyacı yoktu. Benimle sefalet de güzeldi, açlık da. İkbale, beni kendisinden uzaklaştırabileceği için düşmandı. Kimin için neyi isteyecektim? Sessiz, uyuşuk, kendi kendine yeten bir hayat. Ve ebediyete yönelen bir ihtiras. Ebediyete ve kâinata. Kelimeler dünyasının sultanı olmak. Zindanımda, hayır fildişi kulemde sanatın ve düşüncenin "gratteciel"lerini inşa etmek. Kader buna imkân bırakmadı. Nemesis'in parmakları gözlerime uzandı. Ne yaşayabildim ne yaratabildim. Hint, mukaddes kitaplar kadar vecit dolu bir kitap. Sanskritçe yazsam, Vedaların beşincisi olurdu. Bir adam bir mısrayla ebedileşebilir. Kaç mısra kalmış Homeros'dan. Milton'dan kaç mısra kalmış? Ama karanlıklardayım. Ve 40 sene sonra mezarımı tavaf edecek hayvanlardan bana ne? Yaratmak yetmiyor bana. Kimin için yaratacağım. Şöhret, gerçek şöhret mezarların üstünde yükselen güneş. Ben milyonlarca kalpde değil, bir kalpde yaşamak istiyorum. Bütün olarak, rakipsiz ve bir Tanrı gibi, bir Tanrı gibi değil, Tanrı gibi.

Kırmızı ve Siyah enerjinin romanı. Enerji ne demek? Enerji, yaşamak sevinci, yaşamak arzusu. Enerji herkesin girdiği oyuna girmek. Oyunun bütün hilelerine başvurmak. Ve kazanmak. Ben herkesin girdiği oyunun dışında kaldım. Stendhal de oyuna romanlarıyla katıldı. Stendhal'e göre, insan enerjisinin ruznamesi* mahkeme cerideleri*. Hugo'dan Balzac'a kadar bütün o çağ yazarları enerji kahramanlarını zindanlarda, kürek mahkûmlarında ararlar. Nietzsche'nin tunç bilekli, tunç yürekli "insanüstü"sü. Enerjinin alamet-i farikası cinayet. Yani cemiyetin "convention"larına metelik vermemek. Yapmak, yıkmak. Vautrin veya Julien Sorel. Ben Vautrin'i tercih ederim. Daha erkek, daha büyük ve daha dürüst. Sana Vautrin'i sonra anlatırım.

Stendhal konuyu bir mahkeme ceridesinden almış. Evinde hocalık ettiği kibar bir kadına ateş eden bir papaz yamağının macerası. Ve bir kahramanın etrafında bütün bir 1830 Fransa'sı. Bir çağın, bir memleketin anahtar romanı. Taşra ve Paris. Eserin ilk bölümü Taşra. İkinci bölümü Paris. Paris tablosu daha az canlı. Julien Sorel, dünyayı fethetmek isteyen fakir sınıfların temsilcisi, taşranın temsilcisi. Napolyon devrinde yaşasa 30'unda albay olurdu. 40'ında kont.

Restorasyon devrinde, ikbale kiliseden gidilir. İkbale yani iktidara. Siyahı bunun için kırmızıya tercih eder. Sonra kadınları fetih. Kadınlar yoluyla fetih. Benim Sorel'de affedemediğim bu. Kadını basamak sayması. Julien'in iki sevgilisi, Madam dö Renal ile Mathilde dö la Mole neden bu taşra türedisine ikbali unutturamamışlar. Çünkü tanımamış onları. Julien kendi kendisiyle, yatan adam. Yatakta bile murai. Yatakta bile kendisi değil. Ve Madam dö Renal bu muhteris taşra puştunun, bu ikiyüzlü papaz yamağının kurbanı. Kırmızı ve Siyah yazıldıktan ancak yirmi yıl sonra okunur ve hâlâ okunmaktadır.

Bunları hatıralarıma dayanarak yazıyorum. Kitabı seni tanıdıktan sonra da okumak isterdim.

Kadın öldürülebilir. Hatta öldürülmek için yaratılmıştır. Ama kadının jigolosu olunmaz. Julien jigolodur. Sanıyorum ki, nefretimin kaynağı bu. Şöyle diyelim: Kadın küçük bir mahlûk mudur, adi midir, fani bir zevk vasıtası mıdır? Evet. O halde koklar geçersin. O halde manastıra çekilirsin. O halde homoseksüel olursun. Böyle pespaye bir yaratığa ikbalini, servetini borçlu olmak, adiliğin ta kendisi. Erkek, erkekle boğuşmalı. Kadın tanrıyı mı temsil eder, hayatın manası mıdır? O halde ondan yalnız onu isteyeceksin. Kadın bunların her ikisi de olabilir. Aynı zamanda her ikisi de. Bakacaksın. Paros mermeri kadar güzel bir göğüsde, bir hizmetçi kız kalbi taşıyorsa, yüzüne tükürür uzaklaşırsın. Uzaklaşamazsan öldürürsün. Onu öldüremezsen kendini öldürürsün. Kadın basamak olmaz. En kirlisi en molozu, en kaşalotu bile. Ama yine de, Julien'i tanımağa çalışacağım.

15 Ekim 1966 / Saat 10.40

AŞKI ISTIRABIN PRİZMASINDAN SEYRETMEK

Zavallı Stendhal. Hayatı sevmekle geçmiş. Sevmek veya sevdiğini sanmak. Aynı şey değil mi? Ve taptığı kadınlardan hemen hiçbirine sahip olamamış. Mezar taşına şu üç kelimeyi yazmalarını vasiyet etmiş: visse, scrisse, amö. Ama konuşmuş sevgilileriyle. Sabahlara kadar konuşmuş. Stendhal'e göre aşk, ancak İtalya'da yaşanabilir. Aşkın vatanı İtalya. Fransız soğuk, yapmacıklı ve hissiz. Stendhal aşkı ıstırabın prizmasından seyretmiş. Derinlere inebilmesi bundan. Yaşayan yazmaz. Yahut yazıda yaşamak için yazar. Yaşarken yazmaz. Ama hatıralar kâğıda aktarılırken

tabiiliklerinden çok şey kaybederler. Balzac da gururundan yaralıydı, Baudelaire de.

“Aşka Dair”i yazarken kırkına yaklaşıyordu Stendhal. Ve hayatının en büyük aşkını yaşıyordu. Sevilmiyordu. Kıskançlığı ve zilleti bütün burukluğuyla tadıyordu. Mathilde bir generalin karısıydı. Ve kocasından ayrı yaşıyordu. Harikulade bir kadındı Mathilde. Vinci’nin Herodiad’ına benziyordu. Mağrurdu, muhteşemdi. Stendhalin mektuplarını okumadı Mathilde. Ve evine ancak onbeş günde bir gelmesine izin verdi. Stendhal ne olur diyordu, haftada bir görüşelim. Mathilde razı olmuyordu. Stendhal 1821’de İtalya’ya veda etti. Bu bir kaçışdı. Ve bir daha görüşmeyecekdiler. Milanolu dilber dört yıl sonra öldü. Ve kristalizasyon, Stendhal gözlerini kapayıncaya kadar bütün ihtişamıyla devam etti. İçli bir hayaldi Mathilde. Bitmeyen bir rüyaydı. “Aşka Dair” Mathilde’in kalbini fetih için yazıldı. Her büyük kitap bir fetih için yazılır, bir reelin veya bir rüyanın fethi. Stendhal ömür boyu “Aşka Dair”i, tek eseri saydı. Tek yani başlıca, yani gerçek, yani has eseri. Zira içinde kendisi vardı, acıları vardı, mahrumiyetleri vardı, hatıraları vardı. Stendhal, hissiz ve hayâsız bir hovarda olarak tanınır. Egotizmin kurucusudur. Ama Mathilde’e âşıkken iki genç kadının iltifatlarını reddeder, Sebep? Tanrı huzurunda Mathilde’in aşkına layık olmak. Aşkın verebileceği en büyük saadet sevilen kadının ilk defa elini sıkmak. Musikinin verdiği haz gibi bir şey.

Saat 12.25

Server mektuplarını getirdi. Yine içindeyim. Yine içimdesin. Cumartesi yazdığın mektup, bir aşk neşidesi, bütün mektupların gibi, sana ait her şey gibi, sesin gibi, saçların gibi. Sabahleyin o meşhur gevezeliklerimden birine başlamıştım. Stendhal der ki., v.s. Stendhal bir şey demez. Stendhal bir kaçıştır. Stendhal bir iltica. Rüyadan realiteye kaçış. Stendhal bizimle bizim olmayan dünya arasında bir tampon bölge, Stendhal ve Stendhal’ler. Sana inanıyorum. Sana inanmamak kendime inanmamak. Sarhoşum. Garip bir hipnoz hali. Bu yangına ne kadar devam edebileceğim? Pazartesi yazdığım mektup bir haksızlık şaheseri. Sesinde teslimiyet bulduğum için bana kızıyorsun. Tenimde sevimli tırnaklarının dolaştığını duyar gibi oluyorum. Ne kadar garip! Bensiz akacak gözyaşlarını kıskanıyorum. Onları dudaklarımla kurulamalıyım.

Sana ait her şey benim. Bensiz ağlamağa da hakkın yok, gülmeğe de. Hem tevekkülünü kıskanırım, hem isyanını. Efendin değil miyim? Efendin

ve kölen. Yani aşıkın.

Dün akşam sesini duyamadım. Seninkiler bizdeydiler. Kerim Sadi de geldi. Ayrılmam çok çirkin olacaktı. Bütün gece üzüntü ile kıvrandım. Bu sabah garip bir ruh haleti içindeydim. Şuurun lambalarını yak diyordum kendi kendime. Bu rüya ikinizi de mahvedecek. Şuurun lambalarını yakmak istemiyorum. Bu rüya ikimizi de mahvetsin. Sirenim benim. Dudakların dudaklarımda ölmek istiyorum. Hayat rezil. Pazartesi Babür gelecek. Felsefe okutacağım. Salı, Ayşe ile Mehmed'i İngilizceye başlatıyorum. Onları görmek karışık duygular yaratıyor içimde. Seviyorum, nefret ediyorum. Senin çocukların benim de çocuklarım. Ama senin çocukların olduğu ölçüde ve yalnız sana benzeyen taraftarıyla ve sana perestij ettikleri müddetçe.

Lamiam bana beyaz gelinlik entarinle geldin. Bakirdin. Ve aşk bütün günahlarını yıkamıştı. Lamiam, seven kıskanır. Fakat içim şükranla dolu. Takdisle dolu. Ormanda uyuyan, güzelim benim. Bir çirkefe uzanmıştın. Şimdi göklerdesin. Gönlümün göklerinde. Şimdi benim kadar feragatsin, benim kadar az günahsız. Meleğim benim. Yalnızlığına gıpta ediyorum. Ben kapıları her tecesüse ve her tecavüze ve her muhabbete açık bir genelevim. Kovamıyorum kimseyi. Ve beni senden ayırıyorlar. Az önce bir albay arkadaş uğradı. Dörtte Prof. Ali Fuad'a gidecekmişiz. Altıda bir gazeteci gelecek. Ayın 28'ini bekleyemeyecek kadar sabırsızım. İstediğin anda, istediğin yerdeyim.

Sen Ankara'dan ayrıldıktan sonra Fikret geldi. Ona seni anlatmak istiyordum. Kent restoranda içmeğe başladık. Şaşılacak bir anlayışsızlık gösterdi. Zil zurna sarhoş olduk. Ben bir daha görüşmemek üzere ondan ayrıldım. Ertesi sabah Mehmet'lere damladı. Üzgündü. Yaptığına hayretler içindeydi, af diledi, barıştık. Dostlarım, beni kocaları mı sanırlar, nişanlıları mı, bilmem. Sevgimi paylaşmak istemezler. Ama seni sevmeyen, kalbimden uyuz bir köpek gibi kovulur. Seni sevmeyen dünyama giremez. Fikret anladı bunu. Ve sana mektup yazıp özür dilemek istedi. Hastalandı. Vicdan azabı duydu, v.s. Şimdi yazma dedim. İzin verdiğim zaman yazarsın. Pazar günü, misafirlerim vardı, işçi partisinden iki yüksek mühendis. Maliye tetkik kurulundan Fethi.. Telefonda seni bekledim. Geç verdiler. Fethi lokantada bekleyip gitmiş. Fethi de bir arkadaşım. Biz de Mehmet'lere döndük. Kâinata kızgındım. Mühendisler o gece hicvin ne demek olduğunu öğrendiler. Bir akşam Fikret'le başbaşa içtik. Aramızdaydın. Ve aramızda olasın diye, başkasını çağırmadım. Yemekten içmekten kesilmiş Nala..

Ancak seni tanıyanlara tahammül edebiliyorum. Senin dışında her konu beni yoruyor. Cehennemim, cennetim benim. *Öperek, okşayarak, (...), alçak, namussuz, rezil.*

1. *Pazar günü ne yaptın? Neden mektuplarında boşluk var?*
2. *Belki sevdim diyorsun. Hayır, hayır o sevgi değildi. Bu kelimeyi kirletme. Biz ilk defa sevişiyoruz.*
3. *Ondört yaşında bir genç kız olarak karşına çıkardım diyorsun. Zaten öyle oldu ve yaşadığımız müddetçe öyle olacak.*
4. *Server ilk defa bir mektubunu okudu. Ve hayret etti. Notlara devam.*
5. *Bütün gücü, bütün zaafı, bütün sevgisi ile efendin. Yalnızım, susuzum, bana dudaklarını ver. Neden hâlâ yoksun?*

Yalnızım, susuzum ve seninleyim. Teşekkür.[5]

16 Ekim 1966

ROMANTİZM, TARİHİ ŞİİR, FELSEFİ ŞİİR

Genç Hugo kuruculuğuna özendiği mektebi, edebiyatta liberalizm olarak tarif eder. İhtiyar Hugo için romantizm, edebiyatta sosyalizmdir. İhtilal Avrupa'yı tek kıta haline getirir. Napolyon cenkleri, İskender'in fetihleri gibi ırkları ve kültürleri birbirine katar. Elbette ki, yakın çağların en büyük duyuş ve düşünüş devrimlerinden biri olan romantizm, bir günde heybetli bir ırmak olup çıkmaz. "*Voltairele bir dünya biter, Rousseau ile bir dünya başlar*" diyenler haklıdırlar. Rousseau, şuur altının isyanıdır. Şuur altının, ezilenlerin, yaşamayanların. Akla karşı hissin zaferi. Mağlupların intikamı.

Ama Rousseau romantizm ırmağına dökülen mini mini bir dere. Fransız romantizmi, Almanya'dan gelen kolla kabarır. Schlegel olmasa, Madam dö Stael olmazdı. "Almanya'ya Dair" genç romantiklerin İncil'idir. Fransız romantizmi, Britanya'dan gelen kolla kabarır. Chateaubriand bir parça İngiltere'dir.

Avrupa romantizminin doğuşunda Asya'nın büyük payını "Batı ve Hint'te belirttim. Batı, Sanskrit edebiyatını evvela bir Fransızdan öğrenir: Anquetil Duperron. Sonra İngilizlerden: William Jones, Colebrook v.s.

İngiltere'de de bir isyan bayrağıdır romantizm. Marazi bir hassasiyet. Yaşayan müesseselere karşı bir ayaklanış. Southey önceleri Socin'ci ve jakobendir, ilk şiirlerinden biri eski ayaklanışları kutsallaştırır (Wat Tyler). Coleridge, Amerika'da kralsız ve rahipsiz bir komünist kolonisi kurmağa kalkışır, sonra mistisizme geçer. Wordsworth bile başlangıçta krallara ateş püskürür: "*asalarıyla, ihtilalin dalgalarını durdurmağa çalışan topraktan yaratıklar, hürriyetin coşkun meddü cezri hepsini süpürecek, hepsini yutacak*". Fakat bu öfke uzun sürmez. Romantizmin bu üç eknumu, çok geçmeden devletin ve kilisenin muti birer bendesi* olurlar. Birisi Pitt'in gazetecisidir, öteki hükümetten maaş alır, üçüncüsü insafsız bir muhafazakâr kesilir. Ama kalıplar ve zevkler dünyasında sonuna kadar devrimcidirler. Gelenekle göbek bağını koparmışlardır. Klasik kültüre arkalarını dönerek Ortaçağ'a ve Rönesans'a yönelmişlerdir. İçlerinden biri, Charles Lamb, Sainte-Beuve gibi, XVI. asrın kâşifidir. Marlowe'a hayrandırlar. Eski baladlar, primitif şiir, millî ve milletlerarası folklor başlıca ilham kaynaklarıdır. Hitabet üslubunu kırmak, saray geleneğine karşı koymak başlıca dertleri. Şiire konuşma dilini getirmek, orta sınıfın, hatta aşağı sınıfların kelimeleriyle yeni bir edebiyat yaratmak. Stans, sone, balad en çok kullanılan kalıplar. Araştırma, bocalama, kekeleme ve yepyeni ahenklerin fethi. Büyük zaferler, büyük başarısızlıklar. Bulanık bir edebiyat. Bu her-cümerç içerisinde iki büyük düşüncenin billurlaştığını görüyoruz. Birinci düşünce tarihî şiiri yaratıyor, ikincisi felsefî şiiri. Tarihî şiirin örneklerini Southey'de, Walter Scott'da, felsefî şiirin örneklerini Schelley ile Wordsworth'de buluyoruz. Her iki düşünce de, Avrupaşümul. Fransa'da temsilcileri Hugo, La-martine, Musset. Ama asıl ihtişamlarına, asıl ihtişamlı tecellilerine Almanya'da kavuşuyorlar: Goethe, Schiller, Ruckert, Heine. Tarihî şiirin insan düşüncesine verdiği ders çok önemli. Bir çağın ideali, idealin kendisi değildir, herhangi bir idealdir. Başka idealler de var. Her çağın, her milletin kendine göre bir güzel anlayışı var. Barbarın, derebeyinin, Ortaçağ şövalyesinin, Türkün, Arabın, Hintlinin.. Bütün bu güzellikleri tatmağa çalışalım. Genişletelim ufkumuzu. Geçen devirlerde yaşamak, yani derinleşmek ve ömrü alabildiğine uzatmak. Başka ülkelerde yaşamak, başka insanlarla acı çekmek, başka insanlarla gülmek. Damlayken denizleşmek. Ve ân'a ebediyeti sığdırmak. Kalbini bütün heyecanlara açmak. Yani sınır taşlarını devirmek, çağların ve politikaların sınır taşlarını.

Bütün insanlığı aynı büyük aşk içinde birleştirmek. Sanat, en yüce sanat, bir “communion” değil midir? Sanatçının tek vazifesi vardır bence: insanları birbirine sevdirmek. İki insanı veya iki milyar insanı. Sanat bir heyecan seyyalesiyle kilometrelerin ve asırların ayırdığı kalpleri birleştiren büyüdür.

Romantizmin bütün ülkeleri aynı sevgiyle bağrına bastığı, millî egoizmlerden kurtulduğu, bütün acılara tercüman olduğu, bütün isyanları dile getirdiği söylenemez. Ama insan, sevgileriyle, tecessüsleriyle bir dünya vatandaşıdır artık. Klasik edebiyat, bir sarayda görülen rüya, bir saray rüyası, bir saraylının rüyası. Elbette sıhhatli, sıhhatli çünkü bahtiyar, bahtiyar çünkü milyonlarca bedbahtın toprak köleliği ettiği bir cemiyet düzeninde bir avuç bahtiyarın eğlence vasıtası. Romantizm kalabalığın sesi. Romantizm, hem iktidara geçen burjuvazi, hem zincirlerini kıran proletarya. Romantizm hem şuur, hem şuuraltı. Olduğu gibi insan, kaba, çirkin, rezil ve muhteşem. Romantizm, kapılarını dünyaya açan Avrupa düşüncesi. Tarih, şiirden gündelik hayata taşar, Avrupa seyyahlaşır, arkeologlaşır. Bu çağın en büyük temsilcisi Goethe. Bütün tecessüsleri ile yaşayan bir Olemp’li, gerçek bir Faust, İranlı, Hintli, barbar, Yunan, İtalyan.. Bütün milletlerin vatandaşı ve bütün çağların insanı. Zamanın ve mekânın dilediği bölümünde yaşar. Dünya has bahçesidir. Dünya ve tarih. Ama bu ihtiras, bu fetih ihtiyacı çabucak realitenin Çin seddine çarpar. Taşmak, binlerce asır ötesine veya binlerce kilometre ötesine. Nereye taşıyoruz. Karımızı, çocuğumuzu, kendimizi anlayabiliyor muyuz ki? Ayrı dünyaların insanını nasıl tanıyacağız? Acılarımızı başkalarında görmek. Her okyanusun aynasında kendimizi seyretmiyor muyuz? Her bakışta gördüğümüz kendi bakışlarımız. Çağlar kendi gölgemizi seyrettiğimiz paslı bir ayna. Ayrı sahnelerde oynayan aynı aktör, değişen: dekor, komedya aynı. Başkasını anlamak, başkasıyla kaynaşmak, başkasında yaşamak. Bunun için Tanrı olmak lazım. Asırlar birbiriyle konuşabilir mi? Asırlar veya kıtalar.

Tarihî şiir bir arayış, bir uzanış, bir özleyiş, bir imreniş veya iğreniş. Bir seziş. Tarihî şiir çok defa hayalî bir vuslat. Tarihî şiir yerine tarihî vesika geçecek. Tarihî vesika yani tenkit ve sabır. İngiliz romantizminin fırçasından çıkan dünya bir Opera dünyası. Dekorlar şahane: gotik katedraller, minareler, Hint mabetleri. Ama içindeki insan belli bir çağın İngilizi. Hisler yapmacık. İngiliz zekâsı seyyal bir zekâ değil. Üstelik fazla ahlakçı. İngiliz antikacı ve seyyah. Görür, fakat dışlar. Yabancının derisi içine giremez. İngiliz için aklı başında tek insan vardır: İngiliz. Kendi dininden başka din saçmadır, kendi ahlakından farklı bir görüş, hezeyan.

Anlamak için sevmek lazım. İngiliz kendinden başkasını sevmez. Tarihî şiirin kanatsız bir kümes hayvanını hatırlatışı bundan.

Scott tarihî şiirin, tarihî romanın en büyük temsilcisi. Avrupa'yı fetheden bir şöhret, Avrupa'yı hatta dünyayı. Edebiyatın gerçek sihirbazlarından biri. Ama ne kadar tarih, ne kadar şiir. Scott benim zaafım. İskoçya'yı o sevdirdi bana, İskoçya'yı ve İngiliz Ortaçağını. Aylarca onunla yaşadım. Onunla yani onun kahramanlarıyla. Sözümü geri alıyorum, İngiliz tarihî romanı kanatsız bir kümes hayvanı değildir.

Saat 12.00

Evdeyim. Dışarda yağmur yağıyor. Herkes odada. Seninle başbaşa kalmak için İngiliz edebiyatına sığındım. Bu da bir sohbet. Sıkılmadın değil mi? Meşhur "*Ansiklopedi Üzerine Nutuk*" gibi bir şey. Zaten bugün sesini duymayacağım. Nerede olduğunu da bilmiyorum. Gözü yaşlı bir hava. Ama ben bütün rüzgâra, bütün fırtınaya rağmen yine denize gideceğim. Yanan tenimi ancak dalgalar serinletebiliyor. Serinletebiliyor mu acaba? Yangın tekrar başlıyor. Hem de daha yaman, daha zorlu, daha zalim. Yalnızlığın bir nevi saadet olduğunu takdir et. Yalnızlıkta yalnız değilsin, inşallah zatürree olmam. Olursam da ne çıkar? Yaşamadan ölmüş sayılmam. Sana birkaç yazı yolladım. Hepsi de seninle dolu, onun için güzel, hasretinle dolu, özleminle dolu. Türkçe hiçbir devrinde bu kemale erişemedi. Tanrı yazsa bu kadar yazabilir. Zavallı ben. Seni tanıyıncaya kadar zavallı, seni tanıdıktan sonra zavallı. Görüyorsun ki her satır bir feryat. Bir feryat değil, bir arzu.. Mazimle de senin olmak istiyorum, her düşüncemle, her rüyamla, hatta her düşüncesizliğimle.

Yazılarımı bilmelisin. Beni bütün olarak tanıdıktan sonra bütün olarak sevebilirsin. Istıraplarımı, hayal kırıklığımı susuzluğumu ve sana olan ihtiyacımı anlayabilirsin. Şairler kaprisli olurlar, bazı taraflarıyla kadındırlar, kadındırlar çünkü bütündürler. Ve dikenlidirler, gül gibi. Gülü dikeni ile seveceksin, dikeniyle yani yazılarıyla.

19 Ekim 1966 / Saat 10.30

MEKTUPLARINI KISKANIYORUM

İnsanları ikiye ayırıyorum. Seni tanıyanlar, seni tanımayanlar. Seni tanıyanları ikiye ayırıyorum. Anlayanlar, anlamayanlar. Seni tanımayanlara

yabancıyım. Seni anlamayanlara düşman. Garip rüzgârlar esiyor başımda. Kavak yelleri desem değil, kasırga gibi, hortum gibi bir şey. Kendimi de, etrafımı da yok etmek istiyorum. Birden ufkum kararıyor. Daha doğrusu kızıllaşıyor. Cihan ölçüsünde bir hercümerç, bir kıyamet., insanlığı ve beni bu çıkmazdan, bu abes çıkmazından kurtaracak hailevî* bir kataklizm. Sonra seni hatırlıyorum. Birden zindanım aydınlanıyor. Kuşlar cıvıldıyor içimde. Yaşamak istiyorum. Dün sesini duymadım. Mektubun da yoktu, iki saat bekledim telefonda. Yine M., beyle karşılaşmamak için konuşmayı iptal ettim. Öğleden sonra seninkilerle İngilizce yaptık. Ayşe'nin sesi zaman zaman bana yalnızlığımı unutturdu. Arada berabermişiz gibi geliyordu bana. Sonra akşam, bütün hüznü, bütün öksüzlüğü, bütün şifasızlığıyla akşam. Ve uykunun kucağına sığınış. Kötü bir gece geçirdim.

Pazartesi sabahı rahatsızdım. Deniz, dalgalar, rüzgâr, yağmur.. Üşütmüşüm. Ama hasta olmağa hakkım yok, dedim. Fırladım yataktan. Ve tekrar deniz. Bilirsin ki ben hastalığa inanmam. Hastalık, uzviyetin bir isyanıdır, hayata isyanı. Reelle ideal arasındaki uçurum büyüyünce ya biyoloji şuura söz geçirir, yani uzviyet karanlık ve behimî yaşayışına devam eder, şuur lambalarını söndürür, delirir insan. Yahut şuur bütün lambalarını yakar, uzviyet isyan eder, bir nevi greve, harakiriye geçer. Hastalık gerçekten seven, gerçekten sevilen, rüyalarıyla, yaşadığı hayat arasında korkunç ve halledilmez tezatlar bulunmayan insanların semtine uğrayamaz. Hastalık gerilen tellerin kopuşu, hastalık limana sığınış, hastalık... Bize ne hastalıktan. Pazartesi sabahı her zamanki gibi yataktan fırladım. Ve doktorun tavsiyesine rağmen yine dalgalarla cenkleştim. Akşam sesiniz bulutları büsbütün dağıttı, minnacık parazitlere rağmen. İki gün mektup yazmadım size. Ama bu ihaneti çok pahalıya ödedim. Mektup yazmadım, çünkü mektuplarımı kıskanıyorum. Kelimeler gönlümü dile getiremiyor. Küçümsüyorum kelimeleri, onlar senin dudaklarında, senin kaleminde güzel. Yalnız senin kullandığın kelimeleri seviyorum, yalnız senin kullandığın kelimeleri okşamak istiyorum, bitmeyen bir şarkı gibi, tekrarlamak istiyorum. Büyücüm benim.

On gün sonrayı düşündükçe kalbim göğsümden fırlayacak gibi oluyor. Ve sonra diyorum, sonra.. Cennetim, cehennemim benim, ne zaman büsbütün, ne zaman yalnız, ne zaman ebediyen benim olacaksın? Garip bir korku içindeyim. İnanıyorum ki yapacağımız herhangi bir falso, mikroskopik bir ihanet bu muhteşem rüyayı sona erdirecek. Hiçbir kadını düşünmüyorum. Hiçbir kadın sesi, içimi gıcıklamıyor. Yalnız seni

yaşıyorum, yalnız seni istiyorum. Bütün zerrelerimle sadık kalmak istiyorum sana, sana yani aşka. Biliyorum ki, küçük bir aldatış senfoniyi kakafoniye çevirir. Dindarane bir riyazet içinde melikemi bekliyorum.

21 Ekim / Saat 10.30

HER ÂŞIK BÎR OTHELLO'DUR

Kelimelerin birer buse, dudaklarınla yazıyor gibisin. Birer ateş kelimelerin, kalbinle yazıyor gibisin. Kelimelerin birer iksir, usarenle yazıyor gibisin. Kelimeler sensin. Tenin, sıcaklığın, kokun. Kelimeler senin gibi pasaklı ve pasakları içinde harikulade. Sen perişanlığı besteye, çirkini kutsiye kalbeden füsunkâr. Sen levisleriyle, faziletleriyle kadın..

Önce sarhoş oluyorum. Mektubun bir beste. Rüyada dinlenen, çocuklukta dinlenen, başka bir dünyada dinlenen bir beste.. Neler söylüyor? Anlamıyorum. Bir kuş cıvıltısı, bir derenin sesi, bir ninni. Sonra yudum yudum tadıyorum satırları, kelime kelime, hece hece tadıyorum. Avuçlarıma alıyorum kelimeleri, okşuyorum. Kimi bir elmas gibi sert, kanatıyor, kimi kadife gibi yumuşak, gözyaşı gibi ılık. Bütün acılarımı takdis ediyorum.

Yazdıklarımı okumuyor musun? Bana gelinlik entarinle geldin diyorum, el değmemiştin, Himalaya'nın karlarından daha bakirdin. Seni ben keşfettim, seni ben yarattım, seni ben mühürledim. O mührü ancak ölüm çözebilir. Yazdıklarımı okumuyor musun? Benimsin diye bağırıyorum sana, seninim diye bağırıyorum. Dünyada tek kadın var, tek erkek var dememiş miydin? Dememiş miydim? Marion veya Maria, daha doğrusu hem Marion, hem Maria. Dünün Marion'u, bugünün Maria'sı. Etin, iskeletin, sermestin. Cehennem de olsan, şeytan da olsan, fahişe de olsan, ölüm de olsan, günah da olsan, levis de olsan, benimsin. Seni seviyorum. Elbette zaman zaman kuduracağım. Elbette kelimelerim hançerleşecek. Sen benim yalnız cennetim değilsin ki.. Kâinat gibi bütünsün. Benimle bütünsün, benim göğsümde bütünsün. Öldüren ve yaşatanım benim. Kanatlandıranım. Kanatanım. Her âşık bir Othello'dur. Kızmayan erkek, sokak köpeğinden haysiyetsizdir. Sana kendim kadar güveniyorum. Kendimden çok diyecektim. Diyemem. Biz bir elmanın iki yarısıyız.

Kelimeler bir bahar rüzgârı gibi, içime doldu. Evet, ben de hayaletle avunacak yaşta değilim. Seni tırnaklarınla, derinle, bütününle istiyorum.

Susuzum. Çöldeyim. Ve bu kanma bilmez, bu muhteris, bu açgözlü vücudu sana adadım. Senden ayrıldım ayrılalı Pafnüs gibi riyazetteyim. Canavarı dizginledim. Kadından kaçıyorum. Dalgalar dinlendiriyor beni. Seninim, bütün arzum sen, göğsümde kıvranırken dudaklarım dudaklarında, parmaklarım tenine kenetli, tek vücut halinde ateş olmak, kül olmak, saadet olmak, ışık olmak, masal olmak. Kadınım benim, canım benim, cariyem ve sultanım benim.

Saat 1.45

Dudaklarının tutuşturduğu yangını ancak dudakların söndürebilir. Dudakların veya ölüm. Kızgın bir mızrak gibiyim. Deniz, hangi deniz? Benim denizim sensin. Suyundaki tuz olmak istiyorum, sen kıyımsın. Suyun olmak istiyorum...

Bana bak... o kadar güzel yazıyorsun ki kalemimi kırmak, kitapları yakmak, yalnız seni okumak istiyorum. Benim biricik kitab-ı mukaddesim ve mülevessim.

Dudaklarını (...).

22 Ekim 1966/Saat 17.30

BUGÜN SESİNİ DUYAMAYACAĞIM

Tatsız bir sonbahar akşamı. Bugün sesini duyamayacağım. Bugün, yarın, öbürgün ve bir hayvan gibi yaşayacağım, hasta bir hayvan gibi. Kuşlar cıvıldayacak pencerenin önünde, ben küfredeceğim. Kuşlara, güneşe, bahara. Karanlıklardayım, hayat kör bir kuyuya benziyor, sonu olmayan kör bir kuyuya. Yuvarlanıyorum. Sen, tutunduğum dal. Sen, dinlendiğim vaha. Sen, kaybettiğim ışık. Ve bu akşam sesini duymayacağım, bu akşam yine bitip tükenmeyen karanlıklardayım. Zift gibi, beddua gibi, ümitsizlik gibi. O kadar ıstırap çektim ki! Coğrafî kader, siyasî kader, biyolojik kader. Karanlıklarıma alışmıştım. Neden karşıma çıktınız? Dünyayı tekrar sevmek, dünyaya tekrar bağlanmak...

Bu akşam yine sesinizi duymayacağım. Ve uğultular ve gıcırtılar ve zırıltılar ve dırıltılar. Radyodan şarkılar kanatlanacak, kahkahalar taşacak pencerelerden. Odamdayım. Kitaplarımı tanıyamıyorum, onlar da beni

tanımıyorlar. Hepsi dilsiz. O kadar sizinle doluyum ki, seni terennüm edemiyorum.

Senin terennümünle doluyum... Düşüncelerimi kâğıda geçirememek. Daima bir başkasına el açış. Buffon adında kayıtsız ve kaygusuz biri "*deha uzun bir sabırdır*" demiş. Ne kadar uzun? Yarım asır yetmez mi?

Sonra? Çağdaş bir Fransız "*deha, uzun bir sabırsızlıktır*" diyor.

Ne kadar uzun? Yarım asır yetmez mi? Sonra? Kitaplarım somurtuyor. Biliyorlar ki dargınım. Yıllarca aldattılar beni ve ihsan ettikleri bir zerre ışık karşılığı nelerimi aldılar... Zaten kim aldatmadı beni?

YİRMİ BEŞ YIL ÖNCE YİNE BERABERDİK

Lâl Ded okyanusda yüzen bir sandal. Okyanus, aşk. Üryan, yollara düşmüş Lâl Ded. Sevgiliye: "*Gök de sensin, yerde sensin! Hem alansın, hem verensin! Hem çiçeksin, hem derensin*!" diyor.

Mektubunu okurken o Keşmir'li dilberi hatırladım.

Kelimelerinde ezelî Nur'un en muhteşem lem'aları*. Birden bir vahada buldum kendimi; bir çöl akşamı ve gök kubbede gülümseyen yıldızlar. Kelimelerin mektupdan gök'e uçtu, gök'e, yani gönlüme. Kelimelerin musiki oldu. Tevrat haklı: önce kelam vardı, kelam, yani sen.

Bütün kitaplar yavan, bütün şiirler soluk, bütün şarkılar ahenksiz. Zirvelerdesin, büyük mustariplerin, büyük ermişlerin, büyük ruhların kanat çırptığı zirvelerde. Ve kendimden utanıyorum, ben toprağım, sen arş. Ben ten'im, seni gönül. Ben alev'im, sen ışık. "Ben sen'im" diyorsun. Saçlarımı okşamak istediğin zaman, kendi saçlarını okşa. Lâl Ded'i hatırladım, gerçekde Lâl Ded sensin, her asırda başka bir adla tecelli etmişsin.

Leyla bir tomurcuk, sen bir muhteşem gül. Leyla bir mısra,; sen bir destansın. Leyla bir kıvılcım, sen bir şafaksın. Leyla bir tecessüs, Leyla bir masal, Leyla yaşamayan, Leyla bir yarım.

Hangi sevgili seninle boy ölçüşebilir? Lamiam benim. Sen doyulmayan, sen kanılmayan, sen rüya, sen gerçek. Romeo'yu düşündüm ve güldüm. İmtihandan geçmeyen bir sevgi, bir saman alevi. Artık yirmi beş yıl önceye dönmek istemiyorum. Senin yanında zaman yok. Elest bezminden beri

dudak dudağayız, seni kaburgamdan yarattım, hayır, gönlümden yarattım, kafamdan yarattım, belki de ben senin kaburganım. Cennette beraberdik ve ismin Havva'ydı. Yirmi beş yıl önce yine beraberdik. Ad'ın bilinmeyen'di, özlenen'di. Yirmi beş yıl önce yine beraberdik, geceleri rüyalarımı süslüyordun, gözyaşlarımda sen vardın. Her kadında seni arıyordum. Yirmi beş yıl önce ad'ın hasret'ti, sonra ümit oldu. Seni bulmadığım için, seni bulamadığım için gözlerim kapandı. Seni düşünerek intihar etmedim. Yirmi beş yıldan beri senin için yaşıyorum Lamiam.

Her kitabımda sen varsın. Hind'i ben yazmış olamam. Bende güzel olan ne varsa, senin ilhamın. Bende büyük olan ne varsa senin eserin. Sen günahlarınla bensin, ben faziletlerimle sen. Levislerini takdis ediyorum. Onlar olmasa insandan çok tanrıya benzerdin ve sana yaklaşamazdım. Teninle kadınsın, sesinle Tanrı. Istıraplarımı takdis ediyorum. Senin bende sevgiye layık bulacağın tek büyük taraf ıstıraplarım, ıstıraplarım yani sensizlik.

İki gündür çocuklarınla beraberim. V. çalışıyor, yarın gelecek. Hepsi iyi. Onlarla beraber olmak içime su serpiyor, dinleniyorum, öksüzlüğümü unutuyorum ve hayat geçiyor. Evet, Lamiam, benimki nankörlük. Onbir gün, onbir gecede bütün hazları yaşadıkdan sonra yanıp yakılmak; ama cennetten kovulan Âdem'in şikâyeti bu.

Arzularımı susturamıyorum. Şımarığım, yaramazım, alçağım. Sel yatağına çekilmedi henüz. Mektuplarınla yaşıyorum. Garip bir hayat bu, seninle yatıyor, seninle kalkıyorum, ama yine de mütehassırım, yine de.....Lamiam benim, bütünüm, kemalim, zindanımı aydınlatan ışık, gözbebeğim.

Sana yolladığım kitaplardan utanıyorum. Sen bütün kitaplardan daha derinsin, sana yazdığım mektuplardan utanıyorum, kendi kendini oku. Muhammed'e nasıl iman ettiklerini anlıyorum. Tek mucize kelam. Kelam, yani sen. Sabahleyin uyandığım zaman ezanı dinliyorum, sonra şarkılar söylüyorum sana. Öperek...

9 Kasım 1966 / Saat 7.30

SEVGİ KAHRAMANLAŞTIRMALI İNSANI

Dün sabah kafasına tokmak yemiş bir hayvan şuursuzluğuyla koltuğa yığılmıştım. Düşünmüyordum, düşünemiyordum. İçimde yakın bir zelzeleyi haber veren korkunç uğultu. Arada bir sızıyordum. Yemek yedim mi bilmiyorum, yanımda kimler vardı, hatırlamıyorum. Kimdim? Nereye gidiyordum? Niçin gidiyordum? Bir tren koltuğuna bırakılmış cansız bir eşya. Nihayet oğlumun sesi: hoş geldiniz. Sahi gelmiştik, bu karanlık, bu soğuk, bu kasvetli, bu ıslak şehir İstanbul'du. Korkunç bir sarsıntı ile ruh haritamdan silinen garip bir toprak parçası. İstanbul'da insanlar vardı, uğurlarına her şeyimi feda ettiğim insanlar; kitaplarım vardı, yıllarca onlarda gülmüş, onlarla ağlamıştım; İstanbul'da rüyalarım vardı, yaprak yaprak açılan, yaprak yaprak dökülen rüyalar; İstanbul'da zaferlerim, bozgunlarım, ümitlerim, hayal kırıklıklarım vardı; ben vardım İstanbul'da. Ama bu dilber şehir tufan öncesi bir hatıraydı artık, bu ben yaşamıyordu. Hazin bir kavuşma. Trende yalnız sizi düşünüyordum, yoldaydınız ve ağlıyordunuz, trende yalnız sizi düşündüm, hayır düşünmedim, yaşadım.

Sabahleyin 4.30'da uyandım ve sizi aradım. Neden bu trajediyi sona erdirmemiştik? Dudak dudağa ölmek ebedileşmekti. Dün kollarımdaydınız, yine ağlıyordum ama bir başka ağlayıştı bu, gözyaşlarımı siz siliyordunuz, gözyaşlarınızı ben içiyordum, daha beraberdik, hep öyle kalacakmışız gibi geliyordu bana, ayrılacağımıza inanmıyordum, inanamıyordum. Nasıl ayrılabilirdik? O kadar iç içe, o kadar tek insan, o kadar kaynaşmıştık ki. Başkalarını düşünmeden ağlıyorum, evdekiler eğlenceden dönen bu garip insana hayretle bakıyorlar, hayret ve üzüntüyle. Kahvaltı yapamıyorum.

Soğuk bir İstanbul sabahı. İstanbul'dan ayrılırken ne kadar şuhtu İstanbul, çünkü size koşuyordum ve her şey güzeldi. Meraktan çatlayacağım, telefon etmemi istemediniz. Niçin ayrıldık?

Kendini alışkanlıkların ağına fırlatmak ve kurtulmak. Neden kurtulmak? Hayattan. Keşke ölseydik.

Kitapçı "*Dildeki Gelişmeler*"in tashihlerini yollamış; yarım saat oyalandım, okunanları anlamıyorum. Gece karaladığım sayfaları yırttım. Şimdi biraz daha iyiyim. Yakında yine kavuşacağız değil mi canım? Sana, yani aşkımıza layık olmaya çalışmalıyım. Seven her acıya katlanır. Vuslat bir mükafattır, hak etmeli. Bir arada geçen her dakika için katlanmayacağımız çile mi var? Nankör olmayalım, istikbal göstereceğimiz sabra bağlı. Sevgi kahramanlaştırmalı insanı. Ebediyen ve yalnız senin.

Saat 16.35

Karanlıklardayım. Ve cinnetin sesi yüzümü kamçılıyor: bir baykuş kahkahası, bir kobra ıslığı... Karanlıklardayım. Zindanımı aydınlatan tek ışık cıvıltılarınızdı. Yıldızım benim. Ve uzaklardasınız.

Saat 21.00

Mehmet'e telefon ettim, defalarca otelde aramış, döneceğinizi söylemişler, bekliyormuş. Telefona küfrettim, hayata küfrettim. Duymak istemediğim bütün sesler emrimdeydi, yalnız sizi arayamazdım, aramayacaktım, öyle istemiştiniz; sesinizi kilometrelerce uzaktan duymak bile yasaktı bana. "Merhaba"nıza bu akşam öyle susamıştım ki. Plajda ıstırapla dolaştım, yağmur yanan alnımı bir kat daha tutuşturuyordu. Her akşam sesinizi beklerdim burada. Memeden kesilen bir çocuk gibiyim.

Sana ait hiçbir maddi hatıram yok. Keşke saç fırçanı alsaydım. Öpecek, üzerine kapanıp ağlayacak bir mendil, bir... Satırlar karıştı. Karışsın...

Dudaklarını içerim, canım Lamiam. Vecit ve takdisle.

10 Kasım 1966 / Saat 7.00

HER TESELLİ BİR İHANET GİBİ

Alışmak, öksüzlüğe, ümitsizliğe, sensizliğe alışmak! Minarelerde ezan okunuyor, yatakta doğruluyorum, sen hep öyle yapardın. Şimdi boş bir yataktasın, elinde bir mendil, benim mendilim yok, gözyaşlarımı pijamama siliyorum. Dışarda kuşlar cıvıldıyor, içimde öfkenin diş gıcırtısı. Ne zaman buluşacağız? Buluşacak mıyız? Yaşayabilecek miyim? Karım, doktora gidelim diyor, hastasın. Evet hastayım. Her teselli bir ihanet gibi geliyor bana. Her eğlenceden kaçıyorum, her zevke düşmanım. Herkes için nesiniz? Hiç. Bir gölge, bir isim, bir siluet ve herkesinsiniz. Sıcaklığınız yalnız benim için hayat kaynağı, saçlarınız yalnız benim için bir kucak ışık. Ve uzaklardasınız. Dudaklarınızın pınarından uzağım. Sizi ben yarattım, kozanızı benim için yırttınız, aşk oldunuz, arzu oldunuz, kayıtsız ve kaygusuz. Hatta küçümseyen, hatta düşman bakışların sümüklüböcekler gibi üzerinizde dolaştığı bir dünyadasınız. Ve ben, cehennemdeyim. Geçecek bunlar. Ama... Şimdi daha sakinim. Bu, baş başa kahvaltı yaptığımız saat. Kahvaltı yapıyor musun? Parmaklarım alev alev yanıyor, elini tutamıyorum; ayaklarım ayaklarına dokunamıyor. Saadeti fethetmek

lazım, ne yaparsın? Seni kazanmak için senden uzaklaşmak! Seninkileri bugün bekliyorum. Geldiğimi Ümit'ten öğrenmişler.

Şimdi kahvaltıyı bitirdiğimiz saat, sen çay istiyorsun. Ah bu senin çayların! "Arka sokak." Hiçbir isim, güzel dudaklarından acı bir tebessümle dökülen bu çift kelime kadar beni yaralayamaz. Sevgilim benim, ruh dünyamda biricik sokak var, sokakta tek saray veya kulübe; o sarayın tek sahibesi sensin.

Saat 10

Mektupların içimi yaşamak sevinciyle doldurdu. Bir haftadan beri ilk defa gülüyorum. Dağlarla güreşecek kadar kuvvet var içimde. Dün sana kocaman bir kitap postaladım: "Edebiyat Ansiklopedisi." Hayata karıştığına, fildişi kuleni yıktığına öyle memnunum ki. Güller dikenli. Bilirim. Ama yaşamak yaralanmaktan korkmamaktır. Fildişi kulen bir mezardı sevgilim, bu bir diriliş. Fildişi kuleyi Kaya'ya{6} bıraktın. Kaya ne oldu, yandı kül oldu. Talebelerini sev. Geçici de olsa, mektebe bağlan. Tanıdığım insanların en kuvvetlisisin, ama bu kuvveti kendini yıkmak için kullanmışsın, şimdi bu kuvveti benim için, bizim için kullanacaksın.

Dua bir kanatlanıştır. Namaz kıldığına sevindim. Her sabah ben de seninle beraber ezan dinliyorum. Öksüzler yurdunu ihmal etme. Ama herşeyden önce sıhhatına itina. Erken yat, erken kalk. Konferanslara gelince, bunu sen tayin edeceksin. Mesela İngiliz romanı hakkında, İngiliz romantizmi, İngiliz şiiri hakkında konuşabilirsin. Yani mesele, lisede böyle bir gelenek kurmak. Konuları meslektaşlarınla öğrencilerinin tecessüsü tayin eder. Freud ile Shakespeare'i almışsındır. Uzun mektuplarını bekliyorum. Seyahatnamen fazla satirikti. Zaman zaman hainlikten vazgeçemiyorsun. Biliyorum ki bu bir parça da beni eğlendirmek için. Ama çok zalim olma. Bu humour tırnaklarını gösteren bir humour. İngiliz humour'u. ikinci mektubun bütün mektupların gibi şiir. Lamiam benim, insanları anlamağa, hiç olmazsa onlardan iğrenmemeğe alış. O kadar zavallılar ki. Biz bahtiyarız artık. Bahtiyarlığın ilk vazifesi acımaktır. Bu, Scott'u kıskandıracak, Dickens'i hayran bırakacak realizminden şikâyet manasına gelmez. Ama seyahatnamemde... Ben baştan ayağa ümit, arzu, heyecan, bekliyorum, seni getirecek yarınları, seni bekliyorum. Nezle olmağa hiç niyetim yok. Tabii mektupların sisli havayı sık sık dağıtır, zindanımı aydınlatırsa ve beni yalnız bırakmazsan. Kendini Meryem'e

adayan bir keşiş gibi seninim. Çok sıkıntı çekiyorum, sen çekmiyor musun? Kendime senden fazla hürriyet vermek istemiyorum.

12 Kasım 1966

HÂLÂ SENİ YAŞAMAKTAYIM

“O fairest of creation, last and best
Of all God’s works! creature in horn excell’d
Whatever can to sight or thought be form’d,
Holy, divine, good, amiable, or sweet!
How art thou lost! how on a sudden lost,
Defac’d, deflower’d, and now to death devo te!”

Milton ne güzel söylüyor! Hayatı kucaklamak isteyen, yeni ufukları fethe koşan, tecessüsü memnu bölge tanımayan kadının ezelî macerası... Zavallı Havva!

Konya’dan gelen mektup bir buse kadar okşayıcı, coşturucu, dinlendiriciydi.

Seninkilerin dünyasında değişiklik yok. B. eskisi gibi soğuk, güdük, heyecansız, bir kin fıçısı. Hasta adamın bütün çarpık ve çapraşık hisleri ile malul. A. o cenin-i sakıtın her telkinine ruhunun kapılarını açmış. Bu adamla konuştukça taşlaştığımı hissediyorum. Mezar taşı gibi, kasap satırı gibi garip bir soğukluğu var. Serinletmeyen, üşüten ve ürperten bir soğukluk. Damarlarımdaki kan alevlendikçe ona koşmalıyım. Benim antitezim. Bu sabah da bizdeydi. Üç saat medeniyet tarihi okuttum. Sonra asistan Ali Bey geldi.

Dün akşam misafirim vardı. Şarapçı Tevfik beyle 23 yaşındaki arkadaşı, içmek zorunda kaldım. Tabii votka.

Senden hâlâ mektup yok. Endişe içindeyim. Ben perhize ve çileye devam ediyorum, iki gündür ağlamaz oldum. B.’nin mucizesi. Ama hâlâ seni yaşamaktayım. Kulaklarımda cıvıltın, tenimde teninin alevi, dudaklarımda lezzetin. Bir haftaya kadar yeni bir kitabım çıkıyor, yollarım. Sana Freud’le Shakespeare’i gönderdim. Yakında onları başka kitaplar takip edecek. Freud’u oku. Anlamadığın yerleri sor. Hangisinden başladığını yaz. Aramızda telepatiden başka komünikasyon imkânı yok. Bari bir telgraf

çekseydin. Bugün çok yorgunum. Yorgun ve mütehassir. Yarına. Mesut yarınlara. Seni getirecek olan yarınlara. Perestişle.

Saat 19.30

Sana birbirinden kötü iki mektup. Biri son karşılaşmamızdan önce yazılmıştı. İkisi de aynı acıyı, aynı hasreti haykırıyor. Sesini duyamamak! İkisi de aynı saatlerde yazıldı. Bir parça şımarmış olduğumu da itiraf zorundayım. İnsan, yaşattığın o binbir geceye bedel on bir gün on bir geceden sonra sadece şükran neşidesi yazmalı. Hele bir mektubun gelsin, kolay. Yara henüz taze, kanıyor. Kapanmasını da istemiyorum, istersen çabucak kapanır.

Aşk ıstıraplarıyla büyüktür. Öperek.

14 Kasım 1966

ACILARIM İÇİNDE MESUDUM

Hâlâ mektup yok, ama henüz ümitvarım. Dün seninkilerle beraberdik. Üçü de iyi. V'nin yaptığı iş gözleri için çok yorucu, buna üzüldüm, bir çözüm yolu arayacağım. Çocukların üçü de dostluğa ve ilgiye layık. Benim için onları yetiştirmek, onlara faydalı olmak bir vazife olmaktan çok gerçek bir zevk, ama daha önce de söylediğim gibi hislerimi tayin edecek olan sana karşı davranışları. Fazla hoşlanmadığım, B.

Dün akşam albaylara davetliydim. Prof. Tanyol'la karısı da vardı, bir edebiyat hocası. Tatsız bir akşam. Sabahleyin 3'de uyandım, seninle uyandım, zaten seninle yatmıştım.

Kendini Meryem'e adayan keşişler gibi korkunç ve yıpratıcı bir çile içindeyim. Pınarın yanında bile susuzdum, ya şimdi! Bu on bir gün on bir gece kendini bütün zerrelerinle, bütün vücudunla esirgemeden verişin aşkımız için tehlikeli olabilirdi, artık benim için bir tecessüs değilsin. Tırnaklarından saçlarına kadar bütün anatomini biliyorum, hatta ruh dünyan da birçok bölgelerini ezbere çizebileceğim bir harita gibi aşina bir ülke, ama gerçek sevgi bu imtihandan zaferle çıktı. Seni eskisinden çok seviyor, eskisinden çok istiyorum. Bu tek-vücut halinde yaşayışın sendeki akislerini merak ediyorum. İlk ayrılık devrindeki coşkunluğun devam ediyor mu? Ben

acılarımın azalmasını dahi istemiyorum. Bu bir nevi ihanetmiş gibi geliyor. Seninle doluyum, sen'im, seninim.

Seni tanıdıktan sonra yazdığım birkaç yazıyı yolluyorum. Yarına, bahtiyar yarınlara, seni getirecek yarınlara. Dudaklarını (…).

Jurnalimden bir paragraf, tarih 18 Eylül 1963.

"Olemp'e tırmanan adam yarı yolda kaldı. Cinler çelme taktılar, yılanlar kesti yolunu. Olemp'e giden adam, başını göklere kaldırdı. Sevdikleri oradaydılar. Musa'nın gözlerini kamaştıran ışık onun gözlerini kör etti. Olemp'e yalnız gidilmez. Yoldaş gerek. Senin yoldaşın korkuların, acıların, utançların. Olemp'e yalnız gidilmez, kervanla çıkılır yola.

Bin çıkılır, bir varılır. Bir çıkılıp, bir varılmaz... Olemp'e giden adam burada gömülüdür, bir türbede değil, bir gönülde değil, bir sayfada. Bir sonbahar yaprağında. Olemp'e giden adam... Böyle bir adam yok, olsa tanımaz mıydınız?

Size bütün Asya'yı, bütün Avrupa'yı getirdim. Asya Himalaya'dır, biliyor muydunuz? Veda'lar tanrıların ilk şarkıları. Onları kendilerinden dinledim... Size her hangi bir kitap değil, bir Kitab-ı Mukaddes getirdim... Havarilerini halkedemeyen İsa'nın yeri tımarhanedir, çarmıh değil, oysa ben çarmıhtayım. Ve domuzlar mukaddes kitaplarla beslenmez. Olemp'e giden adam, dinleyin dedi çocuklarına, Valmiki konuşuyor. Çocuklar elleriyle kulaklarını tıkadılar. Aşağıda çok çok aşağıda, zenciler hora tepiyordu. Avrupa. Hangi Avrupa? Bu senin Avrupa'n kusmuk ve kazurat kokan bir domuz ahırı. Ahırını Avrupa sanan bedbaht.

Bu Hint belki bir kitabın ilk yaprağı idi. Bir vahyin ilk heceleri. Belki tamamlanırdı, belki tamamlanmazdı. Her kitap yarımdır; kitabı insanlık yazar. Ne mutlu ona bir hece ekleyebilene. Homer bir mısra, Vyasa bir mısra, Firdevsî bir mısra. Çağdan çağa akseden bu ulu, bu layemut ilahiye senden bir nida karışmış, karışabilirmiş ne mutluluk! Ama çağdaşların boğazına sarılıyor, istemiyorlar. Rüyalarını dile getirmeni, kalbini konuşturmanı, kelimelerden bir fecir yaratmanı, istemiyorlar. Konuşamıyorsun, konuşamayacaksın. Olemp'e giden adam: önünde iki yol var: cinnet ve ölüm."

Bir başka paragraf, tarih 7 Şubat 1963. “Uzviyi ulvileştirmek, bakırdan altın imal etmek gibi hayal... Şuurun karanlık bölgelerinden yükselen çığlığı susturamıyoruz... Saint-Augustin, kendini kırkından sonra Tanrı’ya vakfedebildi. Muhammet, Haticetülkübra ile geçirdiği yılların acısını, torunu yerindeki Ayşe’nin kollarında çıkardı... Belki inananlar uzviyetin çığlıklarını dualaştırabilirler. Ama Pafnüs’ü cinnete kanatlandıran bu gayrı insanı inat oldu...

Tabiat yaratmak için yıkmak zorunda. Fırtınalar, zelzeleler, seller. Yaşamak öldürmektir, ya kendini öldüreceksin, ya başkalarını. Dördüncü kişinin hayatını kurtarabilmek için üç kişiyi öldürebilmek. “This is the question.” Ya kendine kıyacaksın, ya başkalarına. Başkalarına kıymak da kendine kıymak değil mi?.. Her ölenle bir parça ben de ölürüm...”

Yine Jurnal’den, tarih 2 Şubat 1963.

“(...) Önünde bütün kapılar çoktan kapanmıştı. Yaşadığı trajedinin düğümünü ya ölümün elleri kesebilirdi, ya cinnetin. Heyhat, gözlerini kaybetti. Çok muvakkat, çok yarım bir hal suretiydi bu. Evet, bazı gurur yaralarını unutturacak, bazı hezimetleri meşrulaştıracak, bazı çirkinlikleri gizleyecek, tahrikleri azaltacak bir felaket!..” 6 Şubat 1963.

“Tantal ne kadar bahtiyardı, gözleriyle yiyordu meyveleri, suyu gözleriyle içiyordu. Sisyphe ne kadar bahtiyardı: şahikalara çıkardığı bir kaya vardı kucağında, saçlarında rüzgâr. (...)

Bir yangından kaçar gibi hatıralara koşuyor. Ama mazinin loş ormanında tutunduğu her dal elinde kalıyor, tozlaşıveriyor birden ağaç. (...) 8 Şubat 1963.

Linda, Emine ve sonrakiler., tutunmak istediği birer daldı. Düşen tutunacağı dalları seçmez. Ve hepsi de kuru bir dal kadar duygusuzdular...” 1 Mayıs 1964. “Bu kâbus şuurla başladı. Mektep bahçesinde oynayan çocuklar vardı. Ben yalnızdım ve yabancıydım. Yabancı yani düşman. Dilim başkaydı ve gözlüklerim vardı. Kör dediler. Ben bu kelimenin kuduz köpek dişlerine benzeyen temasını ruhumda kırk yıl önce duydum. Ve bağlanmak ihtiyacı, tedavisiz bir sıtma nöbeti gibi benliğimi sardı. Sevmek.. Kimi ve nasıl? Geçti yıllar.. Meyhane masalarında, sokaklarda. Mefisto’ya satar gibi izdivaca sattım kendimi. Bir parça et, ve bir parça şefkat. Geçti yıllar. Zilleti Dejanire’in gömleği gibi çıkartamadım sırtımdan. Daima

kendimden utandım. Yaratmak mümkün değildi. Gürbüz çocukların ana karnında boğulduğu bir ülke. Sonra Paris. Ve kâbusun ecel terleri döktüren safhaları. Acı hafızayı çatlatıyor. Ve buharlaşıyor hatıralar...”

Saat 11.30

Sen üçüncü yolsun. Üçüncü yol yani saadet. Kâbusdan hemen kurtulunmaz. Zaman zaman şımarık, zaman zaman nankör, zaman zaman bedbin görünüyorsam bu 48 yıllık ıstırapların eseridir. Aradığımı, istediğimi buldum, ama şimdi yine yalnızım. Trajedi burada. 48 yıl ve 15 gün. Beklemek, kaç yıl yaşayacağım daha? Kaç ay yaşayacağım? Mektubunda rezil bir kelime var, kapris olarak başlayan bu sevgi., diyorsun. Kapris olarak değil, bütün bir ömrün kaçınılmaz sonucu ve manası olarak. Aşkımızın herhangi bir merhalesi için böyle bir kelime kullanırsan ilk karşılaşmada tokatlarım seni.

Benden çılgın bir neşe bekleme. Acılarım içinde mesudum. Saadet çatık kaşlıdır ve ciddidir. İkimiz de kasırgaya tutulmuşuz, aşk bu. Hele kırkından sonraki aşk. Yanlış anlama.

Ben kuvvetliyim, metinim ve istikbali hazırlıyorum, hazırlayacağım. Bundan sonra acılarımdan söz ettiğimi duymayacaksın. Çok naz âşık usandırır. Az sonra seninkiler gelecek, İngilizce yapacağız.

İşte karşındayım. Bir aşk heykeli gibi. Alev alev arzu ve hasret. Bahtiyar mektup! Parmaklarına, dudaklarına dokunacak. Ama ben de kâğıda kalbimi koyuyorum ve öpeceğin yerleri öpüyorum.

Canım kadınım.

15 Kasım 1966

SEVMEK VE SEVİLMEK

Alkol kokan bir isimdi bu. Kaskatı, donuk üşüten bir isim. O iki hecede bir kaçış gizliydi, bir utanç gizliydi, bir isyan gizliydi. Genelev kokan bir isim. Bir savaş ismi, yani bir maske. Hayat bir cehennemdi senin için, anlaşılmamıştın, sevilmemiştin. Ve bir maske takmıştın suratına: Kaya.

Tanıştığımız ilk akşam, başka ismin yok mu diye sordum. Sesin berrak bir pınarın sesiydi, o mezbelede bir kuş gibi cıvıldıyordun. Bir çocuk

sesiydi bu, ümidin, rüyanın sesi. O isimle, bu ses aynı insana ait olamazlardı, ikisinden biri yalancıydı. Lamia dedin ve ben Hind'i Lamia'ya verdim, Hind'i ve gönlümü. Lamya değil, Lamia. Bütün saffeti, bütün şirinliği, bütün ismeti'yle şark. Bir yıldızın ismi. Benim yıldızımın.

Lamia kayadan fışkıran pınar, Lamia kozayı yırtan kelebek.

Kayaya teşekkür ederim, bana bir kaynak sundu. Kayaya teşekkür ederim, yıllarca bekçilik etti o kaynağa. Kaya kaynağı bekleyen canavar. Kaya yılanın derisi. O derinin içinden sen çıktın. Sen yani hayat. Şafak kadar temiz, gözyaşı kadar içten bir kadın. O deriyi aşkımın alevinde yaktım. Lamiam benim. Kaya bütün zilletleri, bütün yaraları, bütün levisleriyle mazi. Seni kirli bakışlardan ve hoyrat temaslardan koruduğu için o kaskatı, o cansız heceleri hürmetle yadederim. Bu bir doğum neşidesidir. Kaya Kortan'da Lamia oldu. Ankara'ya giderken içimden Kortan'ı tersine çeviriyordum "natrok"(not rock). Evet, not rock.

Lamia zindanımı aydınlatan ışık. Dünya kapkaranlıktı, bir kâbusu yaşıyordum. Bir akşam sen belirdin ufkumda. Önce sesdin, ışıl ışıl bir ses. Kelimeler ateş böceklerine benziyordu. Sonra alev oldun. Şimdi şafaksın, Lamiam. Çamurlu libaslarını kapımda bıraktın, kapımda yani hayatın kapısında. Janus'ün iki yüzü var, biri maziye bakar, biri yarınlara. Seni maziden kopardım. Artık bir kâbus değil, bir realitesin.

Mektupların bulutları dağıttı. Sana perestiş etmekte ne kadar haklı olduğumu gördüm. Kaya bir safra idi, bir zincirdi, bir beddua idi. Şimdi ümit dolusun, hayat dolusun. Büyü bozuldu. Canım benim, Lamiam, sevgili çocuğum. Başın dimdik. Ve alnın bir bayrak kadar mağrur. Güzel günlerin, aydınlık günlerin, sıcak günlerin fethine çıkıyorsun. Bütün kinlere, bütün kızgınlıklara, bütün zilletlere veda. Sevmek ve sevilmek. Kalbine bu iki kelimeyi işledim. Kalbine, tenine, dudaklarına.

18 Kasım 1966

HATIRAN SONSUZ BİR HAZİNE

Bu sabah ilk defa yıkandım. Tenimde teninin kokusu vardı, saçlarımda saçlarının. Yıkanmak, kirlenmekti. İhanetti yıkanmak. Vücuduma suların temasını bile tecavüz sayıyordum. Beraber ne güzel yıkanırdık! Elinde o devlere mahsus bornoz, sudan çıkmamı beklerdin...

Dün karanlık günlerimden biri. Senden mektup yokdu. Akşam, eski talebelerimden biri geldi. Üçel'de içtik, Üçel İstanbul'da seninle son içtiğimiz lokanta.. Bir cuma günüydü. Doktordan idam kararıyla dönmüştüm, Ümit seninkileri almaya gitmişdi, başbaşaydık, içiçeydik...

Dış dünya seni oyalayabiliyor, kendi kendine yetiyorsun, çok zenginsin, hudutsuz bir hayal gücün var. Ben yalnızım ve boşlukdayım. Seni elli sene bekledim, daha ne kadar bekleyeceğim? Niçin mektuplarını ihmal ediyorsun?

Her dakikanı beraber yaşamak isterim, her düşüncen benim, günlerini kâğıda işleyebilirsin. Ben bir suç işler gibi mektup yazıyorum, gizlenerek ve çok defa en kötü, en bedbin, en ilhamsız zamanlarımda. Bana daha çok ver kendini, daha bütün olarak ver, tereddütlerinle, gözyaşlarınla, sevinçlerinle, bütün sıcaklığınla ver. Sana yaralarımla görünmek istemiyorum, ama onları saklayacak zamanım yok. Bugün çocuklarımız gelecek. Mesih bekler gibi onları bekliyorum, onları, yani seni.

Shakespeare'in 29. sone'sini hatırladım, aşağı yukarı şöyle diyor: "Bakışlarda küçümseyiş okuyorum Yalnızım, bedbahtım, tesellisizim.

Gökler sağır, sesim boğuk
Ve lanet okuyorum talihime
Kıskançlıktan kuduruyorum
Kiminin ikbalini kıskanıyorum
Kiminin istikbalini
Aczimden utanıyorum.
Hazlarım iğrendiriyor beni.
O zaman sen geliyorsun aklıma,
Ve birden kanatlanıyorum,
Bir tarla kuşu gibi, mest
İçim aydınlıkla doluyor, yükseliyorum, yükseliyorum
Neşideler söylüyorum hayata,
Göklerin eşiğinden,
Bana ne toprağın çirkinliğinden
İnsanların zilletinden bana ne?
Hatıran öyle sonsuz bir hazine
Ve sevgin öyle büyük bir mutluluk ki dostum!
En mağrur hakanların tacını
Hor görüyorum."

Shakespeare daha güzel söylüyor:

“For thy sweet love remember’d such wealth brings, That then I scorn to change my state with kings”. .

20 Kasım 1966

BEN EZELÎ BİR MAĞLUBUM

Mektuplarını üzülerek okudum. Sen ki son liman, son ümit, son dost, ilk ve son sevgilisin. Sen ki yıldızım, sen ki annem, sen ki çocuğumsun., acılarımla hırçınlaştığına üzüldüm. Istıraplarım çok mu çirkin, çok mu çocukça? Onları senden de mi gizleyeceğim? Sahneye maskeyle çıkmak! Ben aktör değilim. Sesinin tonunda minnacık bir soğuyuş hissettiğim anda yokum. Acılarımın kaynağı sensin, evet ama hayatımın kaynağı da sensin, senin için ve seninle yaşıyorum. Sen uçuruma yuvarlanırken tutunulan dal, sen vaha, sen bütün hayal kırıklıklarımın dudaklarında ümitleşdiği kadın.

Haklısın, insan yaralarıyla çıkmamalı ortaya. Sevgi bir oyun, ama benim oyunla ilgim yok. Söylemiştim, hayatta hep bröton savaşçıları gibi çıplak dövüştüm, yaralandım, yaralandım, yaralandım. Bir ömür ki yalnız on beş gün dilber, yalnız on beş gün yarasız. Ben ezelî bir mağdurum, coğrafî kader, siyasî kader, biyolojik kader. Başka bir ülkede doğmalıydım, başka bir ülkede veya başka bir çağda, en iyisi hiç doğmamalıydım. Anlaşılmadım, anlaşılmadım, anlaşılmadım. Hayatım bir bozgunlar silsilesi. Hiçbir kavgam zaferle taçlanmadı. Ben ezelî bir mağlubum. Ama tarihi yaratan bu mağluplar, bir ülkeyi onlar ebedileştirir. Sen, tek mükâfatım benim.

Realite o kadar çirkin ve ben o kadar yaralıyım ki! Önümde iki yol var: biri sana giden yol, öteki ölüme. Elli yıl sonra belki de masallaşacağım. Hint’in bir sayfasını kaleme almak 20. asırda pek az faninin başarabileceği bir mucize, benim bir sayfam bir insana ebediyetin veya Akademinin kapısını açar. Çağdaşlarıma bakınca Lilliput’lar ülkesindeki Güliver gibi kendimi tanrılaşmış hissediyorum. Duymayan, düşünmeyen bir alay robot, duymayan düşünmeyen ve düşündürmeyen. Saint-Simon dosyada bekliyor, böyle bir kitap bir millet için değil, bir devir için şeref. Batı’yı Fetheden Hint dosyada bekliyor. Fildişi Kule dosyada bekliyor, Quinz-Vingts

Geceleri dosyada bekliyor. Neyi? İsrafil'in Sur'unu mu? Yazdıklarım okunmadı, Hind'i sen bile okumadın, kimin için yazacağım? Ne yazacağım? Bir başka dil konuşuyorum. Deliyim veya dahiyim. Derslere henüz başlamadım, çünkü başlamamı istemiyorlar. Kürsü profesörü Londra'da, vekili Cahit Tanyol. Oda arıyoruz diyorlar, dinlen diyorlar, keyfine bak diyorlar. Herkesi rahatsız ediyorum. O kadar yalnızım ki! Başka bir seyyareden gelmiş gibiyim ve nesli münkariz* olmuş Tufan öncesi bir ucube.. İşte seni de üzüyorum, seni de utandırıyorum...

Acılarımın kaynağı sensin. Yani: sensizlik. Bütün bu dengesizlik, tattırdığın saadetle yokluğun arasındaki tezattan doğuyor. Sonra, öleyim diyorsun. Bir daha böyle söz istemem. Ölmek ancak beraber. Sevgilim, Lamiam, canım benim, bir tanem. Yakında zafer haberleri ile dolacak mektuplarım. Biraz naz, biraz şairlik, biraz sarhoşluk ve hasret. Beni hoşgör. Herkül kadar kuvvetli, Eyüp kadar sabırlıyım. Ve her dağı devirecek bir Ferhat gücü var içimde.

Bana bak. Sen daima neşeli ol. Mademki ikimiz bir bütünüz. Sen güzelsin, ben çirkinim. Sen akıllısın, ben çılgın. Sen neşesin, ben... Hezeyanlarımı hasrete ver. Ama fırtına geçti, tipi dindi.

Seninim. Koruyucun, baban, dostun, sevgilin, şuurun, vicdanın, iraden, sultanın, efendin ve kölen. Yalnız senin olduğum, yalnız sen olduğum, yalnız senin için yaşadığım unutulmasın.

Okşayarak.

21 Kasım 1966 Pazartesi

SANA KAVUŞMAK İÇÎN SENDEN AYRILMAK

Sabahtan beri çalışıyorum, *"İnsan Değiştirilebilir mi?"* diye bir kitap. Ocak başında çıkacak. Çalışmak, sana yakınlaşmak; çalışmak, seni fethetmek; çalışmak, geleceği kurmak. Nikbinim ve sabırlıyım.

Dün akşam seninkileri yemeğe alıkoydum, tatlı saatler geçirdik.

20 tarihli mektubumu hoş gör. Bunu, iradesizliğime, aczime yorma. On bir gün seninle o kadar doluydum ki, ayrılınca, beyni çıkarılmış, kalbi koparılmış, ciğeri sökülmüş bir insan gibi üzüntü duydum. Anla beni.

Senden başka bir şey düşününce kendimi suçlu görüyordum, çalışmak bir ihanet gibi geliyordu bana. Elim bir insan eline temas edince kirlenmiş gibi ürperiyordum. Sen de öyle değil misin? Ama sana kavuşmak için senden ayrılmak gerekiyor. Ne hazin mecburiyet!

Bir daha fildişi kuleden bahsetmeyeceksin. Bu bir emirdir. Ölümden bahsetmeyeceksin. Beraber yaşayacak veya beraber öleceğiz. Uğursuzluk getirdiğinden bahsetmeyeceksin. Onbir gün, onbir gece o kadar bahtiyardık ki! Bu saadetin elbette gölgesi olacaktı.

Yavrum benim, korkunç bir dilemma: senden kurtulmak için başka konularla, başka insanlarla ilgilenmem lâzım. Ama bu bir nevi ölüm benim için. Sensiz yaşamaktansa yaşamamak bin kere iyi.

Mektuplarını bekliyorum, uzun mektuplarını. Günlerinle, sıcaklığınla, hasretinle dolu mektuplarını.

Mektuplarım her zaman huzur içinde yazılmıyor. Seninle başbaşa kakmayınca kuduruyorum. Yoksa silahlarını atıp, kavgadan kaçan korkak bir mücahite benzer tarafım yok. Her geçen gün bizi birbirimize yaklaştırmıyor mu?

"İnsan Değiştirilebilir mi?"yi bazı notlarla hafta sonunda teslim edeceğim. Eser Jean Rostand'ın. Seni eğlendirebileceğini umduğum için zevkle çalışıyorum.

Bir hafta içinde "*Dillerin Gelişmesi*" adlı kitabım yayımlanıyor. Onu "*Saint-Simon*" takip edecek, Saint-Simon'u "*Kadın ve Sosyalizm*". Görüyorsun ki boş durmuyorum. Ama susuzum. Bu kadar çileye, bu kadar riyazete dayanmak çok güç. Vücudunu düşündükçe alevler içinde kıvranıyorum. Varlığım yay gibi gergin, seni istiyorum. Dudaklarını uzat bana, (...).

Veysi'ye Üsküdar'da ev arıyoruz, sen Üsküdar'ı falan bilmezsin ya! Onu da İngilizceye başlattım, ilerliyor. Ayşe'yle Mehmet bayağı ilerlediler. Babür'le felsefe ve Fransızca yapıyoruz. Veysi'nin bir an evvel bir eve yerleşmesi lazım. Haftada iki üç gün beraberiz. Şubat'ta bir sertifika vermesi lazım.

Bugün yine mektubunu bekliyorum. Zaman zaman coşkunluğumu hoşgör. Bahtiyarım, sevildiğim için bahtiyarım ve çalışmalarımla, günlük çalışmalarımla yuvamıza bir taş daha eklediğim için bahtiyarım.

Kuvvetliyim, kuvvetli ol. Acılara paydos. Yakında ayrılmamak üzere birleşmek için Allahaısmarladık sevgilim. Perestiş, şefkat, şehvet.

22 Kasım 1966

BU ACILAR SAADETİN GÖLGESİ

Çöldeki kumlar gibi susuzum, canım benim, çatlayan topraklar gibi susuzum. Ve mektupların nisan yağmuru. Hindin turnaları gökkubbeden dökülen damlacıkları toprağa düşmeden içerlermiş. Kelimeler alnımı, ruhumu serinleten birer buse. Onları senin ellerin yazmış, güzel ellerin. Bir afyonkeş gibi akşamı bekliyorum. Postacı geç uğruyor Server'lere ve yolda, bir elektrik direğinin altında vuslatın hazları ile sermest, seni içiyorum. Bu acılar saadetin gölgesi, bu acılar vuslatın dikenli yolu. Bu acılar Araf. Sabahtan beri çalıştım. Saat üç buçuk. "*İnsan Değiştirilebilir mi*"nin notlarını yazıyorum.

Kitaba seni eğlendirsin diye, yeni bir bölüm ekledim: "*Eski ve Yeni Robotlar*." Hafta içinde teslim edeceğim. On beş güne kadar da "*Saint-Simon*" matbaaya verilmiş olacak. Onu da yer yer çok seveceksin. Bundan emin olmasam bastırmam. Seni kayıtlı şartlı sevdiğimi söylüyorsun. Hanımefendi, türk dilinde iddianızın cevabı, "*halt ediyorsunuz*"dur. B.'ye gelince şimdilik gayet hürmetkâr, uysal ve terbiyeli. Onu sen başıma sardırdın, seninle münasebeti var diye tahammül ettim. Şimdi birden söküp atmak çok güç. Sebep yok, vesile yok. Çocuklarını seviyorum. Zaman zaman senin gibi konuşuyor, senin gibi gülüyorlar. Kendilerinden zevk aldığım tek insan onlar. B.'yi feda edince onlardan da ayrılacağım. Oysa vazifelerim var, onlara karşı. Senin ihmalini telafi etmek, ingilizce öğretmek istiyorum. Öğreniyorlar da. Bahsin pek geçmiyor, ben hiç açmıyorum. Aleyhinde hiç kimsenin en küçük bir imada bulunmasına tahammül edemem. Bununla beraber sen istediğin yahut seninle ilgili en

küçük bir terbiyesizlik yaptıkları anda benim için realiteden hatıraya intikal ederler.

Bercis hanımla Hint okuduğuna memnun oldum. Belki kendi başına da okumaya başlarsın. Ama “Hernani” daha zevkli bir lektür olmaz mı? Daha zevkli, yani daha kolay. Hadi seni biraz kızdırayım. Dün bir kitap için B.’lere uğramıştım. Valide hanım pür tuvaletti. Nefis bir parfüm sürünmüştü. Ve harikulade iltifatkârdı.

Canım benim seninle doluyum. Ve yalnız seninim. Başka bir kadının sesini duymak bile benim için bir vicdan azabı oluyor. Bu kadarı da fazla. Sanıyorum ki, minnacık bir ihanet, manevi de olsa aşkımızı gölgeleyecek. Kaçıyorum. Kadın meclislerinden, zevkden ve eğlenceden kaçıyorum. Bazan güldüğüm oluyor, utanıyorum. Ondan uzaktayım diyorum, acaba unutmaya mı başladım, sadakat bu mu diyorum; bu bir hastalık bende. Tedavisi gayet kolay, ama istemiyorum. Freud’ü oku ve bana sual sor. Ansiklopedi ile Lükres’i aldın mı? Yakında sana yine kitap yollayacağım. Yarına.

Bir avuç ışıktı saçların. Karanlıklardayım şimdi. Vakit ikindi, yarın yine beraberiz- Ne zaman ayrıyız ki? Şefkat, sevgi.

23 Kasım 1966

ASIRLAR KADAR UZUN, RÜYA KADAR KISA

Yalnız sende yaşamak, yalnız senin için yaşamak... Bütün dostlardan, bütün düşmanlardan, bütün yabancılardan uzak bir dünyada, senin için konuşmak, senin için yazmak, senin için yaratmak.

Sen dokunduğunu altına kalbeden büyücü. Krezüs’ün dilsiz oğlu savaşta babasını kurtarmak için birden dile gelir. Sen dilsizleri konuşturacak kadar dilbersin.

Yılların levsi iskarpinlerini yalayıp geçmiş, yaşamamışsın ki kirlenesin. Benim gözyaşlarından temiz sevgilim. Aynalar yalan söylüyordu sana ve kıskanç bir tanrı, aşk için yaratılan gönül sultanımı Sodom’un kucağına fırlatmışdı. Sen bir anne sütü kadar temizsin, bir dua kadar temiz. Yalnız seni okumak istiyorum, yalnız seni dinlemek istiyorum. Lamiam benim.

Kollarımda yeni doğmuş bir bebek gibi uyuduğunu hatırlıyorum ve yeni doğmuş bir bebek gibi uyanırdın. Baş başa yaşadığımız bu asırlar kadar uzun, bu asırlar kadar dolu ve bir rüya kadar kısa günlerde -gecelerde diyecektim- dudaklarından bayağıya benzeyen tek hece dökülmedi. Uyurken, uyanıkken, sarhoşken.

Yalan söyleyen aynaları kırdım. Sen şimdi o içten gülümseyen, o içten ağlayan tertemiz Lamiamsın.

Saat 6.30

Az sonra seni arayacağım. Ve sesin bütün karanlıkları dağıtacak. Hangi karanlıkları? Gönlüm bir ışık tufanı içinde. Mektupların gökkubbem, kelimelerin bir yıldız yağmuru. Bana öyle geliyor ki yalnız mektubunu okurken, yalnız seni düşünürken, yalnız sana yazarken yaşıyorum. Aşkımızın kitaplardakine benzer tarafı yok. Kanunların, mevsimlerin dışında. Neden hislerini gizleyeceksin? Aynı anları yaşamıyor muyuz? Göğüs boşluğumda senin kalbin de çarpıyor. Sen ağlarken ben de ağlıyorum. Perhize gelince, senden başka kadın düşünemeyecek kadar seninle doluyum. Fildişi kulen bir kaleydi belki, ama kirlendi, çamurlandı.

Artık hisara ihtiyacın yok, hisarın benim. Ben, yani aşk. Ankara'ya koşarken tek endişem vardı: sana layık olamamak, sana kavuşamamak, yollarda ölmek. Ankara'ya koşarken aynı endişeler senin de şakaklarında zonkluyordu. Âdem'le Havva, cennette bizim kadar bahtiyar mıydılar? Tanrı dualarımızı müstecap* kıldı. On bir gün, on bir gece yaşadık. Biraz acı çeksek ne olur? Acı saadetin tuzu biberi. Benim şımarık yavrucuğum, ne zaman senle değilim ki? Beni teneffüs ediyorsun.

Konferansa gelince, "İngilizcenin Geçirdiği Devirler" fazla klasik bir konu değil mi? Gerçi senin temas ettiğin her şey güzelleşir. Mehtap gibisin sevgilim benim, en çirkin manzarayı muhteşemleştiren mehtap gibi. Ama biraz daha edebî, biraz daha gönüle seslenen bir konu olsa. Dinleyiciyi düşünüyorum. Ve kıskanıyorum. Bütün söylediklerini yalnız ben dinlemek isterdim. Dudaklarından içmek isterdim kelimeleri. Gözyaşların gibi, terin gibi. Mutlaka istiyorsan, lazım gelen malzemeyi hemen postalarım. Ne var ki, bu konuda mucize yaratmak güç. Biraz fazla matematik. Sana vaktiyle özetlediğim bir yazıyı sunuyorum, daha çok tarihî değeri var. Diller hakkındaki kitabım, bugünlerde çıkar. Vereceğin konferans için iyi bir giriş olur. Mektubunda adı geçen kanbur, sabrımız, iredemiz. İstikbali kendimiz

yontacağız, büyüyü kendimiz bozacağız. Bana güven sevgilim. Bana yani aşka.

24 Kasım 1966 / Saat 9.00

YALNIZLIK YALNIZ KALAMAMAKTIR

Ve şehzadelerin karşısına üç yol çıktı. Birinin üstünde cinnet yazılıydı, ötekinin cinayet, üçüncüsünde yazı yoktu. Tarihin gelmiş geçmiş bütün bedbinlerine kahkahalarla gülüyorum. Şımarık birer çocuk hepsi de. Yalnızlık, yalnız kalamamaktır. Hayatım katır ahırında serenat vermekle geçti. Ve domuzları mukaddes kitaplarla besledim. Ve itleri kalbimle. Promete Kaf dağına zincirliydi ve hergün bir akbaba kemiriyordu ciğerlerini. Promete ölümsüzdü. Biliyordu ki, bir gün zincirleri kırılacak. Promete Zeus'e kafa tutmuştu. Ve kafa tutuyordu. Bir mağlupdu ama eğilmeyen bir mağlup. Ben de eğilmiyorum sevgilim. Ben de gururumla muzafferim, imanımla muzafferim, seninle muzafferim. Promete Kaf dağına zincirliydi. Ben? O kadar yalnızım ki, yalnız kalamadığım için yalnızım. Seninle başbaşa kalamadığım için yalnız. Promete'nin ciğerlerini akbabalar kemiriyordu. Akbaba asil bir hayvan. Benim ciğerlerimi? Zincirlerini ancak başkalarının kafasında parçalayabilmek. Trajedi bu. İntihar veya cinayet. Haykırmak istiyorum: iradem kelimeleri boğazımda yakalıyor, boğuluyorum. Sesiniz bir çocuk sesi gibiydi dün gece. Biraz fazla telaşlı idiniz. Neden çabuk kaçtınız?

Sana yazamamak, istediğimi yazamamak, istediğim zaman yazamamak. Beni kahreden bu aciz. Dün iki defa başladım, mektupların ikisi de yarım kaldı. Geceleri ne güzel ağlardık.

Saat 11.00

Promete yine Zeus'a meydan okuyor. Promete insanları seviyordu. Ve Tanrı'ydı. Ben de insanları seviyorum. Bütün dostlarım çarmıhıma çivi çaktılar. Bazan ehramlara taş taşımış gibi yorgunum. Her şeyimi, her şeyimi verdim. Sana bir zekânın enkazı kaldı. Bir zekânın ve bir vücudun. Ama biliyorum ki, kucağında her zaman dipdiri olacağım. Aşkın alevinden

Simurk gibi taptaze, dipdiri ve çelik bir mızrak gibi bükülmez çıkacağım. Promete Kaf dağına zincirliydi. Ben zaaflarımla zincirliyim, merhametimle zincirli, my love is my sin, değil, my pit is my sin. Elizabeht Barrett Browning'i hatırladım. "Portekiz Soneleri"ni bilir misin? Bazıları sen yazmışsın kadar güzel. Hayır, hiçbir kadın hiçbir erkek Lamiam kadar güzel yazamaz. Ama Elizabeth'in sonoleri yine de güzel. Diyor ki:

"Go from me. Yet I feel that I shall stand Henceforward in thy shadow. Nevermore Alone upon the thereshold of my door Of individual life, I shall command The uses of my soul, nor lift rrty hand Serenely in the sunshine as before Without the sense of that which I forbore-Doom takes to part us, leaves thy heart in mine With pulses that beat double. What I do And what I dream include the, as the wine Must taste of its own grapes. And when 1 sue Go for myself, He hears that name of thine, And sees within my eyes the tears of two."

25 Kasım 1966

YAZMAK İÇİN BİR BAŞKASINA YALVARMAK

Mektubun tarihsiz ve şikâyetle dolu. Mevlana'nın neyi gibi: ayrılıklardan şikâyet etmede.. Şiirin ve şairin ezelî derdi. Ama yanıp yakılmağa ne kadar hakkın var, ne kadar hakkımız var diyecektim; sana yetmiyor muyum, hani hatıram bütün varlığına sinmişti, hani beni yaşıyordun, benimle yaşıyordun? Ben karanlıklar içindeyim, dış dünya ruhumu oyalayamıyor, sesine, sıcaklığına ihtiyacım var, ama .... Bu kış belimi büktü diyorsun, beğenmedim. Bu bir parça geçen kışların hasreti mi? Saadete layık olmak için ne yaptık veya ne yaptın? Saadet kapını çaldı, kırarcasına çaldı ve kapı kendiliğinden açıldı. Hasret belini büktü, kabul. "Bu kış" gibi maziyi hatırlatan ve mazi lehine herhangi bir mukayese ihtimali yaratan küfürlerin cevabı tarafımdan ebedî bir sukut olur. Kış belini büker, benim de büktü, ama "bu kış" değil, sadece kış.

Berhanede rüzgâr uğuldar, yağmur camları döverken sevgiliyle başbaşa kalmak güzel şey! Yazmak bir şehvet. Bir de beni düşün, yazmak için kaçmak mecburiyetindeyim, bir başkasına yalvarmak mecburiyetindeyim, ilhamım en coşkun anlarında kesilmek tehlikesine maruz. Bununla beraber sana yalnız bir gün yazmadım; yolladığım her kitabın içinde (kapağında) bir

mektupcuk yok muydu? Alevim seni ısıtmıyor mu? Ben Sibirya'nın iklimini değiştirecek kadar ateşliyim.

Sevgilim, Lamiam, canım, "sen arzu ettin bu ayrılığı" ve kaybedecek zincirlerinden başka bir şey yoktu. Sen Şubat'ta görüşürüz dedin, sen bu sene çalışmalıyım dedin, ben kararlarına saygı gösterdim, başka ne yapabilirdim? Vaızdan vazgeçeyim. Son tahlilde durum şu: Nasrettin Hoca'nın eşeği gibi tam alışırken ölmezsek şubatta karşılaşacağız, âlâ ve rânâ. Yapılacak şey, gülmek, eğlenmek, göbek atmak. Yani sıhhatli kalmak. Problem şöyle konulmalı: ayrılık güç, malum, ama, vuslata götüren bir ayrılık bu. Kaderin sitemine aldırış etmemek, aradaki ayları fizik ve moral aşınmaları önleyecek bir programla geçirmek, yani, hayat angarya, bu angaryayı güler yüzle karşılamak ve on beş günlük saadete hak kazanmak. Şubat gelince sevgiliye bitkin, bitap koşmamak. Şu halde küçük hanım, bahsettiğiniz tercümelere devam. Gerçekten kuvvetliyseniz âşıksanız ve aşka layıksanız kuvvetli bir disipline boyun eğeceksiniz. Mazoşizme paydos. Size, mesela Legouis'nin Edebiyat Tarihi'ni yollasam çevirir misiniz? Yahut türkçesi olmayan herhangi bir kitap, mesela Will Durant'ın minnacık kitapları var: Eflatun, Nietzsche v.s. Elinizden ne gelir bilmek istiyorum? Tenkidimden çekinmeyin. Bu kendi kendimi tenkit.

Kucaklayarak. Ruhumla ve vücudumla. Bütün hücreleriyle senin sevgilin ve âşıkın. Bütün hücreleriyle sen.

27 Kasım 1966

MEZAR TAŞI GİBİ BİR SÜKÛT

Günlerdir mektupsuzum. Asırlardır diyecektim. Bu yaştan sonra her gün bir asır. Mezar taşı gibi bir sükût. Üşüten ürküten, asabileştiren.

Unutmayın ki sevginin büyülü dünyasında her kopuş, her kayıtsızlık, her yanlış adım tehlikelidir. Nasıl ve niçin susarsınız? Ben hayalinizin bir an için gölgelenmesini bir cinayet sayar, kahkahadan kaçar ve kendimi mutlak bir ruh ve vücut bekâretine terkederken, sizden kitaplarımı kıskanır, yazdığım her satırda sizi bulur, sizi yaşar, sizi düşünürken susuyorsunuz. Hangi hakla?

Biliyorsunuz ki, zindanıma bahar getiren, mektuplarınız. Onlarla yaşıyorum. Korkunç bir hayal kırıklığı bu. Dün akşam sizinkilerle

beraberdim. Yarıma kadar oturduk. Bugün hanımla Mehmet İstanbul'a tiyatroya gittiler. Yarın akşam Veysi, Ayşe, Babür ve bizimkiler gideceğiz. Seni çocuklarında aramak, bir başkasının çocuklarında. Hazin. Dün mutlaka mektup alacağımı umuyordum. Sevinçliydim. Sabahleyin Babür'le ders yaptık, öğleden sonra misafirler bastırdı. Sana yazamadım. Server'e de uğrayamadım. Az önce kızımı yolladım, arzuyla, şehvetle, ilaç bekler gibi bekliyordum.

Muharebeye başlamayalım. Yok oluruz. Seni bütün olarak istiyorum. Bütün zamanını istiyorum. Saçmala, ağla, gül. Fakat yaz. Anlamıyor musun? Bu kaderin son ve muhteşem atıfeti. Bir masal aşkı. Bütün inkisarlarımızı unutturan bütün bozgunlarımızı zafere çeviren bir aşk. Liyakatsizliğini görürsem, seni beklemeden intihar ederim, çıldırırsın.

Bu bir daha tekrar etmemeli. Aşka harcanmayan her dakikanı ihanet sayarım. Ve affetmem.

Dün sana Will Durant'ın kitaplarını yolladım. Eflatun üzerinde çalış. Ve n'olursun susma, işte Elizabeth Barrett Browning'in bir sonesi. Görüyorsun ki o yazıyor:

"It is indeed so? If I lay here dead,
Wouldst thou lose any life inlosing mine?
And would the sun for the more coldly shine
Because of grave-damps falling round my head?
I marvelled, my Belowed, when I read
Thy thought so in the letter. I am thine-
But.. so much to the? Can I pour thy wine
While my hands tremble? Then my soul, instead
Of dreams of death, resumes life's lower range.
Then love me love! Look on me, breathe on me!
As brighter ladies do not count it strange
For love, to give up acres and degree,
I yield the grave for thy sake, and exchange
My hear sweet view of Heaven, for earth with thee."

Zavallı Miss Barrett, bu sonoleri kırkından sonra yazmış. Bay Browning'in "*Erkekler ve Kadınlar*"ını karıştırıyorum, kış yağmuru gibi kasvetli.

Yine Elizabeth'e dönelim.

Beni seviyorsan âşık olduğun için sev diyor. Gülümseyişini seviyorum, cıvıldayışını seviyorum, düşüncelerimiz bir.., diye sevme. Şiiri sonra tamamlarım, seninkiler geldi...

29 Kasım 1966

KEDERE HAKKIMIZ YOK

Arzın bütün mevsimleri vardı mektuplarında, gökün bütün ışıkları vardı. Şimdi yıldız yıldızdı kelimeler, şimdi şimşek şimşek. Arada gök kararıyordu, sonra mehtapların en şahanesi, arada gök kararıyordu. Sonra vuslat gibi güzel bir fecir. Mektupların fırtınayla doluydu, meltemle doluydu, lema ile doluydu, yani Lamiamla doluydu. Kuşlar tarlada mı şakıyorlardı, içimde mi? Gerçekten güneş var mıydı? Canım benim.. Biz birbiriyle zenginleşen, birbiriyle genişleyen, birbiriyle sonsuzlaşan tek ruhuz. Saçlarımı okşamak istediğin zaman, kendi saçlarını okşa dememiş miydin? O kadar seninleyim, o kadar benimlesin ki. Ama zaman zaman bir şüphe kuduruyor içimde. Neden susuşun, neden susuşum bizi kahrediyor? Sevmek, inanmak demek, katlanmak demek, beklemek demek. Sonra, anlıyorum, kalbin beyinden kopuşu gibi acı, ayrılık. Anlıyorum. Ben tekim. Kimseye benzemeyenim. Zirveleri ve uçurumlarıyla kimseye benzemeyen. Ben rüyanım senin. Yılların bu rüyanın özlemi ile geçti. Gönül olarak rüyanım, ten olarak rüyanım, kafa olarak rüyanım. Rüyanın ersatz'ı olmaz. Tanrı gibi tekim ve benzerim yok. Anlıyorum, şimdi senin için bütün sohbetlerin ne kadar yavan, bütün eğlencelerin ne kadar tatsız, bütün nüktelerin nasıl iğrenç, bütün insanların ne denli kepaze, bütün içkilerin ne mertebe zehir olduğunu anlıyorum. Ama bu akşam yine başbaşayız. Saçların saçlarımda, kolumu beline doladım, ağlıyoruz, gülüyoruz.

Lamiam benim, korkunç bir büyücü dünyanı yalancı aynalarla kuşatmıştı. Şövalyen o aynaları kırdı. Ve sana aldatmayan tek aynayı, gözlerini değil, gözler bile yalan söyler, gönlünü sundu. Bir ayna ki bütün pınar sularından daha riyasız. Şair "aşkta keder neyler" diyor, biliyorum, şairin sözünü ettiği aşk eti ve kemiği olmayan bir aşk. Ama gerçekten kedere hakkımız yok. Bütün kâinatı sen olan insan, senin bütün kâinatın

değil mi? Ya sevsen ve sevilmeseydin? Ya sevsem ve sevilmeseydim? Biz şımarık çocuklarız Lamiam. O kadar susuzuz ki birbirimize, o kadar birbirimiz için yaratılmışız ki.. Yarım asırlık ayrılık dile kolay. Ama ruhum benim, bütün hücrelerinle seviyorsan, ebedîsin. Ebedîyiz. Dert bohçanı sobaya at ve küllerini savur. Ve dudaklarını uzat bana. Sevilmeyenler, sevmeyenler üzülsün. Bensiz çektiğin her acı ihanetlerin en kepazesidir, aşkımıza layık olmaman demektir. Dikkat et, acılarını benden gizle demiyorum, tam tersine onları da bütün hayatın gibi beraber yaşamak istiyorum. Ama genç kalmaya mecbursun, diri kalmaya mecbursun. Hastalık yok. Vücudun, vücudumuzun Lamia hanımefendiye kısa bir zaman için emanet ettiğim parçası. Onu bütün cazibesi, bütün lezzeti, bütün tazeliği ile korumak, sevgiye karşı ilk vazife.

Bütün canavarlarla pençeleşecek kuvvet var içimde. Mektuplarını okurken ölümsüzleştiğimi hissediyorum. Birbirimize inanalım, canım benim. İkimizin de bocalamadan, ezilmeden geçirmek zorunda olduğumuz bir imtihan var: ayrılık. Bu iki ay, daha mükemmelleşmemiz, daha olgunlaşmamız, daha gençleşmemiz için kaderin bize verdiği bir nevi mühlet. Beni seviyorsan, bana layık kal. Sen gözyaşlarınla da güzelsin, ak saçlarınla da. Sen, sen olduğun için güzelsin. Benim olduğun için güzelsin. Ama bu kadar gönülden seven kadın yalnız olmadığını bilmelidir, öksüz olmadığını bilmelidir. Ve geleceği bütün hazzıyla, bütün aleviyle, bütün fırtınalarıyla yaşayabilmek için diri kalmalıdır. Anlıyor musun canım benim. Diş ağrısı yok, baş ağrısı yok, hele karın ağrısı hiç yok. Yirmi beş yıl, ayaklarımızda demir çarık, ellerimizde demir asa bir vaha aradık. Ve bulduk. İki ay sonra beraberiz.

İstediğin kadar beraberiz. İstediğin zaman beraberiz.

Bir mektubunda “cosmic”i soruyorsun. Cosmic, kosmosun sıfatı. Kosmos kâinat demek. Balzac’ın “Tılsımlı Derisi” şahane bir kitap. Şimdilik bu kadar hayatım benim. Perestişlerimle.

Cosmosa dönelim. Gerçek veya hayalî kâinat. Bütün. Düzenli bir bütün olarak kaînat. Kosmosun dilimizdeki karşılığı: Lamia. Kosmik de ben. Kosmosla ilgisi olan, sonsuz.

Mektuplarında hoşuma gitmeyen iki cümle: 1- Keşke ikinci Ankara seyahatini yapmasaydık. (Üçüncü Ankara seyahatinde bunun cezasını vereceğim. O nasıl söz?) 2- ...Yarına. En derin sevgilerle canım benim. İkinci cümleyi affettim...

Öperek.

1 Aralık 1966

BEN ZAVALLI BİR DON KİŞOT'UM

Cahit Bey asistana yolluyor, asistan Cahit beye. İstemiyorlar. Sonra? Karanlıklardayım. Hayata merhametimle bağlıydım. Kendimi unutmak için başkalarına acıyordum. Artık acıyamıyorum da. 12 gün sonra elli yaşında olacağım. Hiçbir dayanağım yok. Hâlbuki hep başkaları için yaşadım. Başkaları, yani tesadüfen karşıma çıkanlar. Kimdiler? Niçin karşıma çıktılar? Bana ne verdiler? Kendine acımayan bir merhamet. Ve şimdi yapayalnızım. Dışarda yağmur yağıyor. Sana gel diyemiyorum. Mektep de, ders de, ebediyet de umurumda değil. Başımı göğsüne dayayıp ağlamak istiyorum. Ağlamak ve sonra ölmek. Sana gel diyemiyorum. Bu bir ölüme davet olur; seni yaşatamam ki. Ben sakit bir hükümetin banknotları gibi değerleri hiçbir işe yaramayan zavallı bir insanım. Sokaktaki herhangi bir serseriden daha zavallı. Alaattin'in lambasını ben başkalarına verdim, kırdılar. Babam da bir mağluptu. Ama kutupları olmayan, kasırgaları olmayan bir iç dünyası vardı, sığdı, tanıyamadım onu. Uzun bir sükûttu. Ve yalnızdım.

Herhangi bir dişiydi annem. Başımı başına dayayarak ağlayacak dostu ilk defa sende buldum. Ve yoksun. Şu anda o kadar susuzum ki sana. Ve aczimden o kadar utanıyorum ki.. Bayağılaşmamak. Bu korku beni silahsız bıraktı. Kimseyi aldatmadım. Kimsenin karşısında eğilmedim. Ben zavallı bir Don Kişot'um. Ebediyeti fethetmek gibi bir ümidim de yok. Türkçe bir kabile dilinden daha sık değişiyor. Zaten Türkçe kaldı mı?

Görüşebilecek miyiz acaba? Dayanacak mıyım? Senin kurulmuş bir düzenin var. Sen bir işe yarıyorsun, oyalanabiliyorsun nihayet. Kendi kendine yetiyorsun. Uykun kaçtığı zaman mektuplarımı okuyabiliyorsun, yazabiliyorsun. Hürsün. İstersen kalkıp gelebilirsin. Ben sana gidemem. Ben seni okuyamam. Yazarken bile daima bir başkasının aracılığına muhtacım.

Kapım her çalana açıldı. Bütün gözyaşlarını kuruttum. Başkalarında ve başkaları için yaşadım. Şimdi kendim yaşamak istiyorum. Gurbet,

hapishane, polis, izdivaç, çocuklar, günde on iki saat emek ve geçen yıllar. Zillet, zillet, zillet. Seninkiler geliyor. Bu da geçer. Üzülme canım benim.

1 Aralık 1966

Bir İlahenin Vuslatı

Huşu içindeyim. İlahi tecelliye mazhar olmuş bir faninin kelimeye sığmayan huşu'u. Beatrice kilisede dua eden bir çocuktu, bir avuç saçtı, bir tebessümdü... Zavallı Dante! O taş bebeğin damarlarına kendi kanını akıttı. Beatrice'de ne realitenin çıplak, haşin, üsareli cazibesi var, ne rüyanın erişilmezliği. Beatrice, bölünen Dante.

Has bahçem benim! Her köşende başka bir güzellik cıvıldıyor. Kelamın hiçbir layemutu karşısında böyle içten bir ürperti duymadım. Yazdıklarımdan utanıyorum. Yarım sayfana bütün kitapları veririm. Önce sarmaşıklar, hicranın, öfkenin, isyanın sarmaşıkları. Sonra bir koro. Sonra bir rebap. Huşu içindeyim ve sen ancak takdise, ancak peresüşe layık bir tanrısın, belagat tanrısı. Ne kadar bahtiyarım ki bu musikinin başka dinleyicisi yok, bir ilahenin vuslatına mazharım.

Sen yalnız söz olarak, ürpertiyle takdis edilecek bir irtifadasın. Niçin yazmadın şimdiye kadar? Elbette yazmazdın. Müz'lerin sustuğu bu çağda kimin için yazacaktın? Gözlerimle gönlüm kamaşıyor. Gurur, iftahar, utanç, karmakarışık hisler ve sermesti... Korkuyorum. Bir faninin sana layık olması kabil mi? Ve içimden rezil bir ses yükseliyor: kıskançlığın sesi, egoizmin sesi: şımartma. Peki şımartmayalım.

Akşam uyuyamadım. Hep o mektep bahçesinde oynayan çocukları düşündüm. Sonra beyaz peynir, kavun...

Dün öksürüyordun, sesin gölgeliydi, konuşamadık. Bizi öldüren, bütün ümitlere veda ettiğimiz anda vahaların en muhteşemine rastlamak ve bir anda kendini tekrar çölde bulmak. Sen bütün rüyalarımdan dilbersin canım benim.

Mektep bahçesinde ufku nemli gözlerle süzen kısa pantolonlu çocuk yarım asır yalnız yaşadı, yalnız! Ve en cesur rüyası bile, kaderin karşısına çıkardığı bu bedialar* bediası yanında soluk bir karalamaydı.

O kadar incesin, o kadar içlisin, o kadar iyisin ki! Sevmedim diyorsun. Neyi sevecektin? Ben sevdim mi ki? İnsan bir defa sever.

Öksüzlerini şefkatle kucaklarım. Kediye şimdilik lüzum yok. Kapıdan seni ben karşılarım. İstediğin isimler: Mahmut Niyazi ve Zeynep.

Sana kalbimi yollamak isterdim, ama kalbim bende değil ki! Ben, hicranınla inleyen bir rebap. Baktım, göğsümde senin kalbin çarpıyor. Onu yollayamam.

Takdisle, perestişle, şehvetle, gülerek, ağlayarak kucaklarım, sevgilim.

5 Aralık 1966

GARİP BİR HIYANET PSİKOZU

Kadıköy vapurundayım. Sana Legouis'nin kitabını almaya gidiyorum. Perşembeden sonra mektup yazamadım. Cuma çok bedbindim. Bir sürü şeyler karaladım. Seni üzmemek için yollamaktan vazgeçtim. Öğleden sonra Saint-Simon'u basacak kitapçıyla B. geldi. Telefona gidemedim. Cumartesi sabahı saat 10'da uyandım. B. gelmişti. Öğleden sonra asistan Ali Bey geldi. Akşam telefona koştum. 1554 ses vermiyordu.

Yemeği sizinkilerle yedim. Avunamadım. Uyuyamadım. Pazar öğleye kadar çalıştım, öğleden sonra A.V.M. geldiler. Yanlarında Macit diye bir vatandaş vardı. Senin kefil olduğun zat. Ders yaptık. Akşamüstü B. ile Nurkalp geldiler. 2'de yattım. Ve seni düşündüm. Çarşamba günü öksürüyordum. İçim önce şefkatle ürperdi, sonra arzuyla. Dışarda bekçi düdükleri, köpek sesleri. Sonra birden öfkelendim. Yanımda olsan hayli hırpalardım. Yazayım dedim, vazgeçtim. Son gelen mektubun 29 tarihli. Aşağı yukarı bir hafta. Servetin bir oğlu oldu. Bugün uğrayamadım. Akşam seni telefonda arayacağım. 11 günlük saadetten sonra ki bu ayrılık vücut ve ruh muvazenemi altüst etti. Garip bir hıyanet psikozu içindeyim. Karımın eline dokunmaktan çekiniyorum. Aleyhimde de olsa, aklıma gelen hiçbir düşünceyi saklamak istemiyorum. Saklamak, ihanettir. Sevgiliden ayrı bir dünyası, bir malı olmak. En masum bir yalan, acaba üzülür mü gibi bir endişeye sığınsa bile suçtur. Seninle baş başa kalamamaktan mustaribim. Günler geçiyor, zindanımızın kapısı ne zaman açılacak? Artık, çocuklarında bulamıyorum seni. Yetmiyorlar, kendimi aldatamıyorum.

Konferansın konusunu değiştirmen de iyi oldu. Uzun, bitmeyen mektuplarını beklerim. Benimki sadece bir “yasak savış”. İlk fırsatta yazarım, iştiyakla.

Lamia, Lamiam, canım benim, kadınım, çocuğum, karım cananım, Seni seviyorum. Öperek.

6 Aralık 1966

BÜTÜNÜNLE RÜYALARIMIN KADINI

İşte yine karşındayım, canım benim. Saat dört. Başbaşa kalamamak, tam seninle konuşurken bir başkasının içeri girmesi, öldürüyor beni. Tasavvur et ki, beni senden ayırdıkları için eserlerime düşman oluyorum. Ama bir tesellim var: onları sen de okuyacaksın. Ve onlar çoğaldıkça birbirimize daha çok yaklaşacağız.

Canım benim. Bazı konular bütün olarak konuşulmadıkça vuzuha* kavuşamıyor. Anlaşmazlıkların kaynağı bu. Her zaman söylediğim gibi sen, kirinle, pasınla güzelsin. Saklanmadığın için güzelsin. Süslenmediğin için güzelsin. Aşkımızın büyük tarafı, ilahî tarafı oyuna tenezzül etmeyişi. Ben bütünümle aradığın insanım, zaaflarımla, zilletlerimle; sen bütününle rüyalarımın kadınısın: zaaflarınla, zilletlerinle. Ama bu kaynaşma, bu muhteşem ahenk, bu ilahi beste yalanla gölgelenmemeli. Tekrar Kaya hikâyesine dönüyorum. Sen bir değil, birçok insansın. Ve her biri başlı başına bir kozmos bu insanların. Her biri bir başka güzel. Lamia beyaz başörtülü bir Müslüman kızı. Saçlarında limon çiçekleri, gözlerinde çöl akşamlarının mavi serinliği, sonsuzluğu. Rezzan, biraz romantik, biraz Avrupalı, hem yerli, hem yabancı. Rezzan, Arnavutköy kız koleji. Özentiler içinde dilber ve kendisi, yani otantik. Yani gerçek, İngilizce konuşan o. Samuel Johnson’a ait satırlar onun. Bir özleyiş, bir kanatlanış Rezzan; Doğuyla Batı. Batıdan çok doğu olduğu için bizden. Emine parfümeride boynunu büken taşralı Türk kızı. Masum, çekingen, ama küçük kurnazlıkları var zaman zaman. Bir parça Hatibe Hanım, bir parça Ayşe. Canlı ve sansüel. Hülasa edelim: Lamia vaha, Lamia ormanda uyuyan güzel ve asıl yaşayan, yaşayacak olan kadın.

1964 senesinin arife gecesi Hint Edebiyatı’nı imzalarken Lamia’ya hitap etmiştim. Yakında iki yıl olacak. Lamia kitabımı kaybetti. Kitabımı yani o

gecenin rüyasını. Aldanıyorum, kitabımı herhangi bir eşya gibi bir köşeye fırlatan benim prensesim değil, bir yabancı: Kaya hanım. (...)

Kaya bir heyula idi. Ben o heyulanın altındaki Tanrı'yı gönlümle görmüş ve beklemiştim. Lamiam benim. Yıllar pencerelerimizden kuşlar gibi uçup gidecek, biz, ölüm dudaklarımızda son şarkımızı yarıda bıraktığı gün aynı ürperti, aynı susuzluk, aynı hayranlık içinde can vereceğiz. Rezzan hasretleri, tereddütleri ve zekâsıyla gönlümün kadını. Sen de, sevgilimin bir parçasısın. Ben, Lamiam'da Rezzan'ımda, Eminem'de Goethe'nin ezelî kadınını buldum. Belki Messalîna eksik ama Messalîna Roma'nın sarhoş gladyatörleri için bir hazine, katırcıların kadını. Havva, Meryem, Salome sizde hepsi var. Kâh bir Elizabeth Barrett'siniz kâh bir Sainte Therese. Santa Maria Magdalena. Seni seviyorum. Santa Maria Magdalena, İsa'nın ayaklarını saçlarıyla kurular. İsa'dan şüphe ediyorum. İsa, Santa Maria Magdalena'nın ayaklarını gözyaşlarıyla yıkamalıydı. (...)

Kıskanıyorum. Bütün mazini kıskanıyorum. Seni babandan, annenden, Arnavutköy kolejinden, arkadaşlarından kıskanıyorum. Eflatunu benden çok seveceksin diye korkuyorum, alçak, rezil, namussuz.

Bütün bir gece uyumadım. İyi ki yanımda yoktun, öldürebilirdim. Bu Kaya parçasına karşı beslediğin gayrı insani muhabbeti anlayamadım: Neden İstanbul'a gelince de Kaya olacaksın? Sen elbette benimsin, yalnız benimsin, yalnız benim Lamiamsan, Lamia'yı ben yarattım, ben doğurdum, o benim çocuğum. Ama benim verdiğim ismi taşımalı. Kaya bütün hatıraları, bütün tedaileri, bütün ilişkileriyle (...) hatıra olmalı. Hatıra olunca kadehimi muhabbetle şerefine kaldırırım. Hiç değilse, yani sen istiyorsan o mezbelede gelinlik entarin kirlenmesin diye, o çamurlu kaftanı bir müddet daha taşı. Gerçekten benim olduğun, Sodom'dan uzaklaştığın gün, Kaya'yla maddi, manevi, lafzi* her türlü ilgini ateş ile yakacak, kezzapla eriteceksin. İşte böyle düşündüm bu akşam. Tuhaf değil mi? Hâlbuki sen memnun olacağımı sanıyordun. Başka dudaklardan çıkmasını istemiyordun Lamia isminin. O halde Rezzan ol, Emine ol yahut hiç bana Kaya'dan bahsetme. Bir nokta daha. Bu hayal kırıklığım senin eserin. Daha önceki mektuplarında kozasını yırtan, kirli libaslarını yakan bir ruh konuşuyordu. Kâtip imzanızı Lamia diye görünce şaşırmıştı. Bu ismi benim için feda ediyordunuz v.s. Hatta size telefon ederken, A.lardaki kadına Lamia hanım deyince anlamamıştı. Kafama tokmak yemiş gibi olmuştum.

Bunları sana ihanet etmemek için yazıyorum. Üç gün sustum, üç asır susabilirdim. Kızacaksan kız, şuur altımızda hiçbir yabancı cisim kalmamalı. Beni olduğum gibi sev diyorsun, seni olduğun gibi seviyorum. Kaya olarak kalsan da severim, ama bedbaht olurum.

Lüzumsuz bir korkun daha var: cehaletinden utanıyorsun, kendine güvenin yok.

1- Bilgiç kadınlardan nefret ederim.

2- Seni bütün hüviyetinle tanıyorum. Yani kültürü, kültür dünyası "no men's land"lerle dolu bir insansın. Her büyük zekâ gibi minnacık malzemeden saraylar kuruyorsun. Benim bilgim, ikimize de kâfi, hatta çok. Sen bilmediklerinle de güzelsin. Erkek olsan sadece bana yazdığın mektuplar için perestişkârın olurdum. Homoseksüel yapardın beni. O mektuplardan hiçbirini yazmasan yalnız dişi olarak perestişkârın olurdum, ama kendimden de utanırdım. Bir kelimeyle güzelsin, harikuladesin, olduğun gibi kal ve gururumu okşamak için, arada bir şeyler sor bana, sırf gururumu okşamak için.

Üç gün nasıl sensiz yaşayabildim. Bu bir cezaydı. Sana ve kendime. Ramazanda oruç tutacak mısın? 40 senedir tutmadım. Ama sen tutacaksan, senin hayatını yaşamak, seninle aynı saatlerde yemek yiyebilmek için ben de tutarım.

Şubat benim en çok sevdiğim ay. Seni şubatta tanıdım. Arife gecesiydi. Latince "febriarius"ten geliyor. Tövbe ve istiğfar etmek manasına. Garip bir orijin. Sevgilerle.

6 Aralık 1966

MEKTUPLAŞMANIN KÖTÜ TARAFI

Bir toprak parçasını çitle kuşatıp burası benimdir diyen adam, bütün anlaşmazlıkların, bütün cinayetlerin, bütün savaşların gerçek faili, Rousseau'ya göre. Tanrı'nın tüm insanlara armağan ettiği toprağı bölmek.. Bu iddia gerçeğe ne kadar uyar bilmiyorum. Bildiğim şu: sevenler arasında her ketumiyet ihanettir. Ruhunu bir dağla çevrelemektir. Küfür, hakaret, hezeyan., hepsi güzel, ekmek gibi bölüşülüyorsa. Samimiyet bütün buzları eritir, saklanmak artık sevişmemektir. Beraber ağlamayacak, beraber

gülmeyeceksek niçin sevişiyoruz? Seni günahların, faziletlerinle kendimden bir parça saydığım için, şuurumun frenlerini kullanmaz oldum. Aklıma geleni söylüyorum. İstesen de, istemesen de, böyle olacak. Bir suç işler gibi saklanmak. Hayır, canım, bütün öfkelerimi bilmelisin. Sen ruhumun ırmak ırmak boşandığı okyanus, sen kaynağım, sen mansabım. Geceleri bazen nasıl öfkeyle diz çöküp vaazlar verirdim. Bu bir nevi komünyon. Ben seni bütününle bütünüm yapmışım. Sen de beni, bütünümle bütünün yapacaksın. Kızacağım diye saklanmak yok. Sonra büyü bozulur, rüya sona erer ve kâbus başlar. Biz çırılçıplak biz kaldıkça cazibiz ve sevgimiz layemuttur. Yalan hayır. Bizim aramızda yalan olmamalı. Sükût da bir yalandır. Haksız olabilirim. Haksız olabilirsin. Bütün kırgınlıklar gözyaşlarında erir, tekrar tek ruh tek vücut oluruz. Tekrar ediyorum. Benden uzaklaşmak istemiyorsan sen kal. Bütününle sen. Yalan, yabancı bir cisim. Sükût duvar. Saklanmak yeni suçlar işlemeye hazırlanmaktır. “Bu kış” sözünün benliğimde uyandırdığı fırtına çoktan geçti. Haksızdım. Aşkta haklı haksız olmaz. Bağırırım, paylarım, bağırırsın, paylarsın. Saklanırsan seni görmez olurum. Ve unuturum. Bu temel prensiplere dayanarak bir alınganlığımı daha itiraf edeceğim, yoksa kendi kendime ihanet etmiş olurum. Senden duygularımı saklamak, seni sevmemektir. Neden kabuklu bir hayvan gibi bu Kaya’dan kopmak istemiyorsun? Bir mektubuna kâtip Lamia diye imza attığını görünce şaşırmıştı. Sonra ben hep bu isimle yaşamak istiyorum gibi bir cümle insanın gönlünü tırmalıyor. Ben o adı, kirlenen bir libas gibi çıkarıp atacağını sanıyordum. Sanıyordum ki... Baştan alayım. Muhterem babanız herhangi bir insan gibi, mesela benim gibi, kaprisleri olan bir zat. Okuduğu bir romanda karşısına çıkan bir isim, hoşuna gidiyor, belki de tanıdığı bir kadının ismi. Ve boyuna tekrarlamak istediği bu adı kimseyi rahatsız etmeden tekrarlamak için sevgili kızına armağan ediyor. Hürmete şayan.

40 sene, dilediği, gibi kullanıyor bu adı. Ama Kaya kadın ismi değil, Müslüman ismi değil, senin ismin değil. Yalan söyleyen bir isim. Ne ruhunla ilgisi var, ne maddenle. Bir savaş ismi. (...) Bu kozayı parçalamamış mıydık? Ben bir defin merasimini tamamlanmış sanıyordum.

Davayı anlatamadım. Bir gece düşündükten sonra kırgınlığım geçti. Bütün kaprislerin gibi bunu da hoş görüyorum. Ama üzüldüğümü saklamak istemem. Belki yine dönerim bu konuya. Omnipotan, kadir-i mutlak demek. Anlıyorum ki, doğru dürüst bir sözlüğün yok. Yakında yollarım. Mektuplaşmanın kötü tarafı şu: diyalog olamıyor. Yani şimdi üzülüyorsunuz, cevap geldiği zaman, o hikâye çoktan hatıralaşmış, başka

mektuplar teati edilmiştir. Benim kış hakkındaki felsefi mülahazalarım, senin güzel mektuplarınla çoktan bahara inkilap etti.

Mektubu noktalamak lazım. Doymadım, doyamam, doymayacağım: uzun uzun mektuplarına! Seni, mümkün olduğu kadar çabuk, seni beklerim. Öperek, severek.

7 Aralık 1966

YAŞAMAK BEKLEMEKTİR, SEVMEK BEKLEMEK

Akşam yine uyuyamadım. Dudaklarını düşündüm, göğsünü düşündüm.. Ve günler geçiyordu, bir parçamızı götürerek.. Ve biz fırtınaya tutulan birer gemiydik, dalgalar vuslata sürüklüyordu gemiyi, vuslata ve ölüme. Akşam yine uyuyamadım. Yaşamak beklemektir biliyorum, sevmek beklemektir. Şair, aşkı yaratan hasret diyor, ama biz ömür boyu beklemedik mi? Şimdi yanımda olsan, nasıl ölesiye sevişirdik! On bir gün, on bir gece, tek cümleydi, tek buseydi. Başladı ve bitmeyecek, sadece bir virgül koyduk. Susamadan içmek, aşk, içtikçe susamaktır. Öyle değil mi canım benim. Dünkü mektubuma darılmadın ya. Bir italyan şiiri vardı: izbandut gibi cüsseli bir adamcağızın atı ölür, kızar adamcık, sen beni taşımazsan ben seni taşırım der ve leşi sırtına vurur; biz de zaman zaman ona benziyoruz, taaffün eden hatıraları bir ceset gibi omuzlarımızda taşımak mazoşizminden kurtulan kaç kişi var?

Şubatta nerede buluşacağız? Ankara’dan daha sakin ve daha rahat bir yer düşünüyorum. Sonra konuşuruz.

Sokrat neden yazmamış diyorsun, neden yazsın? Sokrat’ı yaratan Eflatun. Belki de insanın Tanrı’yı yaratması gibi bir şey bu, Tanrı’yı konuşturması gibi bir şey. Jehova’yı İsrail peygamberleri, hayallerinin çöl rüzgârları ile granitleşen çamurundan inşa ettiler. Sokrat belki de bir Pigmalyon heykeli. Eflatun, Alsibiyad, Ksenefon. Sokrat o üç prizmadan süzülen ışık. Belki Sokrat onları yaratmış, onlar Sokrat’ı. İnsanla Tanrı gibi. Antisten’in bedbahtlığı bir Eflatun bulamayışında. Şakirt üstadın hammaddesi. Alçı, mermer veya tunç. Geçelim.

“Ferragüs”ü okuyor musun? O sayfalar huzur içinde yazılmadı. Soğuk bir oda, hayatını kalemiyle kazanmak zorunda bir genç adam. Sigara dumanıyla ısıtılan parmaklar. Gözlerimi kapadığım gün mezar taşıma

yazılacak hakikat birkaç kelimenin içinde: Bu adam aç kaldı, ama insanlık haysiyetinden bir zerresini feda etmedi. Yıllarca yaşamak ve yaşatmak için Balzac çevirdim. Kütüphanem yoktu, dostum yoktu ve sevgili zevcem milyonluk bir plajın yarısına sahipti. Zavallı Cemil Meriç. Etrafındakileri yalnız beyniyle değil gözleriyle de besledi. Balzac tercümeleri, Balzac etütleri. On altı sayfalık bir forma karşılığında yirmi beş, bazen yirmi lira. Haftada en çok bir forma çevirebilirdim, günde on, on iki saat çalıştığım çok olurdu ve tâbi etütlere para vermezdi. "*Altın Gözlü Kız*"dan yüz lira aldım. Hamdi Varoğlu'lar, Nasuhi Baydar'lar, günde bir forma çevirir, vekâlete seksen liradan satarlardı. Bu ülkede benden başka deli yoktur.

Harcadığım emekleri ne okuyucu fark etti, ne münekkit*. Hangi münekkit? Tek mükâfatım sensin canım benim, ebediyetim sensin, şöhretim sen. Senin için yazdım, senin için yazıyorum. "Saint-Simon" bir hayli güzelleşti, beğeneceksin.

Yılbaşını soruyorsun, henüz bir kararım yok. Belki seninkilerle toplanırız. Ben bu konularda şarklıyım. Zaten gönül takvimimde tek ay ismi var: şubat, senin ayın, ama yakında bütün ayları, bütün anları beraber yaşayacağımıza inanıyorum. Az sonra sesini duyacağım, saçlarını, dudaklarını v.s..

Öpmek ölesiye, okşamak, okşamak... İşte emelim canım sevgilim.

9 Aralık 1966

HEM SENSİZ HEM SENİNLE

Bugün ilk dersimi yaptım. Kalabalık yoktu. O kadar seninle doluydum ki, bir yabancı konuşuyordu sanki. Sesimi kıskanıyorum başkalarından, belagatimi kıskanıyorum. Ben fetheder gibi konuşan adamım, cengeder gibi, yaratır gibi konuşan adam. Senden sonra kimi fethedeceğim? Sen benim vatanım, beşiğim, mezarım, kâinatım. Dün sana yazamadım. Bütün gün doluydum. Akşam 6'da Özen'e gitmeye karar verdim. Özen, seninle oturduğumuz pastahane. İstanbul'da son beraber olduğumuz gece.

Antakyalı bir misafir teşrif etti. Sosyoloji doktoru. Refikalarıyla yemeği şereflendirdiler. Hayatımda bu kadar terbiyesiz olduğumu hatırlamıyorum. Adamcağız neye uğradığını şaşırdı. Mahkûm, mustarip, zelil, defoldu, ama beni de mahvetti. 3 Aralık tarihli mektuplarını şimdi okudum, canım benim. Sen yaramazlıklarınla da dilbersin, seni şımartmak ne haddime; Tanrı

şımartamamış. Yeniden çocuk olmanı isterdim. Ağlayan, gülen, kıran, huysuz bir çocuk ve seni bir büyükbaba şefkatiyle bağrıma basmak, okşamak, zıplatmak, öpmek, koklamak isterdim. Ayrılık, bana acı vermediği zaman, daha çok acı duyuyorum. Sevinç, hatta huzur, hatta renksiz dakikalar, bende vicdan azabı yaratıyor, kendimden utanıyorum, sensizliğe alışmak istemiyorum. Ama sensiz değilim ki canım benim. Hem sensiz, hem seninle. Bu kadarcık bir sensizlik bile, öldürüyor insanı. Güzel bir ölüm, yaşamak için ölmek. Senin için acı çekmek, ibadetlerin en güzeli. Adınla, yâdınla, her cehennem gülistanlaşır.

Biradere daha yazamadım. Başkasına yazmak, aman yarabbi, ne lüzumsuz şey. V. yeni eserinden memnun. A. ile B'nin de şikâyeti yok. M. hukuğa girdi. Evin satılmasına zaman var. Bu değerli vatandaşlara karşı hiçbir maddi veciben kalmamıştır. Ahlaki konularda taassubumu bilirsin. B. haftada yalnız 3 sabah çalışıyor. 27 yaşındadır. Ben o yaşlarda 24 saate 24 günü sığdırıyordum ve milyonluk bir hanımın kocasıydım. Artık düşüneceğim tek insan var: Biz. 13 Aralık V.'nin doğum günü. Küçük bir hediyeyle kutlarsan, memnun olurum. Bir mektup, biraz para veya bir kazak, ne bileyim. Hadi söyleyeyim 12 de benim doğum yıldönümüm. Mektubuna birkaç tel saç koy. Yo, yoo, muhafazası güç. Yesem olmaz, boynuma asamam.

Ampul kazasına üzüldüm.

Muzip bir vatandaş sohbetimizi, yazıya çevirmiş: "*Argo-Uydurca*". Üstünde resmim olduğu için yolluyorum.

Oruç için söylediklerimi tekrarlamayacağım. Seninle beraber yemek, seninle beraber içmek, seninle beraber yatıp kalkmak istiyorum.

Sekiz. Başbaşa, yanyana içtiğimiz saat. Güzel olan içki değil, parmaklarındı, sesindi, sıcaklığındı, entarinin temasıydı. Alçak! Kediyi nasıl ben sanmıştın.

Dudaklarını uzat canım, (...).

10 Aralık 1966

HATIRALAR ŞİİRLE HAKİKATİN KAYNAŞMASI

Uykuya düşmandık beraberken. Gölgeden bir duvar gibiydi uyku, bir deniz gibiydi, hain, kaypak, meçhullerle dolu. Arada uyumanı isterdim, başın göğsüme dayalı, nefes alışını dinlerdim. Bir çocuk gibiydin uyurken. Geceler var ki uyuyamıyorum. Seni hatırlıyorum birden. Kıvranıyorum. Saatler saatleri kovalıyor. Dakikalar büyüyor, büyüyor. Sonra sabahları zalimleşiyorum. Bazan kendimi yiyorum, bazan seni.

Merhaba, canım benim. Sen aşkın bütün hazinelerini büyük bir titizlikle fatihine saklayan gerçek kadın. Yalnız kelimelerin değil, rüyaların bile bakir.

Yıllar uzaktan geçmiş, sen de dışında yaşamışsın zamanın. Daima on altı yaşında kalmışsın. On altı, kalbinin yaşı, kalbinin yani kalbimizin. Vaktini vermişsin etrafındakilere, emeğini vermişsin. Yani kabuğunu vermişsin.

O kadar anlaşılmamışsın ki, kaderin, bütün şaheserlerin kaderi. Seni yaraladıkları için insanları sevemez oldum. Artık kimseye eskisi gibi acıyamıyorum. Bütün duygularım tek kelimede toplandı: Lamia. İkbal hırsı, şöhret hırsı, bütün ihtiraslar, adını bilmediğim madenler gibi, eriyiverdiler. Hayatım seninle başladı, seninle bitecek. “*Altın Gözlü Kız*”ın kapağına tek kelime yazdım: “*dostça*”. Kitap matbaaya 1.11.942’de teslim edilmişti, aralıkta basıldı. Yani ithafta küçük bir tarih hatası. O zaman tanışsak yine öyle yazardım: “dostça”. Söylemiştim: baştaki etüt 250 sayfalıktı, basmadılar, onun için yaralı bir eser. Balzac edebiyatta ilk aşkımdır. Düşünce dünyasına onunla girdim. Bir nevi Arian’ın ipliği. Sonra hocalık, yel değirmenleriyle kavga, bütün müdürler gibi komiser muavini olmak için yaratılmış, pespaye bir herif ve yeldeğirmenlerinin ezelî mağlubu Don-Quichotte. Sonra, sonra sen. Yani yaşanmamış dünya. Balzac ne “Altın Gözlü Kız”dır, ne “Ferragüs”. Üstadın en güzel romanları çevirmediklerim. Çevirdiklerimden ikisi kayboldu. Tâbi kaybetti. Tam dört kitabım, tâbi’in kayıtsızlığına kurban gitmiştir. Dört kitabım yani iki senem. Yıllarca susdum. Dış dünyayla münasebetlerim bir fahişeninkine benziyordu. Hissetmeden veriyordum kendimi. Yaşamadan veriyordum. Ve arıyordum. Bu senin de maceran değil mi? Seni tanıyıncaya kadar rüyalarımın tek vatanı Paris’di. Ruhumun haritasında tek şehir vardı: Paris. Paris yani Paris kadını. Bugün Paris benim için sular altında bir kıta. Paris’im de sensin, İstanbul’um da. Bana hayatını anlatsana sevgilim. Reel veya muhayyel hayatını. Hatıralar, şiirle hakikatin kaynaşması. Senden uzakta, yalnız seni okurken yaşadığımı hissediyorum.

12 Aralık 1966

12 KÂNUNU EVVEL 1916

Ve rüzgârın takvimden kopardığı yapraklar. Yüz yaprak, bin yaprak, on bin yaprak. “*Mahdumum Hüseyin Cemil, tarih- i veladeti 1916, 12 Kânunuevvel, pazartesi, saat 12*”. Eski bir Kur’an’ın kapağında mürekkebi solan bir satır. Doğum haberinden çok mezartaşı kitabesini hatırlatan bir ifade. Zavallı babam. Kelimeleri bir kuyumcu itinasıyla kâğıda işlemiş. Sonra felaket felaketi kovalamış, kabuğuna çekilmiş babam, kendine küsmüş, kâinata küsmüş. Ve 12 Aralık’da doğan çocuk itilmiş, kakılmış, düşman bir dünyada dostsuz büyümüş. Daima başka, daima yabancı. Ve yıllar, sonbahar yaprakları gibi yolmuş sayfalarını takvimin. Hasta bir gurur, pencerelerini dış dünyaya kapayan bir ruh. Ve sükût. Babamla dost olmayı çok isterdim. Şimdi o bir avuç toprak. Benzer miydik? Belki. O da kökünden sökülen bir ağaçtı. Ve yalnızdı. Haysiyetiyle, hatıralarıyla, irfanıyla yalnız. Muhacir trenleri, Edirne, İstanbul, Halep vilayeti. Ve bir mezara kapanır gibi odasına kapanan adam. Annemle iki ayrı insandılar. Birbirlerini ilk defa gören, her gün ilk defa gören, iki ayrı insan. Annem şikâyetti, kapristi. Hatta kapris bile değildi. Güzel bir kadınmış, vaktiyle. Ölünceye kadar güzeldi. Akrabaymışlar. Sevişirler miydi? Bilmiyorum. Bir trende rastlaşan iki yolcu. Kadının erkek karşısındaki ezelî itaat ve saygısı. Belki de korkusu. Ve kendi başına terkedilen Hüseyin Cemil. Geniş bir bahçe, yasaklarla çevrili bir dünya. Ağaçlar, su ve hürriyet içinde dolaşan hayvancıklar. Trenler uğramaz o ücra yere. Petrol lambasının bir tarafında babam otururdu, bir tarafında ben. Konuşmazdık. Bazen ikimiz de okurduk. Bazen yalnız ben okurdum. Annem ne yapardı? Hatırlamıyorum. Bir gölge gibi sessizdi. O da kökünden koparılmıştı. Çok çabuk aramızdaki köprüler yıkıldı. 11 yaşında şiir yazıyordum. Eflatunu 13 yaşında tanıdım.

15 yaşında belli başlı Divanları çoktan bitirmiştim. Kitaplar, kitaplar ve susuzluk. Sevmek ihtiyacı ve 12 Aralık 1966. Bu sabah seni görmeden öleceğimi düşünerek korktum. Kalbim göğsümden fırlayacak gibi

çarpıyordu. Sonra söz verdiğimi hatırladım. Kalktım yataktan. İki gün önce korkunç bir sinir buhranı geçirdim. Şimdi iyiyim. Ölmekten değil, senden uzakta ölmekten korkuyorum. Balzac'la Moliere aşağı yukarı bu yaşta öldüler. Yeni yılın ikimiz için de uğurlu olmasını dilerim.

Galiba grip oluyorum, nezle değil. B.'den geçti... Sensiz olmanın ıstırabı bunlar. Ve bir hayli de naz. Akşama sesimi duyarsın.

A. ile B.'nin izdivaç yıldönümünü bizde kutladık. Biraz geç oturuldu vesaire. Canım benim, nezleyim ama seni öpmeme mâni değil, ne dersin?

Perestişle.

13 Aralık 1966

GERÇEK SEN

Saat üç buçuk. Sana yazdığım mektuplardan utanıyorum. Kuruyan bir deniz gibiyim bazen. Yıldızları sönmüş bir gök gibiyim. İncilerimi sokakta dağıttım. Kendimi öylesine verdim ki sana, kelimeler beni terk ettiler. Tanıdığım dillerde hoşuma giden tek musiki üç heceye hapsolmuş: Lamia.

Dertlerimiz aynı, sevinçlerimiz bir, aynı emellerle ürperiyoruz. Ve sen hislerimizi manaya kalbediyorsun, şiire kalbediyorsun, ahenge kalbediyorsun.

Neden yazmadın şimdiye kadar? Bütün hazinelerin gibi belagatini de bana saklamak için. Bütün kıta kâşiflerinden daha büyük bir gurur içindeyim. Ama bu kâşifini keşfeden bir kıta.

Çocuklarında yoksun. Aylardır boşuna arıyorum seni. Zaten mazinde de yoksun. Sen beni tanıdıktan sonra doğdun. Hakiki hüviyetin bir terkibin eseri. Sen ruhumla kaynaştıktan sonra ummanlaştın, duruldun, bir "gerçek sen" oldun. A. korkutuyor insanı. Her an tırmalamaya hazır bir kedi, bir yaban kedisi. Senin çocuğun olduğu için sevimli. Kapalı, karanlık. Bahtiyar olmaları için elimden geleni yapıyorum. Biliyorsun ki, bu sadece sana karşı beslediğim hudutsuz minnetin minnacık bir ifadesi. Menfaatle ilgisi yok. Seni fethetmek için onları kazanmaya ihtiyacım yok. Sen benimsin. A.'nın zaman zaman sesi benziyor sana, ama daha ışıksız, daha boğuk. Gülerken bile tehditkâr. Ve zaman zaman seninkinden çok daha yaşlı bir ses. Çünkü sevmiyor. Ve sevmemiş. Kocasıyla anlaşıyorlar. Sevişiyorlar mı,

bilmiyorum. V. büyümeyen bir çocuk. Ve alabildiğine sevimli. Hayretleriyle, kurnazlıklarıyla, tabiilikleriyle sevimli. Sana daha çok benziyor. İkinizde de aynı aptallık, aynı dalgınlıklar, aynı kendini harcayış. V.'yi de ancak bir kadın kurtarabilir. Seven bir kadın. İnsanları sevemediği için tecritlerle oynuyor. O da kardeşi gibi peşin hükümlerin koltuk değnekleriyle yürüyor. Belki bütün nesli, bütün bir nesil, yuvarlanmamak için ideolojilerin koltuk değneğine muhtaç.

I

13 Aralık 1966

TESELLİLERİN EN HAZİNİ

Önce mektupların, sonra da sesin beni tekrar hayata kavuşturdu, şimdi çelik gibiyim. Pazar günü yabancıların kuşattığı bir düşman kalesi gibiydim, sensizdim.

Sevgiliyi başkalarında aramak, tesellilerin en hazini. Tatsız tartışmalarla geçen bir gece. Sis, soğuk, uykusuzluk ve hepsinden zoru seninle başbaşa kalamamak. Kâbus geçti.

Canım benim. Mezardan fırlamam için sesini duymam kâfi. Ölüm, yaşamak istememek. Hastalık, ruhun isyanı. Paris sen yokken rüyalarımın şehriydi, şimdi Paris'im sensin, bütün ışıkları, bütün cazibesi, bütün büyüsüyle Paris.

Yalnız Paris mi? Teninde çöllerin alevi, teninde çöl akşamlarının serinliği. Paris bir kartpostal kadar cansız, soluk, soğuk. Yalnız sen yaşıyorsun, yalnız sende yaşıyorum. Seninle, senin için yaşıyorum, seni yaşıyorum.

Senin yanında bütün kadınlar gazete kâğıdından kırpılmış gibi düz, sığ, ruhsuz ve manasız... Sen aşkın ta kendisisin canım benim, kadının ta kendisisin. Bütün kuvvetin oradan geliyor. Tabiat kadar tabiisin. Ve bir busende bütünün var, bütünün yani rüyaları, özleyişleri, çırpınışları, hummaları, şefkatleriyle bütün bir kadınlık.

Her zerren yaşıyor. Sen bitmeyen tek kitap, eskimeyen tek şiir.

14 Aralık/Saat 17.30

İBADETLERİN EN GÜZELİ

Tanrı sevgidir canım benim, yani sensin. İbadet sana doğru kanatlanıştır. Gönlünü bir tecride bağlamak, küfür. Tanrı: tecelli, şiir, şarkı, mehtap ve insan. İncil, biz onu kendimiz gibi yarattık demiyor mu? Ağırlığından sıyrılan, başkasında yaşayan, başkası için yaşayan, eriyen, nar-ı beyza*'laşan insan, Tanrı.

Hayatımda ilk defa oruç tuttum, kabul et sevgilim. İbadetlerin en güzeli aşk, en güzeli, çünkü en gönüldeni, en temizi, cennette köşk gibi, sefil bir yatırım gözetmeyeni, huriler, kurbanlar tahayyül etmeyeni. Tanrı güzeldir, güzelliktir, fazilettir, feragattir, kemaldir, yani sensin canım benim. Kaç mümin benim kadar hulusla, hazla akşamın gelmesini beklemiştir? Sana yaklaşmak, senle beraber yaşamak için oruç.

Bir imsak değil, bir şehvet bu, bir vuslat. Hint, "tat twam asi", Tanrı sensin diyor insana, gerçek insana, seven insana, sevgi olan insana. Sen, günahlarından soyunan; sen, cürufundan temizlenen; sen, öksüzler karşısında gözyaşı olan; sen ameliyat geçiren talebeni başarısızlıktan kurtarmak için gözlerinin ışığını feda etmek isteyen; sen, şefkat; sen, fedakârlık; sen, kadın; sen, melek; sen, benim canım.

Cahide bataklıktaydı ve batak kokuyordu, insanda aradığı şeytandı. Ellerimi öptüğü bir hakikat, benimle ilk konuştuğu zaman da çocuklaşmış, ağlamıştı, ama bir nedamet değildi Cahide ve ben onu kurtarmak için bir başkasını feda edemezdim.

20 Aralık 1966

HER GÜN BAMBAŞKA

Tanrı'yı görsek, sonsuzu görsek, aşkı görsek, ne kadar küçülürlerdi. Gönül arştan büyük, gözler minnacık, görmek taşlaştırır, katılaştırır. Görülen yaşamaz artık, hatıra olur, resim olur. Sen şafak gibisin sevgilim, her gün bambaşka doğan bir şafak. Ve saçların bir kucak ışık. Şimdi köpük, köpük, şimdi masmavi, şimdi hain ışıltılarla dolu, sesin gibi. Bütün pencereleri kapa, mabedimi yalnız soluğun ısıtmalı, yıldızlar sevgilisi olmayanların göklerinde açsın. Benim yıldızım tenin.

Yirmi beş yıl önce kapıyı çalsaydın, kül olurduk. Dayanamazdım sana canım benim.

20 Aralık 1966

UNESCO

UNESCO kapitalizmin binbir mistifikasyonundan biri. UNESCO ideali bir nevi afyon. Milyonları, kudurmuş sürüler halinde birbirine saldırtan yalanları Asya imal etmedi. Irkçılık Fransa'da doğdu, Almanya'da gelişti, Amerika'da uygulanmaktadır. Sevgili Amerika bir yandan sulhun, hürriyetin havarisidir, bir yandan kendi vatandaşlarına kuduz köpek muamelesi yapar. UNESCO açıkgöz düşünce cambazlarının büyük bir iştahıyla memelerine sarıldıkları garip bir inek. Türk edebiyatı namına, okuması yazması olmayan bir panayır soytarısının, bir Yaşar Kemal'in hezeyanlarını dünya piyasasına sürer. UNESCO süslü kutularla sunulan bir afyon. Amacı Asya'yı, Afrika'yı terbiyeli bir sirk hayvanı haline getirmek, kurdun dişlerini törpülemek ve köpekleştirmek onu. Geçelim...

21 Aralık 1966

BAŞKALARINA BENZEMEMEK

İçimde boş bir odada yanan lambanın hüznü. Lamba daha ne kadar yanabilecek?

Başkalarına benzememek felaketlerin en büyüğü. Mağaraya zincirliyim zaaflarımdan, yani kalbimden. Hâlâ acıyorum.. Kime? Gölgelere, hayatta tek kimseye acımadan kendime. Ölmemek için öldürmek. Ben dehamı, heyecanlarımı, kabiliyetlerimi öldürdüm. Ve işte kupkuruyum... Meyvasız, çiçeksiz bir hazan bahçesi...

Radyo başladı... Bir gün daha başlıyor. Sensiz bir gün, ama sesini duyacağım için bahtiyarım. Mutluluklar dilerim canım benim.

22 Aralık 1966

SENİN YANINDA OLMAK

Kâğıt deniz gibi kaypak ve hain, insanlar kadar. Yazarken satırların birbirine sarıldığını hissediyorum. Zaten eriyorum kelimelerde; ilk defa seni seviyorum diye haykırmak ve yazamamak. Kim olursa olsun bir başkasına ihtiyaç duymak. Okuyorum, diyorsun, seziyorsun, hissediyorsun belki. Biz bütün bir kâinatın önünde de çırılçıplak birbirimiziniz, canım benim.

Kitapların yazmadığı bir aşk bu, şarkıların söylemediği bir aşk. Çok daha genç olmak isterdim... Niçin? Genç değil miyim? Romeo benim kadar çılgın mıydı? Çok daha güzel olmak isterdim... Hayır, hiçbirini istemem bunların, yalnız senin yanında olmak isterim, sesimi duyuyorsun değil mi canım benim, bütün sıcaklığıyla duyuyor musun? Bütün ürpertisi, bütün büyüsü, bütün vecdiyle? Yanında olmak, ellerini, saçlarını okşamak, sana şarkı söylemek isterdim, dünyanın en güzel şarkılarını.

Dün akşam sesin çok uzaktan geliyordu ve bütün değildi. Bir rüyanın, yani hayatın içinden geliyordu ve kırıktı, sonra kesildi, kayboldun. Bu kadar sevmekten korkuyorum, insanın sınırlarını aşan bir şey bu. Bu kadar sevilmekten korkuyorum, layık mıyım, diyorum, aldatıyor muyum, diyorum, ben'de bir hayali mi seviyor, diyorum. Dün sesin uzaklardan geliyordu. Neden? Sen bir heceye bütün musikileri sığdıran kadınsın. Benimle beraberken kabuğuna çekilme, sesinde alevleş, sesinde yan.

Seni az sevmekten korkuyorum. Kortan'da kıvrandım bir gece, sen uyuyordun. Ya bir gün sevmezsem, dedim, ya artık sevmiyorsam? Kalbimin ağrıdığı gece. Niçin seviyordum seni? Neyini seviyordum? O gece bir kere daha anladım: sensiz yaşayamayacağım ve bütün bulutlar dağıldı. Alev gibi gelişen, büyüyen bir aşk bu. Seni, sen olduğun için seviyorum, acı çektiğin için seviyorum, hor görüldüğün için seviyorum, büyük olduğun için seviyorum, küçük olduğun için seviyorum, yalnızlığın için seviyorum.

Sana yetmemekten korkuyorum, sana çok gelmekten korkuyorum. Seni tanımadıkları için insanlardan iğreniyorum, seni tanımadıkları için takdis ediyorum onları.

Oyuncaklar almak istiyorum sana, oynamanı, koşmanı, gülmeni istiyorum. Yaşamadığın bütün yılları beraber yaşamak istiyorum. Önce baban olmak istiyorum, beşiğine ümitle eğilmek ve dudaklarının bir tomurcuk gibi açılışını seyretmek... Kucağıma almak istiyorum seni, sonra ilk sözlerini ruhuma sindirmek istiyorum, sonra kelimeleri öğretmek, okumayı öğretmek, kafanı ışıkla, kalbini sevgiyle doldurmak. Her akşam yorganını ellerimle örtmek, saçlarını okşamak.

Sen, yıldızlarla dosttun, kumsalda böceklerin vardı, insanlar birer yabancıydı senin için, benim için düşman, ikimiz de gurbetteydik. Karşılaşsak tanıyamazdık birbirimizi, bana gülümsemezdin, ben çekinirdim yanına yaklaşmaya, hisarım, gururdu. Çocuk olmadım hayatımda, ihtiyar doğdum, onun için oyun arkadaşlığı edemezdim sana, ama, hikâyeler anlatırdım, ekmeğimi bölüşürdüm. Kumsalda oynayan çocuk, benim çocuğum, kumsalda oynayan çocuk. Başını dizlerime daya, saatlerce saçlarını okşamak istiyorum. Çektiğin bütün acılardan kendimi sorumlu tutuyorum, Tanrı gibi ve Tanrı adına utanıyorum. Sevgili yavrum, seni bütün sevmeyenler için de seveceğim, annen olacağım, sahici annen, kardeşin olacağım. Ağlıyor musun canım benim, o gözyaşlarının hepsi benim. Uzat yanaklarını...

25 Aralık 1966

PERSPEKTİF HATASI YAPMAMAK

Perşembe sabahı bulutlar gibi doluydum, aşkla, hasretle ve ebediyete kadar konuşmak istiyordum seninle. Cuma günü sel yatağına çekildi. Cumartesi sadece yorgundum. Bugün iki mektubunu aldım. Yine seninle doluyum, yine içimde sen. Cuma dersim vardı. Dün bütün gün B.'le beraberdik.

Seni bir kuyuya iter gibi mazinin karanlıklarına attığım için özür dilerim. Zaman zaman hatıralara dönmek, kendimizi tanımak, hal'i değerlendirmek ve perspektif hatası yapmamak için, faydalı bir davranış. Dil hakkındaki kitabım hâlâ çıkmadı. Bir ay önce provaları düzeltmiştim, tâbi ortada yok. Saint-Simon'u ancak aybaşında teslim edebileceğim. Batıyı Fetheden Hint için Hint elçiliğiyle temasa geçmem lâzım.

Bazan hayattan kopar gibi oluyorum. Geçen gün telefonda sesini beğenmedim. Eflatun'dan niçin vazgeçtin? Güçlüklerini bana soracaktın. Bu hem seni hem beni eğlendirecekti, üstelik müşterek bir eserimiz olacaktı, bir nevi çocuğumuz. Önce coşkunluk gösterdin, sonra garip bir sükût. “Altın Gözlü Kız” 1942'de çevrildi. Uydurca'nın habis bir ur gibi Türkçeye musallat edildiği tarih. Resmî makamlar ehliyetsizliği, gafleti, zevksizliği temsil ediyorlardı. Namuslu bir adamın vazifesi, devlet zoruyla mekteplere ve beyinlere sokulan o yeni kelimelere kapısını kapamaktı. Mamafih tercümeyi ben de bir defa okuyacağım. Unutmamak gerekir ki 24-

25 yaşlarındaydım. İstanbul'da çıkan ilk yazılarım (40-41-42) tercüme bürosunun kepazeliklerini teşhir eder. Ben edebiyata sürünerek girmedim, prens olarak girdim, şövalye olarak girdim ve Palas Athena gibi zırhlarımla doğdum. İlk yazımla son yazım arasında büyük bir fark olacağını sanmıyorum. Ağaç dal budak salmış, büyümüş o kadar.

Maziyi, senin mazini, daha doğrusu senle ilgisi olmayan maziyi bir daha dönmemek üzere kapatıyoruz. 42'den sonrası yok! Kestik bıraktık. Bir nevi apandisit ameliyatı. Benim de mektuplarına çok ihtiyacım var. Ölümden daha güzel, daha cazip olmalısın. İçimi garip bir sabırsızlık kemiriyor, oysa koşuyu çoktan yarıladık, değil mi canım. Cumartesi yılbaşı.

Sen bir kâbustan uyandın, kendi kendine döndün, kendin oldun. Bir akşam kapını çalan adamın bütün yaptığı bu. Sana doğruyu söyleyen bir ayna uzattı, bir ayna, yani gönlünü. Canım benim, sen, bir gözyaşı kadar temizsin, bir azize kadar temiz. Lağıma düşen kutsal bir kitap. Kitap kaplıydı, kabını yırtıp attım. Belki tek hatam seni sevmek oldu, kadın gibi sevmek, ama sen, sevgiyi bilmiyordun ve kurtulman için, kendini tanıman için sevgiye ihtiyacın vardı. Sevgi mukaddestir. Ben ölebilirim, hiçbir zaman unutmamalısın ki kapını çalan adam seni hiçbir zaman aldatmamıştır, seni ve hiç kimseyi. Yıllar kalın ve kara bir bulut gibi çökmüş üzerime, bir fırtınanın sağlam, dost ve erkek rüzgârı sisleri dağıttı, bu fırtına aşk'tır. On beş günde, her kadını gıptadan kudurtacak kadar keşif yaşadın. O on beş günün tek saatini yaşamadan ölen kadınlar milyonların üstünde. Önünden geçen tren tek yolcu taşıyordu ve yolcu uçurumlara yuvarlanan kadını belinden yakalayıp kompartımanına aldı, şimdi beraberler. Sevgilerle...

1967

LAMİA HANIM'A MEKTUPLAR

1 Ocak 1967

TAKVİM YAPRAKLARINDAN BİZE NE

Gece tatsız bir rüyayı hatırlatıyordu. Gürültü, duman ve aşinası olmadığımız bir alay insan. Yalnızdım. Kendimi hayallerime veremeyecek kadar yalnız. Nezle gibi pis bir akşam. İnsan ancak üçüncü mevki kompartımanda bu kadar seviyesiz vatandaşın istilasına uğrayabilir. Bir köşede saatlerin geçmesini bekledim. Bol bol küfrettim kendime. Bu vatandaşların arasında ne işim vardı? V. mutfakta göbek atıyordu. B. Zeytinburnu'lu dostlarıyla sarmaş dolaş olmuştu. Kimsenin tanımadığı bir küçük hanım meraklılara dişi köpek cilveleri yapıyordu. V.'nin teyzezadesi arada çığlıklar atıyordu. Ben iki Antakyalı'nın kıskacı arasındaydım. Biri Çakaltepe'den, öteki Şenköy'den. Türkçeyi Engizisyon mezalimine tâbi tutan iğrenç bir telaffuz. Bizim solakların başlıca vasıfları terbiyesizliktir. Hülasa, sana yakın olmak için senden bir hayli uzaklaştım. Senden yani hayattan ve neşeden. Kâbus saatlerce sürdü. İki buçukta yola revan olduk. Dörtte yattık. Ve sabahleyin odaya dolan günlerin köpüğü: yukarının musluğu bozulmuş, plajın kapılarını kırmışlar, vesair letafetler.

Acı, hassasiyetini kabuklaştırıyor insanın. Ölmek galiba bu. Ayrılıya alışmış gibiyim. Tevekkül, teslimiyet. Ve heyecanların gün geçtikçe kararan pırıltısı. Alışkanlıkların insanı pestile çeviren çarkı. Artık yanarak değil, tüterek yaşıyorum. Nemli bir tomar gibi. Kanatlarım her gün bir parça daha ağırlaşıyor. Galiba ihtiyarlıyorum. 66'yı 67'ye bağladık. Ne adi bir espri değil mi? Dün gecenin tek güzel hatırası çikolata.

Takvim yapraklarından bize ne canım benim. 66'da onbeş gün yaşadık Pek az kula müyesser* olan on beş gün. On beş gün de değil, bütün bir asır, bütün bir hayat. Ve hâlâ yaşıyoruz.

Arada fırtınalar ..ruh ikliminin tabii cilveleri. Bir daha o eve gitmeyeceğim. Ve sen haklısın. İnsanı donduran bir Sibirya havası esiyor orada. Evet, canım, bizim yılbaşımız: tanıştığımız gün. İsa doğmuş veya doğmamış umurumuzda mı? Zaten birbirimizden ayrı eğlenebilir miyiz?

Böyle bir teşebbüs bile ihanet değil mi? Galiba can sıkıntısı, bu ihanetin cezası. Sevgilerimle.

Ve bir ay sonra buzlar çözülecek, karanlık bitecek, yeniden hayata doğacağız. Yaramın kabuklarını yoluyorum. Kanamak: yaşamak.

En ateşli buselerle.

12 Ocak 1967 / Saat 22.00

İKİ YIL ÖNCE

İki yıl önce bu akşam bir rüyaydınız, bilinmeyendiniz... Köyde herkes uyumuştu, yatağımda doğruldum ve sizi düşündüm. Bir davettiniz. Neye? Aralık bir kapıydınız. Nereye? Sizde ömür boyu aradığım bir “je ne sais quoi” vardı. İten bir davettiniz, uçurum gibi. O gece uyuyamadım. Sonra tekrar buluştuk ve kaçtım. İçimde bir yara vardı, hayata daha az tahammül ediyordum, daha isyankârdım ve ölüm daha çok tütüyordu gözümde. Sonra...

Gecelerdir yine uykusuzum. İçimde boş geçen bir hayatın kahredici nedameti ve birden bir mağarada uyanan adamın hayretle büyüyen göz bebekleri. Kalbimin her parçası bir çalıya takılmış. Hayatım bir delinin anlattığı hikâye. Yine bir buhran içindeyim. Yaşamak için sevilmeye, çok sevilmeye ihtiyacım var. Yaşamak için sevmeye, çok sevmeye ihtiyacım var. Sizi tanıdıktan sonra, insanları çok daha az seviyorum. Bu yepyeni bir trajedi. Ve belki yaşadığım trajedilerin en büyüğü. Ben bütün bir ömrü bunlara mı feda ettim diyorum. Hazlardan kaçışım bunları bahtiyar etmek için miydi?

Geçen gün bir arkadaş ölmüş. Yıllarca beynimi sömürerek yaşayan biri ve hasta bir günümde beklediği ilgiyi gösteremediğim için dargın öldü. 76 yaşlarındaydı. Binlerce lira kazandı. Okunan kitapları, güzel taraftarıyla, benimdi. İçlerinde bir teşekkür bile yok.

Geçen akşam bir başkasıyla beraberdik. Otelde hesabıma kalır, kütüphanemden kaldırdığı kitapları satardı. Sonunda polise ihbar etti beni, aleyhimde makaleler yazdı, yazdığı her kelimenin yalan olduğunu biliyordu. Ona da yıllarımı verdim. Bana mektuplarımı gösterdi, 18 yaşımın bütün altını vardı o sayfalarda, bütün dehası vardı, bütün çiçeği vardı. Kendi

kendimi kıskandım. Bana şiirlerimi gösterdi, birer suretleri için bin lira teklif ettim, güldü ve sakladı.

İki yıl önce bu akşam seninle doluydum. Ama karışık bir içkiydin o zaman, kafaya vuran ve biraz bulantı veren egzotik bir içki. Şimdi yine seninle doluyum. Bazen gözyaşı oluyorsun içimde, bazen kahkaha... Ve seni tanıdıktan sonra dünyam küçülüverdi. Artık tek kadını değil, tek insanısın dünyamın. Sen, çocuklarım ve..

Rüzgâr olmak, yağmur olmak, ışık olmak ve kucaklamak seni? İyi geceler canım benim. Yine sabaha kadar beraberiz.

19 Ocak 1967

HEPSİ BİRER GÖLGE

Ve günler uzaktan geçen yelkenliler. Onları şiire kalbetmiyorum. Ve günler boşuna şarkı söylüyor, boşuna gülümsüyor, boşuna ağlıyor. Çığlıkları, adem ummanının dalgaları içinde kaybolan birer martı sesi. Yaşamıyorum ve yaratmıyorum.

Yaşamak yaratmaktır. Kendini kelimeye, renge, mermere boşaltmak, spermanla değil beyninle ebedileşmek. Kanla yazılan mektuplar ebedî, kanla veya alevle. Bir Ortaçağ simyageri gibi, kıskanç ve ahmak bakışlardan kaçarak yaratmak. Bir suç işler gibi yaratmak. Kimin için? Yaratmak yaşamamaktır, kendimiz olmaktan vazgeçmektir. Ebediyet bir nevi mumyalaşma.

Yaşamak, kendini bir fırtınaya kaptırmak, yaratmak, fırtınaya söz geçirmek, onu mermerin, sesin, rengin hendesesine hapsetmek, dışında kalmak fırtınanın. Ya yaşayacak, ya yaratacaksın. Yaşayacaksın. Yaşamak yanmak demek, alev alev yanmak. Ağlamak demek yaşamak. Bütün kirlerinden arınmak ve tekrar kirlenmek demek. Yaratmak bir yabancılaşma. Yaratılan bir başkası. Tanrı kainatı yarattıktan sonra yok oldu.

Ve insanlar Homeros'un cennetindekiler gibi, kucakladın mı kayboluyorlar. Hepsi birer gölge. Teneke bile değiller. Sevgi garip bir yangın. Yaşaması için büyümesi gerek. O yangına her şeyini atacaksın, zamanını, gururunu, dehanı. Ve kül olacaksın. İnsanlar ondan korkuyor, ondan yaşamıyorlar. Sonsuz karşısında cücenin korkusu.

Jurnalim mezar taşı kitabeleriyle dolu. Yokluğa yuvarlanan bir aşinayı kâğıtta yaşatmak, ona kendi hayatımın bir parçasını vermek, onu öfkenin, kırgınlığın veya sevginin halesiyle kuşatmak. Biz dostlarımızla bütünüz, dostlarımızla, düşmanlarımızla bir bütün. Avni Bey ölmüş dediler. Üzülmedim. Avni Bey çoktan ölmüştü. Ne zaman yaşamıştı ki? Avni Bey bir öksürük ve bir kahkahaydı. Öksürüğü samimiydi, kahkahası yalan. Bir İspanyol dilencisinin takma gururu. Ve komedi oynardık birbirimize. Ben farkında olmadan vermiş görünürdüm, o farkında olmadan almış görünürdü. Enayilik: Kaderin beni ebediyen oynamaya mahkûm ettiği rol. Karşımdakileri küçültmemek için isteyerek benimsedim bu rolü. Mefistoya benzerdi Avni Bey, altmışından sonra tercümeye merak salmıştı. Ben kalbini ve kafasını mahalle köpeklerine peşkeş çeken adam. Avni Bey sırnaşık bir mahlûktu. Başkalarına karşı bir hayli küstahtı da. Benim başka bir maddeden yaratıldığımı seziyordu. Anlıyor muydu, hayır. Yıllarca her sualini cevaplandırdım. Kapım, irfanım ve sofram daima açıktı. Avni Bey bir pınardan içer gibi içiyordu. Ben veren adamdım. Teşekküre lüzum yoktu. Işığa, havaya teşekkür etmek gibi abesti bu. İki yıl önce dargın ayrıldı. O gece hiç uyumamıştım. Çalışamayacaktım. Buhranlar içindeydim. Avni beyin hafsalası almıyordu bunu. Bu, her gün meyvasını kopardığımız ağacın isyanı kadar şaşırtıcıydı. Bir daha aramadı.

İhsan Kongar tanıtmıştı Avni beyi. Bugün ikisi de birer mezar taşı. İhsan beyden iki kitap kaldı. Biri baştanbaşa benim düzelttiğim "*Felsefe Dersleri*", öteki ben Paris'deyken yazdığı "*Mantık*". Onun için de bir maden ocağıydım. (...) Eski bir metresi devreder gibi Avni beye tanıttı beni. Bana ne verdiler? Hiç. Benden ne aldılar? Yıllarımı. İkisine de acıyorum. Yanımda daima rahatsızdılar. Ama vazgeçemiyorlardı. Ucuz bir kütüphaneydim. Bir kütüphane ve bir oracle. Babam yerindeydiler. İhsan Bey tesadüfen hocam da olmuştu. Karşımda ölünceye kadar dinleyici kaldılar. Ve asırlarca yaşasalar yine dinleyici kalacaklardı. Kongar geç rastlamıştı bana. Yıllar idrakinin pencerelerini kapamıştı. Işık güç sızıyordu içeri.

Onu gerçek bir felsefe hocası yapmaya çok uğramıştım. Aczini farkedince alkole iltica etti ve yumuşadı, cıvıklaştı. Ölüm bir kurtuluş oldu Kongar için. Sakallı tırnaklarını geçirdi hayata. Çengelköy kahvelerinde prafa oynamak için içkiyi bıraktı. Kaç tercüme kaldı sakallıdan? Bilmiyorum. Ama okunmaya değer her sayfa benim markamı taşır. Sakallı denen mahlûku beynimle besledim. Bir kitabında bile teşekkür etmedi.

Tabiata benzetiyordu beni, tabiat gibi sonsuz, tabiat gibi cömert ve tabiat gibi şuursuz. Ona kaç bin lira kazandırdığımı bilmiyorum. Ama kütüphanemde hatırasını yaşatacak tek armağan yok. Gübre oldu sakallı. Ondan bir pırıltı kalmışsa, kalacaksa kaynağı benim.

19 Ocak 1967 / Saat 21.00

HİS DÜNYAMDA KORKUNÇ BİR İHTİLAL

Server'lerdeyim. Ruhumda vuslattan sonraki mahmurluk. Bir bahar fecrinin huzuru. Seninle yaşıyorum. His dünyamda korkunç bir ihtilal yarattın. İnsanları sevemiyorum. Zaman zaman şefkate dahi aşina değilim artık. Promete kayaya, yani hicrana zincirli, gündüzleri akbabalar kemiriyor ciğerlerini, akşam tekrar diriliyor. Sen diriltiyorsun.

Mektuplarım günlerden beri bir çığlık sadece, "*seni seviyorum*" çığlığı. Yalnız kalamıyorum. Kütüphaneye zincirliyim. Ben yıllarca, hatta bir ömür boyu başkaları için yaşadım. Kendimden başka herkese acıdım. Kapım da, kalbim de her çalana açıktı. Onlara kilit takmak kolay olmuyor. Mektup almadığım günler karanlıklardayım. Tekrar dönüyorum eskiye.

Ve dünyama başkaları doluyor. Sahneyi yabancılara terketme canım benim.

Mektubunu alınca bütün hayaletler dağılıyor, yine kendim oluyorum, yine sen oluyorum.

Konya'ya beraber gidelim, dedin, nasıl istersen. Henüz ne Fikret'e telefon ettim, ne Mehmet'e. Bugün Ankara yolu kapalıydı, İstanbul korkunç derecede soğuk. Telefon ettiğim odada ancak çılgın bir âşık birkaç saatini geçirebilir. Munisliğine teşekkür. Buluşma yerini ve gününü önümüzdeki hafta tayin ederiz.

18 yaşın bütün sabırsızlığı, bütün çılgınlığı, bütün hasretiyle senin.

19 Şubat 1967

YAŞAMAK VEYA YAŞAMAMAK

Yaşamak veya yaşamamak. Yıllardır bu iki zıt arzunun pençesindeyim. Hayat, acılarımın sisli camı arkasında kâh bir kâbusa, kâh bir heyulaya benziyor. Bazan komedilerin en adisi. Bazan trajedilerin en dayanılmazı. Ve içimdeki cehennemden habersiz bir dünya.

Kitaplardı benim oyuncağım. Onları elimden aldılar. Önce insanlar aldı, sonra kendileri kaçtılar benden. Ve kadınlar ki, ölüm kadar güzeldiler.

Duyguları kapıda bekletiyorum. İçerde yabancılar var. Kapıyı açtığım zaman, kimseyi bulamıyorum dışarda. Beraberken ânı yaşıyorum ve şuurun ırmağı bulanık, yaşamaktan düşünemiyorum. İhsaslar* koro halinde. Onları sınıflandırmak, isimlendirmek, billurlaştırmak zaman istiyor.

Beni ne kadar anlıyorsunuz? Ben sizi ne kadar anlıyorum. Akşam büyük bir endişeden kurtulmuştum. Ama bahtiyar değildim yine de. Radyoda "sana gönül bahçesinden.." şarkısı vardı. Bunu ilk defa olarak bir başka sesten duyuyordum.

İki Saat Sonra

Hep aynı facia. Yazmaya hazırlanmak ve yazamamak. Beraberken bahtiyar mıydım? Hayır. Aradıklarım vardı. Yetmiyordun bana. Ama senden uzakta gerçekten bedbahtım, insan suya, havaya ne kadar ihtiyacı olduğunu onlardan ayrılınca fark ediyor. Bu dekor benim kabuğum. Bu insanlar hayatımın bir parçası. Onları seviyorum. Daha doğrusu onlarsız bir hayat düşünemiyorum. Şuurum kararıyor. Ama sensiz de yaşayamayacağım. Bir Cuma günü Doktor Fridman, bir daha göremeyeceğimi zalim bir hissizlikle kulaklarıma fısıldamıştı. O akşam sesiniz beni tekrar bağladı hayata. Son defa çok haşindim size karşı. Üç aylık hicranın bütün ıstıraplarından yalnız siz sorumluydunuz sanki. Her şeyi sizden beklemiştim. Hâlbuki hasreti kısaltmak için hiçbir şey yapmamıştınız. Yemekten sonra içilen bir likördüm ben. Peki, siz neydiniz?

Son bir ay sizsiz yaşayabilmeye alıştırdım kendimi. Tatsız, renksiz, yarı ölü bir hayat. Neye yaradı? Hiç. Karşılaşınca bu bir aylık telkinlerin kurbanı oldum. Sonra yeniden küller dağıldı. İçimdeki ateş her zamankinden daha gür, daha alevli. İkinci ayrılışımızda daha rahattım. Yalnız sizi seviyordum. Son anda bir tercih yapabilirdim. Şimdi eski sevgilerim, buna isterseniz şefkat deyiniz, bütün zindeliğiyle yaşıyor. Ama sizi eskisinden daha çok seviyorum. Ancak sizinle tamamlanacak bir dünyada yaşamaya katlanabilirim. Teker teker yetmiyorsunuz bana. Hiçbiriniz beni tam olarak anlamıyorsunuz.

Yaşamamı istiyorsan anlamaya çalış beni. Ve bütünümle sev. Hasretle.

20 Şubat 1967

AŞK, DEHADAN NADİR

Dün gece yine seni düşündüm. İkinci ayrılışta gözyaşlarıyla işlenen bir mektubunu almıştım. Benimle beraber gelmişti mektup. Bu defa başkalarıyla sohbeti benimle olmaya tercih ettin demek. Ankara'da on iki saat, İskenderun'da yirmi bir. Bir buçuk gün, bu sükût bir ihanet değil mi? Akşam yine seni düşündüm. Düşünmek veya düşünmemek. Bu bir parça elimde. Ama unutmak ölmek değil mi? Önce öldürmek. Heyecanımızı, gençliğimizi, yani hayata mana veren her şeyi. Sonra yeniden başlamak. Unutmak, unutmaya çalışmak, kurumaktır. Yara kabuk bağlayacak. Bunun için oyalanmak, oyuncaklar aramak, çirkin şey.

Çivi çiviyi söker ama ruh çopurlaşır. Boyuna hatırana eğilmek, boyuna seninle yaşamak ve senden uzakta olmak öldürüyor beni. Facia şurada: ya acıdan kurtulmak ki bu kurtuluş ikimizin ölümü bir parça, yahut acıya katlanmak. Ne zamana kadar?

Sanki hiç buluşmamış gibiyiz. Hasret, maddi bir acı gibi içime işliyor. Islak, öldürücü, yakıcı, üşütücü bir yalnızlık. Ayrılalı kaç saat oldu? Asırlardan beri ayrı gibiyim. Aman yarabbi. Her geçen saat, yaşamak sevincinden bir parçasını alıp götürüyor. Hayalimin eridiğini, azaldığını, hisseder gibiyim. Seni unutmak. Niçin? Vahadan sonra çöl. Gül bahçesinden sonra bozkır. Sana susuzum. Eskisinden çok fazla susuzum. Sesine, saçlarına, eline. Belki fizik değil bu susuzluk, belki fizik. Senin dünyan var, mevsimlerin var, her şey sizin. İlk Ankara ayrılışı yine

böyleydim, huzur daha önceye, senin olmadığın bir tarih öncesine dönüş. İstemiyorum böyle huzuru. Acaba yine hata mı ettik? Bu ıstıraba son mu vermeliydik birlikte. Şuur ırmağı bulanık akıyor. Durulur elbet.

Biz rüzgârların meçhul bir ülkeye, saadete sürüklediği birer gemiydik. Hak etmemiştik bu saadeti. Bir mucizeyi yaşıyorduk. Ve yaşıyoruz. Aşk, dehadan çok daha nadir. Bunun için bin bir ihtimal bir araya gelecek. Arzda hayatın başlaması gibi bir şey. İnsanın maymundan üremesi gibi bir şey. Ben görmeyeceğim, sen yaşamamış olacaksın. Ve bütün muhitimiz bakar kör olacak. Ne seni fark edecekler, ne beni. Ben kimseye benzemeyenim. Sen kimseye benzemeyensin. Kaderin çok iltimaslı kullarına bahşettiği bu ilahi ziyafete, bu ruh ve ten cümbüşüne layık olmaya çalışalım. İstikbal öyle sisli, o kadar dikenli ki. Seninkiler daha görünmedi. Ne düşünüyorlar? B.'nin mektubu hayli canımı sıktı. Gelince fikirlerimi yazarım. Coşkunluğumu hoş gör. Istıraptan sarhoşum. Istıraptan yani hasretten. Yarım saat seninle baş başa kalmak ve sonra ölmek. Şu anda istediğim bu. Perestişle.

25 Şubat 1967

SİZDE İDEALİ BULAMADIĞIM ZAMAN

Bir uçurum gibi büyüyen sükut, hayattan, ışıktan, ümitten kopuş.. Nihayet gönlüme baharı getiren sesiniz. Kırık bir tekne, karanlık bir deniz. Ufukta siz olmasanız hayat denen bu yolculuk, bu rezil, bu pespaye, bu komik sürükleniş dayanılmaz bir çile olurdu. Yeniden kendimi buldum mektubunuzda, ömrümün en kederli anları sizi kaybettiğimi sandığım anlardı: Şubat'ın ilk günleri, Ankara. Gök kubbenin bütün yıldızları başımda parçalandı ve güneş kahkahalar atarak uzaklaştı ufkumdan ve gece, ıslak, yağlı, isli bir gece bütün benliğimi bir ahtapot gibi kucakladı. Kimsiniz? Otuz yıldır gördüğüm rüya. Artık benim için yol üçe ayrılmıyor. Şehzadelerin karşısına çıkan yol iki: ölüm veya...

Mektubunuz rüyada duyulan dost sesler gibi: fırtınalar diniyor, yaralar kapanıyor ve insan yaşadığını anlıyor. Sizi kaybettiğim zaman yani sizde rüyamı, sizde ideali bulamadığım zaman dünyam kör bir kuyuya benziyor, yılanların ıslık çaldığı, lağım kokan kör bir kuyu. Güzel yazıyorsunuz.. Çünkü kaleminize ilham veren Eros'un ta kendisi. Bütün ruhunuz konuşuyor, hayatın dile gelişi gibi bir şey. Siz yaprak yaprak açılan bir

kitapsınız, benim keşfettiğim bir kıta: Cemilanya. Sizi küçük görmektense gözlerimi bin kere feda etmeye razıyım. Benim ezelî melikem. Elest bezminden nişanlım.

Uzun veya kısa, yaşamak için size muhtacım. Siz de bensiz yaşayamazsınız. Dudaklarımızı ancak ölüm ayırabilir birbirinden, dudaklarımızı ve kalplerimizi. Mektuplarınız gecikince kendimi metruk bir kayık gibi dalgalara bırakmıştım, hastayım, yani öksürüyorum ve ateşim var. Elin alnımda dolaşsa nasıl da iyileşirdim! Sevilen hastalanmaz, seven hastalanmaz, ama sevilen ihmal edilmez. Mektubun bir büyü gibi bulutları dağıttı. Yarı yarıya iyileştim, bir yenisi tekrar beni Zaloğlu Rüstem’e çevirir. Sensiz sıhhat neye yarar? Neden dinç olacakmışım? Dünyanın bütün nimetleri seninle güzel. Schopenhauer’i bekliyorum. İstediğim, sana kendimi bütünümle verebilmek, bütünümle faydalı olmak sana.

Sen her zerrenle perestişe layıksın ve istiyorum ki şahane bir tomurcuğa benzeyen kabiliyetlerin aşkımın sıcak ikliminde bütün şiiri, bütün lüsunu, bütün ıtırıyla açılabilsin. Benim has bahçem, sam yelleri esen çöllerden geçtim, dudaklarım susuzluktan çatlamıştı, boğuluyordum, ya cinnet ya ölüm veya sen vardın. Sen çıktın karşıma, sen ki benim için yaratılmıştın, sen ki sevmemiştin, sevilmemiştin, sen ki uykuda dolaşan bir hayaldin, tanımıyordun kendini ve hâlâ zaman zaman düşman bir dünyanın kırık aynasına kayıyor gözlerin, sen orada değilsin, gönlüme, gözlerime, mektuplarıma bak. Belki sevdiğin için büyüksün, sevdiğin için ve sevdiğin kadar, yani sonsuz. Şubatın ilk günleri zalim bir buhran içindeydim, sonra sisler dağıldı, tekrar buldum seni, seni yani idealar alemindeki kadını ve ayrıldık. Cennetten kovulan Âdem gibiyim, kulaklarımda sesinin ilahi bestesi ve boşlukta yuvarlanıyorum. Mektupların tutunduğum birer dal, seni bir daha görmek ve ölmek istiyorum. Güzel olan bu. Seni kaybetmek, hayalimde boğulmak değil. Bu sermesti sadakatimin mükafatı. Yalnız sende eriyişimin, yalnız seni düşünmemin mükafatı.

B.’nin mektubu gelmedi henüz. Sana grameri yolluyorum. Perestişlerle..

26 Şubat 1967

TANRILARIN GAZABI

“Hint Edebiyatı” denize atılan bir şişeydi: S.O.S, S.O.S. Çağdaşlarıma bir kıta fethetmiştim, yıldızları, okyanusları, dağları ile bir kıta. Denize atılan şişe kayalarda parçalandı. Sonra sizi halkettim: hasretlerimden, acılarımdan, rüyalarımdan. Siz gönlümün “tuzla”sında muhteşem bir inci hevengi haline gelen kuru bir daldınız. Hayır, canım benim, siz gökten ateşi çaldığı için bütün Promete’ler gibi tanrıların gazabına uğrayan bir fikir maceracısının yuvarlanırken tutunduğu son daldınız. Çiçek dolu, meyve dolu bir dal. Yorgun başımı yapraklarınıza gömdüm ve kuşların sesi içimdeki fırtınanın cehennem-i uğultusunu dindirdi. Bir dal değil, bir ormandınız.

Hastayım. Bir akşam alnınız tutuşurken beni aramıştınız, o gece, kilometrelerin ötesinden adımı çağıran sesinizi duymuş, sabahlara kadar ağlamıştım. Şimdi, yalnız sizi düşünebiliyorum. Hayat birden bütün cazibelerini kaybetti. Neden avuçlarınız yüzümde dolaşmıyor, neden saçlarınızın temasını duymuyorum? Karanlıklarda kalan bir çocuk gibiyim ve yoksunuz. On iki günde tek mektup, tebrik ederim, çok vefakârsınız. Gözyaşları, ateş bir sıvı halindeki küreleri taşlaştıran yağmurlar gibi. Her yara kabuk bağlar. Bütün ameliyatlara alışkınım. Zaten...

Şubat deniz kızları gibi başladı, deniz kızları gibi bitiyor. Çalışamıyorum, nefes alamıyorum. Telleri kopmuş bir keman gibi. Niçin, neye yarar? Çılgınca susuzum mektuplarına. Yaşarsam onlarla yaşayacağım? Yangın büyüdükçe büyüyor. Sonra bir sürü can sıkıntısı. B.’nin mektubu gelmedi, kendisi de görünmedi. Kendisi ve hempaları. Bu cenin-i sakıtın hiçbir düşüncesi beni ilgilendirmez. Dünyada yalnız sen varsın, fedakârlıklarım, yani mülevvesata* tahammül edişim, sadece sana faydalı olur ümidiyleydi. Hiç kimseye hiçbir şey borçlu değilim. Sen de öylesin. Yalnız gerekli bazı apandisit ameliyatlarına yanaşmıyorsun. İnşallah ilerde bizi rahatsız etmez bu pislikler. Ne istiyorlar? İltifat başlarını döndürdü galiba. B.’de iki kitabım var, biri tek nüsha, suratını görmemek için ikisinden de vazgeçerim. Seni rahatsız ederse canına okurum. Geçelim...

../Şubat 1967

BİTMEYECEK BİR VUSLAT

Baldız evden çıkmamızı veya satın almamızı istiyor. Oysa ki kaloriferli bir yere taşınmak zorundayız. Kütüphanelerin nakli ölüm gibi bir şey. Bununla beraber katı satın almak niyetindeyim, gelince size kiralarız. Bizimkiler kiralık ev arıyorlar.

Gramerler, prensipal yerine maine clause tabirini kullanıyorlar. Herhalde complexe cümlelerde ana cümleye indepandant demek yanlış, hem şekil bakımından yanlış, hem mana bakımından yanlış. Terminolojinin öteki kısımlarında aşağı yukarı sen haklısın, yalnız direkt, endirekt tasnifindeki mütalaan tatminkâr değil. Yolladığım kitabı bir hayli karıştırdım, doyurucu bulmadım ama bendekilerin, şimdilik, en iyisi, ihtiyacın olursa daha mükemmellerini temin ederim.

Schopenhauer benim eski göz ağrılarımdan, sen olmasan tekrar ona dönerdim. Sen Schopenhauer'in canlı bir tekzibisin canım benim. Çevirirsen bastırırız, ben de bir önsöz yazarım. Çevir ama tesirinde kalma. Schopenhauer çok sevimli bir deli. Zalim fakat realiteyi içinden yakalayan görüşleri var: Hint'le Eflatun.

Defalarca söyledim, sende imrendiğim bir taraf var: yazı kuvveti, imrendiğim, hatta kıskandığım ve gelişmediği için üzüldüğüm. Gelişmediği derken içtimaileşmediğini kastediyorum. Bu yalnız benim için çalınan büyülü bir rebap. Sen zaten bütününle öylesin, keşfedilmemiş bir ülke. Sende imrendiğim bir taraf var, dedim, hayır bir değil, takdis ettiğim, perestiş ettiğim, binlerce taraf var. Bütün kadınlar birer teneke senin yanında. Her gerçek hazine gibi gizliydin, seni kalbim keşfetti, seni seviyorum Lamia'm benim. Hiçbir kadının sevilmediği gibi seviyorum, ölesiye seviyorum. Havva'dan bu yana senin kadar bütün, senin kadar saf, senin kadar girift ve senin kadar güzel ve senin kadar gerçek bir kadın yaratılmadı. Mektuplarına muhtacım, mektuplarına, sesine ve maddene ve ruhuna. Yoksa susuz bir çiçek gibi solar giderim. Seni ebedileştirmeden, sende ebedileşmeden ölmek istemiyorum.

Ayrılırken sakindim. Sen, bütün köşe bucaklarıyla fethettiğim bir ülkeydin, sınırlarını çizmiştim ve sevgimi surlaştırmıştım etrafında. Saçların aşkımın bayrağıydı artık. Benimdin, öldükten sonra da benimdin. Ayrılık bir dinleniş olacaktı, bir dinleniş, bir susayış, bir hazırlanış. Güneşin tekrar doğmak için batışı. Vücudunu buselerimle zırhlamıştım. Bir mısra gibi başlayıp biten, daha doğrusu başlayan ve bitmeyen ve bitmeyecek olan bir vuslat sadece virgülle noktalanıyordu. İkimiz de nefes almalıydık biraz.

Cuma günü telefona çıkmayışın ruh ummanımı tekrar dalgalandırdı. Kortanda ilk ayrıldığım zaman bu kadar heyecanlı mıydım bilmiyorum, herhalde bu kadar susuz değildim. Sen içildikçe susanan bir kaynaksın Lamia'm. Işık, hayat, ümit kaynağı.

Bu aşkın kitaplardakine benzer yönü yok. Benimsin, kendim kadar benim, kokladığım hava kadar benim. Yine de delice seviyorum seni, biliyorum ki gel dediğim an yanımdasın, biliyorum ki öl dediğim an ölürsün, benim için yaşadığını biliyorum, bensiz yaşayamayacağını biliyorum. Herhangi bir adalem kadar benimsin, ama yine de seviyorum seni. Kuşku beslermiş aşkı, laf, yalnız biliyorum ki uzun bir ayrılık küllendirir. Ve sükut ayrılığı koyulaştırır, katılaştırır, katilleştirir. Ateşim var ve öksürüyorum, seni çok sakin buldum mektubunda. Avunmağa başlamışsın, buna tahammülüm yok. Ben tam bir monogam'ım, daha doğrusu sen beni öyle yaptın. Öylesine doluyum ki seninle, başka bir hayale, başka bir teselliye, başka bir eğlenceye, başka bir ıstıraba tahammülüm yok. Perestişlerle.

7 Mart 1967

YENİ BİR HİCRAN[7]

Hicran: hem olmak, hem olmamak. Olmak, yani mazide ve gelecekte yaşamak, hatırlamak ve ummak. Olmamak, yani iki zaman arasına gerilen incecik telde sonsuz bir ürpertiyle uçurumu seyretmek, uçurumu yani ademi. Mektuplarının bir cümlesi şuuruma bıçak gibi saplandı: bu ayrılık ötekilerine benzemiyor diyorsun. Neden? Zaman sevgimizi her gün daha çok arttırıyor. Yangın gibi gittikçe büyüyen bir his bu. Bütün hayatımızın manası. Seven, endişe eder. Ama bu kötü düşünceleri kafandan at ve kelimeleştirme. Romanımızı itinayla, aşkla, sabırla işleyelim.

Ancak çok büyük bir felaket, bayramda görüşmemize engel olabilir. Sonra., sonrası yeni bir hicran diyeceksin. Evet. Vuslata götüren yeni bir hicran.

Tercüman henüz gelmedi. Anatole France imrendiğim insanlardan biri. Dehasına değil, hayatına imrendiğim. 45 yaşlarında tanıdığı sevgilisini huzur içinde sevebildi. Hep beraberdiler. Bütün olarak beraberdiler. Sana ihtiyacım var. Suya, havaya, ışığa bu kadar hasret çekmedim. Kafam bozuk.

Seni deli gibi seviyorum. Öleceksek beraber ölelim. Hep bir kâbusu yaşıyor gibiyim. Koşamıyorum sana. Gel diye de haykıramıyorum. Koşamıyorum, vazifelerimle, şefkatimle, vicdanımla, mazimle bu coğrafyaya bağlıyım. Gel diye haykıramıyorum. Nasıl olsa gelmeyecek misin? Mart bitiyor. Yani martı bir arada bitireceğiz. Üç ay daha, üç zalim, üç korkunç ay daha var. Ama sonra daima beraber olmayacak mıyız? Her bunaldığım zaman sana koşabileceğim. Her bunaldığın zaman dizlerinin dibinde olacağım.

Kuvvetli olmalısın canım benim. Benim için de kuvvetli olmalısın. Saadetimizi adım adım fethetmek zorundayız. Ne kadar garip. Seni sakin görmek kudurtuyor beni, sükununu ihanet sayıyorum. Seni üzüntü içinde görmek çıldırtıyor. Sev beni, ölünceye kadar seninim, delirinceye kadar seninim, öldükten sonra da seninim. Bütün ruhum, bütün heyecanım, bütün varlığımla kucaklayarak.

8 Nisan 1967

TARİH DENEN ABESLER ZİNCİRİ[8]

Ve beni rüyalarımdan koparan tren... Yanımda bir delikanlı renksiz, kokusuz. Muhasebeciymiş. Konyalı ve seni tanımıyor. Uykusuzluktan ve ıstıraptan sızıyorum. Tren sarsılıyor, köyler, şehirler, sesler. Kompartıman Konyalılarla dolu. Bağırarak konuşuyorlar. Konu: Tahir Hoca. Bir tiyatro müdürü, Hülleci vak'asını teessüfle yad ediyor. Tarafları da var. Konya için bir yüzkarasıymış bu hadise. Tahir Hocanın emriyle yapılmış. Tahir Hoca bilmem hangi zenginlerin adamıymış. Konuşmaya ben de katılıyorum. Konu sudaki halkalar gibi genişliyor. Güzel konuşuyor Konyalılar... Sonra İstanbul. Ve boş, lüzumsuz, hiç kimsenin işine yaramayan hayat. Dün derse başladım. Machiavel'i anlattım dinleyicilere, Machiavel bütün Batı Rönesans'ı. Ütopyacılar Doğudur, Thomas Morus, Campanella: Eflatun'un yankıları. Eflatun şiir ve rüya. Machiavel bütün bir Batı tarihidir. Robespierre, Marx, Stalin. Beyaz eldivenle politika yapılmaz. Aşil'in hocası Santor'du, Santor yarı at, yarı insandır. Politikacı da yarı insan yarı hayvan olmalı. Hayvan yani tilki ve aslan, pusuya düşmemek için tilki, kurtları haklamak için aslan. Machiavel ile Gandi, Batıyla Doğu. Biri politikadan ahlakı kovar, öteki politikayı ahlaka kalbeder. Muhammet, harp, hiledir diyor. Muhammet de realisttir. Silahlı bir peygamber. Şiddeti ortadan kaldırmak için şiddet. Tarih bu yalanın insanlığa ne kadar pahalıya mal olduğunu bar bar bağırıyor. Kan kanı, şiddet şiddeti doğurur. Gayeyle

vasıtalar bir bütündür. Hiçbir gaye kötü vasıtaları meşrulaştırmaz. Politikacı ameliyat yapan bir doktor. Politika bir aritmetik. Martov'un "*onbinlerce kişi açlıktan ölüyor"* şikâyetini, yumruğunu masaya vurarak "*ben milyarlarla meşgulüm*" cevabıyla karşılayan Lenin, Machiavel'in kendisi. Hayır. Kendisi değil, kahramanı. Machiavel'e Machiavel kadar benzemeyen hiç kimse yok. Edebiyata samimiyeti getiren adam. Edebiyata ve..

Bir saatin çarklarını, zembereklerini gösteren adam Machiavel. Bastil'i yıkmağa koşan iki yüz bin kişinin yüz bini XVI. Louis idi, yüz bini Marie-Antoinette diyor bir Fransız romancısı.

Bir insanda bütün insanlık var. Ve aritmetik cansızlar dünyasında geçerlidir. Dört kişiyi kurtarmak için üç kişiyi öldürmek. Dört kişi kurtuluyor mu? Fransız devrimi neleri yıktı, neleri yaptı. Bir Lavoisier, bir Chenier, bir Danton, bir Saint-Just. Ve dudaklarında tebessüm bir aşk randevusuna gider gibi giyotine giden mağrur, müstehzi, zarif bir aristokrasi. Sonra, sonra Korsikalı bir maceracı. Kandan denizler ve bir başka hükümdar. Kur'an doğru söylüyor: katili katille tebşir ediniz. Öldüren öldürülür. Her ihtilal bir başka ihtilalin piçi. Sonra bir Abdülhamit yerine yüz hergele. Zavallı Machiavel.

Çağının en büyük kafası. Ve 43 yaşında kaldırıma fırlatılmış. İşsiz, istikbalsiz hatta mazisiz. Bir kayayı zirvelere çıkarmaya razı. Balıkçı kahvesinde baldırı çıplaklarla tavla oynuyor gündüzleri. Aynı Floransa iki yüzyıl önce Dante'yi de kusmuştu. İnsan insanın kurdudur. Hayır dostum. Kurtların insana tahammülü yok. Ve milyonlar çakal, sırtlan, kurt. Rezil İtalya. Rezil kainat. Machiavel haklı, Machiavel veya Nietzsche. Bu sokakta dolaşan hayâsız, haysiyetsiz köpeklerin hepsi aynı satranç tahtasının boyası dökülmüş piyonları.

Yogi'yle Komiser. Hangisi haklı? Biri *cihad-ı ekber*[*]i başarmış. Öteki maddeyi mıncıklamakla meşgul. Maddeyi ve tarihi. Ama Yogi de bir aliene değil mi? Yaşamıyor, belki ebedî olduğu için yaşamıyor. Donuk, soğuk, kutuplar gibi bir ebediyet. Kalbi yok Yogi'nin. Damarlarında Tanrı dolaşıyor, kan değil. Ya Komiser? Bakışlarında bir İspanyol hançerinin pırıltısı, göğüs boşluğunda çelik bir zemberek. Machiavel veya Marx. Proletaryayı kurtarmak. Proletaryayı proletarya yapan kim?

Yogi'yle Komiser... İkisi de yarım. İkisi de adam değil bunların. Birer tecrit. Ben Lenin'den çok Gandi'ye yakınım. Ama belki de kavganın

dışında olduğumdan. Bastil'i devirmeye koşanlar içinde yüz bin XVI. Louis. "*hüsniyyâtla*[*] *politika yapılmaz,*" diyor Machiavel. Tahta çıkan her veli XVI. Louis'leşir.

İki saat Machiavel'i anlattım. Machiavel'i değil, insanlığın kaderini. Ve tarih denen abesler zincirini. Dinlediler mi? Kim kimi dinliyor ki. Bir gün uyanıyorsunuz. Yakınlarınızın hepsi yabancı. Dilleriniz başka, dinleriniz başka. Çok yalnızım, Fikret. Ve yalnızlık deniz gibi büyüyor. Ölüm gibi büyüyor. Kavgaya girmek. Kiminle, kimin için? Sen gemidesin. Ben sahilde. Geminde kimler var? Seninle gülerek ölüme gidilir. Hedef mühim değil. Kaldı ki, hiç olmazsa senin düşündüğün ve kovaladığın her hedef asildir. Ve Anquetil'i Hind'e götüren gemide ipten kazıktan kurtulmuş serseriler vardı. Ama biliyorsun. Yaralıyım ve yorgunum. Dışarda şuh bir bahar. Kaç gecedir uyuyamıyorum.

Ne yesem dokunuyor, ne içsem zehirliyor. Yalnızım. Fuat iki defa uğramış. Belki gitmeden bir daha uğrar. Niçin uğrasın? Yıllar ve kilometreler aramızdaki bütün bağları kopardı. Zaten bağ var mıydı aramızda? Server bir görünüp kayboldu. Berke kendi hayalî dertleriyle meşgul. Ümidin fakültesi var.

Senin zamanın var diyordun. Var. Dişlerini gırtlağıma geçiren bir zaman. Ben bu zamanı işe yarar bir nesneye nasıl kalbedeceğim? Ellerim bağlı. Herkesin meşgalesi var. Yazamam, okuyamam. Başkasından yardım dilenmek. Yardım dilendiğimiz herkes bir başkasıdır. Dilenmek, uçurum gibi ayırır insanları. Tahterevalli dengesini kaybeder. Karşınızdaki tepeden bakar yüzünüze, merhametle bakar. Gittikçe soğuyorum insanlardan. Kendimden soğuyorum. Bu bir nevi ölüm. Ama sen sınırları gittikçe genişleyen bu Sibirya'nın dışındasın. Konuşalım. Şu kanaattayım ki, politika seni hayal kırıklığına uğratacak. Tilkiler içinde bir arslan. Ama yaşamak kavga demek. Büyüyeceksin dövüştükçe. Yaralanacaksın da. Gösterdiğin misafirperverlik için teşekküre lüzum var mı? Bütün olarak seninleyim.

17 Nisan 1967

İSLAMİYET, SOSYALİZM, FAŞİZM[9]

On beş gün olmuş Konya’dan ayrılalı. Uzadıkça uzayan sırnaşık, fetihsiz on beş gün. Zaman bir tünele benziyor, sonu görünmeyen bir tünele. Ve bir rüyadaymışım gibi yürüyorum.

Berke askerden döndü. Bütün pırıltısını kaybetmiş. Derisine zincirli, kanatsız, heyecansız, bir zindan mahkûmu. İnsan hayretle duralıyor. (...) İnanmayan insanın, sevemeyen insanın, acıyamayan, kızamayan insanın köpek leşinden farkı yok.

Ali bey doçentlik teziyle meşgul. Bu adamlar benim günahlarım. Kullarından utanan Tanrı gibi hicap içindeyim. Bir nehrin yatağını değiştirircesine kaderlerini değiştirdim.

(...)

Server yeni makamının masum gururu içinde... Ve bitmeyen günler. Çarşamba akşamı eski bir şakirdimle beraberdik. Senden ayrıldım ayrılalı ilk defa gülümseyebildim. Karşımda bir parça sen vardın. Sen yani Anadolu insanı. Dürüst, imanlı, toprak kokan, ağaç kokan bir insan: Ahmet Kabaklı, on üç yıldır görüşmemiştik. Günah onun. Ben kapısı her çalana açık bir mabet gibiyim. Gerçek dostlarım gelmediler. Ve mabet katır sinekleriyle doldu. Bu hepinizin büyük günahı. Beni yalnızlıktan beter bir yalnızlığa, kalabalık bir yalnızlığa siz mahkûm ettiniz. Aşktım, dostluktum, ışıktım. Ve boş bir odada yanan lamba. Ve hiçbir susuzluğu gidermeden akan başıboş bir ırmak. Düşünüyorum. Kerpiçle Süleymaniye kurulmaz. Tesadüflerin önüme fırlattığı malzeme, kerpiçten daha soysuz, daha salabetsiz* ve sevimsiz.

Bu ülkenin bütün ırklarını tek ırk, tek kalp, tek insan haline getiren İslamiyet olmuş. Biyolojik değil, moral bir vahdet. Yani vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. Aynı şeylere inanmak. Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için ölmek ve yaşamak. Lazı, Kürdü, Arnavudu düğüne koşar gibi ölüme koşturan bir inanç bu. 600 yıl aynı potada erimek ve kainata meydan okumak, zaferden zafere koşmak, beraber ağlayıp, beraber gülmek. Sonra çözülüş, çürüyüş, kokuş. Ve bir mezarlık haline gelen memleket. Tarihin dışına çıkan Anadolu. Tarihin ve hayatın. Ve Avrupa kapitalizminin uyuz köpeği intelijansiya. Bu çöküşte kıyametlerin ihtişamı yok. Şiirsiz, şikayetsiz, bir frengi salgınının kemirdiği bedbaht uzviyetlerin çirkinliği var. Ve intelijensiya, efendilerinin fırlattığı kemikleri yalamakla meşgul. Havlamasını bile unutmuş. Dişsiz, kuyruksuz. İnsan, inançlarını kaybedince

çomarlaşıyor. Dinsizlik irticaların en affedilmezi. En yiğit orduyu en miskin sürü haline getiren veba.

Sosyalizm iktisadî bir düzen olarak tartışılabilir belki. Fakat bugünkü talepleri, bugünkü ifadesi, bugünkü kopukluğu içinde bir ihanet-i vataniyedir. Yani sen haklısın. Kurtuluşumuzu ancak kendimiz yaratabiliriz. Doğu da düşman, Batı da. İkisinin de sırtında kamçımızın izleri var. Avrupa da eski kölemiz, Rusya da. Ve biz kölelerimizin çizmesini yalamaktan garip bir şehvet duyuyoruz. Faşizm, yani tehlikeli bir hayat, yani bir avuç insanın bütün kalabalığı uçurumdan zirveye kanatlandırması, yani bu uyuşuk, bu pelteleşmiş, bu erkekliğini kaybetmiş insanları kan ve ateş içinde eritip yeniden granitleştirmek. Kafayı yerine oturtmak. Sosyalizmin en rezil tarafı, zaten kindar, zaten yırtıcı olan Türk insanını Türk insanına düşman etmesi. Yok edilmesi gereken bir avuç satılmış var, yok edilmesi, yani sahneden kovulması. Bütün bu ülke mazlum insanların, iftiraya uğrayan insanların vatanı. Onları hayata kavuşturmak, bütün bir husumet dünyasıyla karşı karşıya olduğunu anlatmak ve ondan fedakârlık istemek: yapılacak iş bu. Ama önce kendimiz ne kadar fedakârız?

Geçen cuma yine Rönesans'ı anlattım. Rönesans Avrupa'sını hülasa eden iki insan var: Machiavel ile Bacon. Biri, politikayı ilimleştirmiş, fert olarak büyük bir mağlup. Öteki, yeni bir metot kurucusu: politivizmin, adeta pragmatizmin temellerini atmış ve Machiavel'in ilk tatbikçisi. Yeni bir İngiltere yaratmak için politikayı felsefeye tercih etmiş ve başvekil olmuş. Sonra? Sonra hakaretle kovulmuş ve çağının sosyal tarihinde, imzasını taşıyan tek hadise yok. Bacon veya Demirel. Bacon, politikanın dışında Bacon.

Nietzsche tehlikeli bir hayat yaşayın diyor. Politika tehlikeli bir hayat. Bilirsin ki Kapitol ile Tarpea yan yanadır. Kapitol'da taç giyilir. Tarpea, ölüme, yokluğa, zillete açılan uçurum. Düne kadar kelimelerden korktuğumu anlıyorum. Faşizm, ölüm gibi bir kelimeydi benim için. Gözünün içine bakamadığım kelimelerden biri, cinayetti, günahtı, intihardı. Bu peşin hükümden de sıyrıldım. Ama ben, yaşamak istiyorum önce, sonra dövüşmek. Hristiyanlıkla Hint düşüncesini kaynaştıran bir dostum vardı: Lanza Del Vasto, o, önce yaşayın, diyor, yani sevin, sevilin sonra manastır veya kavga.

Dün akşam, bir alay misafirim vardı. Celal Sılay'ı tanır mısın? Celal Sılay, Bizans'tır, Bizans'ın maskara tarafı. Kitapları görmüş, burada kim

oturur diye merak etmiş, karısıyla geldi. Hayâsız, gurursuz bir palyaçodur, Celal, birinci sınıf bir aktördür. Seçtiği rol, delilik. Daima dört ayak üzerine düşer, zengin bir lise hocasıyla evlenmiş. Kadın denen mahluktan iğreniyorum. İnsan Celalle evleneceğine ... Senede bir kitap çıkarıyormuş Celal, bir de kocaman dergisi varmış: Yeni İnsan. Bu adam, küstahtır, ama nasıl küstah? Yalnız benim yanımda terbiyelidir. Bir parça şairdir de beraber olsak çok eğlenirdik.

Mayıs'ta Konya'ya gelmek istiyorum. Ancak senin yanında, ancak Mevlana'nın vatanında kendimi huzur içinde hissediyorum. Belki çok yakında görüşürüz. Seni ve Konya'yı ve dostlarımızı çok özledim. Bu hafta Durkheim'ı anlatacağım. Talebem bir hayli çok. Saint-Simon'la Batı ve Hint yine sabotaja uğradı. Her ikisini de kendim bastıracağım. Belki İstanbul'da, belki Konya'da. İkisi beşbin liraya çıkıyor. Yalnız bu sene mevsim geçti diyorlar.

Sonbahara. Kabaklı, Hisar dergisi için yazı istiyor, olur dedim, belki başka dergilerde de yazarım. Bizimkiler iyi. Fevziye'nin selamları var, çocukların hürmeti. Seni hasretle kucaklarım canım kardeşim.

4 Aralık 1967

ATAÇ

Anadolu'ya oturak giydirten Selanik. Ve dilinden, dininden, haysiyetinden tecrit edilerek tarihin dışına itilen milyonlar... Düşüncenin sırtında Arlequin cübbesi. Bir alay sahtekâr, müstemleke zabitlerinden daha küstah ve yılışık, intelijansiya rolüne çıkan üç beş okur yazara sofra artıkları yalatmaktan şeytanî bir zevk duymaktalar.

Ataç bir cenin-i sakit, Hammer mütercimi ve İktitaf yazarı Ata beyin ölümü döşeğinde sahip olduğu bir ferzent (...). Ataç, Ata beyin bütün ikbal ve refahına rağmen liseyi bitirememiş, sonra Pertevniyal'de Fransızca hocası (...), şahsiyetsiz, otoritesiz, gurursuz bir aktör. Hakkı Tarık'ın gazetesine 50 kuruş karşılığı dünyanın en yavan yazılarını karaladığı devirde tanıdım onu. Yalnız gazete ve dergi okurdu. Ataç satıldı. Kant'la Descartes'in çağlarını ve düşünce dünyalarını birbirinden ayıramayacak kadar ümmî idi. Her değere düşmandı. Tırnaklarını kemirmekten ve liyakatsiz, yani tehlikesiz birtakım oğlanlara dalkavukluk yapmaktan başka

marifeti yoktu. Ataç hiçbir şeye inanmazdı. Çünkü inanmak sevmek demektir.

Sonra Ulus'a yazar oldu. Halk Partisi eşkıyalarının çoban köpeği ve İnönü'nün tercümanlığına naspedildi. Bu adam hiçbir ideolojinin içine girmemiştir, bir mezar kazıcıdır. Bu adamın adam diye sahneye çıkardığı kim varsa, kendisi gibi, haysiyetten mahrumdur. Ataç, çöken bir cemiyetin harem ağasıdır ve bir hadımlar edebiyatının akıl hocasıdır.

Atatürkçülük ve Ataç... yıkılan imparatorluğun iki büyük hastalığı, hayır iki küçük hastalığı. Adi ve mikroskobik. Ataçla büyük, iki kutuptur, birleşemez. Ataç, Mustafa Kemal rejiminin bütün sefaletlerini edebiyata sokan şımarık, yılışık, cahil ve kabiliyetsiz bir dilekçe yazarıdır.

Türkiye, bütün kütüphaneleri yakılan, bütün mazisi, bütün tarihi imha edilen bu bedbaht ülke, bu panayır soytarısından daha münasip bir mezarcı bulamazdı. İliksiz, usaresiz, ruhsuz bir edebiyat. Melih Cevdet ve benzerleri, Ataç gübreliğinde yetişen son mantarlar. Anadolu, başındaki oturağı tekmeleyip bu süprüntüleri temizlemedikçe, namuslu fikir adamlarının sığınacağı iki yer var: ölüm ve cinnet.

Manalı olması gereken böyle bir armağan, Madara vs gibi maskaralıklarla aynı ayarda hatta belki daha değersiz görülebilir. Hülasa, armağanın gelecek yıla terkedilmesini ve müsabıkların şimdilik teşekkürle taltif edilmelerinin kâfi olduğunu saygılarımla bildirir, hürmetlerimin kabulünü dilerim efendim.

BİR ROMAN YARIŞMASI[10]

Peyami Safa Roman Yarışması Jüri Üyelerine, Efendim;

Zatıâlime îsâl lütfunda bulunulan iki romanın mütalaası bendenizde şöyle bir kanaat uyandırdı:

Gerek *Sokaktaki Kavga*, gerekse *Yoklar* başlığını taşıyan iki eser;

a) üslup ve ifade bakımından;

b) tahlil ve terkip bakımından takdire layık bir olgunluk arz etmemektedirler.

Esasen mezkûr müsveddelere roman demek de caiz değildir. Bu itibarla, gösterdikleri iyi niyetten dolayı yarışa katılanların tebrikle yetinilmesi, "Peyami Safa gibi titiz ve ciddi bir fikir ve edebiyat adamının ismine hürmeten heyetimize terettüp* eden biricik vazife olmak icap eder. Aksi takdirde, son derece (……………. Eksik [okuyan])

PROFESÖRLÜK SIFATI

Profesörlük sıfatına layezâl* bir asalet kazandırdınız. Günlük küf ve hamakat kokan bir kelime asırlık levislerinden soyundu ve şiirleşti.

Bu tebrikin muhatabı, taşımak lütfunda bulunacağınız unvandır. Bir Athena, bir Aphrodite veya bir Neşterin tebrik edilmez.

Hayranlıklarımla.

Neşterin Dırvana'ya.

2 Ocak 1970

PARİS'DEKİ OĞLUMA MEKTUP[11]

20 Ocak 1955.. Bir elinde bavul, ötekinde baston. Bavulunda acıları, korkulan, ümitsizlikleri. Bavulunda mazisi. Ve tek desteği, Mahmutpaşa'dan iki buçuk lira mukabilinde alınan baston. Bir adam, bir vapurun ambar merdivenlerini inmektedir. "*Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan*". Gemi, meçhule değil, "*Belde-i Nur*"a gidiyor. Sonra rüyaya benzeyen günler. Manasız ve manalı. Çirkin ve korkunç. Sonra bilmem kaç ay Paris. Quinze-Vingts geceleri. Quinze- Vingts'de her gün gecedir. Istırabı nükte ile yenmeğe çalışan aciz. Paris, okuduğum romanların en tatsızı, en namussuzu, en kahpesi. Bin yıllık bir çöl, bir yudumluk su: Fouche'ler. Ve

Abbe Bourri. Hapishanede hebennaka bir hâkimin idam kararını beklerken yalnız değildim. Düşünmüyordum da idamı. Hayatın idamdan büyük bir farkı da yoktu. Paris benim kalverimdir. Eugene Sue'nün "Paris Esrarı"nda notere cilve yapan bir orospu vardır, kapalı bir kapının, suret-i mahsusada[*] açılmış deliğinden mahrem yerlerini gösterir. Ve şarkılar söyler, davet eder noteri. Paris benim için hep böyle bir kapının ardında kaldı. Hiçbir şehir ve hiçbir kadın, hiçbir insana bu kadar rezil bir oyun oynamamıştır. Homeros'un Öbür Dünyasındaki üç işkence, saadetin kendisi.

Sen o zaman asker mektupları yazan bir çocuktun. Nasılsın babacığım? Biz iyiyiz. Ve benim zindanıma İstanbul yani zilletleri, kepazelikleri, fedakârlıkları, abesleri, gözyaşları, hayal kırıklıkları, ümitleri ile otuz beş yıl birkaç sayfanın içinde girerdi. Geçti yıllar. Peau de Chagrin'in Rafael'i, kendini Seine Nehri'ne atmak isterken, bir fahişe, intihar için daha erken der, geceyi bekle, kurtarılır ve gülünç olursun. Ben kendimi Seine'e de atamazdım. Daima birinin kolunda idim. Geçti yıllar. Asker mektupları yazan çocuk, şimdi ışıklar beldesinde. Sartre babası için yumurtayı tohumlayıp ölmüş diyor. İyi de etmiş diye ekliyor. Bense hâlâ yaşıyorum. Sartre'ın babası genç bir bahriye subayı imiş galiba. Benim hiçbir hüviyetim yok. Hüviyetsiz adam. Dışarda korkunç bir yağmur. 11 pleut sur la route. 11 pleure de denilebilir. Ve gece, sırtında sırılsıklam bir manto. Paris'e gittiğim ilk akşam yine böyle bir yağmur vardı. Ben babamı ne kadar tanıdım? Hiç. Allah da biliyor ki tanımak için en küçük bir gayret de göstermedim. Haklı idi. Her insan başkasına kapalıdır. Ben... Sarhoşum. Babanın vazifesi yumurtayı tohumlayıp gitmek. Sartre'ın babası Çin-Maçin'e gitmiş. Ben Çin Maçin'e gidemedim. Duvarlarına çarparak yürüdüğüm bir cehennem dehlizi. Bir koridor, bir koridor daha. Leş gibi kokan bir koridor. Ter, çiş, kaka ve aybaşı kokusu. Paris bu. Sonra Marcelle. Sonra Saint-Michel Bulvarı. Üç merdiven. Sur trois marches de marbre rose.. Bir oda, kuş sesleri, radyoda "Seksen Günde Devriâlem". Sonra bir otel. Ve ümitsizliğin katran kazanı. Mezarların sükununa hasret. Mezarların ve zindanların.

1970 güzel bir rakam. İkiyle bölünür, beşle bölünür. İnsan ikiye, beşe bölünemiyor. Bine bölünüyor. Neden bir kerecik olsun, Quinze-Vingts'e gitmedin? Neden gidecektin ki? Bütün Paris senin. Yani taşıyabileceğin kadarı. Quinze- Vingts'deki adam en çok seni düşünürdü. Bugün de sık sık seni düşünüyor. Sevinç ve kederlerine elinden geldiği kadar katılmaktadır. Mektuplarını zevkle okuyor, dinliyor. Pek nadir hitaplarından duyduğu

iftihar ve sürûr* da caba. Yeni yılın bana düşen saadet payını da, sana devretmesini, varlığını her zaman hissettiğim meçhul ve mutlak kudretten bütün ruhumla diler, gözlerinden öperim yavrum.

30 Mart 1970

HER YAZI ADI İLE DOĞAR[12]

Muhterem: Efendim,

Tenkitlerinize -buna ikaz demek daha doğru olur- teşekkür ederim. Yazılara başlık koymamak asırları aşan bir doğu geleneğinin yarı şuurlu mirası. Okuyucuya bir keşfin zevkini tattırmak, gerçek dostlara, yani layık olanlara seslenmek, bezirganları mabede, başka bir tabirle avamı Fildişi Kule'me sokmamak arzusu. Doğu, irfanı hisarlarla kuşatır, "*emanetleri ehline tevdi etmek*" imanın şiarıdır. Bu duyguda gururla tevazu, edeple istiğna kucak kucağadır. Bir Kamus-u Okyanus'ta kelime bulmak, denizden inci çıkarmak gibi güç bir iş. Doğu böyle de Batı başka mı? Marx, Kapitalin önsözünde düşüncenin doruklarına ancak patikalardan tırmanılır, der. İlme "şehrah"lardan gidilmez. Bu müdafaanamem.

Hakikatte her yazım havuzdan havuza boşaltılır. Frenkler "decantation" diyorlar buna. Önce jurnale geçiririm düşüncelerimi; sonra (bazen bir iki yıl geçer aradan) yeni delillerle, yeni görüşlerle destekler genişletirim; nihayet yeniden düzeltir, süzer ve efendimize takdim ederim. Her yazı adı ile doğar, insanlar gibi. Bu itibarla bundan sonra onları adlarını alınlarına damgalayarak uçuracağım Fildişi Kule'den. Şimdi kitabımı hazırlamakla meşgulüm. Her kelimeyi mecnunane bir titizlikle tartıyor, tadıyor, ölçüyorum. Kitap henüz doğmadığı için ismi de doğmadı. "Yalnızlar Burcu"? O zaman birinci bölümün de başlığı olur bu: İbn Haldun, Machiavel, Dante, Camoens, Hobbes, Vico, Buckle ve.. Milton. İkinci bölüm: "Babil" veya "Kelimelerin Cangılında": Yalan, ideoloji, mit, sağ sol,

ilerici gerici, insan ve kozmos, bunalım, abes.. Üçüncü bölüm: “Fildişi Kule’den” veya “Ateş Böcekleri”... Yeni kitabınızı sabırsızlıkla bekliyorum. Bir ricam da geçen ay yolladığım yazının yayımlanmamasıdır. Müsveddeyi tüylerim ürpererek okudum, tekrar havuza. 15 Marta kadar daha az kusurlu bir yazı ellerinizi öpecektir..

Sevgilerimin kabulünü dilerim efendim.

8 Nisan 1970

BU ÜLKEDE TEFEKKÜR HÂLÂ MÜMKÜN[13]

Muhterem efendim,

Dürüst, aydınlık ve yiğit kitabınızı büyük bir zevkle okudum. Marksomanların (tabir galiba bendenizindir) panayır hokkabazlığına çıktığı bir ülkede, sağ cenahın esrarkeş uykusuna daldığı bir ülkede tefekkürün hâlâ mümkün olduğunu ispat ediyorsunuz. “Germinal”in bitişini hatırlıyorum: karanlık, kasvetli, rezil bir gök. Ama mütevazi bir güneş ışığı, bir pırıltı, ışıklı sabahları müjdelemektedir. Celal Nuri, “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye”nin ikinci baskısını Süleyman Nazif’in, Cenap Şahabettin’in mübalağalı takrizleriyle düşünce dünyasına sunmuştu. Intelijansiyamız yamyamlaşmamıştı henüz. Heine’nin Yahudilik için söylediğini, “*Yahudilik bir din değil, bir felakettir*”, tefekkür için söylemek lazım. Baudelaire’in beddualar içinde doğan şairi, yasak bölgelerin fethine veya keşfine çıkan düşünce adamı. Kitabınız bana yaşamak sevinci verdi. Çoktandır duymadığım bir sesi duyar gibi oldum: bir vicdanın sesini. Teşekkür ederim.

Anglo-Saxon edebiyatını teferruatı ile tanımışsınız. Bir aflame tecessüsü. Dürüst ve “exhaustif”. Fransızlar biraz ihmale uğramış. Rodinson’un “Kapitalizm ve İslam”ı iltifatınıza layıktı. Bilhassa Yves Lacoste’un “İbn Haldun”unu görmüş olmanızı isterdim. Bunlar temenniler. Üzülerek itiraf edeyim ki, kitabınızın dilini hiç beğenmedim. Zaman zaman Gargantua gibi gülmek mi ağlamak mı lazım diye sordum kendi kendime. Bir parça Saint-Simon ve Comte gibisiniz: birincisi üslupla uğraşmaya tenezzül etmeyecek kadar aristokrattı, sosyolojinin “*ben bu haletle tenezzül mü ederim şiire*” diyen Nefisi. Comte iliklerine kadar politeknikti. “Bu Auguste Comte hayvanını okudukça midem bulanıyor” diyen Proudhon’a

hak vermesek bile, “Pozitif Felsefe Dersleri”nin çok sıkıcı bir dille yazıldığını kabul etmek zorundayız. Siz Türkçenin buhran çağında yaşıyorsunuz. Zavallı dilimiz grafomanların elinde, argoların en sevimsizi haline geldi. Onu korumakla vazifeli olanların başında zat-ı aliniz varsınız. Sosyolog ve dilci Meillet her mektebin ve her kitabın ilk görevi, insana kendi dilini öğretmesidir diyor. Takılacağım bir başka nokta da dipnotlarının kalabalığı. Bir nevi “deformation professionelle”.

Bu mektubu bir sevinç çığlığı olarak kabul buyurunuz. Nerede sizinle beraber olduğumu, nerelerde ayrıldığımı ilerde belki yazarım. Şimdi sadece bahtiyarım. Bir dost bulmanın bahtiyarlığı. Hürmet ve hayranlıklarımın kabulünü dilerim, efendim.

5 Haziran 1970

ALACAKARANLIK[14]

Aziz şairim,

“*Alacakaranlık*”, terennümlerinizi bir bahar rüzgârı gibi odama ve gönlüme doldurdu. Kitabınızın adı Corneille’in meşhur bir mısraını hatırlattı bana: “*Yıldızlardan dökülen o karanlık aydınlık*”. Hisar’da damla damla tattığım büyülü iksiri doyasıya içmekten mest ve bahtiyarım. Teşekkür ederim.

... Ekim 1970

TÜRKÇENİN HAYSİYETİ Aziz dostum Çınarlı,

M. Nazım’ın karalamasını okudum. Karanlık bir kaynaktan fışkırıyor: kıskançlık. Tek orijinal tarafı cümle yanlışları. Haset öylesine köpürtmüş ki hazreti, Yakub’un, Refik Halit’in, Peyami Safa’nın nesirlerini “ilkel” buluyor. Üstelik “Türkçe” de değilmiş bu zatların yazdıkları. Hezeyan bu mertebeye varınca diyalog imkânsızlaşır. İngiltere, Norman istilasından önceki eciş bücüş, yabani ve daha sonraki İngilizceyle en küçük ilgisi bulunmayan Anglo-Saksoncayı İngilizce diye benimsiyor. Fransa, Strasbourg And’ından (842) bu yana Galya’da konuşulan, yazılan ne varsa Fransızca sayıyor. Milletler, mazilerini zenginleştirmek için efsanelerden

medet umuyorlar. Almanya irfanının kaynaklarını Ganj kıyılarında arıyor. Biz Yakub'u, Peyami'yi yabancı sayıyoruz. Celal Nuri olsa: "Fa'tebiru, yâ ûlil ebsâr" diye haykırırdı. Biz düşmana kılıç sallıyoruz, karşımıza dost çıkıyor. Bu ne şaşkınlıktır Yarabbi! Ne dasitani şaşkınlıktır! Efsane mahlûkları gibi kendi kendimizi yemeye başladık. Güzel mektubunuzun bir cümlesine takılacağım: "iyi nesir yazan bazı dostlarımız" arasında bu muhterem de mi var? Kendilerini hakkımdaki iltifatlarından tanıdım. Ve "dostlarımız" gibi bir iltifatınızın sınırları içine girmek bahtiyarlığına -hasb-el kader- erişmeseydi evet, diye cevap verecektim müşarün-aleyhe, o bed, o cıvık, o sarsak düzyazının en şahane örneklerinden birini de siz veriyorsunuz işte.

İyi nesir yazan dostların yazımdan alınmasına imkân yok. Yazım, çölde dolaşan bir adamın acılarını ve bir vahaya kavuştuğu zaman duyduğu sevinci haykırıyor. Elbette ki çölde sizden başka vahalar da var. Bu açık mektubun içine bütün hayranlıklarımı, bütün sevgilerimi sıkıştıramazdım. Ama hayatını bir kavgaya adayan adamın düşman kalesine hamle etmek için her fırsatı ganimet bilmesi tabiî değil mi? Bu kavga Türkçenin haysiyetini koruma kavgasıdır. Hayatımın manası bu.

Parmak veznine gelince. Fransızlardan başka bütün milletler -Doğu'da ve Batı'da- aruza benzer vezinler kullanırlar. Hece vezni Fransızcanın büyük talihsizliğidir. Bizim hececiler ise (bilhassa Yedi Meşale'cileri kastediyorum) hece veznini halktan değil frenklerden aldılar. Bir Sabri Esat'ın, bir Yaşar Nabi'nin, bir Yusuf Ziya'nın.. Türk halkıyla ne ilgisi vardı. Rıza Tevfik için bir egzotizmdi hece vezni. Demek istiyorum ki, a) veznin millisi olmaz. Fuzuli'nin, Nedim'in, Yahya Kemal'in, Ahmet Haşim'in kullandığı vezin en az Karacaoğlan'ın, Dadaloğlu'nun, Yunus Emre'nin kullandığı vezin kadar bizimdir, b) bizim alafranga hececiler aruzu millî olduğu için sevmezler. Kullandıkları vezin frenklerin aleksandrenidir (6+6).

M. Nazım'a "Fildişi Kulem'den" seslenemem. Bu fazla tevazu olur. Goethe, ancak hükümdarlarla dilenciler mütevazı olabilirler, diyor. Yazı, Tercüman'ın, berber dükkânları, dişçi muayenehaneleri ve benzeri yerlerde okunsun diye hazırlanan "inci"sinde yayımlanmış. Cevabı da ancak "Gazeteler-Dergiler" sütununa misafir edilebilir. Fildişi Kule'yi ayın on beşine kadar yollarım. Sevgi ve hayranlık insanoğluna ilk defa olarak düşman kazandırmıyor. Fuzuli'nin beyitleri geliyor aklıma:

"Yâr için ağyara minnet ettiğim tân eylemen Bağıban, bir gül için bin here hizmetkâr olur" vs. Gözlerinizden öperim.

12 Kasım 1970

KELİMELER BENİM RÜYAM VE HAKİKATİM[15]

Kardeşim efendim,

Mektuba ayrılıklardan şikâyetle başlayalım. Her sabah Ter-cüman'ın dost sayfalarında tatlı sesinizi kâh bir sabah duası gibi içli ve inanmış, kâh bir isyan çığlığı gibi gür ve erkekçesine, kâh şafak gibi pırıltılı., duymak olmasa tesellisiz bir hicranın karanlıklarına gömülürdüm. Teşekkür ederim. "Ma vecebe aleyna" eda edildikten sonra kelama agaz eder, derim ki, yazılarından aldığım haz ne kadar derin olursa olsun uzaklığının acısını unutturamamaktadır. Vatandaş olarak bahtiyar, ağabeyin olarak müftehir, dostun olarak müştekiyim vesselam.

Bilmem Hisar manzur-u birâder-âne*leri oluyor mu? Ekim sayısında Türk nesrinin ihtişamlı mazisine dokunmuş, bu maziyi yad etmiş, Türk Dil Kurumu'nun dilimizi ne korkunç duruma soktuğunu anlatmağa çalışmıştım. Bu arada Mehmet Çınarlı'nın "Halkımız ve Sanatımız" adlı kitabını da muhabbetle selamlamayı vicdanî bir borç bilmiştim. Yazı, hiç beklemediğim bir "tepki" uyandırdı. M. Nazım Tercüman'ın İnci'sinde (6 Ekim 1970) fakiri haketmediği iltifatlara garketti. Aynı safta dövüşen insanların birbirine saldırmaları izahı güç bir davranış. Önce "yarı dostane" bir cevap karalayıp Çınarlı'ya yolladım. (Hisar'a demek istiyorum.) Sonra bir kardeş kavgasına girişmenin ne kadar abes olacağını düşünerek yazının basılmaması için mektup yazdım. Muzlim hayatımın biricik şerefi, biricik zevki, biricik manası Türkçenin müdafaasıdır.

Tanrı yıldızlarla oynayan bir çocuk, şair kelimelerle. Kelimeler benim rüyam ve hakikatim.

Belli ki M. Nazım benden tek yazı okumamış. Okusa severdi diye düşünüyorum. Ben de kendilerini, o uykuda yazılmışa benzeyen karalamasından değil, (varsa) kitaplarından tanımak isterdim. Tercüman senin gazeten. Gerek irfanına, gerek vicdanına itimadım sonsuzdur. Cevap yayınlansın mı? Yoksa M. Nazım'a -delalet-i birâder-âneleriyle*- takdim edilmesi kâfi midir? Davayı hakemliğinize terk ediyorum. Yakında

Konya'ya sefer arzusundayım. Bayramdan sonra İstanbul'da olacağım. Hasret ve muhabbetle gözlerinizden öperim, kardeşim efendim.

29Aralık l971

BİZDE SOSYOLOJİ

Sosyolojidir buhranın çocuğu. Çağdaş batı düşüncesi üç başlı: ekonomi politik, sosyalizm, sosyoloji. Burjuvazi, yaptıklarını anlamak, yapacaklarını programa bağlamak istiyor. Sosyoloji bir bakıma mistifikasyon, bir bakıma jüstifikasyon. Nihayet mevcut düzenin müdafaasını üzerine alan yeni bir teoloji. Fransa 1958'e kadar liselere almıyor sosyolojiyi. Bizde 1914'den beri kürsüsü var. Neden? Comte'un, Le Play'in, Durkheim'm herhangi bir sorumuza cevap vermesi beklenebilir mi? Comte kilisenin çöküşünden bir türlü teselli bulamayan ve uzun çırpınışlardan sonra katolikliği insanlık dini ismi altında hortlatan bir yarı-deli. Le Play: kilisenin taarruzu. Dava insanı şer kuvvetlerine kaptırmamak. Şer kuvvetlerine yani sosyalizme. Durkheim, İhtilalin sarstığı düzeni burjuva rasyonalizminin rayına oturtmak isteyen bir haham torunu. Yani tecessüslerin konusu tek: Hıristiyan batı toplumunu yeni bir temel üzerine oturtmak, dördüncü sınıfın ataklıklarını önlemek, sürüyü kurda kaptırmamak. Bu düşüncenin kaynağında Büyük Endüstri Devrimi var.

Bizde sosyoloji kürsüsü, aynı programın başka bir tarzda ve başka bir planda uygulanışıdır. Yani Selanik kanalı ile Hıristiyan batı burjuvazisi, imparatorluğun istikbalini kontrol altına almak ve onu kendi meseleleri üzerinde düşünmekten alıkoymak arzusundadır. Ziya Gökalp'in, Mehmet İzzet'in, Necmettin Sadak'ın temsil ettiği sosyoloji tek hedef güder: **Türk zekâsını kendisini zerre kadar ilgilendirmeyen konularla meşgul etmek, gelecek nesillerin uyanmasını önlemek.** Bu sosyoloji bir beşinci koldur. Bir ihanet mihrakıdır. Bugün de aynı habis emelleri sadakatle gerçekleştirmektedir. Amerika büyük sanayideki sürtüşmeleri önlemek için sosyodrama'yı icat eder. Sosyodrama şu peşin hükme dayanır: sınaileşmiş Amerikan toplumu mümkün dünyaların en iyisidir, bununla beraber işletmelerde bazı aksaklıklar görülmektedir, bu oyunun kaidesidir, yani normaldir, makinanın yağlanması lazımdır. Aksaklığa sebep olanlar ruh hastalarıdır, psikodrama veya sosyodrama ile afiyete kavuşturulurlar. Ne zaman sanayileşeceği belli olmayan bir ülkenin çocukları neden Moreno üzerinde kafa yormak mecburiyetinde bırakılırlar? Sosyoloji talebesi,

Sorokin’den aktarılmış garip bir sosyoloji tarihinde, yüzlerce isimle karşılaşır. Gerçekte hiçbirinin kendi davası ile ilgisi yoktur. Çoğunun ise hiçbir dava ile ilgisi yoktur. Sersemler, afallar ve karşısına çıkan ilk ideolojiye iffetini teslim eder. İdeoloji sıcaktır, vaitkardır, insanîdir.

30 Aralık 1971

İSA EFENDİNİN YERİ[16]

Bir gece Roma’nın bir varoşunda bir vatandaş, vatandaş değil ya, kadem nihade-i alem-i fena olmuş (yani dünyaya gelmiş). Olup, olmadığı da belli değil. Hoş, doğduğu yerin Roma ile de ilgisi yok. Nazareth denilen bir acaip köy. Pis, sarsak bir herif. Deliliği hakkında üç ciltlik bir kitap görmüştüm. (Arada annem, arada ben itiraz ediyoruz)[17]. Devrin tarihçilerinden hiçbiri adını sanını anmaz. Sonra, çarmıha germişler hazreti. Anlaşılmış ki, kahramanımız Allah’ın, bir rivayete göre kendisi, bir rivayete göre oğlu imiş. Ve insanlığı kurtarmak için, büyük fedakârlık edip, gözyaşı vadisinde boy göstermiş. Semavattaki[*] pederimiz, bu baldırı çıplağı soyumuza musallat etmekten daha akıllıca bir necat yolu bulamamış mı soyumuz için? Meryem anamızla nasıl yatmış, ahırdan başka cima yeri bulamamış mı? Les lois du Seigneur sont insondables. Roma yıkılmış, barbarlar yeni yeni devletler kurmuşlar, tımarhanedekilerin hezeyan koleksiyonu diye itibar etmeyeceği garip ve ahlaka aykırı kitaplar, Kitab-ı Mukaddes olarak büyük ve de rasyonel ve de rasyonalist frenklere kabul ettirmiş kendini. Tevrat, Galata serserilerinin ye Hacıhüsrev esrarkeşlerinin yüzünü kızartacak müstehceniyatla dolu. İncil bir miskinler tekkesinin dua kitabı olabilirse ne mutlu. Sonra asırlarca, çarmıhta can veren bu şefkat tanrısı adına cinayet üstüne cinayet işlenmiş. Haçlı orduları zincirden boşanan köpekler gibi saldırmış ülkemize.

Engizisyon, İsa adına konuşmuş, Haçlı seferleri İsa adına tertiplenmiş. Kime karşı tertiplenmiş? Her inanca saygı gösteren, her mağlubu bağrına basan asil, büyük ve efendi bir millete karşı. Bu millet, baykuş sesinden şeametli çan vızıltılarına bile tahammül etmiş.

Konfüçyüs, İsa’dan çok daha bilge. Bir Buda bin İsa’ya bedel. Mısır, medeniyetin zirvesinde iken İsa’nın en eski ceddi dünyaya gelmemişti. Çin, Hint, Sümer, vs. Sonra coğrafyanın minnacık bir bölgesinde kıçı kırık bir Avrupa. Habis, miskin, menfaatperest bir pigmeler ülkesi. Ve bu hayvanlar, Montesquieu gibi budala bir köy ağasının kitabında “despotisme oriental” diye bir tabir keşfetmişler. Çünkü “lettres de cachet”ler Doğu’da yazılmış,

Hindi Doğu talan etmiş, Haçlı seferleri Doğu'nun eseri, Sainte-Barthelemy, toprak köleliği Doğu'da boy atmış! Sonunda dev, cüceye boyun eğmiş. Doğduğu belli olmayan, ne zaman doğduğu belli olmayan, neci olduğu belli olmayan garip bir heyulanın şerefine, takvimimizi yeni baştan düzenlemişiz. Biz ki laikiz, biz ki halifeyi kovduk, dini ruh hastalığı olarak ilan ettik, düşmanımızın muhayyellerini, abeslerini, tanrılaştırmak için mi yaptık bunları?

Çağdaş uygarlık düzeyinde İsa efendinin yeri ne? Pozitivist ve de materyalist ve de agnostik Avrupa'nın hayatında bu veled-i zina'nın hâlâ ferman dinletmesinden büyük cinnet olur mu? Bundan büyük tezat, bundan büyük abes, tasavvur edebilir misin? Biz, kendi büyüklerimizi yereceğiz, Fatih veya Muhammet bir utanç vesilesi sayılacak, kabul. Bu bir tevazu veya bir hidayet. Çağdaş batı uygarlığı var işin ucunda. Arşimed'i, Watt'i, Descartes'i vs. tanrılaştıralım. Ama Muhammet'i İsa'ya feda etmenin mazereti düşünülebilir mi? Her ne hâlükârda ise. Derler ki, Yesuh hazretleri, tanrının bir inayeti olarak insanlığı, nasıl katıldığını hiçbir zaman idrak edemediğim ve edemeyeceğim, "peche originel"den kurtarmak için, kerem edip bakire Meryem'in mukaddes rahminden huruç eylemiş. Bu işin üzerinden de 1971 sene geçmiş.

Benim bildiğim, sensiz bir yıla daha başlıyoruz. Acizleri için de, meyvesiz, lezzetsiz bir yıl daha geçti, ama hemen ekleyeyim: felaketsiz, dağdağasız ve tahammül edilebilecek bir yıl. Fetih yok, zafer yok, biraz daha ihtiyarladım.

1971'e teşekkür borçluyum.

Bir ara seni de kucaklayabildik. Annen, maşallah genç kızlar gibi. Ümit, bir afet-i cihan. Yere, göğe sığmaz oldu. Keskin zekâ, keramete kıç attırırmış, bizimki de öyle. Eh, sen frengistanda Cem misali: "Cam-ı cem nuş eyle ey Cem, bu frengistandır," diyorsun. Biz de, belde-i tayyibe-i Konstanniye'de: "Her kulun başına yazılan gelir, devrandır" deyip hasretinle nalan ve de suzan oluyoruz. İsa abes, Musa abes, senin orada olman abes, benim burada bulunmam abes, Allah abes, baki heves. Ümit, bitti mi, bitti mi diye kafacağızımı ütülemektedir, iştiyakla öper, gailesiz ve muzaffer yıllar dilerim, benim sevgili Mahmut Ali'm...

1973

16 Aralık 1973

BİR REMİZ[18]

Muhterem efendim,

Hisar'ın mes'ul mimarı ve türbedarı sıfatıyla izhar buyrulan teyakkuz takdire şayandır. İtiraf ederim ki, yılbaşı hakkında alelacele serpiştirdiğim mülahazalar herhangi bir yanlış anlamaya meydan verecek mahiyette idiler. Bu itibarla sansürünüze memnun oldum.

İsa peygambere bir Müslüman olarak saygım, hudutsuzdur. Yalnız veladetini tes'id ettiğimiz "Tanrı-insan" -Kur'an-ı Kerim'de adı geçen yirmi beş peygamberden biri olmayıp-, karanlık bir çağın iştiyaklarını dile getiren bir remizdir*. Yani bir "muhayyel"dir. İnsanlığı birleştirmemiş, ayırmıştır. İnanan, bütün inançlara hürmetkârdır. Ama kendi inançlarına da hürmet edilmesi şartıyla.

Yılbaşı gecelerinin çılgın kahkahaları arasında bir hezimeti tes'id etmiş olmuyor muyuz? Batı karşısında Doğu'nun, salip karşısında Hilal'in hezimetini. Kaldırılan her kadehde aydınla halk arasındaki uçurum bir parça daha derinleşmiş olmuyor mu?

Yazıyı biraz daha kusursuz hale getirmeğe çalıştım. Okuyucularımız rasgele bir kaynağa, mesela Meydan-Larousse'un İsa maddesine başvurmak himmetini gösterirlerse, yazının İsa peygamberle bir güna alakası olmadığı aşikâr olur. Laisizm bahsinde de su-i tefehhüm* mümkün değildir. Bilakis, Avrupa'nın üzerinde ittifak edilebilecek din-dışı (profan) bir takvim kabul ve teklif etmemesi yani pozitivist Avrupa'nın tamamen milli, mahalli hatta üsturevi* kıymetlerini bütün dünyaya telkin etmesi üzüyor bizi. Doğrusu miladi takvimi tenkit, abesle iştigaldir. Biz kavgayı kaybettik. "bâis-i şekvâ*" bu hezimeti büyük bir neşe içinde tez'id hamakatidir. Şairin dediği gibi "Güleriz ağlanacak halimize".

Zaman, yeni bir yazı hazırlamama imkân bırakmıyordu. Eskisini tashihe çalıştım. Tensip buyurursanız neşredilir. Bu vesileyle tecdid*-i muhabbet ve meveddet* eylerim efendim.

1974

15 Nisan 1974

BU ÜLKE, İTHAFLAR

Aziz ve asil dostum,[19]

Kal’e-i küfr-ü ilhada savrulan bu gülleler, hedefe isabet eder mi, bilmiyorum. Ama beni bu cidale* davet eden sizsiniz. Ben Hint okyanuslarında dolaşırken, “gel ey garip yolcu” dediniz., “şarkılarını bize söyle, sırlarını bize aç”. Lebbeyk dedim, yatağan’a dayandım. Yarım asrı aşan çileli bir ömür, zirvelere tırmanan, nefes nefese bir tecessüs. Bu sayfalarda hayatımın bütünü yani bütün sevgilerim, bütün kinlerim, bütün tecrübelerim var. Bana öyle geliyor ki, hayat denen mülakata bu kitabı yazmak için geldim: etimin eti, kemiğimin kemiği. Bu cihatta ihtiyar dostunuzu yalnız bırakmayacağınıza eminim. Gözlerinizden öperek.

Azizim efendim,

Günlerdir kurduğunuz yenidünyada, mest ve şadan* yaşıyorum. Bütün renkler füsunkâr, bütün sesler dost. Ve kaynaktan damlayan bir pınar sesi.. Baharı selamlayan kuşların cıvıltısı., munis, ruhaşina.. Ve çiçekler arasında koşuşan, uçuşan, dalgalanan kahkahalar.. Altın kadehlerle içilen şarap. Mısralarımızda esrarlı bir bal lezzeti. Teşekkürler.

Bu Ülke’yi matbaaya vermiştim. Dost bir sese susuzdum. Kitabınız tam zamanında geldi. Heyhat ki, o nazlı ve rayihadar çiçeklerinize karşılık, bir kucak vahşi ve yabani ot takdim ediyorum size. Çoğu, Hisar’ın aguşu şefkat ve himayesinde yeşerdi. Fazla yadırgamayacağınızı ümid etmek isterim. Yarım asırlık bir ömrün kelimeleşmiş ıstırapları, ümitleri. Gözlerinizden öperek.

I

18 Haziran 1974

Sayın Tek taş Ağaoğlu,

Eskiden bu yollar çok daha dikenli, çok daha sarp, çok daha yorucuydular. Bunu zirveye tırmananlar bilir, ilmin veya hakikatin zirvesine. Diyalektiğin kaypak dünyasında sabit zirveler var mı?

Düşünce dünyasında hiçbir fetih nihai değildir. Hepimiz birer Sizifos'uz. Hele, diyalogun olmadığı bir ülkede.. Türk aydınının kaderi, mahpesinde şarkılar söylemek. Bu lanetler berzahından nasıl ve ne zaman kurtulacağız? Tefekkür bir arayıştır, içtimaî bir arayış. Bu kitap, bir davetten ibaret: birlikte aramağa davet. Yazarın tek düşmanı vardır: bağnazlık. Düşüncenin bütün huysuzluklarına, bütün hoyratlıklarına, bütün çılgınlıklarına selam. Davetime icabet edecek misiniz? Saygılarla.

Adres: Tütüncü Mehmet Efendi Cad. 2/4 Göztepe, İstanbul[20]

Muhterem Efendim,

Bir münzevinin tefekkür ve tahassüslerini içtimaîleştiren bu perişan sayfaların ilk muhatabı sizsiniz. Onları enzar-ı tenkit ve takdirinize arzederken "emanetleri ehline tevdi" ettiğime inanıyorum. Hürmet ve muhabbetlerimin kabulünü dilerim, efendim.

Adres: Tütüncü Mehmet Efendi Cad. 2/4 Göztepe, İstanbul.

Muhterem İsmail Cem Beyefendiye,

Düşünce, bir "itizal"dır. Kiliselerde dua edilir, düşünülmez. Düşünmek, caddelerden keçi yollarına; çiğnenmemiş, sarp, dikenli keçi yollarına sapmaktır. Ama, zirvelere şehrahlardan gidilmez, zirvelere ve uçurumlara.

Kimim ben? Hayatını Türk irfanına adayan, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi. Bu iki kitapta, yarım asrın tehassüs ve tefekkürü billurlaşıyor. Namuslu olmaktan başka iddiaları yok.

Siz ki, istikbal-i irfanımızın mimarları arasındasınız. Elbette ki, sesini ebediyete yani milletinin vicdanına duyurmak isteyen her yazar, önce size başvuracaktır. Hürmetlerimin kabulünü dilerim.

Adres: Tütüncü Mehmet Efendi Cad. 2/4 Göztepe, İstanbul.

ÜÇ BEŞ DOST ZEKÂDAN BİRİ[21]

Aziz ilhan,

Her kitap, meçhule yollanan bir mektup, meçhule yani adresi olmayana. Bazen bir S.O.S., bazen bir aşk mektubu, bazen yıldızlara atılan kement, fakat daima bir çoğalmak, bir yalnızlıktan kurtulmak arzusu. Sanat, bu manada, yeni bir dünya yaratmak cehdidir, daha doğrusu Tanrı'nın murdar, rezil, pespaye dünyasını dostlarla doldurmak cehdi. Önce, "Hangi Sol'unuzu okudum. İbareler bıçak gibi saplandı şuuruma. İntihalarımı mektuplaştırdım. Mektup, yıllarca çekmecemde çile doldurduktan sonra idam edildi. Sonra, "Hangi Batı" ile tanıştım. Çok sevdim kitabınızı. Kendi acılarım, kendi inkisarlarım, kendi ümitlerim dile gelmişti. Bu defa daha az çekingen davrandım: ihtisaslarımı makaleleştirdim. Yazım bir sohbete davetti, bir sohbete davet, daha doğrusu bir nevi sevgi taarruzu. Aylarca cevap bekledim. Sonra, "Bıçağın Ucu"nu okudum. Sonra "Kurtlar Sofrası"nı. Yaşadığımdan haberdar değil miydiniz acaba? Oysa düşüncelerimiz arasında büyük yakınlıklar vardı. Ve bütün uçarılığınıza, dil konusundaki aşırı tutumunuza rağmen yazılarını beğenerek okuduğum birkaç Türk yazarından biriydiniz. "Hangi Batı", Türk Edebiyatı'nda yayınlanmıştı, değiştirmeden kitabıma aldım. Hisar, Türk Edebiyatı, Hareket, yazılarıma sayfalarını açmak nezaketini gösteren üç dergi. Her üçünde de Fildişi Kulemdeyim. Aramızdaki ortak bağ, tahammül ve tesamuh*. 64'de Hint Edebiyatı'nı yayınladım (Dönem yayınları). Okuyucusunu bulamayan bedbaht bir kitap. Irreel bir Hint ve rüyada görülen bir edebiyat. Bir kelimeyle, kendi vecdimi, kendi rüyalarımı armağan ettim Hind'e. Sonra, Saint-Simon'u yazdım (Çan yayınları). Nihayet, Bu Ülke ve Ümrandan Uygarlığa (Ötüken yayınları). Bu mustarip, bu bedbaht, bu kasvetli yazıları ganglarından sıyıracak ve ihtiyar Rabelais'nin dediği gibi kemiği kırıp iliği bulacak üç-beş dost zekâdan birisisiniz. Daha yakından tanışmak arzusuyla ve gözlerinizden öperek.

19 Temmuz 1974

MÜNZEVÎ BİR FİKİR ADAMININ TRAJEDİSİ[22]

Sevgili İlhan

Mektubuna çok sevindim. En basit muaşeret adabının küremizden göç ettiği bir devirde, sahici bir insana rastlamak, senin tabirinle "yüreklendirici". Nezaketini kötüye kullanma pahasına da olsa, uzattığın eli avuçlarımda biraz daha tutacak, sohbeti birkaç satır daha uzatacağım.

1) "Bizim kuşağın toplumcuları arasında Cemil Meriç adının özel bir yeri vardır ki, ben ya Islah kabul etmez bir santimantal, ya da içi dışı bir adam olduğumdan, yıllar geçse de seni hep o yerde muhafaza ettim..." diyorsun. Teşekkür ederim. Yalnız bu iltifatına ne kadar layık olduğumu bilemiyorum. Yıllar, içimdeki büyük sevgiyi- büyük coşkunluğu diyecektim- küllendiremedi. Ama biraz daha reybî[*], biraz daha karamsar oldum. İhtiyarladım mı acaba? Diyaloğa daima açık, dostluğa ebediyen susuzum. Bir kelimeyle "ıslah kabul etmez bir santimantal" veya "içi dışı bir adam" olarak vasıflandırdığın Attila İlhan'ın bir nüshay-ı saniyesi de benim. Toplumcu muyum, elbette. Fakat itiraf ederim ki kelime benim için eski şiiriyetini kaybetti. Daha doğrusu hudutları meçhul, muhtevası kaypak bir mefhum olarak görüyorum toplumculuğu. Belki gençliğimin dünyası ile temasımı kaybettiğim için. Karanlıktayım ve tedirginim.

2) Yazılarını daima büyük bir muhabbetle okudum. Onlarda egzotik meyvelerin tadı var. Bizim iklimin meyveleri değil desem, haksızlık etmiş olurum, ama yine de lezzetleri başka: daha baş döndürücü, daha üsareli. Âdem'i cennetten kovduran mahiyeti meçhul meyveye daha yakın. Şimdilik aramızdaki tek ihtilaf kelimeler konusunda. Kurum Türkçesine senden başka hiç kimsede tahammül edemiyorum. Bu bahiste, ve yalnız bu bahiste mutaassıbım. Hemen kaydedeyim ki "Kurtlar Sofrası"nın dili tam gönlüme göre. Üsluptan söz etmiyorum. Üslup daima sensin. Deli-dolu, candan ve ısırıcı. Derbederliği içinde mükemmel.

3) Kitaplarımı okumanı mutlaka isterim. Samimiyet ve zekâsına saygı duyduğum birkaç insandan birisin. Kendimi senin aynanda görmek, yani senin ölçülerinle değerlendirilmek beni çok memnun eder.

4) Sağcı dergi ve yayınevleriyle çalışmama gelince: bu yolu ben seçmedim. Solun kadir-naşinas davranışı beni ister istemez "gerici"lerin kucağına değil, yanına itti. Bu yakınlığın fikrî iffetim için bir tehlike teşkil etmediğini kitaplarımı okuyunca görürsün. Yalnızım ve yazdıklarım hiçbir yankı uyandırmıyor dostlar arasında. Aldanıp aldanmadığımı nasıl anlayabilirim?

Sana bir Hint ile bir Saint-Simon yolluyorum. Yani soyunuyorum önünde. Ben bu merhalelerden geçtim. Münzevî bir fikir adamının trajedisi bu. Nasıl bitecek bilinmez.

“Hangi Batı”da en imrendiğim parçalardan biri Tanrıkut’la konuşmaların. Tanışsak, o günleri yeniden yaşayamaz mıyız? İnsan öylesine azalıyor ki dünyada...

Sevgilerle. Cemil Meriç

Göztepe, Tütüncü Mehmet Efendi Cad. 2/4 İstanbul

21 Temmuz 1974

ESAT ADİL

Esat Adil Türk sosyalizminin unutulmuş adamı. Esat bir Osmanlı sosyalisti idi. Bütün hataları, bütün zaafları ile bir Osmanlı sosyalisti. Satılık adam değildi. Sahneye çıkar çıkmaz hücuma uğradı. Oysa Şefik Hüsnü’nün Moskova’dan ilham alan partisi yirmi küsur yıldan beri kapanmış bulunuyordu. Fransa’dan dönen doktor, gençlik günahlarına tövbe etmiş, münzevi bir ömür sürüyordu. Esat’ın ortaya çıkması, üçüncü Enternasyonalin gözde adamını fena halde kızdırdı. Kendisi varken bir huruç ales sultandı bu. Dedikodu, teviz, iftira, o devir sosyalizminin bu masum silahları derhal harekete geçtiler. Şefik Hüsnü’ye beklenmedik bir müttefik daha katıldı: Abidin Dino. Hakkında çok karanlık rivayetler dolaşan bu garip ve mütereddi paşazade Esat’ı tel’in için hususi bir dergi çıkardı: Nuhun Gemisi. Her sayısı Esat’ı yerden yere vuruyordu. Bence Kemal Tahir’in “bize mahsus sosyalizm” arayışı, Esat’ın başlıca kaygısı idi. Tanıdığım Türk sosyalistleri içinde en yerlisi, en dürüstü Esat’tı. Çetin bir yolda yürüyordu. Destekleyeni yoktu, destekleyen bir devlet demek istiyorum. Fert olarak dürüsttü. Çok seviliyordu. İmralı Cezaevi’ndekiler baba diyorlardı ona. Bugüne kadar aleyhinde hiçbir ciddi suçlama duymadım. Kemal Tahir bile Cami Baykut’a İngiliz ajanı, Attila İlhan’a polis sıfatlarını bahşettiği halde Esat hakkında hiçbir ithamda bulunmadı.

Üslubu ile, yaşayışı ile Osmanlı idi Esat. Yani bizden birisi idi. Belki megalomandı biraz. Başka nasıl olabilirdi? Türk düşünce tarihinde yerine oturtulmadı. Ne makaleleri toplandı, ne aksiyonu değerlendirildi. Bu iş Attila'ya düşerdi belki. Mesai arkadaşlarından kimse kalmadı. Hüsam, Sarı Mustafa, Reşit Bey öldüler. Attila bazılarınca polis olarak damgalandı. Tanrıkut çıldırdı. Son "ilke" dergisinde Türkiye'deki Cumhuriyet devri sosyalist partilerinin programları sergilendi. Yalnız Esat Adil'in partisi yok.

24 Temmuz 1974

BU ÜLKE, İTHAFLARIN DEVAMI

Muhterem Efendi,[23]

Türk irfanının bugünü ve yarını üzerinde kırk yıldır kafa yoran münzevî bir aydının neler düşündüğünü merak buyurmaz mısınız? Düşünce, şüpheyle başlar. Düşünce, tezatlarıyla bütündür. Zıt fikirlere kulaklarımızı tıkamak, kendimizi hataya mahkûm etmek değil midir?

Saygılarımla.

Adres: Tütüncü Mehmet Efendi Cd. 2/4 Göztepe, İstanbul.

Sayın Murat Belge,

Aynı heykelin iki ayrı yontucusuyuz. Ben daha yaşlı, eski bir tabirle, daha kâr azmude[*], daha ihtiyatkâr; siz daha genç, daha atak, daha iyimser. Heykel yarım. Sevgiler

Sayın Uluğ Nutku,

Hayyam daha önce yaşayan düşünce adamlarını tek mısra ile yolcu ediyor tarihe: "masal söylediler ve uykuya daldılar". Benim masalım da bu kitap. Nasıl biteceğini kestiremediğim bir masal.

Çetin yolculuğunuzun yurt ve insanlık için zaferle sona ermesini dileyerek. Agâh Oktay Güner Beyefendi'ye.

Ali Naili Erdem Beyefendi'ye, Yahut şairden şaire...

Profesör Süleyman Yalçın Beyefendi'ye.

Fethi Gemuhluoğlu Beyefendi'ye, "Ehli dil birbirini bilmemek insaf değil" Gözlerinizden öperek.

Fevziye Abdullah Tansel Hanımefendi'ye, Takdirkâr bir okuyucusu olarak.

Orhan Saik Beyefendi'ye.

Kenan Akyüz Beyefendi'ye.

Sayın Cumhurbaşkanımıza, Derin saygılarla.

Kıvrak ve inzibatlı üslubunu her gün yeniden takdir etmek fırsatını bulduğumuz Tarık Buğra'ya, dostça.

Muhterem hocamız Reşat Ekrem Koçu Beyefendinin dest-i mekrünetpeyvestlerini öperek.

Necip ve Fâzıl üstadımız Necip Fâzıl Beyefendi'ye.

Mazlum bir kavmin avaz-ı bülendidaz bir vediası olmak şerefine, takdir-i ilahinin lâyık gördüğü Nevzat Yalçıntaş Beyefendi'ye.

***

Rical-i devletin primus interpares'i Süleyman Demirel Beyefendi'ye.

Emanetleri ehline tevdi edin emr-i cehline uyarak atabe-i devletinize takdim edilen bu kitabın gerçek muhatabı sizsiniz. Siz, yani mazlum bir milletin gasbedilen haklarını istirdat için siyaset sahnesine atılmak cesaret, celadet ve mesuliyetini göze alan Necmettin Erbakan Beyefendi.

Hürmetlerimle.

***

Yarım asır Avrupa tefekkürü ile uğraştıktan sonra kendi gerçeklerine dönen eski bir müstağribin Batı-Doğu muhasebesini dikkat-i nazarlarınıza

takdim ediyorum, muhterem Turhan Fevzioğlu.

Abdi ipekçi Beyefendi'ye,

Gerçek bir dehanın ilk farikası hakikati tezatlarıyla sevmek değil mi? Sayın Ali Gevgilili, Tolle at lege.

Turan Yazgan kardeşe, gözlerinden öperek.

28 Temmuz 1974

SAĞ, SOL, MÜNZEVÎ AYDIN

İkinci kitap hiçbir yankı uyandırmadı. Sağ, benimsemedi kitabı. “Attila İlhan”, “Kemal Tahir”, “İdeoloji”... Belli ki bir yabancı var karşısında. Bu yabancıyı bir yere oturtamamanın tedirginliği içindedir. Sağ adı verilen bu bedbaht topluluk, solun kusuntuları ile yaşar. Misafirler gittikten sonra sofra döküntülerini yalamağa gelen bedbaht bir sokak kedisi. Kendine mahsus hiçbir fikri, daha doğrusu hiçbir fikri yoktur. Batı dili bilmez. Osmanlıca bilmez. Ebediyen vesayet altındadır. Huysuzluğu intibaksızlığından gelmektedir. İntibaksızlığı tembelliğinden. Sağın cilasını kazıyın, altından kıskançlık çıkar. Üzümle tilki hikâyesi.

Sol, papağandır. Öğretilenleri tekrar eder. Topaldır, koltuk değnekleri ile yürür. Hareket etmek için mutlaka bir batılıya muhtaçtır. Dost olmanız için dilini konuşmanız lazım. Dilini, yani seçtiği pirin, mürşidin dilini. Sembollere ve sloganlara mahpustur. Reçete ister.

Biz Osmanlıdan yobazlığı devraldık. Batının taarruzu karşısında yobazlık bir kaleydi. Yobazlık ananeye kaçıştı. Deniz kızlarının şarkılarını dinlememekti. Korkuydu. Belki zaman dışına çıkmaktı. Aydınlar deniz kızlarını dinlediler ve mahvoldular. Bu yeni yobazlık, kendimize ait her mukaddese kulaklarımızı tıkayıştır. Kendimizden kaçıştır. Nereye? Şuursuzluğa. Ananeden kaçış kavgayı kaybetmiştir. Biri kaybettiği cennetin sılası içinde, öteki yeniliğe, yani ananesizliğe mütehassır. Ama her ikisi de aynı vicdan huzursuzluğundan mustarip. Sağ, batı düşüncesini memnu meyve sayıyor. Batılılaşırken bir günah işlediğine kani. Sol, kayıplarının muhasebesini şuurlu olarak yapmıyor. Müphem biyolojik bir arayış. Kendine yakıştıramıyor “gericiliği”. Sağın çürümüş olduğunu biliyor. Her türlü usaresini, hayat cevherini çoktan kaybetmiş bir müstahase sağ. Sağdan

hiçbir uyarıcı ve diriltici haber gelmeyeceğine inanmıştır. Sağ da solu düşman biliyor. Kaliban'ın Prospero'ya bakışı.

Bu anlaşmasına imkân olmayan iki düşman arasında, münzevi aydın, hareketini nasıl ayarlayacak? İşte bütün mesele. Bu sağa ancak merhamet duyulur, muhabbet değil. Korkak, pısırık, kıskanç, sembollere ve sloganlara mahpus. Kendinden kafiyen emin değil. Soldan yüz bulmadığı için sağ. Soldan, yani solun efendilerinden. Sağda rahat değilim. Çünkü gerçekte sağ yok. Kim sağ? Kaplan mı? Kaplan zaafları olan adam. İyi Fransızca bilmiyor, tesadüfen Türkoloji ile uğraşmış, ama utanç duyuyor bundan. Muhammet'ten fazla Marx'a yakın. Marx'a yakın, çünkü Marx batı. Bir Ziya Gökalp Osmanlıcılığı, yani Osmanlıcılığın kökten inkârı ve tahribi. Batıyı iyi bildiğim için bana hayran. Batıya düşman olduğum için bana düşman. Yahya Kemal gibi ve Yahya Kemal kadar -hayır Yahya Kemal'den çok az- Osmanlı edebiyatına hayran. Yahya Kemal'in Yunancılığı, çevrede mâkes bulabilseydi Yunancı olurdu Yahya Kemal. Bir müsteşrik Osmanlıcılığı. Dekoratif bir Osmanlıcılık. Ama zeki bir adamın Osmanlıcılığı, rafine. Kaplan da böyle bir rafinman yok. Onda her şey vülger. Korkak, kaçak. Sağlığından utanan bir sağ. Dostluğu da düşmanlığı da belli değil. Masa dostluğu. Erol arayan bir çocuk. Arayan ve bulmadan bulduğunu sanan. Etrafındakilerden daha âlim. Ama nazariyeci olmak kabiliyetinden uzak. Zekâsını bozuk para olarak harcıyor. Lüzumsuz düşmanlıkları, lüzumsuz taraf tutuşları var. Niçin harcıyor kendini? Daha ne kadar harcayabilir? Meçhul. Şimdiden tükenmiş gibi. Sağın temsilcisi bir Kabaklı kalıyor. Hangi sağın? Kabaklı'nın sağcılığı müphem bir mazi hasretinden -şairane bir hasret- ve komünizm düşmanlığından ibaret. O da sağın mevcut olmadığına inanıyor. Ötekiler büsbütün süprüntü. Ötekiler kim? Sezai Karakoç mu? Yazıları günlük kokuyor. Camiden fazla kilise. Ergun ham bir zekâ. Yeteri kadar batılı olamamaktan mustarip. Bu adamlarla ne yapılabilir? Hiç.. Gazetede istediğimi yazamıyorum. Zaten yazdıklarım da kayboluyor. Batı ile savaşıyorum. Oysa onların nazarında tek değerim: batılı olmak.

Attila solda kalmalıydın diyor. Hangi solda? İlerici düşünceye istikamet veren son derece mürteci üç organ var: Cumhuriyet, Varlık, Türk Dili.

Cumhuriyet, kurulduğu günden beri tefekkürü felce uğratmağa memur. Kurulu düzenin gerçek koruyucusu. Genç dikkatleri eski fetihlere çivileyen sahte bir ilericilik. 1974'te Atatürkçü. Varlık, Cumhuriyet'in aylık nüshası. Aynı fikir sefaleti, aynı namussuzluk, aynı sahtekârlık. Nadir Nadi ile Yaşar

Nabi ikiz kardeştirler. Reculiyetten, samimiyetten mahrum iki harem ağası. Memlekette düşünen insanın türeyememesi bu iki düzenbazın marifetidir. Bu iki düzenbaz belli emellerin temsilcisi, yani fert değil lejyon. “Ortadoğu” bir meçhuldür. Kötü bir meçhul. Ama meçhul. Ortadoğucularla bir miktar yol arkadaşlığı yapılabilir. Cumhuriyet ve Varlık kuruluşundan beri lağım. Üstelik bu lağıma girmek hürriyetine de sahip değilim. Yani alçalmağa mizacım müsait de olsa beni almazlar. Güvenemezler. Türk Dili de malum. Ortada meşru solu, yani kurulu düzenin himayesi altındaki solu, istikbale istikamet veren solu bu üç neşir organı temsil ediyor. Ne ben kendim kalarak bunlara katılabilirim, ne onlar beni içlerine alırlar. Yani kader hükmünü vermiştir. Başka nerede yazabilirim? Solun bütün nüanslarıyla kaynaşmama mani olan büyük bir engel var: kullandığım dil. Ondan vaz geçebilir miyim? Ondan vaz geçmek bütünden vaz geçmek değil mi? Sağ, okumuyor. Boşuna bağırıyorum. Sol diyalogdan kaçıyor. Küskün. Ötüken’in bastığı kitap okunmazmış! Peki, siz basın! Cevap yok. Bu çemberi kırmak mümkün değil. Son tahlilde hudutlu imkânlarımızı isteyene bezletmekten başka çare yok. Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyor. İhanet etmişiz! Neye ve kime?

29 Ekim 1974

HÜKÜMLERİMİ TAYİN EDEN

Göze, beni tanıtmak istiyormuş. Dostça bir arzu. Yıllarca sesimi duyuramamanın acısı içinde yaşadım. Ama kime ve nasıl tanıtacak? Sualler haindi. Gazeteci alışkanlığı. Fikrî hayatımda geçtiğim merhaleler. Bunları vuzuhla tayin kabil mi? Önce çevreye intibak. Cami, dua. Sonra çevreye isyan, şovenizm. Fakat ne o dindarlık taklidi ruhî hüviyetimi ifşa edebilir, ne saldırıcı milliyetperverlik. Sonra sosyalizm. Bütün bu tahavvüllerin merkezinde yalnızlık kâbusu. Önce çevreye bağlanmak, olmayınca daha geniş bir çevreye, bir belkiye, bir müpheme. Nihayet gizlide tehlikelide, cihanşümulde karar kılış. Hayır. Bütün bu tercihlerin bir tefekkür çilesinden doğduğunu sanmıyorum. Ne Marx’a geldiğim zaman Marx’i tanıyordum, ne Türkçülüğüm bir araştırmanın mahsulüydü. Sosyalizmden nasıl ve niçin ayrıldığımı da bilmiyorum? Ayrıldınız mı ki? Bu suale kesin bir cevap vermek güçtür. Sosyalizm bir kilise olarak ürkütüyor beni. Bizim, tefekkürden nasipsiz gecekondu sosyalistleri aklıma geldikçe ürperti duyuyorum. Sosyalizmi içtimaî haksızlıkların sona ermesi, liyakatin yerini bulması, acı çekenlerin gözyaşlarını dindirmek suretinde anlarsak sosyalistim. Daha doğrusu hislerimi ciddî bir tahlile tabi tutmadım,

hislerimi diyorum çünkü saf düşüncenin ideolojik tercihlerle alakası olmadığını biliyorum artık. Muhakkak olan şu ki, hayatıma istikamet veren bu gençlik rüyasının aleyhinde bulunmak beni tedirgin ediyor. Dürüst olmak için ilave edeyim. Sosyalizm kelimesi çok müphem geliyor bana. Fazla Avrupalı geliyor. Başka bir dünyanın temayüllerini, isyanlarını, ümitlerini aksettiren bir kelime. Belki yerinde güzel. Yerinde yani kitapta.

Çarpışan iki medeniyet var: Türk-İslam medeniyeti bin yıl fetihler yapmış, belli ölçüleri, belli zaferleri, belli başarıları var. İhtiyarlamış. Hıristiyan Batı medeniyeti hem temelinde, hem de içtimaî yapısında farklı ve başka. Bence en esaslı fark: insana bakışlarında. Osmanlı için insan uluhiyetin nusha-yi suğrası. Mukaddes ve muhterem. Servet ve mevki gibi tesadüfi tefavütlerin dışında bir insan haysiyeti var. Batıda yok bu. Batı evvela kendi insanına karşı zalim. Batının tarihi, bir sınıf kavgası tarihi, doğru. Bu egoizm, coğrafî hudutların dışında büsbütün azgınlaşıyor. Avrupa, insanı tabiatın bir parçası saymaktadır. Dış dünyayı kaprislerine alet eden Batı, insanı da aynı muameleye tâbi tutar. Yani bir tünel açmak gerekince nasıl dağ delinirse ferdî veya zümrevî bir menfaat uğrunda da Batının feda etmeyeceği beşerî kıymet yoktur. Osmanlı mucizesi bütün mucizeler gibi faniydi. Bir yanda maddeci, şiiriyeti olmayan, sert ve keskin bir zekâ. Ötede bir büyük çocuk saffeti. Yenildik. Yığın aslî cevherini her gün bir parça daha kaybediyor. Intelijansiya her an bir az daha köpekleşmekte. Evet. Avrupa'nın Yeniçerisi bu intelijansiya. Kendi tarihini tahribe memur. Şuursuz ve idraksiz. Bu garip zümre sağ-sol gibi tasniflere yan çizer. Yani bir kısmını şu etiketle, bir kısmını başka bir etiketle teşhir ve tesbit etmeğe imkân yok. Bu zümrenin mümeyyiz vasfı yobazlıktır. Düşünceden korkar ve diyaloga tahammülü yoktur. Bunları yazarken ifadesi güç bir nedamet duyuyorum. "Ortadoğu"ya yazı hazırlamam lazım. Lazım ne demek?

Yıllardan beri karşıma çıkan meseleler üzerinde düşünmeye çalışıyorum. Düşüncelerimi imkân buldukça aktarıyorum çağdaşlarıma. Cevaplarımız suallerle hudutlu. Sorulan sualler hep aynı olunca cevaplarda da büyük bir tazelik aramak boş. Sorulmayan suallere cevap vermek, insan takati dışında. Benim bütün kuvvetim mümkün olduğu kadar tarafsız oluşumdan geliyor. Yani hükümlerimi tayin eden ihtiraslarım değil. Belki tek kurtuluş imkânım (tek kurtuluş imkânım derken şunu kastediyorum: Hayatı yaşanmağa layık görmeğe devam etmem), vuzuhu fethetmek: başka bir tabirle etrafımdakilere manevî üstünlüğümü, yahut değerimi kabul ettirmek.

Nerede okudum? Fizyolojik hususiyetlerim neler? Bu kabil ifşaat beni rahatsız eder. Bunlar beşerî olmayan taraflar. Yani biyolojik. Şimdiye kadar yazılarımda “ben” zamirini nadiren kullandım, ifşadan hoşlansam roman yazardım. Acılarımız ve felaketlerimiz beşerîleştiği ölçüde edebiyatın konusu olabilir. .

15 Aralık 1974

OSMANLI TARİHİNİN MİRASI

Osmanlı tarihinin bugünkü Türk insanına mirası nedir?

Yarını inşa ederken tarihî vasıflarımızdan ne ölçüde faydalanabiliriz?

Maziden gelen temayüllerimize dayanarak nasıl bir istikbal inşa edebiliriz? Başka bir tabirle Türk insanı kapitalizme mi sosyalizme mi yatkındır?

Osmanlı birçok unsurların mesut bir terkibi. Orta Asya’dan getirdiği biyolojik vasıflar: bir başbuğ etrafında toplanmak, gözünü daldan budaktan esirgememek, bir kelimeyle birçok göçebe medeniyetlerinde ortak olan: asabiyet. Bu temel seciye İslamiyet’le kaynaşınca büyük bir medeniyetin mimarı oldu. Osmanlı bu medeniyeti kurarken kendi kendini de inşa ediyordu. Tanzimata kadar, gerek İslam’dan önceki, gerek İslam’dan sonraki Türk insanının farikaları 1- fedakârlık, 2- devletle birleşme.. Adeta uzvî, bir kaynaşmaydı bu. Devletle din, dinle millet tek varlık halindeydi. Bu tarih Batınınkinden çok farklı mıydı? Batı tarihini, içtimaî sınıflar izah eder. Anahtarı ferdiyettir. Kişi, yalnızlığını lonca, kilise gibi bazı topluluklarda unutmağa çalışır. Fakat ya zalimdir, ya mazlum. Batıda millet yoktur. Yoktur çünkü Roma’dan itibaren sınıflar vardır. Patrisyenler, plepler, köleler, feodal beyler, toprak köleleri, burjuvazi, proletarya. Her milletin içinde birkaç millet vardır. Bugüne kadar böyledir bu. Osmanlı’da sınıf yoktur. Para bir tahakküm vasıtası değildir, bir hizmet vesilesidir. Batıda maddî güç yani iktisat, ezilen sınıflar için bir kurtuluş imânıdır. Köleler (toprak köleleri) feodal beylerden para sayesinde hürriyetlerini satın alırlar. Osmanlı llay-i Kelimetullah için hayatını seve seve verir. Yani bağlandığı dava uğrunda hayatını istihkar eder. Avrupalı ancak yakın ve elle tutulur çıkarlar uğruna fedakârlık yapabilir. Osmanlı, ülkesinin kapısını bütün insanlara açmıştır. Başka türlü düşüneni korur. Sadece hatasında ısrar

ettiği için merhamet duyar ona. Osmanlı istismar için ülke fethetmez, imar için fetheder. Osmanlı'da adalet bütün müesseselerin belkemiğidir. Kısaca Osmanlının asırlarca gerçekleştirdiği içtimaî nizam bütün sosyalist ütopyaları aşan bir cennettir. Sosyalizmin istikbalde gerçekleştireceğini umduğu cemiyeti Osmanlı mazide gerçekleştirmiş bulunuyordu. Osmanlı kapitalizmi yamyamlığına hiçbir zaman iltifat etmemiştir. Osmanlı mizacı ile kapitalizm uyuşmaz. Bu itibarla yarınki cemiyeti inşa ederken kendi temayüllerimiz, yani tarihî mirasımız bahis mevzuu ise, kuracağımız cemiyet mutlaka sosyalizme benzeyen bir cemiyet olacaktır.

Kapitalizmin manivelası kârdır. Osmanlıda kâr diye bir mefhum yok. Sonra kapitalizm pazar istihsalidir, pazar için istihsaldir, pazar için istihsal bazı ülkelerin hammadde pazarı haline gelmesini icab ettirir...

1975

21 Şubat 1975

SÜKÛTUN CAZİBESİ[24]

Sükûtun garip bir cazibesi var. Bir kaçış, bir zırh, daha doğrusu bir alibi. Kelimelerin çiğ ve yaralayıcı vuzuhundan uzak, musikî gibi müphem. Yılbaşında yazacaktım. Olmadı. Sohbetine, sohbetinize her zamandan çok muhtacım. 74 yılı sakin, kaygısız ve dost geçti. Küçük sıkıntılar, hayatın tabiî nesci. Cem'le zenginleştik. İki kitap, bir düzine makale ve ismimizi taşıyan bir yeni vatandaş. Daha ne isteyebiliriz? Tanrı'ya teşekkürlerimizi kemal-i hulusla* eda ettikten sonra ufak tefek şikayetlerimizi de sıralayabiliriz değil mi?

Önce ayrılık. Kasım'da buluşacaktık. Şubat bitiyor. Aynur'u yıllardır görmedim. Cem ile henüz tanışmıyoruz. Ve yıllar geçiyor. Altmışa merdiven dayayanlar için zamanın manası biraz başka. Bir abesin bizi bu kadar acıya mahkum etmesi hazin değil mi? Doktora önceleri bir kapristi, sonra bir gurur, nihayet bir nevi mazoşizm oldu. Çok iyi bilirsin ki tarihin katrana bulanır gibi yalana bulandığı bir konuda, mükemmel bir eser vermek mümkün değildir. Hazırlığınla üç beş doktora yazılabilir. Aracı, amaç yapmayalım. Önünde daha bütün bir ömür var. Kendini ifade etmek

hoşuna giderse istediğin kadar ve istediğin gibi yazabilirsin. Benim değerlendirmemin bir değeri varsa Midhat Paşa dosyası yıllardan beri tamamlanmış olup, birkaç günlük bir himmetinizi beklemektedir. İtiraf etmek zorundayım ki bu bahis beni bir hayli rahatsız etmektedir. Belki sükutumun uzayışı bir parça da bitiş müjdesi bekleyişimden ileri geliyor. Uzun zaman sustuktan sonra mükalemeye başlamak oldukça zor. Senden ayrı geçen her an bir nevi frustration. Ümit de aynı doktora hastalığını musab. Sizler doktor oluncaya kadar bize bir hal olmazsa ne iyi. Annen her zamanki gibi cazip, sıhhatli ve melek. Başlıca tesellim ve saadetim o. Arif, tiyatroya alındı alınalı ziyaret saatlerini azaltmak zorunda kaldı. Bol bol teşbih çekip, doktorayı icat eden namussuzun hatırasına dualar okuyorum. Geçen günler, beraberlerinde en küçük bir zafer veya fetih getirmiyorlar. Buna da şükür.

75'in 74 kadar dost, 74 kadar acısız ve sakin geçmesini dilemek bana mevud* en aşırı ümit. Mektup biraz fazla bedbin mi oldu? Hasrettendir. Üçünüzü de bütün ruhum, bütün gönlümle kucaklar, en kısa zamanda yolunuzu beklerim, efendim.

9 Ağustos 1975

ENTELEKTÜELLİK

68'lere kadar insanlığın düşünme tarihini tavaf eden bir şakirttim. Düşünmüyordum, başkalarının neler düşündüğünü öğrenmeğe çalışıyordum. Uzun süren bir çıraklık. Bugün bütün nas'ların peçesini sıyırmış, bütün hakikatleri tenkit süzgecinden geçirmiş, hakikatten başka tecessüsü ve yaşayış sebebi kalmamış insanım. Entellektüel, içtimaî bir sınıfın parçasıdır. Ondan ayrılamaz. Düşman sınıfla dövüşerek gelişir ve olgunlaşır. Türkiye'de içtimaî sınıflar mevcut olmadığından entelektüel de yoktur. O halde ben de entelektüel değilim. Acaba? Sınıfların kaotik bir mahiyet taşıdığı bir ülkenin kendine göre meseleleri yok mudur? Gerçek entelektüel önce ülkesinin haklarını, düşman bir dünyaya haykırmakla görevlidir. Yani rüşeymî bir mahiyet taşıyan şu veya bu sınıfın ideolog veya demagogu olmamak, ülkesinin bütününü, bütün ülkelere karşı müdafaa etmek vazifelerin en büyüğü değil mi? Şüphesiz ki böyle bir tasavvur, şairane bir ütopyadır. İnsan kucağında yaşadığı toplumdan sıyrılamaz. Sıyrılırsa, okunmaz ve anlaşılmaz. Hayatının sonuna yaklaşan bir insan olarak zaten çoktan beri kaybettiğim yaşama sevincini bu sınıflar üstü

hakikatlerin taharrisinde* buluyorum. Bu itibarla mezarların ötesinden seslenir gibi seslenebilirim çağıma. Daha doğrusu ülkeme. Ama okunur muyum? Sesim duyulur mu? Herkes bir an önce sınıf duvarlarını yükseltmek ve kinlerini semirtmekle uğraşırken kimse beni dinler mi? Meşhur bir adam da değilim. Kalabalığın benimsediği edebî bir nevi temsil etmiyorum. Ne romancıyım, ne şair, ne tarihçi. Sadece dürüstüm, çok okudum, çok düşündüm, Beşerî ihtiraslardan uzağım. Bütün bu vasıflar bir düşünce adamının hamurunu yapar. Romancı, alışılmış ve bütün zevklere seslenen bir silahla mücehhezdir*. Yüzyıldan beri herkes hikâye okur. Şair ezelden beri aşinası olduğumuz bir dost. Düşünce adamı, mazinin tanımadığı bir mahluk.

Osmanlı için mühim olan, ciddiyet ifade eden, uğraşılmağa değer bilgiler hudutluydu. Tefsir, Hadis, Fıkıh vs. İslam hayatın bütününü kucaklıyor, düşünceye ihtiyaç bırakmıyordu. Her şey Hindin “Sutra”larında olduğu gibi, Kuran tarafından teferruatıyla tespit edilmişti. Karımızla hangi gün yatacağımız, nasıl taharet edeceğimiz önceden tayin edilmişti. Bu çok girift, çok şümullü programı olduğu gibi tatbik etmek kâfi idi. Osmanlının karşısında kendininkine rakip bir düşünce de yoktu. Snıf-ı ulema neyi yıkmağa çalışacak, kiminle görüşecek, hangi yılanları boğacaktı?

Osmanlı medeniyeti bir iman ve aksiyon medeniyetidir. Sınıf-ı ulemaya ideolog diyemeyiz. İdeolog içtimaî bir sınıfın emrinde, hakikat ile yalanı uzlaştırarak, bağlandığı sınıfı şuurlandıran bir nevi uzmandır.

Osmanlı, Avrupa’ya karşı yalnızdır. Ama kılıç ve adalet ile muzaffer olan bir ülkenin kendini lafla müdafaaya ihtiyacı yoktu. Evet, Osmanlının maşerî vicdana benzeyen bir dünya görüşü vardı, fakat ideolojisi yoktu. Avrupa’nın dünya görüşleri ise birer ideolojiden ibarettir. Osmanlının dünya görüşü tezatlar içinde gelişmedi. Kaynağı ilahî idi, ancak şerhler ile tefsirler ile zenginleşebilirdi. Ve öyle oldu. Vurgulayalım: Osmanlıda Avrupa’nın anladığı manada kılı kırka yaran tenkitçi ve dünyaya çevrilmiş bir düşünce de yoktur, bu düşünceyi imal eden bir intelijansiya da. Entellektüel batılı bir hayvandır.

Aydınla entelektüel aynı kimse midir? Hayır. Entelektüel, ya zamanını doldurmuş değerlerin aktarıcısı, ya yeni bir dünya kurmağa çalışan bir içtimaî sınıfın yol göstericisidir. Aydın ne mazisini bilir, ne geleceği hakkında aydınlık tasavvurları vardır. Ülkesi ile göbek bağını çoktan koparmıştır. Yaşayıp yaşamadığı halkın umurunda değildir. Bizde bu kelime

sadece okur yazar manasınadır. Kendini küçük görür. En ciddileri ya Marx'in tebaasıdırlar, ya Muhammet'in tekrarlayıcısı. Mustağrip veya mustarip. Türk'ün düşünebileceğine inanmazlar.

Batının en adi düşünce simsarı mukaddesdir onlar için. Oysa entelektüelin ilk vasfı tenkitçiliğidir. Entelektüel, dünyayı her gün yeni baştan kurabileceğine inanan adamdır. Descartes'dan beri aklın ve idrakin cihanşümul olduğunu anlamıştır.

Şimdi, putlarını tekmelediğimiz bu rüşdünü ispat etmemiş çocuklar bizi nasıl okur? Marx'dan veya Seyyit Kutup'tan uzaklaşmaları kabil mi? Biliyorum ki kabiliyetlerimden çok hadiselerin sırtıma yüklediği bu entelektüellik, yani her şeyi kendi gözümle görmek, hakikatleri pervasızca çağımın suratına haykırmak misyonunu başaracak güçte değilim.

18 Kasım 1975

SEKRETERLER[{25}]

Nur-u didem efendim,

İltifatnamenizi kemal-i muhabbet ve mübahat ile okudum.

Vuslatın yeni bir bahara kalışı kaderin tatsız cilvelerinden biri. Konya'dan "Kubbealtı"na uzun bir yazı göndermiş, "Hisar"ı ihmal etmemiştim. Telefonda sesinizi duymak zevkine eren kızım, yıllarca lektrisliğimi ve kâtipliğimi yapmış lisan aşina, hal aşina bir duhter*-i vefa-şiar idi. Son zamanlarda doktora çalışmaları beni muavenet*-i cihan kıymetinden mahrum kıldı. Cevdet Paşa'nın devlet ve cemiyet telakkisi üzerine müdellel* ve yepyeni tahliller getiren tezi ile muvaffakiyetli bir imtihan vererek edebiyat doktoru payesini ihraz eyledi. Eyledi ama bendeniz de muavenet-i tahriri*yesinden cüda kaldım. El'an* da cüdayım. Sosyoloji asistanlığını pederinin refik-i tahrirliğine tercih etti. Onun yerini tutacak bir sekreter bulamadım. Hazırlamakta olduğum yeni kitap, yılların yorgunluğu, bulunan sekreterlerin ihmal ve ihmallerine, benim malum-u fazılaneleri olan marazı titizliğim de inzimam edince, "Hisar"a ve aziz dostum Çınarlı'ya karşı vazifelerimi neden yerine getiremediğim açıkça anlaşılır. Bununla beraber kaleme sarılmak için teşvikat-ı biraderanelerine ihtiyaç duyduğum da bir hakikattir. "Şezlongdaki Aydınlar" serlevhalı bir

müsveddem var. Yarın imkân bulur da tebyiz edebilirsem hemen postalarım. Keşke iltifatnamenizi birkaç gün evvel alsaydım.

Sevgilerimin kabulünü dilerim efendim.

1 Ocak 1978 / Saat 12.00

SAİT NURSİ İLE KENAN RİFAİ

Sait Nursi ile Kenan Rifai. Biri medrese öteki tekke. Sait'in müridi, yığın, midye gibi bir kayaya yapışmış. Sait, nasların katı ve karanlık duvarları arkasında konuşuyor. Hitap ettiği toplum yalnız hayalinde mevcut. Ama bu hayalî insanlar o konuştukça gerçekleşiyor. Yani nurculardan önce kelam var. Anlaşılmayan, esrarengiz, çağdışı. Kabuklarına çekilen yüz binlerce insan bu sesin cazibesiyle uykudan uyanıyor. Bir havariler ormanı. Yekpare ve kesif. Ağaçlar kaynaşmış birbiriyle. Dallarında kuşlar cıvıldamıyor. Adsız bir uğultu. Nur Risalelerinin bir fırtına rüzgârına benzeyen, zaman zaman heybetli, zaman zaman boğuk yankısı. Bu sahipsiz, bu unutulmuş bu tarihin dışında yaşayan kalabalığı Nur Risaleleri etrafında toplayan kuvvet ne? Yeni bir hakikat, bakir bir düşünce, akıncı bir ruh mu? Hayır. Sait Nursi bütünüyle bir tekrardır. Gazap, tehdit ve horlayış. Ama zulmün ahmakça taarruzu bu münzevî sesi sayhalaştırmış. Laisizmin kartondan setleri birer birer yıkılmış bu sesle. Şehirle köy, çağdaş uygarlık düzeyi(!) ile Anadolu, Batının yalanlarıyla mağlup bir medeniyetin rüyaları, arayanlarla bulanlar, tereddütle inanç., iki dünya halinde ayrılmış birbirinden. İlmin yobazları için, bu emekleyen, bu kekeleyen topluluk bir yüz karasıdır. Düşünmezler ki bu kendi yüz karalarıdır. Filhakika nurculuk bir tepkidir. Kısır ve yapma bir üniversiteye karşı medresenin tepkisi. Nur Risalelerinin gücü, bir isyanı dile getirişlerinden. Temyizi olmayan bir mahkumiyet kararı. Derbeder, perişan, karanlık. Ama samimi ve dürüst. Şuuraltının çığlığı. Bir yanda düşüncesizlik, bizim olmayan değerler ve samimiyet yokluğu. Ötede için için kaynayan ve bir menfez arayan ihtibasa uğramış duygular. Batının tabiri ile filoneizmle mizoneizm. Tanzimat'tan beri yurdumuzu perişan eden illet, teceddüt aşkı. Her şeddi yıkan bu çılgın

aşkın karşısına tek hisar kurulabilirdi: nurculuk, ifrat tefriti yaratacaktı ve yarattı. Bu iki zıt kutup arasında bir anlaşma zemini bulmak kabil mi? Hiçbir mahpes* sağlam bir kale değildir. Tarih mumyalanamaz. Nurcuları deve kuşu haline getiren, aydınların anlayışsızlığı. Unutulmasın ki iman kendi kendine yeter. Her nurcu fert olarak bahtiyardır. Ama kökünden kopmak, yosunlaşmak kimseye mutluluk getirmez. Nurcular adalarında hayatlarına devam edebilirler. Onları yok farzetmek onlarınkinden çok daha vahim bir gaflettir.

Hülasa edelim. Sait Nursi bir kavga adamıdır. Yalçın bir irade, sert, müsamahasız bir mizaç, sözü ile özü bir, tefekkür değil iman. Yogi ile Komiserin savaşı.

Kenan Rifai bir on dokuzuncu asır entelektüeli. Bir eski Galatasaraylı, İmparatorluğun uçsuz bucaksız coğrafyasında yıllarca dolaşmış. Geniş bir tecessüs. Büyük bir asimilasyon gücü. Zengin bir tecrübe. Bir parça Hint, bir parça Mevlana. Ve kanma bilmeyen bir yaşama susuzluğu. O da bir tekrar. Ama şeriatın katı kaidelerine mahpus değil. Aşkı dinleştiren bir Tanrı adamı. Müslümandan çok deist. Daha doğrusu panteist. Maddecilikle zehirlenen bir çağa ancak bu esnek, bu herşeyi kucaklayan inanç sesini duyurabilirdi. Sait Nursi dağ başında vaazlar veren bir Sahyun nebisi. Hor görülenler, her şeyini kaybedenler, mukaddesleri çiğnenenler ona koştular.

Yusuf Kenan zarif bir salon adamı. Herkesin nabzına göre şerbet vermesini biliyor. Büyüleyici bir sesi, yakışıklı çehresi var. Daha çok kadınları cezbedişi bundan. Medreseden çok tekke.

5 Mayıs 1978

BİR TEŞVİK[26]

Muhterem efendim

İthafınızı yarı mest, yarı şaşkın defalarca okudum. Engin ruhunuzdan taşan pırıltı, gözlerimi kamaştırdı. Layık olmadığım iltifatlarınızı, yaratışın çetin ve çileli yolunda, civanmertçe bezledilen bir teşvik telakki ediyorum. Var olun.

3 Eylül 1978 Pazar / Saat 9.30

İMAN İLAHÎ BİR HİDAYET

Zola'nın romanlarında yoksulluk bir felakettir. O cendere içinde, insanlar bayağılaşır. Hayat cazibesini kaybeder, güzel olan ne varsa yok olur. Dosto'da yaşanabilir bir iklimdir sefalet. Alkol bir nevi emniyet supabıdır. Kaderde nisbî bir adalet; kimse çok büyük, kimse çok küçük değildir. Orwel'de Paris'in bir kenar mahallesini sergilerken Zola'ya göre daha insaflı, çok daha müşfiktir. Hayat bütün kahırlarına rağmen yaşanılmağa layık. Okuyucu ister istemez şöyle bir sualle karşı karşıya: saadetle felaketi ayıran sınır nasıl çizilebilir? Hepimiz sefil birer kuklayız. Tek gücümüz: intibak kabiliyeti. Çevreye uymayanlar, uyamayanlar demek istiyorum, ezilip gider. Sartre insan hürriyetten kurtulamaz diyor, eli ayağı bağlı, hürriyet denizine atılmış. İstese de istemese de hür. Bu nasıl bir hürriyet? Havaya fırlatılan taşın hürriyeti. Hürriyet, vehimlerin en çılgını. Determinizm deli gömleğinden daha insafsız: yalnız kolunuzu bacağınızı hapsetmekle kalmaz, ağzınızda da tıkaç. Determinizm, daha girift, daha esrarlı, daha âlemşümul bir gerçeğe sözde-aydınların taktığı ad. Eski Yunan, ananke, fatum, nemesis demiş bu meçhul, bu korkunç güce; Hint, karma; semavî dinler, kader. Halk, mefhumu daha da müphemleştirmiş: felek. Felek kim? İblis mi, Tanrı mı? İslamiyet kaza ve kaderi, esrarına akıl erdirilemeyecek bir sır olarak vasıflandırmış. Neyzen ne kadar haklı: "*çözemez kimse bu dünya denilen kördüğümü*"... Hayyam da aynı şeyi söylememiş mi... "*Efsane söylediler ve uykuya daldılar*". Hiç kimse bir zerre aydınlık getirememiş. Efsane veya şarkı, manasını herkesin başka başka anladığı bir avuç kelime. Bazısı güzel, kime göre? Bazısı çirkin, kime göre? Sükuta okunan kasideler de başka bir hezeyan: insanın hayvana özenmesi, hayvana ve maddeye. Ama bir çaresizliğin şuuru olabilir sükut, bir silahları bırakış, bir teslimiyet. Mutlak karşısındaki aczi efendice itiraf. Babam konuşmadı. Ben çok konuştum. Ne değişti? Hiç! Kelimelerin müessiriyetine inanmıyorum. Milyonlarca defa tekrarlanan bu söz yığınları nota kadar bile manalı değil. Galiba tek kurtuluş inanmak. Ama onda da hür değiliz. İman ilahî bir hidayet.

27 Ekim 1978 Cuma / Saat 11.30

SABİH ŞEVKET, SEDAT ZEKİ

1947, Haziran. Yedi aydır Hukuk Fakültesinde Fransızca okutuyorum. Talebe perişan. Dilini unutan bu nesil, yabancı dili nasıl sevsin? içimde, misyonerlerin her aksiliğe meydan okuyan imanı, yarının insanlarına Batı

düşüncesini, daha doğrusu düşünceyi tanıtmak ve tattırmak için çırpınıyorum. Kızılderililer arasında bir rahip. Yabancı dil, hocalar için de, talebe için de arabanın beşinci tekerleği. Aylardır boşuna didiniyorum. Nihayet imtihanlar. Mümeyyizler gelmedi. Talebelerle tek başıma cebelleşiyorum. Birden kapı açılıyor; tanımadığım bir zat ismini söyleyerek yanımdaki sandalyeye ilişiyor: Sabih Şevket. Mümeyyiz mi, müfettiş mi belli değil. Arada bir talebelere sual soruyor. Sualleri isabetsiz buluyorum. Muhatabımın hoca olmadığı belli. Tabakasından bir saylav cigarası çıkarıp bana veriyor, bir tane de kendisi yakıyor. Fransızcası dürüst ve yanlışsız. Tavırları kibar. Yaşı altmışın üstünde. Ama çok dinç. Emekli bir diplomat olacak diye düşünüyorum. İmtihan bitiyor. Bu münasebetsiz misafirden kurtulduğuma memnun eve dönüyorum. Aynı zatı altı ay sonra Haydarpaşa garında gördüm. Soğuk bir kasım sabahı, banliyö treninden inmiş vapur bekliyordu. Yanında tanımadığım insanlar vardı. Kahkahalarla gülüyordu. Aradan ne kadar zaman geçti hatırlamıyorum, aynı trende karşılaştık. Ve bu, çeyrek asır sürecek bir dostluğun başlangıcı oldu.

Zavallı Sabih Şevket! Bir devrin son temsilcisiydi, inkıraz tarihimizin bütün tezatları ile canlı bir kitaptı o. Babası Şevket bey rütbe-i bala ricalindendi. Yıllarca Cevdet Paşa’nın mektupçuluğunda ve mezahip nazırlığında bulunmuş, II. Abdülhamit devrinin ikinci sınıf devlet adamlarından, zevkperest, sanatperest, rindmeşrep bir İstanbul efendisi. İttihatçıların vekil olur musun teklifini izzet-ü ikbal ile red etmiş, oldukça dolgun tekaüt maaşı ile Vaniköy’ündeki yalısına çekilerek hayatının son yıllarını sohbet-i yaran ile geçirmişti. Büyük babası Tahir Paşa, II. Mahmut devri ricalinden. Navarin’de yakılan donanmanın ikinci kaptanı, sonra kaptan-ı derya.

Sabih Şevket orta öğrenimini Saint-Joseph lisesinde yapmış. Sonra İstanbul hukukunu bitirmiş. Türkiye’de ilk baroyu biz kurduk derdi. Mütareke yıllarında Elektrik Tünel Tramvay şirketinde (vekaleten) umum müdür. İttihat ve Terakkinin kurucuları arasında bulunmuş, ama çok geçmeden ayrılmış komiteden. Kıbrıslı Şevketle Rıza Tevfik’le, Ali Kemal’le yakın dost. Cemal Paşa tarafından tevkif ettirilmiş. Yüzellililiklerle beraber İstanbul’dan ayrılmış. İhtiyarî menfası: Cünye. Bir ara Suriye devlet reisi Ahmet Nami beyin müşaviri, daha doğrusu misafiri olmuş. Sultan hanımların hususi muallimi olan Kemanı Ağadan musiki dersleri almış. Defalarca Avrupa’ya gitmiş. Mükemmel bir piyanist. Sathî fakat geniş bir kültür. Sağlam bir Fransızca, iyiye yakın bir İngilizce. Tanıştığımız zaman prenses Atiyetullah’ın evinde kalıyordu.

Şevket beyle sıkı fıkı dosttular. Şevket beyin ölümünden sonra prenses bu eski dosttan ayrılmak istememiş ve Sabih Bey Sosyal Hemşire Okulunda Fransızca hocası oluncaya kadar Kızıltoprak'taki köşkün müştemilatında münzevi ve asude bir bekâr hayatı yaşamıştı. Sabih Şevketle haftada birkaç gün buluşurduk. Çok defa o bana yemeğe gelir, bazen da lokantaya giderdik. Ben de haftada bir ziyaretinde bulunurdum. Saat altıda mutlaka yürüyüşe çıkardı. Umumiyetle Fenerbahçe'de dolaşırdık. Bazen Todoride mola verir, bir iki kadeh attıktan sonra ayrılırdık. Sedat Zeki'yi Sabih beyin evinde tanıdım. Prensesi ziyarete gelmişti. Eski dostunu da ihmal edemezdi elbette. Sabih beyle uzun yıllardan beri tanışıyordu. Aile dostu idiler. Ali Kemal tevkif edilince kayınbiraderi olan Sedat Zeki, Sabih beye koşmuştu. O da işgal kuvvetleri kumandanlarından malumat almak için kapı kapı dolaşmış, bu yüzden şüpheli bir kimse olmuş. Kemalistler kazanınca belki de lüzumsuz bir endişe ile kararı firara tebdil etmişti. Anlattığına göre Mekteb-i Hukuk'ta da berabermişler. Yüzellilikler dönünce Şevket Bey, Sabih'i Türkiye'ye çağırmış. Resmî muamelelerin ifası için o zaman Kahire başkonsolosu Sedat Zeki tavassutta bulunmuş. Necmettin Sadak hariciye vekili olunca Sedat Zeki merkeze çağrılmış ve emekliye ayrılmış.

Sedat Zeki'yi 49'larda tanıdım. Şımarık, küstah, laubali bir hariciyeci. Tanıdığım Fransızların hepsinden iyi konuşuyordu Fransızcayı. Yalnız Fransızcayı mı? İngilizce ile Almancayı ne zaman öğrendiğini hatırlamıyordu. Tophane müşiri ve Mekâtib-i Harbiye nazırı Mustafa Zeki Paşa'nın oğlu mürebbiyelerle yetişmişti. Mekteb-i Hukuka dört Macar atının çektiği muhteşem bir arabayla gider gelirmiş. On beş yıl Fransa'da, bir o kadar İngiltere'de sefaret müsteşarlığı yapmış. Mustafa Kemal'in meşhur Nutku'nu o çevirmiş Fransızcaya. "La Turquie Kemaliste" mecmuasında Nedim'den, Naili'den yaptığı manzum tercümeleri yayınlanmış. Sedat Zeki ile çabuk dost olduk. O benim Fransız edebiyatındaki ihata[*]ma hayran oldu. Ben onun batı dillerine vukufuna[*]. İkimiz de müstagriptik[*]. O sıralarda "La Revue" dergisinin eski nüshalarını taramış, Türkiye'ye ait yazıları dosyalamıştım. İlk tanışmamızda babası hakkında bildiklerimi sıcağı sıcağına aktardım, hayret etti. Bir başka gün yine Sabih beyde karşılaştık. Dolaşmayı hiç sevmediği halde ister istemez bizimle yürüyüşe katıldı. Sonra iki üç defa yemeğe geldi bana. Bir defa Sabih beyle Fuat'lara gittik, saat birlere kadar içtik sohbet ettik. Bir kere Ahmet Akat'la evine davet etti beni. Kardeşi Vedat Zeki'yi, hemşiresi hanımefendiyi tanıdım. Tekrar Çengelköy'deki evimde buluştuk. Fuat,

Süphan, karım bahçede yemek yedik. Bir kere de Prensesin davetinde beraberdik.

10 Kasım 1978

HATIRLANDIKÇA YAŞIYORUZ[27]

Sevgili Fuat,

Sesin yazı olup kilometreleri aştı. Kuş gibi, rüzgâr gibi, kelebek gibi. Atlantik'in ılık, esrarlı, meçhullerle dolu havası odama ve kalbime doldu. Ama az, ama çok.

Fecirler maya, sevinçler maya, hayatın kendisi maya. Günün birinde İstanbul'da peyda oldun. Zamanın ve sükutun sisleri dağıldı. Yıllar öncesine tekrar döndüm. Film koptuğu yerden tekrar başladı. Sonra. Mektubun yanıp sönen bir şimşek gibi. Mayanın büsbütün maya olmadığını, mesafelerin ötesinde de olsa yaşadığını ispat etti. Ölmek, unutulmaktır. Hatırlandıkça yaşıyoruz. Mektup yazmak için de başlıca hatamız, eşref saati beklemek. Eşref saat bir dostla konuştuğumuz saat. Evet, şimşek pırıltısı hem bir ziyafet, hem bir facia. Söndükten sonra karanlıklar daha da koyulaşıyor. Ama bütün büyük zevkler öyle değil mi? Ben bir dolap beygiri sabrı ile işimi sürdürüyorum. Dört nala giden azgın bir at. Bir elimle yelelerine sarılmışım, öbür elim topraktan başak topluyor, başak, diken, ot. Ve kopardıklarımı zaman zaman çağdaşlarımın suratına fırlatıyorum. İşte böyle. Yazdıklarını yollarsan, okurum. Sana doyamadım. Mektup diye yolladığın birkaç damla susuzluğumu arttırdı. Ama buna da teşekkür. Süphan'dan ses yok. Ölüler defterine mi kaydedildik. Daha uzun yaz, daha uzun yazarım. Hasret ve iştiyakla.

MAĞARADAKİLER, İTHAFLAR

Sayın Fahri Korutürk,

Münzevî bir aydın, düşünce bahçelerinden devşirdiği bu bir avuç çiçeği zat-ı devletlerine takdimle mutluluk duymaktadır.

Sayın Bülent Ecevit,

Mağaradakiler, Türk aydınının ve genel olarak aydının dramını sergiler. Bu sahnede dünle yarın, kavramlarla insanlar yan yana. Çetin yolunuza bir kucak ışık serpebilirse, yazar kendini mutlu sayacaktır.

Muhterem Süleyman Demirel Beyefendi,

Siyasetle ilim el ele vermedikçe buhranlarımız sona ermeyecektir. Her iki zümrenin temsilcileri de günahkâr. Mağaradakiler asırlık bir faciaya ışık tutmak için kaleme alındı. İbretle okuyacağınızı umar, hürmetlerimin kabulünü rica ederim.

Alpaslan Türkeş Beyefendi'ye.

Korkut Özal Beyefendi'ye, Huzma sefa da'ma keder. Hürmetlerimle.

Ahmet Kabaklı, aziz dostum;

Sen olmasan kitaplarım bu kadar geniş bir okuyucu kitlesine hitap edebilir miydi, sanmıyorum. Bu dağınık sayfaların düşünce hayatımıza serpeceği ışık, bir ateş böceğinin yanıp sönen pırıltısından ibaret. Yazarken, başlıca endişelerimden biri, hakketmediğim iltifatlarına layık olmaktı. "Bir yığın söz ki samimiyeti ancak hüneri". Mağaradakiler' in kaderini usta kalemin, kanatlı üslubun tayin edecek. Harcayacağın vakte acımıyorum. Edebiyata ve tefekküre adadığın ömrün üç dört saatini, üç dört senede bir, bu ihtiyar dostuna ayırmanı istemek hakkım değil mi? Gözlerinden öperim.

Sevgili Çınarlı,

Bu mağarayı sen de tanırsın. Her Türk aydını bir veya birkaç yılını o gölgeler dünyasında geçirmiştir. Ne mutlu, kısa bir ihanetten sonra, aydınlık bir "hisar"a sığınabilenlere!

İştiyak ve muhabbetle.

Kıvrak, cevval, fettan bir kalem. Disiplinli bir kafa. Ergun Göze dostuma. Oku ve hoşuna giderse yaz.

Ayhan Songar'a

Bir tımarhane tutanağına benzeyen bu sayfaları, aidiyeti cihetiyle, mahkeme-i irfanınıza havale ediyorum.

Kadim bir medeniyetin Yeni Dünya'da tek ve liyakatli temsilcisi, asil dost Talat Sait Halman Beyefendi'ye. Hürmet ve iştiyakla.

Şerif Mardin Beyefendi'ye,

Mağaradakiler büyük bir kitabın birkaç sayfası. Tenkidinize sunmakla bahtiyarım.

Sayın Ali Gevgilili,

Mağaradakiler Türk aydının çileli hayatı.

Saygılarla. Sevgili Kongar,

Yılların sisi ardından, dost çehreni seçer gibiyim. Cıvıl cıvıl bir çocuk, ama yaşından beklenmeyecek kadar olgun, ciddî ve düşünceye açık. O zamanlar bir vait, bir tomurcuk, bir fecir pırıltısı. Bugün, gittikçe büyüyen bir ağaç. Dalların şimdiden meyvelerle yüklü. İhsan Kongar'ın eski bir dostu sıfatıyla gelişmeni övünçle ve sevinerek izlemekteyim.

Bu kitabı uzun bir mektup diye okumanı diler, sevgiyle gözlerinden öperim aziz Emre.

20 Aralık 1978

Sayın Selim ileri,

Yılların tozlanmış albümünde yarı silik bir hatıra. Galiba Kemal Tahir'de karşılaşmıştık. Romandan söz edilmişti. Size 42'de yayımlanmış bir araştırmamı takdim etmiştim. Sonra kitabı başka bir vasıta ile iade ettiniz. Balzac hakkındaki etüt parçalanmış, sakatlanmış, kişiliğini kaybetmişti. Esasen bu etüt genç bir tecessüsün ilk araştırmasıydı. Sonra TV'nin bir konuşmasında buluştuk. Soğuk bir hava, sevimsiz bir çevre. Vazifeye, angaryaya benzeyen suni bir soru- cevap ağı. Bir kelime ile,

tesadüfün karşımıza çıkardığı her iki fırsattan da faydalanamadık. Yani sizi ancak yazılarınızdan tanıyorum.

Takdim ettiğim kitap dört yıllık araştırmalarımı kucaklıyor. Dünya aydınının, daha da çok Türk aydınının dramı: Batı'yı nasıl tanıdık? Neden tanıyamadık? Kavramlar karşısındaki bocalayışımız. Kısaca, çarpık, güdük ve yerine oturmamış düşüncemizin kurşun kalemle çizilmiş bir taslağı. Eseri sevdiklerimden, daha doğrusu kendisi için yazdıklarımdan pek az kimse okudu. Belki sevimli değil, ama dürüst bir kitaptır. Hakikat da, hayat gibi, diyalektik. Bütünü kavramak için uçları tanımalıyız. Uçları yani kutupları. Tenkitleriniz beni çok memnun edecek. Tek ricam: hazırlamak için değil, yalnız kaleme almak için dört yılımı harcadığım bu kitabı sonuna kadar okumanız. Yalnızım ve diyaloga ihtiyacım var. Böyle bir kitap ancak bütün bir nesil tarafından yazılabilir. Taslağımı telkin ve tekliflerinizle tamamlarsanız mutlu olurum.

Selamlar

Sayın Sina Aksin,

Mağaradakilerden birinin yanık çığlıklarını dinle ve ürper. Sevgilerle.

Sayın Ümit Hasan,

İbn Haldun yazarına sevgilerle.

Nihat Keklik Beyefendi'ye,

Hepimiz mağaradayız, ama *yar-ı gar*[*] yok. Feryadımız ondan. Onun için bişnevaz(biş[*]nevaz[*]) ney diye tutturmuşuz. Saygılarla.

Alimlerin muhibb-i vefa şiarı, ariflerin dost-u cefakârı, tasavvuf ehlinin yar-ı garı Muzaffer Ozak Beyefendi’ye.

Mustafa Kutlu’ya,

Düşünce harmanından bir kucak başak, tozuyla sapıyla, tanesiyle. Onları ayıklamak, öğütmek, sabrına ve zekâna kalmış bir iş.

Sevgilerle.

Sayın Hacıeminoğlu,

Mağaradakiler’de mağaradakilerden pek azı var. Ne yapalım. Latinler, birini tanımak hepsini tanımaktır dememişler mi? Önce kişiler, sonra mefhumlar, sonra fotoğrafların asılları.

Sevgilerimle tenkidinize sunarım.

Sayın Ahmet Taner Kışlalı,

Mağaradakiler çetin görevinize ışık tutabilirse, yazar kendini mutlu sayacaktır.

Sayın Cengiz Taşer,

Uzun bir ayrılıktan sonra yeniden kavuşmanın sevinci içindeyim. Bu kitap ayrıntılı bir mektup. Selam ve sevgiler.

Sayın Rauf Mutluay,

Aynı bölgelerde dolaşan iki yolcuyuz. İzlenimlerimi merak etmez misiniz? Selam.

Samiha Ayverdi Hanımefendiye,

Dava bir, cepheler ayrı... Küfre, hamakate, ihanete kılıç sallarken nâm-ı bölendiniz daima bir vesile-i teşvik oldu.

Hürmetlerimle.

Sayın Mehmet Kaplan,

Suavi, “sen de gemidesin” diyordu. Pascal’ın yankısı. Varoluşçuların sık sık tekrarladığı bu inkâr kabul etmez tesbiti “Mağaradakiler” yerine kullanabilirdim, Eflatuna beslediğim saygı galip geldi. Doğu ile Batı, bir elmanın iki yarısı. Kıtaperest değil, hakikatperest, daha doğrusu faziletperestim. Bu kitabımı da ötekiler gibi severek okuyacağınızı umar, iştirak ve muhabbetlerimi takdim ederim, aziz dostum efendim.

Mağaradakiler, her yobazlığa savaş açan Mümtaz Soysal beyefendiye, bir tomar malzeme.

Sevgili Tarık Buğra,

“Bu Ülke”yi yazarken senin gibi üç beş dostu düşünüyordum okuyucu olarak. Geç kalmış bir vazifeyi yerine getirmenin sevinci içinde gözlerinden öperek.

“Ümrandan Uygarlığa” göz karartan bir düşüşün grafiği. Düşüncelerimiz zaman zaman ayrılsa da, acılarımız, emellerimiz, daima bir. Bu gönül beraberliğinin inancı içinde sevgi ve saygılar.

“Mağaradakiler”, yaşadığımız bir dramın hikâyesi, Heyhat! Beşeriyet bütünüyle aynı dramın kahramanı değil mi? Acı, arada bir, sesimi çığlıklaştırıyor, şarkım, zaman zaman akortsuz. Hoşgör ve okuma sabrını göster.

“Bir Dünyanın Eşiğinde”, eski bir rüya, bir şair rüyası. Böyle bir dünya gerçekten mevcut mu, bilmiyorum. Yahut ne kadar mevcut? Himalaya eteklerinden topladığım bu egzotik çiçekleri hak-i payına serpiştiriyorum. Kokla ve istersen at.

Muhabbetle.

Sayın Kaya Bilgegil, İnzivamdan selam ve iştiyakla.

Sayın Erol Güngör,

Eski bir silah arkadaşına, muhabbetle, iştiyakla, gururla, mağaramdan sesleniyorum.

Sayın Sabri Ülgener,

Mağaradan saygılar, sevgiler.

Sayın Esat Çam,

Mağaradakilerle tanışmak istemez miydiniz? Saygı ve sevgi ile.

Sayın Tarık Zafer Tunaya, Tolle et lege. Saygılarla.

Sayın Gülten Kazgan Hanımefendi'ye, Hayranlıkla.

Sayın İdris Küçükömer,

Mağaramda belirip kayboldunuz. Bu bir rüya mıydı, bir fecr-i kâzip mi? Bu zaman içinde, ilgileneceğinizi umduğum kitaplar yazdım: Bu Ülke, Ümrandan Uygarlığa, Mağaradakiler. Bu eser, hem bir eleştiri, hem bir tespit, hem bir feryat.

Gözlerinizden öperim.

Türk basınının nazlı melikesi, Nazlı Ilıcak Hanımefendi'ye.

Ercüment Kuran Beyefendi’ye,

Kısa süren bir dostluğun temadisi emeliyle, uzun bir mektup.[28]

18 Şubat 1979

ALEGORİK BİR DESTAN

Avrupa’da edebiyata damgasını vuran ilk şaheserler Gargantua ile Don Kişot. Her ikisinde de Aristo mantığı rafa kaldırılmış. Başka bir deyişle, romanın klasik tarifindeki olabilirlik unsuru yok. Rabelais çok okunmuş, çok beğenilmiş. Bu başarının sırrı vakanın kendisinden çok, yazarın kişiliği. Ve eserinin bir çağın ihtiyaçlarına cevap vermesi. Eseri roman saymayanlar da var. Peki ne? Don Kişot için de aynı sözleri tekrarlayabiliriz. Muhakkak olan şu ki, ikisi de asırları aşmış, taklit edilememiş, aşılamamış.

1678’de Fransa Madam dö la Fayette’in “Princesse de Cleve”ini kapışıyor. Yazar, kadın olduğu için duyguların meddücezrine dikkatle eğilmiş. Fakat bu aşk hikâyesinin zamanımız insanına seslenebildiği de söylenemez. Aynı yıl İngiltere’de, John Bünyan’ın “Pilgrim’s Progress”i (Hacmin Yolculuğu) yayımlanıyor. Milton’un Kaybolan Cennet’ini fazla ciddi, fazla derin bulan İngilizler Bünyan’ın hikayesine büyük bir alaka gösteriyorlar. Bünyan’ın tek kaynağı Kitab-ı Mukaddesle iç dünyası.

Hacmin Yolculuğu, orijinal bir eser de değil. Yazar çok eski bir sembolü işlemiş, halk ruhunun çoktandır aşinası olduğu bir mecaz. Bir nevi laik İncil. Yazar Ezelî Site’nin yolunu göstermektedir: püriten Hıristiyanlık. Bünyan bir halkın dinî şuurunun sadık ve parlak bir sözcüsü. Bir yaratıcının ilhamı hiçbir devirde daha kolektif olmamıştır. Yazarın dile getirdiği: çevresinde daha az şuurlu olan bir çok kimsenin kucağında bocaladığı duygular ve imajlar kasırgasıdır. Yazar olarak da çok başarılı. Dili 1611 İngiliz İncilinin dili, samimi ve soylu.

Kitap Avrupa’nın birçok dillerine çevrilmiş. İngiltere’de her yıl yeni baskıları yapılmakta. Baş tarafları İlahî Komediyi hatırlatıyor. Fransızca tercümesi Hristiyan’ın Haccı. İnsanın günahla savaşı, kemale doğru güçlükle ilerlemesi. Bütün bu yolculuk mecazlarla anlatılıyor.

Edebiyat tarihçisi Demogeot şöyle diyor:

“Kiliseden kopan tarikatların iç dünyasındaki coşkun mayalanma, iki ünlü eser doğurdu. Şekilleri de başka, değerleri de. İki poem.. Birincisi şatafatsız bir nesir, ikincisi eşsiz bir nazım. Biri halka sesleniyor ve aşağı yukarı İncil kadar yaygın. Öteki bilgi ile meşbu, ancak Homer ve Virjil’in tiryakilerince tadılabilir. Birincisi yalnız İngiltere’de tanınmış, beğenilmiş. Öteki bütün kavimlerin ortak mirası.. Kazancı Bünyan’ın Hacının Yolculuğu’suyla, büyük şair Milton’un Kaybolan Cennet’i.

İskoçya’nın en yabani bölgelerinde köylüler Hacının Yolculuğu’na bayılır, İngiliz çocukları başka her serüven kitabına tercih eder eseri. Okuyucular “dar ve dik patikayı” bin kere geçtikleri yollardan daha iyi tanırlar. Dehanın mucizesi: hayalî şeyleri gerçekleştirmek. Bir insanın rüyaları, başka insanlar için yaşadıkları bir hatıra olabiliyor”.

Taine’i dinleyelim: “Hacının Yolculuğu, ümmiler için yazılan bir ibadet kitabı. Üstelik hidayet yollarını açıklayan alegorik bir destan. Halka seslenen halktan bir adam karşısındayız... Konu aşağı yukarı şu: lanete uğramış bir belde. Bu beldede Hıristiyan isimli bir günahkâr yaşamaktadır. Gökkubbeden bir ses gelir: intikam. Hıristiyan dehşet içinde doğrulur, komşuları alay ederler. Ama o suçluları yakacak ateşten kurtulmak için beldeyi terk eder. iyi kalpli bir adam, Vaiz, doğru yolu gösterir kaçana. Hain bir adam, Dünyevî Akıl, saptırmağa çalışır onu. Arkadaşı oynak, bataklıklara saplanıp kalır. Hıristiyan çamurlara bata çıka yolculuğa devam eder. Dar bir kapıya gelir. Burada bir bilge ile karşılaşır. Bilge ona Kutsal Beldeyi gösterir. Bir haçın önünden geçerken sırtındaki ağır günah yükü düşer. Sarp Güçlük tepesini soluk soluğa çıkar. Muhteşem bir şatoya varır. Şatonun nöbetçisi, Uyanık, Hristiyan’ı bilge kızlarına emanet eder: İman ve İhtiyat ona cehennemin ejderlerinden söz ederler. Tekrar yola revan olur. Bu defa da karşısına bir ifrit çıkar: Apollon, Tanrıyı inkâr edeceksin diye tutturur. Uzun bir cenkten sonra, ifriti öldürür Hıristiyan. Yol gittikçe darlaşır, gölgeler koyulaşır, alevler sarar çevreyi. Ölüm Karanlığı vadisidir burası. Buradan kurtulunca Kibir-Kent’e ulaşır. Alış veriş, riya, yalan panayırı. Gözlerini kapayarak yola revan olur. Ama bırakmazlar, sille tokat bir zindana atarlar. Ellerinden kurtulur, ama bu defa da Ümitsizlik devinin pençesine düşer.

İğrenç bir zindana atılır yine. Dev ona bir hançer ve bir ip uzatarak, hadi acılardan halas[*] ol, diye öğüt verir. Hıristiyan yine kaçmayı başarır ve Mutlu Dağlara varır. Oradan Kutsal Belde görünmektedir. Ama o beldeye varmak için derin bir nehri aşmak lâzım. Ayak kayar, görüş bulanır. Ölüm

Irmağıdır bu. Ölüm Irmağını da aşar Hıristiyan ve bulutlardan da yükseklerdeki Kutsal Belde'nin kapılarına varır. Şehir güneş kadar parlaktır. Yolları altın döşelidir. Başlarında taç, ellerinde rebap insanlar dolaşmakta, tanrıya neşideler mırıldanmaktadırlar. Hayat ağacı buradadır, meyvelerinden yiyebilirsiniz. Tanrının huzurunda sonsuz bir hayata kavuşur bu beldedekiler. Hıristiyan, şehrin kapılarından giren iki tövbekarın karşılanışına şahit olur, çanlar devamlı çalmakta, melekler uçuşmaktadır. Tövbekarlar altından parlak elbiselere bürünürler, onlar da, başlarında taç, ellerinde çalgı, Tanrının huzuruna kabul edilmeğe hazırdırlar. Ve şehrin kapıları yavaş yavaş kapanır..."

1 Nisan 1979 Pazar / Saat 10.00

Ezeli bir şifadır aldanmak. Vehimlerin yaprak yaprak döküldüğü her geçen yıl biraz daha kadimleşir ağaç. Çocuk, istikbale taşan bir ümitti, yıllarca yetiştireceğim diye çırpınıp durdun. Ne oldu?

Hint'e gömdün rüyalarını. Cehennemde bir gül bahçesi yaratmak istedin. Tanıdığın ve tanımadığın dostlara buyrun diyebileceğin bir gül bahçesi. Ne oldu?

Ne acılar kelimeye aktarılabilir, ne sevinçler. Güneş altında söylenmeyen ne kaldı? Don Kişot için hakikat şövalye romanları idi. Avillah Therese için, Kitab-ı Mukaddes, ikisi de inandıkları için savaştılar. Sainte Therese, Kilise'nin masallarına aşıktı. Don Kişot, çevresindeki masallara, İslamiyet de Marksizm de belli bir coğrafyanın, belli bir medeniyetin masalları. Hayat büyük, çılgın, deli dolu, ikisinin de dışında. Hiç kimse Babil kulesine söz geçirememiş. Kilisenin nasları kocakarı hikâyesinden daha çürük çarık. Ama bir Pascal, bir Lamennais, hatta bir Dosto benimsemiş masalları, insanoğlunun budalalığı korkunç ve hudutsuz. Eflaki Dedenin anlattığı menkıbelerle sosyalizmin inşa ettiği tarih aşağı yukarı aynı. Hakikat nerede? Bir zamanlar Descartes'lara, Büchner'lere, Nordaulara inanırdım. Şimdi... şüpheden bile şüphe. Acz-i mutlak tesellisine bile sahip değiliz. Hiçbir şey mutlak değil. Keşiş Meslier yıllar yılı vaazlar vermiş. Çevresindeki bütün itibarî yalanları yüzde yüz

benimsemiş, tekrarlamış, kökleştirmiş. Ama her akşam isyan ve acılarını kağıda dökmüş. Ne kadar haklı. Her düşünen bir parça keşiş Meslier'dir. Konuşmayan bir keşiş Meslier. Düşündüklerimizin ne değeri var? Başkalarını tedirgin etmek için sözde hakikatlerimizi haykırmak, terbiyesizlik.

Celalettin büyük bir insan. Herkes öyle diyor. Yüzbinlerce talihsiz eteğine yapışmış üstadın. Asırlardan beri hükümran. Ona dil uzatmak ne haddine? Tanıyor musun ki? Hayır. Hiçbir şeyi, hiç kimseyi tanımıyorum. Tanıyanlar tanıyor mu ki? Tanıyanlar, daha doğrusu tanıtanlar. Gölpınarlı'ya göre, üstat, çağının peşin hükümlerine başkaldıran bir düşünce adamı. Aynı Gölpınarlı'ya göre, Şemsettin Tebrizî ile Sodom'un yüz gününü yaşamış, mezhepsiz, mukaddesatsız bir sapık, 13. yüzyılda bir Marki dö Sade. Sohbetlerinde bunu söyleyen Gölpınarlı, kitaplarında başka türlü konuşuyor. Hangisine inanacağız? Eflaki Dede üstadın kerametlerini kitaplaştırmış. Aynı insan hem veliler velisi, sultanlar sultanı., hem şeytan.

Celalettin'i geçelim. İsa Peygamber, bazısına göre tenperver ve sapık bir serseri, bazısına göre Allah'ın oğlu, insanlığın ezelî günahını bağışlatmak için çarmıha gerilmiş. Bu zıt hükümlerin hepsine birden doğru demek mümkün mü? Nordau da bir çok meslektaşları gibi mistisizmi akıl hastalığı sayıyordu. Nordau kim? Adını bilen bin kişi ya var ya yok.

Mistikler, Hermes'ten bu yana insanlığın büyük bir yekununu kaz gibi gütmüşler. Hakikatin ölçüsü ne? Müritlerin sayısı mı, inandırma gücü mü? Hallaç divane miydi, dahi mi? Muhittin İbn Arabi, Sühreverdi, İbn Bâce, İbn Rüşt, İbn Sina., onları anlayamıyorum. Anlayamayacağım da. Anlasam ne olur? O kadar derin bir cehaletle bu adamlara dil uzatmak düpedüz edepsizlik. Herkes bir mukaddese sarılmış. Mukaddeslerin abes olduğunu nasıl iddia edebilirsin? Teklif edebileceğin hiçbir değer yok. İbn Haldun, Balzac, Marx., tezatlar içinde çırpınan birer divane. Neyi aydınlatmışlar, kime göre aydınlatmışlar. Zavallı Fikret! "inan Haluk, ezelî bir şifadır aldanmak" demiş. Galiba tek doğru söz bu.

28 Eylül 1980 / Saat 16.00

ANSİKLOPEDİ YAZMAK

Dergâh'ın Edebiyat Ansiklopedisi'ni karıştırıyoruz. Bir mezarlıkta dolaşır gibiyiz. Sevgi yok, kin yok, sıcaklık yok. Yazısı silinmiş, yosun bağlamış mezar taşları. Zavallı memleket! Naci'nin Istılahat-ı Edebiyye'si de kişiliği olmayan bir kitap. Bir rüşdiye mualliminin yeni yeni kanatlanan genç kabiliyetlere yol göstermek arzusu ile kaleme aldığı bedbaht bir eser. Kimler faydalandı o kaynaktan, ne kadar faydalandı, cevap vermek zor. Lugat-ı Naci de renksiz kokusuz. Yazar kavga etmiyor. Bu kitapları kişiliğini saklamak için yazmış sanki. Zaten rahmetli, yalnız şiir yazdığı yahut düşmanlarına çattığı zaman kendisi olabiliyor. Ama haksızlık etmeyelim. Naci bir rüşdiye hocasıdır. Kafayı çekmediği, öfkelenmediği zaman ukala ve sevimsiz. Tahir-ül Mevlevi'nin Edebiyat Lugat'i daha deli dolu, daha sıcak. Kitabı okurken yazar karşımızdadır. Belki de medrese ile tekkenin farkı. Dergâh'ın Ansiklopedisinde ne Naci'nin soğuk fakat ciddi kişiliği var, ne tahir-ül Mevlevinin laubali ve derbeder kalenderliği. Dergâhçılar, Ansiklopedicilik oynayan birer çocuk. Ama hepsi de ruhen ihtiyar. Hepsi de mahiyetini bilmedikleri bir işe zorla memur edilmiş gibi. Mazeretleri de yok. Yirminci asrın son çeyreğinde yazıyorlar. Meydan Larousse, Türk Ansiklopedisi para kazanmak için girişilmiş birer teşebbüs. Hiçbirisi bir hummanın, bir heyecanın, bir aşkın eseri değil. Onun için ölü doğdular. Türkiye'de ne bir Bayie yaşayabilirdi, ne bir Diderot. Bizim Larousse'umuz: Şemsettin Sami. Bütün bu denemelerden sonra sahneye çıkan Dergâhçılar daha az kusurlu olmak zorundaydılar. Ama hepsi de tıknefes. Zavallılar! Ne Doğu'yu tanıyorlar, ne Batı'yı. Hitap ettikleri okuyucu da kendilerinden daha hödük. İnsan, bir Rıza Tevfik neslini içi sızlayarak anıyor. Bayle'ler, Diderot'lar cihangir bir sınıfın öncüleri veya ideologları idi. Çürümüş bir toplumda dev yetişmez. Ama Ansiklopedi yazmağa kalkmanın asgari şartları vardır. Bir Vapereau'nun Edebiyatlar Lügati erişilemeyecek bir zirve olmasa gerek. Ne var ki delikanlılarımız Vapereau'yu görmemişlerdir. Cassell'i de tanımazlar. Cehaletleriyle sarhoş bir esrarkeşler kervanı.

5 Ekim 1980 Pazar / Saat 10.00

CEVDET PAŞA, NAMIK KEMAL, KEMAL'İN ÇOCUKLARI

Cevdet Paşa, Namık Kemal.. Türk düşüncesinin diri ve yaşayan iki temsilcisi. Paşa, ağır başlı, dürüst bir medreseli. Batıya aşık, fakat Doğudan kopamıyor. Şiirlerinde kendisi yok. Coşmaktan, ölçüyü kaçırmaktan

utanıyor gibi. Ponsiflerin adamı. Namık Kemal deli dolu, haylaz ve coşkun. Şiirlerinde olduğu kadar, nesirlerinde de kendisi. Cesur, atak ve kendini beğenmiş. Cevdet daima frenli. Kemal daima sarhoş. Cevdet'in kızı babasından çok Midhat Efendi'nin damgasını taşıyor. Ama her ikisi de değil. İsmet Faik hanımın rahibelikte karar kılması, bir parça da, dedesindeki çatık kaşlılığın eseri. Filhakika, Paşa, bütün ağırbaşlılığına, bütün gurur ve vakarına rağmen ıslah kabul etmez bir Avrupa hayranıdır. Midhat Paşa'ya hakareti, içindeki kördüğümün dile gelmesinden başka ne? Fatma Aliye'nin Fransızca öğrendiğini anlar anlamaz ona karşı davranışı değişiverir. Artık Meram yazan vesayetten kurtulmuş, esrarengiz bir dünyanın fethine çıkmış, hürmete şayan bir kişidir Paşa'ya göre. Zavallı İsmet Faik! Kelli felli bir kayınpederle, bu kayınpederin takdirini kazanmış Batılı bir hanımefendinin kocası olmaktan başka mazhariyeti bulunmayan bir tiyatro paşasının kızıdır. Dame de Sion'a yollanır. Gerçi aile ocağında İslamiyet'e karşı sonsuz bir hürmet gösterilmektedir. Ama dekoratif bir hürmet. Rahibeler, baba evinde aradığı mistik ve sıcak dindarlığı bulamayan genç kıza aradığı cennetin Hıristiyanlıkta olduğunu telkin ederler. Geçelim... Cevdet Paşa'nın edebiyatımızda da soyu devam etmez. O, medresenin kemali ve son sözüdür. Doğu ile Batı arasında parçalanmış ve reculiyetini kaybetmiş talihsiz bir baba. Namık Kemal ise, bir hanedanın temsilcisidir. Ali Ekrem ve Cezmi Ertuğrul, biyolojik planda, onu devam ettirirler. Edebiyatta ise, hepimiz bir parça Namık Kemal'iz. Cevdet Paşa bir intiha; Namık Kemal, bir başlangıç. Yahya Kemal'den Necip Fazıl'a, Tevfik Fikret'ten Nazım'a kadar bütün şairlerimizin cedd-i ekberi. Celal Nuri de, Ali Kemal de, İsmail Habip de, Namık Kemal'in çocukları.

Zamanınıza gelirsek. Kerim Sadi, Namık Kemal'den çok Cevdet Paşa'ya yakındır. Yalnız, gizli sevda taşımayan bir Cevdet Paşa. Oysa Hikmet Kıvılcımlı, Namık Kemal'in piçidir. Üslupsuz, derbeder, bir Namık Kemal. Aynı ataklık, aynı kesip atan tavır. Ve aynı fanatizm.

Kerim Sadi setlerle kuşatmıştır kendini, lüzumundan fazla ciddidir. Korka korka, emekliye emekliye ilerler. Sırtında yumurta küfesi vardır. Şiire iltifat etmez. Konuşurken de, yazarken de sağlam delillere, güvenilir şahitlere, imtihandan geçmiş hocalara ihtiyaç duyar. Bu manada klasik sayılabilir. Hikmet Kıvılcımlı her türlü sorumluluğa yabancıdır. Gülünç olmak gibi bir korkusu yoktur. Peygamberliğe, mürşitliğe, nazariyeciliğe özenir zaman zaman. Lombroso'nun matoid'idir. Bunun için genç nesiller üzerinde etkisi çok daha büyük, şakirtleri çok daha bol, yazıları çok daha büyüleyicidir. Zavallı Kerim Sadi! Kendini daima gizledi. Belli bir davanın

takipçisi olmayı, ileri geri konuşmaya, orijinal eserler yaratmaya tercih etti. Oysa kelamın büyüsünü bilen adamdı. Bir mektep kuramadı. Çünkü bir tekrarlayıcı olarak kaldı. Çevresinde toplananları ciddiyete çağırıyordu. Çetin bir yola çağırıyordu. İğne ile kuyu kazmak kimsenin hoşuna gitmez. Delikanlıları Ataç gibi pohpohlamıyor, yaklaşanlara deha beratları dağıtmıyordu. Kıvılcımlı da bir başka Ataç'tır. Onunla konuşunca tez elden Marksist bir mütefekkir olup çıkardınız. İnce elemeğe, sıkı dokumağa ihtiyaç yok.

21 Ekim 1980 / Saat 15.30

OSMANLIDA FİKRÎ FAALİYET

Cevdet Paşa'nın hayatında iki facia var. Biri yabancı dil öğrenememesi. Medresenin ciddi disiplininden geçen, çalışkan, ağırbaşlı devlet adamı, topraktan biten mantarlar gibi çevresini saran zıpçıktı intelijansiyadan nefret eder. Merhaleleri birer birer geçmemiş, her basamağın çilesini ayrı ayrı çekmemişlerdir. Fakat bağırıp çağıran ve küçük dağları biz yarattık diye haykıran onlardır. Paşa'nın içine şüphe düşmüştür. Kendi değerinden şüphe, putlarından şüphe.

Hayatının ikinci faciası, fikir adamını can evinden yaralamıştır. Encümen-i Daniş tarafından 1776'dan 1825'lere kadar Osmanlı tarihini yazmağa memur edilen Cevdet, giriştiği için ne güç, ne mesuliyetli bir teşebbüs olduğunu çok geç anlamıştır. Zira kendisinden istenilen Tanzimat'ın müdafaasını yapmaktır. Tanzimat'ın temeli ise, Yeniçerilerin ilgasıdır. Paşa bu asırlık ocağın imhasını nasıl alkışlayabilir? Tarih, ilk ciltten son cildine kadar 1826 katliamını mucip sebeplere dayamak endişesini güder. Cevdet Paşa bu metin müdafaanameyi gönül huzuru ile kaleme alamazdı. Nitekim Sadullah Paşa'ya yazdığı mektupta zamirini ifşa etmektedir. Hülasa, Paşa'nın trajedisi, kişi olarak, takdis ettiği değerlerden kuşkulanmak zorunda kalması, tarihçi olarak, ömrünün en büyük eserine temel olarak aldığı Yeniçeri katliamının isabet ve hakkaniyetine itimat etmez olmasıdır. Yine geçelim...

Cevdet Paşa ile Namık Kemal arasında, ailenin biraz farklı kolları da var. Mesela Ahmet Midhat. Bir yanı ile Cevdet, bir yanı ile Kemal. Ama daha çok Cevdet. Mesela Suavi, Cevdet'ten çok Kemal. Demek ki kök aile Cevdet-Kemal ikilisi.

Yalçın Küçük, zeki, taşkın, deli dolu bir 1980 Namık Kemal'i. Daha önce de söylemiştim,. Osmanlı, yakın akrabalarla evlenen aşiret çocukları gibi, hep kendi irfanı ile izdivaç ettiğinden hayatiyetini kaybetmiş, dumura uğramış, yozlaşmış, dünyaya açılmamış. Giderek yaratıcı bir iş olmaktan çıkmış fikrî faaliyet. Soğuk ve sıkıcı bir onanizm haline gelmiş. Dünyaya açılmayanların kaderi sabahtan akşama kadar istimnadan* ibarettir. Ya açılanların? Sürüklenmek, parçalanmak, yabancılaşmak... yani kendisi olmaktan çıkmak. Yalçın Küçük, Türk aydınının ayırıcı vasfını tek sözde vurguluyor: mütercimlik. Filhakika bizde münevver, Yunan istiklalinden sonra cemiyet sahnesine çıkar. Çünkü uşaklarımızdan vaz geçip milletlerarası münasebetlerde aracılık yapmak Türklere düşmektedir. Tercüme Odası, yeni intelijansiyanın döl yatağı. Daha önce söylemiştim: İsmail Habip'in Teceddüt Edebiyatı Tarihi, Fransızca bildikleri vehmedilen yazarların genişçe bir fihristinden ibaret. Galiba Lastik Sait söylüyordu: "Üdebâ-yı hâzıra'nın başta gelenleri hep Tercüme Odasından yetişmiştir".

Kaldı ki bu başkası olmak, kendi sesini kaybetmek, her hangi bir otorite karşısında silinivermek, Osmanlı insanının ezelden beri alışmış bulunduğu bir hal. Diyebiliriz ki, bütün Şark'ın nasibi tefsir ve şerh çemberleri içinde hüner göstermek. Tanzimattan sonra, Arapça ile Acemce'nin yerini Fransızca aldı. Arapça ile Acemce diri, bakir ve akıncı bir düşüncenin taşıyıcısı değildi. Osmanlı konuşmağa başladığı zaman, İslam düşüncesi hamle kabiliyetini kaybetmiş bulunuyordu. Yani Osmanlı müellifleri bir tekrarın tekrarı, bir yankının yankısı olmak mecburiyetinde idi. İçtihat kapısı kapanmıştı. Her şey bid'at sayılabilirdi. Bir Simavnalı Bedrettin araba izinden ayrılmağa kalkınca kellesi vuruldu.

Demek ki Tanzimata kadar edebiyatımız yalnız şiirdir. Şiir, müphemin yani musikinin ülkesi. Fikir olmadığı için nesir de yoktur. Tanzimattan sonra, büyük bir susuzlukla, kervan Batı'ya çevirir yüzünü. Yeni ne söyleyecek? Söylenenlerin kaçta kaçından haberdar? Anladım sandıklarını ne kadar anlayabilir? Tercüme Odası uşaklara yani robotlara lüzumlu olan mefhum ve cümleleri aşılamağa mahsus bir müessese, istenilen, belli emirleri getirip götürmek. Yani düpedüz bir taşıyıcılık. Paket taşıyıcılığı. İçindekileri aşağı yukarı* bilseniz yeter.

Evet, bir asırda az çok başardığımız, paketin muhtevasına nüfuz etmek, taşıdığımız nesneleri evirip çevirmek, biraz daha içlerine girmek. Sonra meşhur facia: harf ve dil devrimi. Haydi, her şeye yeni baştan soyun!

Birikim yok. Bu beyin ameliyatları ölümle neticelenmezse, ne zaman, hangi bahtiyar şartlar içinde yeniden öğrenmeye başlayabileceğiz?

26 Ekim 1980 Pazar / Saat 10.00

GERÇEK HÜVİYETİNİ TESPİT

Güliver kompleksine kapılmadan kendini ölçüye vurabilmek. Mağdurluk numarasına yatmadan, mazoşizm şehvetine yaslanmadan gerçek hüviyetini tesbit edebilmek. Aşağı yukarı elli yıldır yazıyorum. Kalktığım nokta ile bulunduğum nokta arasındaki mesafeyi nasıl ölçeceğim? Ben ölçemezsem muhayyel tenkitçi ne halt edecek? (Biyolojik faktörü bir kalem geçelim. Soyumu sopumu tanımıyorum.)

Sekiz yaşıma kadarki hayatım bulanık, başsız sonsuz bir hatıralar yığını. (Babam az konuşan, çatık kaşlı, hareketlerine akıl erdiremediğim bir memur. Annem hasta, silik, mızmız bir kadıncağız. Sonra hayal gibi belirip kaybolan bir amca, iki abla. Ve kitaplar: Türk Sazı, Musavver Tarih-i Harb-i Yunan. Ötesini hatırlamıyorum. Sonra Reyhaniye. Çerkeş mahallesindeki ev. Bahçe, dere, ağaçlar ve mektep. Babamı yine akşamları görebiliyorum. Ablam Antakya'da okuyor. Ben yalnızım. Babam hep çatık kaşlı, annem hep mızmız. Kasabanın çocukları hep korkunç. Bol bol dayak yiyor, her çeşit hakarete uğruyorum. Şikayet edeceğim kimse yok.

Sınıfta neler okuyorduk bilmiyorum. İlyas efendi din dersleri, Kur'an ve hüsn-ü hat hocamız. Musahabat-ı Ahlakiye diye bir kitabımız var. (İlyas efendi bir müddet medrese görmüş. Her ders Musahabat-ı Ahlakiye'nin okuyucusu benim.) Sait Efendi bir ara Türkçe hocamız. Bulgurluzade Rıza, Menemenlizade Tahir, elinde dolaşan kitaplar. Satı beyin Fenn-i Terbiye Dersleri'ni de ilkin onda görüyorum. Nihayet Ömer Hilmi/Lafazan, kendini beğenmiş bir deklase. Dar-ül Muallimin-i Aliyye'nin edebiyat şubesinden mezun olduğunu söylüyor, ikide bir. yazdığı kitaplarla övünen bir Çerkeş. İlk manzumemi ona okuyorum. 11 yaşındayım. Yarım saat şiirin aleyhinde nutuk çekiyor. Daha sonra büyük bir suç işlemişim gibi babamın da kulağını büküyor. Ama bazı kabiliyetlerimi de geliştiriyor. Mesela resimlerim çok başarılı. Mösyö Nikola ilk Fransızca hocam. Ondan evvel mösyö Vahan diye bir Ermeni varmış. Babam sitayişle sözünü etmişti: Fransızcanın edebiyatına vakıf imiş. Bu saçma sapan hatıralardan utanç ve sıkıntı duyuyorum.

Nihayet Antakya sultanisi, ilk yıldan iki ad kalmış hafızamda: Antuvan efendi ile Lami Bey. Antuvan efendi birkaç tercümesi basılmış bir Ermeni. Lami Bey de, Satı Bey'in kurduğu Dar-ül Muallimin-i Aliyye'nin mezunlarından. Ömer Hilmi'ye kıyasla daha akıllı, daha coşkun ve mesleğine yürekten bağlı. Garip bir metodu var. Kısaca, tarihî veya mitolojik bir konu anlatıyor. "Hadi yazın bakalım" diyor. Promete efsanesini ilk defa ondan dinlemiş ve şaşılacak bir hızla yarı-manzum, yarı-mensur on-onbeş sayfa karalamıştım. Lami Bey hayret etmiş ve numara yerine çok iltifatkâr bir iki cümle kondurmuştu. Unutamadığım Ömer Hilmi, hikmetine akıl erdiremediğim nasihatler vermiş, şiirle uğraşmanın insanı felakete sürükleyeceğini anlatmağa kalkmıştı. Lami Bey ise, ilâhî bir mevhibeden söz ediyor, "ilham, ilham" deyip duruyordu. Lami Beyle dostluğumuz uzun sürmedi. Orta 3'te hocamız değişti. Çok okuyor, daha da çok yazıyordum. Hoca şımartmıştı beni.

Orta 2'de Ali ilmi Fani'yi tanıdım. Şair, muhibb-i cemal, kalender bir Osmanlı. Lami Bey gençti. Pedagogtu. Ali İlmi, feleğin çemberinden geçmiş, rindmeşrep bir Osmanlı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Dar-ül Fünun'da metin şerhi hocalığı yapmış (müderris muavini). Siyaset, bu sessiz sedasız, bu zevkperest şairi vatanından uzaklaştırmış. Rıza Tevfik, Refik Halit gibi o da bir yüzellilik. Niçin, nasıl, hiçbir zaman anlayamadım.

"Ehramlar çöllerin üstünde pürvakâr

Âsar-ı sâfiline verir vakfe-i karar."

Ehramlar adlı kasidesinin ilk beyti. Farsçası mazbut, aruza hâkim, babacan, arif bir divan şairi. Hasb-el kader edebiyat muallimi. Lami Bey'in adamakıllı şımarttığı bu çiçeği burnunda kabiliyeti, İlmi Bey zapt edilmez hale getirdi.

Bereket yeni bir hoca, bu lüzumundan fazla müşfik, zevklerinden başka programı ve metodu olmayan üstadın çok gevşettiği dizginleri biraz kıstı: Memduh Selim. Ali İlmi, Memduh Selim. Biri bütün zilletleri ve meziyetleriyle şarktı. Öteki ikinci Meşrutiyetin Avrupalılaşmış bir mekteplisi. Ali İlmi nerede yetişmişti bilmiyorum. Memduh Selim, Mülkiyeden mezundu. Fransızca, Ermenice ve galiba Kürtçe biliyordu. Abdullah Cevdet'in rahle-i tedrisinden geçmişti. Metin, çetin ve lüzumundan fazla ciddi bir adam. İlk kompozisyon dersinde kağıda mürekkep damlattığım için numaramı bir hayli kırmıştı. Laubalilikten hiç hoşlanmazdı. Memduh Selim daha sonra tercüme hocamız da olacak.,

noktalama, satır başlarına dikkat etme gibi, yazı yazmanın işçilik diyebileceğim yönleri üzerinde ne kadar titiz davranmak gerektiğini usanmadan ihtar edecekti. Memduh Selim için ayrı bir jurnal yazmalıyım.

Şahsiyetimin teşekkülünde etkisi olan bir başka hoca da Mahmut Ali. Geniş tecessüsü, hastalık derecesinde veâarı olan tarih hocası. Bir söz virtüözü idi Mahmut Ali. Bazan Don Kişot'a benzerdi, bazan Sirano'ya. O da müstakil bir jurnale layıktır.

Antuvan efendiden sonra Fransızca hocalarım Fransız oldu. Önce Mösyö Moity. Liseden itibaren Antakya sultanisi isim değiştirdi: Lycee d'Antioche. Türkçe, Arapça, tarih dışında bütün dersler Fransızca okutuluyordu. IX, X, XI, XII'de tarih de Fransızca okutulmağa başlandı. Memleketin kayıtsız şartsız efendisi Fransızlardı. Fransızca bildiniz mi, önünüzde bütün kapılar açık demekti. Moity, babacan bir başçavuş eskisiydi. Sınıfta pipo içer, talebelerden ufak tefek hediyeler kabul ederdi. Nefis bir kaligrafisi vardı. En çok üzerinde durduğu ders: phraseologie idi. Bir nevi tatbiki gramerdi bu, kompozisyona hazırlık mahiyetinde bir ders. Umumiyetle iki kelime verilir ve en az yirmi kelimelik cümle kurdurtulurdu. Ayrıca negatif veya interronegatif cümleler de yaptırılırdı. Türkçem zengindi, çok okumuştum. Bu temrinler yazı kabiliyetimi bir kat daha geliştirdi. Şiir ezberlemekten hoşlanmazdım. Gramere ısınamadım. Ama liseyi bitirinceye kadar kompozisyondan hep birinciydim. Fransızların nasıl bir program takip ettiklerini anlayamamışımdır. Lise I'de Hugo'nun Legende des Siecles'ini okuduk. Lise II'de Chateaubriand'm Atala, Rene ve Le Dernier Abincerage'mı, Lise III'te Lanson'un Edebiyat Tarihi, sınıf kitabımız oldu. Yalnız Lanson mu? Zaman zaman Desgranges'in Seçme Yazılar'ı.

Ayrıca klasikler: Moliere'den, Corneille'den, Racine'den üç dört kitap okumuş olmak zorundaydık.

Lise III'te Bazantay Fransızca hocamız oldu. Bazantay "li-cencie es sciences" ve "docteur es lettres" idi. Bir ara müdür de oldu liseye. Yazı hayatında ilk gurur darbesini ondan yedim. Tarihle ilgili bir kompozisyon söz konusuydu. Konuyu çok iyi hatırlamıyorum. Kendimden emin, on beş yirmi sayfa karalayıp takdim ettim. Kağıtlar geri verildi, yine en iyi numarayı ben almıştım: yirmi üzerine 7. Yazdıklarımın dörtte üçü silinmiş, kenarına gevezelik, konu ile alakası yok, uyuyor musunuz gibi iltifatlar

döktürülmüştü. Dayak yemekten çok daha ağır bir hakaretti bu. Ama ilk ciddi yazı dersi idi. Anladım ki aklına geleni yazmak yazı yazmak değildir.

Lisede feyz aldığım bir başka hoca da Mesut Fani. Sorbonne'dan yeni gelmiş bir hukuk doktoru. On beş yıl Paris'te bulunmuş. Cebel-i Bereket mutasarrıfı iken Fransa'ya kaçmak zorunda kalmış eski bir hukuk mezunu. X. sınıfta edebiyat tarihi hocamız oldu. Çok iyi Farsça bilirdi. Önce talebeleri bir yokladı. Şiir nedir? Edebiyat nedir? gibi ömür törpüleyici sualler sordu. Bir güzel haşladı talebeleri. Bana biraz iltimas geçti. Ama ben çok daha fazla iltifat bekliyordum. O hafta mektebe gitmedim. Yedi sekiz sayfalık bir Türk edebiyatı şeması kaleme aldım. Tabiî manzum. Ve ilk derste, çok beğendiğim bu hezeyannameyi üstada sundum. Mesut bey ertesi gün müdür Bazantay'ı yanına alarak sınıfa geldi. Böyle bir kabiliyete rastlamış olmaktan hayatının en büyük gururunu duyduğunu "maşallah maşallah"larla süsleyerek belirtti. Ve tanışmamızın hatırası olarak galiba o yılın (1933) Nouveau Petit Larousse'unu, Bazantay'ın tebrikleriyle değerlendirerek, hayret içinde kalan bendenize takdim etti. XI'de tarih hocam oldu Mesut Bey. XI'de felsefe okuttu. XI'in sonunda nasıl çatıştığımızı, terbiyesizliğimin nasıl bütün hayatımı berbat ettiğini ayrıca anlatmalıyım. Fakat daha önce hayatıma karışan bir başka insandan söz etmem lazım: Tarık Mümtaz.

Şam'da Musavver Sahra adlı bir dergi çıkıyordu. Orta sondaydım galiba. Derginin başyazarı Tarık Mümtaz'dı. Yazarlar arasında Rıza Tevfik de vardı. Sonra Kuneytire'de yarı Türkçe bir gazete yayımlandı. Başyazarı yine Tarık Mümtaz. Bu zatın "İslami Sosyalizme Doğru" adlı bir risalesini de görmüştüm. Antakya'da "Antakya" adında bir gazete yayımlanıyordu. Gazetenin başına Tarık Mümtaz getirilmişti. Birkaç talebe, hazreti ziyarete gittik. Büyük bir hüsn-ü kabul gösterdi. Sonra manda hükümetinin naşir-i efkarı* olan "Antakya"yı bıraktı. Ve Karagöz başlıklı Türkçe bir gazete çıkarmağa başladı. Kendisi karikatürist idi de. Tatilde Reyhaniye'ye gelip babamdan benimle çalışmak müsaadesi aldı. Karagöz'de kaç ay yazdım, bilmiyorum. "*Fırsat Yoksulu*" mahlası ile şiirler yazdım. "*Geç Kalmış Bir Musahabe*" başlıklı yazımı istisna edersem (Yenigün gazetesinde yayımlanmıştı) hayat-ı tahririyemin başlangıcı Karagöz'deki şiirlerdir. Tarık çok güzel konuşan, büyük telkin kabiliyetine sahip bir politikacı idi. Antakya'da izci teşkilatı kurdu. 35'te yayımlanan "*Çizgiler ve Bilgiler*" adlı kitabında bana ayırdığı sayfa çok göğüs kabartıcıdır. Şöyle başlar: "İlim,

şiir, nesir., kudretin her üç yüzü de keskin bir zekâ ve kabiliyet silahı. Hangi sahaya teveccüh ederse etsin bir ehram azametiyle yükselecek ve...

Tarık, bahriye miralayı Mümtaz beyin oğluydu. Bir miktar Saint-Joseph'te okumuş, sonra Harbiye'den neşet etmişti. Damat Ferit'in başyaverliğini yapmış, bir ara "*Ümid*" isimli bir edebiyat mecmuası çıkarmıştı. Sonra hasbelkader yüzellilikler listesine ithal edilerek memleket dışına kovulmuştu. Bulgaristan'da Türkçe bir gazete kurmuş, sonra oradan da kovulmuş, Avrupa'nın çeşitli ülkelerini dolaştıktan sonra postu Şam'a sermişti. Süleyman Nazif'e hayrandı. Mütareke devri İstanbul'unu yakından tanıyordu. İyi giyinen, kibar, enerjik ve hayat dolu bir Çerkeş. Ama Çerkezce tek kelime bilmezdi. Annesi Türktü. Türkçeye aşıktı. İdeali, Nazif gibi yazmaktı. Zavallı Tarık, yabancı dil öğrenememişti! Çok sığ bir irfan. Ne var ki bıyıkları terlememiş bir taşra delikanlısı için lüzumundan fazla bilgili ve geniş ihatalı bir maceracıydı. Tarık Türkçülüğü temsil ediyordu o sıralarda. Fransızlarla arası bozulmuştu. Oysa benim dostlarım hep Fransız yanlısı idiler. Tarık, "*Türk Antakya'da Dört Baykuş Ötüyor*" başlıklı bir panfle yayımladı. Dört baykuş dediği. Ali İlmi Fani, Mesut Fani, Memduh Selim ve Radi Azmi idi. Ben de sırf dostluk icabı diyerek Yıldız gazetesine yarı-manzum, yarı-mensur bir hicviye döşendim. Başlık: "*Unutma ve Affetme Türk Genci*". "*İrfan kalelerimize çöreklenen engereklerin kırk başını birden ezmek millî savaşın baş borcudur, vs*."

Sonra:

"Siz ki anavatandan bile kovulmuşsunuz
Habasetle kaynaşmış, şerle yoğrulmuşsunuz.
İnsanlığın, tarihin lanetlerle andığı
Ufkumuzda tüneyen bir alay baykuşsunuz."

gibi latifeler. Altına da, bütün isimlerim. Henüz talebeydim. Sövüp saydığım adamlar da, beni en çok seven, en çok koruyan hocalarımdı. Felsefe sınıfında talebeydim. Haftada yirmi saat felsefe okuyorduk. Felsefe hocam da Mesut Fani idi. Güya kabadayılık yapıyor, sömürgeye ve sömürgecilere çatıyordum. İlk derste Mesut Fani beni dışarıya çağırdı. "*Biz sana ne yaptık yavrucuğum*" dedi. Şöyle bir şey söyledim: "*Bana dostluk yaptınız, ama ülkeme düşmansınız*". Bu sıkıcı konuşma şöyle birtakım öğütlerle sona erdi: "*çocuksun, demek zekâ da, kabiliyet de hakikatleri görmeğe yetmiyor*". Beni mektepten kovdurabilirlerdi, hiçbir şey olmamış gibi davrandılar. Ama mektep idaresi yazıyı görmüştü. Sıkıcı bir tarassut altındaydım. Perişan, sefil ve hiç de övünülmeyecek bir yıl. Sınıf

birincisiydim, imtihanlara on beş gün kala mektepten ayrıldım. Sonra Türkiye'ye gönderilecektim. Halep başkonsolosu İdris Sabih Bey beni Halep'e çağırdı. Tarık'la münasebetimi kesmemi, bu adamın Atatürk'e suikast yapan bir güruha mensup olduğunu, kendisiyle dolaşmakta devam edersem beni koruyamayacağını anlattı. Ben de Tarık hakkında söyledikleriniz külliyen yanlıştır, iyi günlerinde yanında olduğum bir insanı, iftiraya uğradığı zaman bırakamam falan filan diyerek istikbalimi tepeledim. Yoksa Mülkiyeye gönderilecektim. Aynı Tarık Mümtaz, fırtına geçtikten sonra, aleyhimde yazı yazan ilk insan oldu. İkincisi de Kemal Sülker. Yıllar geçti. Tarık'la Ankara'da karşılaştık. "*Hatay Albümü*" diye bir kitap yayımlamıştı. Kitabın üzerine şöyle yazarak sundu: "Mazinin karanlıkları içinde, ışıklı istikbalini ilk keşfeden sıfatıyla hayatımın en büyük gururunu duyduğum büyük edep ve fikir adamı Cemil Meriç Beyefendi'ye".

29 Ekim 1980 Salı

KAYNAŞAMADIK SALÂHLARLA

Âveng-i heragil... Fikret'i Salih Zeki tanıttı. O zaman Büyük Doğu'da yazıyordu. "*Hatıralar Şehri*" yayımlanmıştı. Küstah, yalancı, kendini beğenmiş bir business man. Toprak Mahsulleri Ofisi'nde raportördü. Bir arkadaşıyla *Amaç* dergisini çıkarıyorlardı. Yazı istedi. Kabul ettim. Galiba beş makalem yayımlandı. Sonra *Yirminci Asır* diye bir dergi kuruldu.

Elit'te toplanıyorduk. Salâh'ı, Oktay Akbal'ı, Behçet Necatigil'i orada tanıdım. Necatigil, Sedat Simavi'lerden birinin oğlunu okutuyormuş. Yedi Gün, çıkacak dergi ile ilgilendi. Bizimle mülakat yapmak üzere Sait Faik'i yolladı. Bu vesile ile adımızdan söz edilmiş oldu. Bu genç ediplerden hiç hoşlanmadım. Onlar da bana ısınamadılar. Sonra bazıları Nacak Sokak'taki evime geldi. Çoğunu bir daha göremedim. Fikret'le temasım uzun sürdü. Yirminci Asır kapandı, tekrar çıktı. Bu arada aile münasebetlerimiz oldu.

Salâh Birsel, Fikret'in yanında sık sık gördüğüm piyonlardandı. Yumuşak, hazımkâr, renksiz kokusuz bir şair taslağı. Bu arada Baraga'nın "*Deve Dikenleri*"ni çevirmiş, Tercüme Dergisi'nde nefis bir zılgıt yemişti, Fransızcası zayıftı, Türkçesi daha zayıf. Halk Partisi'ne yamanmağa çalışıyordu. Oktay'la birlikte Suut Kemal'e vurgundular. Fikret'in her ikisine de büyük bir teveccühü yoktu ama belli bir okuyucuları olduğunu sanıyordu. Derginin ikinci çıkışında bu cavalacozlar yığınını uzaklaştırmağa çalıştım. Ama Fikret de onlardan ne daha bilgin, ne daha ciddi idi. Kaynaşamadık Salâhlarla. Onlar İstanbul çocuğu idiler. Ben taşradan geliyordum. Hitap ettikleri zümre kendi arkadaşları idi. Ne şiir anlayışımız uyuyordu birbirine, ne nesir anlayışımız. Bu cavalacozlar kafilesiyle istemeyerek karşılaşıyordum. Daha sonra tanıdığım Orhan Veli'den de hiç hoşlanmadım. Hepsinin de ayırıcı vasfı bayağılıktı. Yine de Orhan içlerinde en az sevimsiz olanıydı. Nasrettin Hoca masallarını beğenerek okudum. Fransızca bilse La Fontaine'in fable'lerinde daha başarılı olabilirdi. Zavallı Orhan! Bir yanı ile şairdi, kelimenin büyüsüne inanmıştı. Minnacık bir şair.. Bu cavalacoz alayının nasıl ün kazandığına şaşıp duruyordum. İnsanları daha iyi tanıdım, yaşlandım. Daha sonrakiler bir evvelki nesilden çok daha kabiliyetsiz çıktı. Ama şaşkınlığım yine de sona ermedi. Orhan ölmemiş olsa, belki gelişir, saygıya layık bir kişilik kazanırdı. Necatigil'i hiçbir zaman ciddiye alamam. Oktay hep kendisi kaldı, belki de bütün o cavalacozlar içinde en donuk, en cansız, en korkak muhallebi çocuğu. Fikret akıllı davrandı. Kabiliyeti: göz boyamak, üç kağıtçılık, iş adamlığı. Milyonlara kavuştuktan sonra şairliği boşladı. Gelelim Salâh'a.

Ankara Caddesi'nde gençlerin girip çıktığı bir kitapçı dükkanı vardı. Adı: Arkadaş Kitabevi gibi bir şey. Salâh'ı ilk defa orada görmüştüm. Dükkanın sahibi miydi, sahiplerinden biri mi, hatırlamıyorum. Çok konuşan, ucuz esprilerle ilgi çekmekten hoşlanan, biraz muzip bir İstanbul çocuğu. Sonra Elit'te karşılaştık. Şiirlerini hiç sevmedim. (...) Neden itiraf etmeyeyim, Fikret'e daha çok ilgi duyuşum bir parça da şuh karısındandı. Salime, (...) yemesini içmesini, konuşmasını bilen bir hanımcağızdı. Üstelik cömertliği ile de meşhurdu. Açık saçık konuşur, şakadan anlar, görmüş geçirmiş bir hatun. Bu cavalacoz alayında karısı olan bir Fikret vardı. Salâh da Salime'nin hatırı için mi Fikret'in terbiyesizliklerine katlanıyordu bilemiyorum. Kısaca birkaç defa aynı tramvayda seyahat eden iki insandık Salâhla. Neden sonra, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu'sunu, Kahveler'ini okudum. Tatlı tatlı gevezelik, bol bol dedikodu, unutulmuş hatıralar. Aynı günlerde Necipin Babıalisini de gözden geçirdim. Salâh, daha samimi, daha

kendisi fakat daha derbederdi. Necip ağzına kadar kin dolu, yalancı bir megaloman. Şüphesiz ki Salâh'la kıyaslanmayacak kadar güzel yazıyordu. Fakat stalaktit, stalagmitler gibi soğuk bir güzellik.

Garip mi, hazin mi bilmem. Üç dört yıl önce bir mason toplantısına çağrılmıştım. Biraderler içlerinden birinin iltifatlarını dinlemekten usanmış beni tanımak istemişlerdi. Üstatlardan biri Salâh'ın hakkımda söylediklerini hatırlatarak böyle bir tanışmanın lüzumuna inandırmıştı arkadaşlarını, yani masonlar âlemine Salâh'ın tavsiyesi ile kabul ediliyordum. Geçen gün aynı evde oturduğum bir albay emeklisi karşı komşuya gelmiş, benimle tanışamadığını fakat büyük saygı - beslediğini söylemiş. Aman diye rica etmiş, "*yeğenim çok methetti. Kahveler adlı bir kitabı varmış, lütfetse de okusak*". Karşı komşuyu böyle bir kitabım olmadığına inandırmak için bir araba laf ettim. Salâh'ı en son Dünya'daki yazıları ile tanıdım. Olgunlaşmış, tatlılaşmış, bazı abuk sabuk söyleyişleri bir yana irkilmeden okunabiliyor. Beğendim ve memnun oldum. Eski bir tanıdıkla, belki de namüsait şartlar içinde karşılaşmıştık. Kitabında herkesi iğneleyen Salâh bana imtiyazlı bir yer ayırmıştı. Bu bir kadirşinaslık değil miydi? Evime çağırdım. Karşımda yorgun ve bezgin bir Salâh vardı. Kitaplarımı verdim. Okuyacağını, beni beğendiğini söyledi. "*Kurutulmuş Felsefe Bahçesi*"ni bırakarak ayrıldı. Bahçe'de uzun zaman dolaşamadım. Amerikan romanı ve Proust nesli ile ilgili yazısı hoşuma gitti. Felsefe Bahçesi iyi ayıklanmamış, ama okuyabilsem hepsini okurdum. Artık vehimlerin mahpesinde ümitlerle sarhoş, hanyadan konyadan habersiz iki toy delikanlı değiliz. Daha iyi tanıyoruz insanları. Hiç olmazsa Salâh'ın daha iyi tanıdığı düşünülebilir. Bu eski aşinaya elimi niçin yeniden uzatmayayım?

../../1980

SON OSMANLI: EKREM HAKKI AYVERDİ

Türk Edebiyatı Derneği'nin bir toplantısındaydık. Tam ayrılıyorduk, Göze, Hakkı'lara gidiyoruz diye bizi arabasına aldı. Galiba Kaplan da yanımızdaydı. Bu ilk toplantının sonu gelecekti. Başkaları da katılacaktı bu toplantılara. Hacıeminoğlu ve Türkçü bir tarih profesörü. Zaman zaman yemekler yenildi ve her zaman konuşuldu.

Konu: Osmanlı medeniyeti idi. Herkes bu büyük medeniyetin kendini hangi alanda en iyi ifade ettiğini anlatmağa çalışıyordu. Ekrem Hakkı, ev

sahibi olarak çok terbiyeli bir dinleyici idi. Bir akşam dört ciltlik Mimarî Tarihi'ni hepimize ayrı ayrı hediye etti. İyi bir hatip değildi, ama ne söylediğini iyi bilen ve söylediklerine inanan dürüst bir fikir adamıydı. Ona göre, Osmanlı bütün dehasını mimarlıkta belirtmişti...

Sonra Kubbealtı Cemiyetinde konferanslar verdim. Ve dostluğumuz o gözlerini kapayıncaya kadar sürüp gitti. O ağır, o ciddi ilim adamı, nükteden pek hoşlanan bir Osmanlı aydını idi. Türkçeye aşıktı. Konağı da, Kubbealtı Cemiyeti de dürüst aydınların sığındığı bir limandı.

Bence, îbn-ül Eminle o, ölen bir medeniyetin son büyük temsilcisidir. Onun şahsında son Osmanlıyı kaybettik. Allah rahmet eylesin!

KIRKAMBAR, VERİLECEKLER LİSTESİ[29]

Fevziye Meriç*,Mahmut Ali Meriç'ler*, Ümit Meriç*, Kaplan*, Cinuçen Tanrıkorur*, Cahit Tanyol*, İzzet Tanju Berke*, Vardar*, Ömer Faruk Akın*, Mehmet Çavuşoğlu*, Neşterin Dırvana*, Nermi Uygur*, Şerif Mardin*, Süleyman Demirel*, Bülent Ecevit*, Muzaffer Özak*, Ali Özgüven*, Ahmet Kabaklı*, Hamide Topçuoğlu*, Ekrem Hakkı Ayverdi*, Emre Kongar*, Ergun Göze*, Fuat Andıç*, Kadir Mısıroğlu*, Münevver Ayaşlı*, Mehmet Çınarlı*, Neşe Bilgin*, Ruhi Ayangil*, Çetin Akan*, Recep Doksat*, Talat Sait Halman*, Ajlan Uçak*, İsmet Aydınoğlu*, Salâh Birsel*, Attila İlhan*, Berna Moran*, Yıldız Kenter*, Selçuk Atakan*…

4 Ocak 1981 Pazar / Saat 12.00

İNSAN İLTİFATA SUSUZDUR

Âveng-i heragil...

Kırkambar, bataklığa fırlatılan bir kaya parçası. Kurbağaların bile barınmadığı bu ölü sulardan en küçük bir ses çıkmadı. Subaşı, Küçük Dergi'de, eski günahlarımı sergilemeğe kalkmış. Meşinden söz ederken Yahudi inançlarını ön plana almışız, esasen "*Tanrı yıldızlarla oynayan bir çocuk*" da küfürmüş, hele Nazım'ı yüceltmeğe kalkışımız apaçık bir ihanet. Bu nazikâne hicviyeyi hayretle okudum. Yazarın, binbeşyüz küsur sayfa tutan yazılarımda bulduğu sapık fikirler aşağı yukarı bundan ibaret. Kırkambar'ı, Özden Ören de okumuş. Kitap, genç üstadı bir hayli tedirgin etmiş. Affedilmez cinayetimiz, yirmi birinci yüzyılda roman ölecektir dememizmiş. Nerede demişiz, niçin demişiz, meçhul. Demişiz işte! Muhsin Demirel'e şikayet etmiş beni. Kamçatka'daki sineklerin cinsel yaşamını bile merak eden Çetin Altan, yolladığım kitaba bakmamış bile. Bütün ahibba hamuş! Kabaklı tek satır yazmadı. Kaplan, düşüncelerini sergilemek için ebediyete göçmemi bekliyor. Yeni Sözcü Dergisi'nde Kırkambar, haftanın kitapları arasında beşinci sırayı almış. Ne diyelim? Allah razı olsun!

Bir zamanlar Türkiye'de bir edebiyat cumhuriyeti vardı. Medeniyet demek, mertebeler dizisi demek. İnsanlar birbirini severlerdi. Nazif için, Abdülhak Hamit, Türk şiirinin, Türk düşüncesinin, bir kelime ile soyumuzun yetiştirdiği en büyük insandı. 1927'lerde Nazifperestler de az değildi. Cenap'tan Tarık Mümtaz'a, Fazıl Ahmet'ten Ahmet Haşim'e kadar bir sürü yazar Batarya ile Ateş müellifine hayrandılar. Çünkü edebiyat diye bir değere inanıyorlardı. Üstat üstattı, çırak da çırak. Ne siyasî kanaatler ayırıyordu insanları, ne ahlaki zaaflar. Dinî inançlar konusunda da bu kadar inhisarcı, bu denli yobaz değildik. Evet, yazarın sorumluluğu diye bir mefhum yoktu, dün başka türlü konuşurdunuz, bugün başka türlü. Ama herkesi birleştiren sevgiler, değer hükümleri, her ayrılığı hoş gösterir, güzel yazılmış bir cümle bir çok kusurları bağışlatırdı.

Nesir öldü. Dille beraber edebiyat da boku yedi. Hepimiz birer ideolojiye kapılandık. Ne İskender kaldı, ne İskender'in generalleri. Haşim'in dediği gibi, kelimeler dünyası son serdarlarını çoktan kaybetti. Necip Fazıl, "sultan-üs şuara"mız, Burhan Felek, "şeyh-ül muharririn".

Yeni Devir gazetesinin bir lisede edebiyat dersleri okutan genç bir yazarı benimle konuşmağa geldi. Sözde kitaplarımı okumuş. Karşımda Abdülhamit devrinin bir polis memuru vardı sanki. Neden Sezai Karakoç'u övmüyor muşum? İran ihtilali hakkında neler düşünürmüşüm? Ali Şeriati hakkındaki yazımda Sait Nursi'nin celadetinden söz etmişim de, fikirlerini

anlatmamışım. Kitaplarımda hep batılı yazarlar sergileniyormuş, İslam'ın büyük mütefekkirlerine niçin yer vermiyor muşum?..

Nurcular çok daha anlayışlı. Hepsi de büyük bir insana gönül vermiş. Ufukları dar, kafaları basık, ama büyük bir meziyetleri var: hayranlık. Putlarına saygısızlık etmediğiniz ölçüde sizi dinliyorlar. Mehmet Paksu, Nazif'den sonra tek nâsir sizsiniz, diyebiliyor. Şahiner, istemeye istemeye de olsa, karşıma oturup söylediklerimi Yeni Nesil okuyucularına aktarmak çabasında. İşte içinde yaşadığım iklim. Salâh Birsel bir daha görünmedi. Kemal Sülker için ilgilenilecek tek konu: Nazım. Bu cehalet dünyasında kiminle el ele vereceğiz? Hangi cehalet? Cehalet, asildir, cihanşümul olmak gibi bir imtiyazı da var. Bu cesetlerin göğsünde bir kalp çarpmıyor.

Yeni Devir'de yazmak haysiyet kırıcı. Amenna, fakat şu veya bu sebepten beni tanıyan, saygı gösteren ve ısrarla makale talebinde bulunan bir yazı işleri müdürü var. İnsan, iltifata susuzdur.

25 Ocak 1981 / Saat 12.00

SÜLEYMAN NAZÎF

Nazif, yazı hayatımın ilk mukaddes isimlerinden biri. Çocuktum. Benim için edebiyat, şiir demekti. Nabi'ye, Fuzuli'ye, Nedim'e aşıktım. Müpheme, kavranılamayana karşı duyulan garip bir sevgi. Daha doğrusu hayranlık. Hececileri okurken çok daha rahattım. Onlar, daha sığ, daha kolay, daha senli benliydiler. Nesre gelince.. Cezmi'nin dalgalı üslubu büyülemişti beni. "Türk Teceddüd Edebiyatı Tarih" ile sarhoş olmuştum. Ama benim için nesir sanatının gerçek temsilcisi Refik Halit'ti. Halep'te yayımlanan Doğru Yol ve Vahdet gazetelerini günü gününe okuyordum. Refik Halit, hecenin en usta şairleri kadar ahenkli yazıyordu: tazeydi, samimiydi ve mükemmeldi. Nesrin de, edebiyatın gür ve ihtişamlı bir kolu olduğunu Refik Halit'ten öğrendim.

1930'larda Tarık Mümtaz'ı tanıdım. Refik Halit, kaynaktan fışkıran bir su gibi berraktı. Tarık Mümtaz, seller gibi bulanık ve köpüklü. Biri sanattı, öteki tasannu[*]. Refik Halit, konuşuyordu. Tarık'ın sesi zaman zaman feryada benziyordu. Çocuk, aşırıya mecluptur[*]. Evet, Refik Halit'i çok beğeniyordum. Ama onun gibi yazmak, bayağılığa düşmeden tabiî olmak, o yaştaki bir insan için erişilmesi güç bir hayaldi. Tarık'ın edebiyat dünyasında tek mukaddesi vardı: Süleyman Nazif. Adını anarken cezbeye tutulurdu hep. Tarık, tanımadığım Nazif'in bir havarisiydi. Türk nesrinin o büyük serdarını, şakirdine bakarak şekillendirmeğe çalıştım. Kitaplarından önce, efsanesiyle karşı karşıyaydım. Tarık, Nazif'in avam için yapılmış bir baskısıydı. Daha sığ, daha tek boyutlu. Bir nevi cep baskısı.

Divan nazmından sonra, Tarık Mümtaz menşurundan süzülen özentili, coşkun bir Nazif. Sonra Chateaubriand ve Hugo. Diyebilirim ki üslubuma istikamet veren ilk hocalar bu dört beş isim..

Zavallı Nazif! Tek mümini kalmayan bir dinin son peygamberi. Türk nesrine haysiyet ve asalet kazandırmak için ruhunun bütün melekelerini seferber eden o gümrah kalemden zamanımızın cavalacoz[*] zekâlarına kalan tek miras üç beş nükteden ibaret. Nazif'i anlatmak., kime ve niçin? Ağabeyinin mezar taşını Nazifâne bir tuğra ile damgalayan Faik Ali,

"Şimşek mürekkep olmalıdır, yıldırım kalem
Tahrir için kitabe-i seng-i mezarını"

diye inlemişti. O yanardağ 5 Ocak 1927'de intifalarına son vermiş. O coşkun umman elli dört yıldır ölü bir deniz. 5 Ocak 1927'den beri Türk nesri en büyük, en uğultulu sesini kaybetmiş bulunuyor. Türk nesrinin üç büyük eknumu, Türkçenin Türkçe olmaktan çıktığı bedbaht bir dünyadan tam zamanında ayrıldılar. Cenap 1934'te, Haşim 1933'te fani hayatlarını noktaladılar. Hurdahaş olan orkestrayı tek çalgıcı temsil ediyor: Necip Fazıl.

Nazif için bir türbe inşa etmek.. Dilini kaybeden bir neslin böyle bir mazhariyete hakkı yok. O büyük ölüye ağlamak bile bize yasak bir imtiyaz. Haşim'i hatırlıyorum. 1928'lerde şöyle yazıyordu: "Süleyman Nazif'in mezarı hâlâ yapılmamış., bu büyük Türk edibinin mezarını bundan sonra da yapmasak pekala olur. Bu gibi aç ölenlerin çürümüş kemiklerine mermerden bir köşk yapmağa kalkışmaktan ne çıkar? Sadaka ile

dikeceğimiz iki taş, o tunç lisanın, kendi sahibine yaptığı tannan* mezardan daha güzel ve daha sağlam mı olacak?”

1 Şubat 1981 Pazar / Saat 12.30

ABELARD’A EĞİLMEK[30]

Abelard’ı düşünüyorum. On ikinci yüzyılın karanlıkları içinde hakikati aramağa çalışan coşkun bir keşiş. Zaman zaman meçhulün perdesini aralayabilen o büyük reybî, bazı fertleri korkarak konuşan, bazı fertleri tarihin kumlarında en küçük bir iz bırakmadan göçüp giden kalabalık bir kafilenin meşale taşıyıcılarından biri. Fulbert’in hışmına uğrayıp canavarca iğdiş edilmese adından bile habersiz olacaktık. Yanılmıyorsam o bedbaht papazın adını ilk defa Ahmet Midhat’ta görmüştüm. Talebesiyle aşkları Avrupa edebiyatında geniş yankılar uyandırmış, Rousseau, çağını fetheden biricik aşk romanını “Yeni Heloiz” başlığı ile sunmuş. Zavallı Abelard! Hafızalardaki tahtını yazılarına değil, felaketlerine borçlu.

Ortaçağı baştan başa uğraştıran “Les universaux” davası kaç kişiyi ilgilendirir? Nominalizm ve realizm tartışmaları insan kaderi için gerçekten mi önemliydi? Türk insanı, hatta umumiyetle insan, Teslis’in sırları üzerinde kafa yoracak kadar huzur içinde midir? Volf’un Ortaçağ Felsefesi başlıklı kitabından Abelard’ı okuttum. On iki büyük sahife. En az iki sayfası eserlerinden iktibaslarla örülmüş. İktibasların hepsi Latince. Aristo’dan gelen “üniverseller” davası İslam Ortaçağ’ı için de bu kadar önemli miydi bilmiyorum. “Heloise’le Abelard’ın Mektupları” 1837’de basılmış, yüzlerce sahife tutan önsöz. Mösyö ve Madam Guizot’nun. Nefis, renkli bir safha-i tarih. Petekle dolu bir kovan, tecessüsüm bir kaç parmak balla tıkanıyor. Britannica’ya bakıyorum., iki buçuk sütun. Kesif ve doyurucu. UNESCO’nun “İnsanlık Tarihi“nde birkaç paragraf. Frank’ın “Felsefe Kamus”unda 12 sahife. Müelliflerin kimine göre, Ortaçağ’ın en büyük filozofu, kimine göre orta çapta bir müderris. Bir kaç meslis-i ruhani tarafından aforoz edilmiş. Eserlerine gösterilen alaka: ihrak-ı binnar. Bir Voltaire varken Abelard’a eğilmek reva mı? Varak-ı mihr ü vefa’ya eğilmeyen bir toplulukta, varak-ı Abelard ve Heloise hangi tecessüsü gıcıklayabilir? Dokuz yüzyıl arafta bekleyen o ölümsüz hadım, beyni ve gönlü hadım edilmiş bir topluluk için bir istifham işareti bile değildir.

7 Şubat 1981 Pazar / Saat 14.00

MAZBUT BİR İSLAM TARİHİ

Abdullah Cevdet hakkında bir doktora tezi.. Dağ gibi kitabiyat, çeşitli arşivler, bitmez tükenmez polis raporları. Tezi sunan, eski harfleri sökemeyecek kadar hazırlıksız. Cevdet'i ne pahasına olursa olsun maddeci ve İslamiyet düşmanı göstermek istemiş. İkinci Meşrutiyet'ten kalma bir peşin hüküm.{31} O devrin Müslümanları Dozy'yi çevirmesini affedememişlerdi üstadın. Bu serseri ve sarahat* tecessüs bir çoklarının rahatını kaçırmıştı. Cevdet yobazlığa düşman, irfana aşık bir şairdi. Dozy'yi tercüme ederken Müslüman aydınlarının, müsteşrikin hatalarını düzeltmesini istiyordu. Nitekim Şehbenderzade Hilmi Bey beklenen cevabı büyük bir vukuf ve ciddiyetle vermeğe çalışacaktı: "Tarih-i İslam" (1326-1327). Bir zamanlar Namık Kemal de Hammer'in hatalarını düzeltmek için "Osmanlı Tarihi"ni kaleme almıştı.' "Renan Müdafaanamesi" ise, o bülent zekânın hamiyyetini ebediyete kadar ispat edecek bir vesikadır. Midhat Efendi, Draper'e kızarak "Niza'ı ilim ve Din"de Amerikalı ilim adamına oldukça sert bir ders vermeğe kalkışmıştı. Bugünkü nesil Avrupa'nın aforoz müessesesini kiliseden çok daha insafsızlıkla kendi büyüklerine uyguluyor. "Draper Reddiyesi"ni çeyrek asırdır her kitapçı dostuma tavsiye etmişimdir, kimse merak edip yeni harflere çevirtmedi.

İkinci Meşrutiyet'in fikir münakaşalarını üzülerek hatırlıyorum. Midhat Efendi romancı olarak üzerinde çok konuşulmuş bir yazar. Oysa Şehbenderzade Ahmet Hilmi, neslimizin büsbütün meçhulü. "A'mak-ı Hayal" felsefî bir roman. Lehimci Bünyan'ın "Hacının Yolculuğu"su İngiltere'de Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok okunan kitapmış. "A'mâk-ı Hayat'ı karıştıran kaç Türk aydını var? Hilmi bey romanlar da yazmış. Üç perdelik bir sahne eseri de var. O da bir çok çağdaşları gibi istibdata düşman. Bu yüzden Fizan'a sürülmüş. Çeşitli dergiler ve gazeteler çıkarmış. Dar-ül Fünun'da felsefe okutmuş. Tasavvufla ilgili risaleler yazmış, Baha Tevfik'e, Celal Nuri'ye yüklenmiş. Bir kelime ile o dönemin düşünce hayatına renk verenlerden biri. Sait Nursi kalabalık bir cemaatın çok sevdiği, çok okuduğu bir kılavuz, İzmirli İsmail Hakkı'yı,

Şehbenderzade'yi, hatta Rıza Tevfik'i tanımadan, Bediüzzaman'ı değerlendirebilir miyiz? Hepsi de aynı kavganın içindeydiler. Ve birbirlerini okuyorlardı.

Bugün sular durulmuş ve insanlar kendi meselelerine daha soğukkanlı olarak eğilmek imkânını kazanmışlardır. Elimizde hâlâ mazbut bir İslam Tarihi yok. Kendi dünyamızın yetiştirdiği değerlere tam manası ile kayıtsızız. Bir Şehbenderzade, Seyyit Kutuplardan daha mı kifayetsiz? Hep dışardan reçete dileniyoruz. Yayınevlerinin adı kitapların okunup okunmamasında başlıca âmil. Şehbenderzade'nin "İslam Tarihi" 1974'de basılmış. Hem de çok zengin, çok vâkıfane şerhlerle zenginleştirilerek. Ziya Nur beyin kalemine borçlu olduğumuz mütalaalar, çağdaş bir fazıl'ın kolay kolay bulunamayacak aydınlatmaları. Batıdan da, komşu ülkelerin fikir adamlarından da faydalanmak hem borcumuz, hem de vazifemiz. Ama önce kendi insanlarımızı tanımakla mükellefiz. Cürci Zeydan'ın "Medeniyet-i İslamiye Tarihi" bütün eksikliklerine rağmen, hâlâ bereketli bir kaynak. Fuat Köprülü'nün Barthold tercümesi, konu ile uğraşanlar için emsalsiz bir çalışma. Ne var ki gerek Şehbenderzade'nin Dozy'yi düzeltmek için kaleme aldığı İslam Tarihi, gerekse Ziya Nur'un dikkatli ve titiz şerhleri bizim için çok daha lüzumlu ve faydalı. Şehbenderzade hem Arapça, hem Farsça, hem de Fransızca biliyor. Hayatı tetebbu* ile geçmiş. Ziya Nur ise, dürüst ve çalışkan bir İslam mütefekkiri. Suçları Türk olmak mı? Düşünce susuzluğu içinde kıvranan günümüz gençleri kendi dünyalarının bağrından yükselen bu dost sesleri ibret ve dikkatle dinleseler hem ufukları genişler, hem de bir kadirşinaslık borcunu ödemiş olurlar.

15 Şubat 1981 Pazar / Saat 10.00

RIZA TEVFİK VE ATEİZM

"Şu taş cebinime benzer ki aynı makberdir, Dışı sükun ile mâlî, derunu mahşerdir".

Bütün cebinler birer mezar taşı. Sâkit ve sâmit. İçleri ise, ancak zaman zaman mahşer. Mahşer ne demek? Alınlarımız çok kere sefil ve manasız bir komediyi gizleyen et ve kemikten bir perde. Kelimeler içimizdeki haileyi sadakatle aksettiriyor mu? Ses ne kadar kendi sesimiz? Kelimeler de, ruhî sefaletimizi yabancı gözlerden saklamak için uydurduğumuz kesif bir sis tabakası değil mi? Şuurun şahadetine bile tahammülümüz yok. Soyunamıyoruz. Bazen lafızların, bazen sükutun arkasına gizlenmek, olduğumuz gibi görünmekten çok daha tehlikesiz. Kaldı ki ne olduğumuz belli mi? Şu taş cebinime benzer. Evet, ikisi de manasız!

Rıza Tevfik "ateizm" maddesini çok güzel işlemiş. Çevresinin hain bühtanları canına tak demiş üstadın. Madde, münevver haysiyetinin, düşünce haklarının sağlam bir müdafaanamesi. Makaleyi ilk defa kırk küsur yıl önce okumuş ve hiçbir şey anlamamıştım. Ravendi ile Ebul Ala'nın isyan dolu mısraları dikkatimi çekmişti. Sonra iki kere daha okudum, yine anlamadım. Çünkü anlamak için değil, kusur bulmak için okuyordum, kusur bulmak ve kullandığı malzemeyi kendime mâletmek için. Son okuyuşta o parlak lafız yığınının altında nasıl bir ıstırabın gizlendiğini fark eder gibi oldum. Heyhat! Neslimiz böyle bir ıstıraba bile yabancı. Cumhuriyet öncesi aydınları, bizi yalnız erişemeyeceğimiz bilgi irtifaları ile değil, hassasiyetleri, isyanları, tereddütleri, şüpheleri, imanları ile de eziyorlar. Utanarak düşünüyorum: Rıza Tevfik o makaleyi yazarken yaşça benden çok daha küçüktü. Güdük olan, tecessüsüm mü? Sanmıyorum. Derbeder, zevkperest, şımarık bir münevverdi Rıza. Faikiyetinin sırrı ne? İrsiyet mi? Yetişme tarzı mı? Muhit mi? İrsiyet her şeyi halleder gibi görünen fakat hiçbir şeyi halledemeyen bir meçhul. Yetişme tarzı, şüphesiz mühim bir faktör. Yıkılış dönemindeki imparatorluğun bir ekalliyet mektebinde okumuş. Sonra Tıbbiye. Elbette ki bunlar birer imtiyaz. Yabancı dil öğrenmiş ve etrafındaki mevaşiden* ayrılmış. Ama bunlar da kişiyi aydınlatmaktan uzak. Yine ister istemez muammanın hallini muhitte arayacağız. Önce bu mütevazi makalenin kaynaklarına bir göz atalım. 1- Völtaire'in Felsefe Kamus'u 2- Franck'ın Felsefe Kamus'u 3- Grande Encyclopedic 4- Draper'in "Avrupa'nın Fikrî Tekamül Tarihi" ve bir sürü Kelam kitabı. Adam konuya girerken, zındık kelimesinin muhtemel menşei üzerinde oldukça akla yakın bir faraziye sunuyor. Zen, Zend Avesta, İran'ın Araplar tarafından fethi, mezdekçilik, ateşperestlere zendî denilmesi, sonra zendînin zındık'a inkılabı. Ateizmin tarifi de çok dikkate şayan. Ateizm, Allah'a inanmamak değil, avamın inançlarını paylaşmamaktır. Sonra medeniyet tarihinden sayısız deliller. Protogoras, Sokrat, Aristo,

müteakiben Roma tarihi, Ortaçağ, Rönesans, Galile, Bruno, Vanini, modern Avrupa, Spinoza, Spencer, Stuart Mill, nihayet İslam dünyası. Üstada göre, İslam tesamuh* dinidir. Ancak siyasî emeller işe karışınca din, bir çok cinayetlerin vesilesi olmuş, saiki değil. Kendi başlarına düşünen, iktidardakilerin menfaatleri için tehlike teşkil etmeyen kimseler rahat bırakılmış. İbn Arabi karşısındaki tepki, İbn Rüşd ve İbn Sina'yı hedef alan ilhad* ithamları bir bir cevaplandırılmış. Netice: ateizm dinler tarihinden çok medeniyet tarihlerinin konusudur. Nefis, doyurucu, aklı başında bir münevverin düşüncelerini aksettiren bir araştırma. Yazar, Batı'nın hiçbir iddiasına körü körüne teslim olmuyor. Çeşitli vesikalar arasında hep kendisi kalabilmiş. Dil de mazbut ve aydınlık.

"Ateizm" maddesini Britannica'dan okudum. Kısa, muciz bir ansiklopedi maddesi. Fakat yaşamıyor. Çünkü ateizm bugünün Avrupası için aktüel bir mesele değil. Yazar sadece kelimenin çeşitli anlamlarını söyleyip geçmiş. Empersonel bir yazı. Grand Larousse da aynı derecede renksiz ve kokusuz. Rıza Tevfik'den sonra bir ateizm maddesi nasıl yazılabilir? Aynı kaynakları yeniden tarayarak, bugünün ebleh okuyucusuna çok daha sulandırılmış ve daha az ilmî bir takım klişeler sunarak.

Saat 10.40

ANSİKLOPEDİ BİR KAVGA SİLAHI

"Büyük İslam Ansiklopedisi".. Ne İslam'dan haberiniz var, ne ansiklopediden. Cengiz, Sarıklı İhtilalci ile Cemalettin Efgani ansiklopedi yazısı olamaz diyor. Hem haklı, hem haksız. Haklı çünkü klasik ansiklopediler, mesela bir Britannica veya Grande Encyclopedie bu gibi yazılara kapalıdır. İslam Ansiklopedisi'nde de, ahengi, daha doğrusu ahenksizliği bozacak benim yazılarım. Efendim, Cemalettin hakkındaki son bir iki kitabı görmemişim! işte ilmü irfan sahibi, muvazeneli bir arkadaşın insafsız davranışı. Oysa bir Völtaire'in, bir Diderot'nun, bir Rousseau'nun Fransız Ansiklopedisi'ne yazdığı bentler benimkilerden çok mu farklı? Asıl mesele şu: Cengiz'le ansiklopedi mefhumu üzerinde anlaşamıyoruz. Ansiklopedi, içtimaî bir sınıfın veya bir dünya görüşünün veya belli bir medeniyet camiasının az çok orijinal, az çok objektif düşünce ve ihtisaslarını mı sergiler, ölü klişeleri, çiğnenmiş bilgileri mi tekrarlar? Yani bir ölü malumat hazinesi midir, yoksa hiç bir zaman bitmeyen ve

bitmeyecek olan bir istifhamlar mecmuası mı? Benim ansiklopedi anlayışım, Bayle'in, Diderot'nun, Voltaire'in, Sosyal İlimler Ansiklopedisi'nin, Lucien Febvre'in anlayışına yakın. Bence ansiklopedi, düşündüren, bağırıp çağıran bir kavga silahı. Biz bunu yapamayız. Arkamızda ne yükselen bir içtimaî sınıf var, ne kendini müdafaa edecek bir medeniyet.

Rıza Tevfik, Maarif Nezareti'nin bir davetine uyarak sadece felsefe ıstılahlarını "talebe efendilerin" anlayacağı bir dille tespit etmeğe çalışmıştı. Daha önce hiçbir davası, hiçbir meselesi olmayan Emrullah Efendi, bir "Muhit ül Maarifi kaleme almağa kalkmış, A harfini bitiremeden sermayeyi tüketmişti. Belki İkinci Meşrutiyet zamanında böyle bir rösansman yapmak Osmanlı irfanının ulaştığı irfan seviyesini tespit etmek kabildi. Bu irfanın iyi kötü temsilcileri yaşıyordu henüz. Rıza Tevfik'ler, Abdullah Cevdet'ler, Celal Nuri'ler, Naim Efendiler, İbn- ül Emin Mahmut Kemal'ler, Mehmet Ali Ayniler, Salih Zekiler, hiç değilse nazarî olarak böyle bir abide kurabilirlerdi. Geniş tecessüsü ve sonsuz çalışma kabiliyeti ile Ahmet Midhat, bu azametli abidenin mimarlarından biri olabilirdi. Heyhat! Cumhuriyet intelijensiyasının topu birden, ancak kalifiye olmayan birer işçi gibi çalışabilirdik o üstatların yanında.

Saat 12.00

KİŞİLİĞİ OLAN BİR MÜTEFEKKİR

Celal Nuri'den ilk okuduğum kitap: "*Taç Giyen Millet*". Bunu "Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye" ve "Türk inkılabı" takip eder. Geniş ihatalı ve yerini bulamamış bir Türk aydını. Türk dili üzerine yazıları, dil anlayışımı belli bir istikamete sevkeden kitaplardan biri. Edebiyat-ı Umumiye dergisini tesadüfen gördüm. Çoktandır benzerine rastlamadığımız ve rastlayamayacağımız bir mecmua. Celal Nuri, "L'homme absürde est celui qui ne change jamais" mısraının mutlak hakikatına inanmış adamdı. Bu yüzden menfa arkadaşı Süleyman Nazif'le anlaşamadılar. Nazif, onun hakkında ileri geri lakırdılar etti, Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye'yi bir mecelle-i hakayık diye göklere çıkarırken, Malta menfisini rüzgâr gülüne benzetti. Oysa rüzgâr gülünün daniskası kendisiydi. Celal Nuri, Nazif den daha mazbut, imkânları daha bol bir araştırıcı idi sadece. Göklere çıkardığı inkılap, hiçbir zaman benimseyemedi ve "Taç Giyen Millet" yazarını, Gelibolu milletvekili gazetesinin yazıhanesinde alçakça dövdürüldü,

tabanca kabzası ile kafası yardırıldı. Ve Cumhuriyet nesli hiçbir zaman ciddiye almadı kendi ideologlarından birini. Çünkü rastgele bir dalkavuk değil kişiliği olan bir mütefekkir idi. İstiyordu ki hiç değilse belli konularda tecrübesinden, bilgisinden faydalanılsın. Celal Nuri'nin çürük yanlarından biri de üslubundaki derbederliktir. Bu bakımdan Ahmet Midhat'a benzer. Daha çok okumuş, daha iyi yetişmiş bir Ahmet Midhat. Bir parça Ali Kemal, bir parça Abdullah Cevdet. Yaşadığı çağın Avrupa'sını çağdaşlarının hepsinden daha iyi tanıyordu. Bununla beraber kendini hiçbir cereyana kaptırmamış, ister istemez eklektik kalmıştı. Metin bir aklı selim, şaşırtıcı bir millî şuur ve münevverin mesuliyetini idrak etmiş bir insanın medenî cesareti. Ne kadar gariptir! Cumhuriyet rejimi kendine en yakın fikir adamlarını hiçbir zaman bağrına basmamış, onlara karşı hep şüpheci bir gözle bakmıştır. Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif, Celal Nuri... bütün nümayişlerine rağmen sadık bir müttefik sayılmamışlardır. Rejim kendine yeni müdafiler aramış ve bulmuştur da. Balmumu gibi istediği kalıba dökebileceği müdafiler. Bir Yusuf Akçora, bir Ağaoğlu baş tacı edilmiş, halifeye kasideler yazan bir Samih Rifat Türk dilinin müdafaasına memur edilmişti. Rejim kendi evlatlarına güvenememiştir. Dışardan gelenler veya sonradan katılanlar, kırk yıllık dava arkadaşlarını unutturmuştur. Celal Nuri'ler halkın anlamayacağı kadar girift ve kendi kendilerini boyuna düzeltmek ihtiyacı duyan birer yazardılar. Abdullah Cevdet ihtiyatsız birkaç slogan söylediği için kalabalığın gazabına terkedildi. Hayvanlar vebaya yakalanmıştı, içlerinden birkaçı feda edilmeliydi. Feda edilenler, avamın en az hoşlandığı, yani en kaliteli fertler oldu. Kalabalığı demokrasiye ısındırmak için, demokrasinin en candan savunucuları kafirlikle itham edildi. Halk Avrupalılaşmaktan hoşlanmıyordu. Avrupalılaşmayı siyasetlerinin başlıca hedefi yapanlar, günahlarını yükleyecek birkaç teke buldular ve onları çekinmeden kurban ettiler. Dava yeni isimlerle yürütüldü. Ve mesele böylece halledilmiş oldu.

"Edebiyat-ı Umumiye" dergisine geçelim.. Baş makalaleri çok defa Celal Nuri, arada bir İsmail Hami yazıyordu. Her telden çalan bir dergi. Süleyman Nazif, İran edebiyatının edebiyatımız üzerindeki tesiri gibi oldukça geniş soluklu incelemeler yayımlıyordu. Türk edebiyatına dair, adını hatırlayamadığım bir zat daha, sonra İsmail Habip'in aşağı yukarı aynen yayımlayacağı makaleler yazıyordu. Şiirler, Servet-i Fünun'un son devamcıları diyebileceğimiz kimselerindi.' Mesela M. Rüşdü. Celal Nuri, Taine'in "ırk, an, muhit" nazariyesini uzun uzadıya anlatıyor, Giritli Saki bey Montesquieu'yi ("Romalıların Esbab-ı Teali ve İnhitatı"nı) Türkçeye

kazandırıyordu. Tarihte Ermenilerle ilgili oldukça ciddi bir tefrika, çiçekler ve çiçekçilikle ilgili uzun bir inceleme aklımda kalan yazılar arasındadır. Derginin, daha doğrusu Celal Nuri'nin en çok beğendiği bir yazar da: Gustave Le Bon'du. Öyle sanıyorum ki dergi, büyük bir okuyucu kitlesine seslenemedi, seslenemezdi de. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra neşriyatını tatil zorunda kaldı.

22 Şubat 1981 Pazar

DÜŞÜNENLERİN YALNIZLIĞI

Perşembe günü Salâh Birsel geldi. "Boğaziçi'nin ikinci cildini hazırlıyormuş. Bu sürekli çalışma daha önce ziyaretime gelmesine engel olmuş. Sonra kitaptan birkaç parça okudu. Müşahadeleri rivayetlerle besleyen bir nevi hatıra kitabı. Bir iki satır da benden bahsetmiş. "Nacak Sokak"taki evi anlatmak için bir vesile. Şimdi Cemil Meriç'e klasikleri çevirteceğiz bu evde diye başlıyor. Kendi de bu eve 1953'te uğramışmış. Yanıp sönen bir kibrit alevinde açılan perde Hernani'den bir beyitle kapanıyor. Silik ve cansız. Yani bir rüyanın enkazı. Okunanları Ümit de dinledi. Bahçedeki çiçekler ve kuşlar hakkında bilgi verdi. Çocukken çam yapraklarını yerlermiş, Hernani'yi temsile kalkarlarmış, vs. Salâh, kemal-i merakla dinledi, not aldı. Çok mühim dedi. Ve kalkıp gitti. Oysa Salâh, "Nacak Sokak"a üç dört defa gelmişti. Salih Zeki'nin de bulunduğu bir akşam, "Bu Kitap Şu Tecellîden Doğdu" şiirini okumuştum.

Hep birden azarladılardı beni. İstemeyerek günah işleyen bir insanın hicabı içinde, saklamıştım müsveddeleri.

Çetin Altan'a "*Mağaradakiler*"i yolladım. Cevap: mevtaî[*] bir sükut. Oysa daha önce "*Hint Edebiyatı*" ile "*Saint-Simon*"u takdim etmiş bulunuyordum. Bir ay önce de "*Kırk Ambar*" ellerini öpmüştü. Çetin, uyanık bir tecessüs. Eli kalem tutan üç beş bahtiyardan biri. Türkiye'de aydınların mutlak ve insafsız bir yalnızlığa itildiğinden şikayetçi. Yıllarca evvel Attila İlhan'ı da birlikte düşünmeğe çağırmıştım. Bu davete bir mektupla cevap verdi. Dostça bir mektup. Sonra diyalog kesildi. Düşünenlerin yalnızlığı ilahî bir kader mi? Galiba öyle. Cevdet Paşa,

"Huban-ı bivefa gibi dehr-i desisebaz.

Naz ehline niyaz eder, ehl-i niyaza naz"

demişti. Geçelim..

“Abes” maddesini çiziştirdim. “Akıl”, tehditkâr ve abus*. Neresinden yakalayacağımı bilemiyorum. Şark, hiçbir zaman ciddiye almamış aklı. Kelime Arapçada köstek demekmiş. Bu ilk mana bütün semantik gelişmeyi damgalamış: develerin ayağına vurulan köstek. Sonra “yeni-Eflatuncu” felsefenin nos’u ile Aristo sarihlerinin “logos”u işe karışmış. Kadim felsefe birbirine yakın olan bu iki mefhumu akılla karşılamış. Arkasından “ratio” zuhur etmiş, ona da akıl denmiş. Galiba karışıklığın sebebi “intellecf’in d,e “ratio”nun da aynı kelime ile tercümelerinden geliyor. İslam Ansiklopedisi’nin Akıl maddesi bir müphemiyet şaheseri. Ansiklopedinin yeni baskısı da karanlıkları koyulaştırıyor. Kuran’da daha çok müştakları kullanılıyor aklın. Hadislerde de pek az geçiyor kelime. İbn Haldun’u taradım. Marifetname’ye başvurdum. Envar-ül Kulüb’le Elmalı’nın Hak Dini Kur’an Dili tefsirine baktım... boşuna.. Sanıyorum ki Batı kaynaklarını sıraladıktan sonra Doğu’ya geçmek daha münasip olacak. Kaldı ki neyi aradığımı da bilmiyorum. İslam, akla pek az güvenmiş. Kuran’da “Efide” geçer. Efide, kalbin cem’i. Düşünen, idrak eden meleke, daha çok, kalptir. Şarka ait kaynaklar çok kifayetsiz.

1 Mart 1981 Pazar

FELSEFEYİ KONU ALAN KAMUSLAR

Rıza Tevfik, Namık Çankı, Hançerlioğlu... düşünce tarihimizden üç kesit. Carra de Vaux, Rıza Tevfik’e ayırdığı bölümde, üstadı paşalığa tayin etmiş. Hürmetin telkin ettiği bir zühul olacak. Filhakika Rıza Tevfik, Osmanlı hayat-ı irfanının kerli ferli paşasıydı. Tecessüsü, çocukça hevesleri, çağdaşlarına meydan okuyuşu ile çöken bir düzenin sırmaları sökülmüş bir nevi Ahmet Refik Efendisi. Edebiyat tarihi ile uğraşanlar isminin başındaki “feylesof’ sıfatını sonuna kadar yadırgadılar. Osmanlı münevverleri içinde bu makama talip olan hiç kimse zuhur etmemişti. Rıza Tevfik, kelimenin Yunandaki manasıyla bir filozoftu. Kimsenin dolaşmayı akıl etmediği, hatta varlığından bile haberdar olmadığı, metruk mabetlerde tek başına dolaşan bir nevi büyücü. Kimsenin bilmediği kaynaklara eğiliyordu. Dudaklarında meçhul isimler. Koltuğunda kalın ciltlerle dolaşan bu garip insan, yolunu şaşırmış bir yolcuya benziyordu. Sonra cesaretini bağışlatmak için halkın arasına bağdaş kurup kendi dilimizden bir türkü tutturuyordu. Lilliputlar ülkesindeki bu Güliver, gerçek hüviyetini saklamak için her kılığa

giriyordu, meddah, politikacı, saz şairi, pehlivan. Okuyucusu olmayan bir Rabelais. Abdülhak Hamit hakkındaki "Mülahazat-ı Felsefiye"sinde Hamit'ten çok kendisi var, yani kitap, daha çok, bir otobiyografi. "Felsefe Kamusu", İkinci Meşrutiyet Osmanlı aydınlarının tecessüs hudutlarını ifşa eden bir harita. Zavallı Rıza! Ne klasik bir lise tahsili görmüş., ne düşüncenin çorak ve tehlikeli yollarını emin bir kılavuzun ihtarları ile aşmak bahtiyarlığına nail olmuştu. Tek rehberi vardı: ferdî ve serseri bir tecessüs. Ama bu açlık onu birçok zirvelere sürükledi, Doğu'nun ve Batı'nın birçok zirvelerine. Bu çetin yolculuğu ciddi fetihlerle sona erdirmesine imkân yoktu. Masonlukta üstad-ı azam, bektaşilikte postnişin kutup, felsefede şakirdi olmayan amatör bir hoca. Marifet iltifata tâbidir. Bu Arlequin libası içindeki hakim müsveddesini ne çağdaşları görebildi, ne daha sonrakiler. Edebiyat tarihimizi şuara tezkeresi olmaktan çıkarıp bir kültür, bir düşünce tarihi yapmağa çalışan Tanpınar da kabiliyetli bir şair olarak etiketlenmedi mi? İkisi de Augias'ın ahırında efsane söyleyip uykuya daldılar.

Namık Çankı'yı hatırlamağa çalışıyorum. Mefistoya benzeyen bir hayalet. Neden felsefeye merak sarmıştı? Belki de başka şey yapamadığından. Şehrahlardan habersiz olduğu için aradığı meçhule patikalardan varmağa çalışan âsasız ve abasız bir derviş. Ne Müslümandı ne Hıristiyan. Bir Ahmet Narin de olamazdı, bir Rıza Tevfik de. Felsefeyi ciddiye almak isteyen, ciddiyetten mahrum bir Cumhuriyet öğretmeni. Ama yıkılan bir kültürün mirasçısıydı da. Az çok Osmanlıca biliyordu. Otuz şu kadar yıl enkaz satıcılığı yaptı. Nihayet perişan hayatını perişan bir eserle tamamlamak gibi hazin bir bahtiyarlığı da tattı. "Felsefe Ansiklopedisi" hazmedilmemiş bir irfanın istiframdan ibarettir. Zavallı Çankı! Yabancı dil bilmiyordu. Kader onu da sonsuz bir ziyafet sofrasının misafirleri arasına sokmuştu. Mahiyetini bilmediği çeşitli içkileri ve nefis taamları midesine doldurdu. Sonra bu hazmedilmemiş muhtevayı kağıtlara tevdi etti. Ne bir şairdi, ne bir naşir. Felsefe Ansiklopedisi denilen oldukça geniş bit pazarında eski eşya meraklılarının antika diye müşteri çıkacağı nice eşya bulunabilir. Mahiyeti meçhul, envanteri yapılmamış, nereden geldiği belli olmayan bir değerler hercümerci. Naklettiği malzemenin yükü altında çatırdaya çatırdaya ilerleyen eski bir konak arabası. Çankı, talihsiz bir Hilmi Ziya idi. Bir nevi müzayede memuru. İkisinin de müşterisi yok.

Hançerlioğlu, Rıza Tevfik'in amatörce dolaştığı, Namık Çankı'nın saika-ı kaderle içine fırlatıldığı düşünce bahçelerine hazine bulmak iştiyakı ile yelken açan bir sahib-i huruç. Tam bir Cumhuriyet araştırıcısı. Bu eski

polis, edebiyatın bir çok dallarında kendini denedikten sonra aradığı açıl susam açılı felsefede bulacağını düşünerek düşünce dünyasını talan etmeğe karar vermiş. Ama aradığını önceden biliyor. Dünyayı dize getirecek tılsım-ı azam: Marksizm'dir. Ansiklopediyi yazmak için on yedi yıl çalıştığını söylüyor. Bu bitmez tükenmez ciltlerin muhatabı kim? Hafızasını kaybetmiş nesiller.

Dilimizde felsefeyi konu alan kamuslar şöyle sıralanabilir. Kamus-u Felsefe, ikinci Meşrutiyet Maarifi, ilmî ıstılahları kodifiye edecek bir muhit-ül Maarif hazırlamak arzusundadır. Daha önce Emrullah Efendi bu işi başarmak istemiş, gücü yetmemiş. Şükrü Bey, Darülfünun' da komisyonlar kurdurarak selefinin başladığı işi heyetlere yaptırmak istemiş. Rıza Tevfik felsefe ıstılahlarını tesbite memur edilmiş. Lisan aşina, kaynaklardan haberdar, çalışma gücü bakımından bir ikinci Ahmet Midhat. Vazifesi talebelere felsefe ıstılah*larını öğretmek, yani bir mektep kitabı yazmak. Felsefe Kamusu bir mektep kitabı olmak iddiasını çok aşmış, Rıza Tevfik bu hayırlı işi "klasifikasyon" maddesine kadar getirebilmiş.

Çok zengin çok düşündürücü, lüzumundan daha ciddi ve ukala bir eser. Başka bir deyişle Birinci Dünya Savaşı başında Osmanlı irfanının sadık bir envanteri. Elbette ki hudutlu, elbette ki ilk adım.

Ama bahtiyar ve sıhhatli bir başlangıç. Dünya irfanı ile yüzyıllık bir teması olan Devlet-i Aliyye'nin 1914'lerde vardığı irtifa. Sonra iğtişaş iğtişaşı kovalamış. Birinci Dünya Savaşı, mağlubiyet, İstiklal Savaşı, kurtuluş ve inkılaplar. Eski çalışmalar yok sayılmış. Dil, harfler değiştirilmiş. Bir kopuş ve herşeyin yeniden başlatılması. Hem de büyük sarsıntılar içinde yürütülmeğe çalışılmış bu yenileşme. Felsefe alanı büsbütün çorak.

İlk defa Cemil Sena Bey bir "*Büyük Filozoflar Ansiklopedisi*" yapmağa teşebbüs etmiş. Nasıl karşılanmış? Mutlak bir sükutla. Hatemi Senih'le Cemil Sena'yı metafizikle ilgili kitaplarından tanımıştım. Düşünme kabiliyetinden mahrum iki müstağrip idiler. Onun için Filozoflar Ansiklopedisini tetkik etmedim. Bu arada Mustafa Namık "*Büyük Felsefe Lugatı*"nı basmış bulunuyordu, dağınık ve perişan bir kitap. Fenni Efendinin "*Lugatçe-i Felsefe*"sinden daha az ciddi, daha az mazbut bir karalama...

8 Mart 1981 Pazar

DÜŞÜNEN BĐR ADAMDI KIVILCIMLI

Keşiş Meslier'ye benzemek, her dürüst yazarın kaderi değil mi? Cervantes maskeli, Descartes maskeli, on sekizinci asrın en yiğit, en zeki ve en çırılçıplak serdengeçtisi Voltaire maskeli. Mahalle çocuklarından daha şuursuz ve daha şımarık okuyucu nesilleri, "o da bizdenmiş" çığlıkları ile bayram etsin diye mi soyunacaklardı?

Kıvılcımlı'nın, edebiyat-ı cedideyi feth-i meyyit masasına yatırdığı küçük fakat dopdolu karalamayı kırk yıl önce okumuştum. Nazımın şiirleri ile ilk karşılaştığım zaman duyduğum tedirgin ve düşmanca bir ruh haleti ile ayrıldım o sayfalardan. Kıçı kırık bir edebiyat amatörü idim. Lise yıllarının kazandırdığı tek alışkanlık: oldukça ahenkli cümleler kurabilmek, bir yabancı dilde yazılan kitapları az çok sökebilmekten ibaretti. Kıvılcımlı'yı anlayamazdım. Şarkıdan çok çığlığa benzeyen bu ses, demir-parmaklıklar arkasından geliyordu. Edebiyat-ı cedidecileri toptan seviyordum. Kıvılcımlı, porselen mağazasına giren fil gibi, vitrinden hayran hayran seyrettiğim o muhteşem heykelleri deviriyor, çiğniyor, parçalıyordu. Böyle bir katliamdan zevk alamazdım. Yazar, belagat kanunlarını hiçe sayıyor, elindeki balyozu bir dönemin sevgi ve takdirleriyle taçlanmış o kibar heykelciklere savurup duruyordu. Her tahrip içimizde uyuyan canavarı şevke getirir. Otopsi, mahiyetini açıkça bilmediğim günahkâr bir sevinç de telkin ediyordu bana. Yıllar geçti. Kıvılcımlı, belli bir çevrenin kahramanı oldu. Otuz beşlerin edebiyat tenkitçisi, birkaç cümlesi ile insanlık tarihinin en kesif bulutlarını dağıtan, en çetrefil muammalarını çözen bir peygamber hüviyetine büründü veya büründürüldü. Tanıştık, "Otopsi"de, yerini bulamamış haşin ve haşarı bir tecessüsün arayış ve buluşları vardı. Atak, terbiyesiz, deli dolu bir yazardı Kıvılcımlı. Zincirlerini şakırdatan bir arslan edasıyla kükrüyordu. Oysa şimdi bir ihtiyarla karşı karşıyayım. Aristo'luğa özenen bu yaşlı adam, oynadığı rolü başarı ile yürütecek kütüphane çalışmalarından uzakta yaşamıştı. Kıvılcımlı, hiçbir zaman, soğukkanlı bir ilim adamı olamamıştı, olamazdı da. Fransızcası zayıftı. Sabırsızdı. Hakikati aramadan bulmuş ve düşmanlarının insafsız bir tavsifi ile Marksizm'in meczubu kesilmişti. Kutupluğa özenen meczup bir derviş. Zekiydi, tıp tahsili yapmıştı. Yazılarından çok, mahpusluk yılları ile iftihar ediyordu. Tarih tezini Fransızcaya çevirmemi teklif etti. Ciddiye almadım. Ufukta beliren her yakamozu bir ışık kaynağı sanıp hayranlık raşeleri duyacak yaşta değildim.

Zavallı Kıvılcımlı! Kemalizmin zaferinden sonra, bir çağ edebiyatını, bütün pislikleri, bütün anakronizmleri ve başarıya benzeyen başarısızlıklarıyla tasfiyeye koşan bir neslin en uyanık, en şuurlu temsilcilerinden biriydi. Marksizm, sert bir içki gibi, başına vurmuştu. Nazım'ın, Resimli Ay'daki "*Putları Deviriyoruz*" tefrikasını karalamak için şairane kabiliyet, Batı estetiği ile bir miktar yatıp kalkmış olmak yeter de artardı. Ama edebiyat-ı cedide'nin gerçek bir otopsisini yapmak, bu edebiyatın hastalıklarını tercümanı olduğu medeniyetin hastalıkları olarak teşhis etmek, bir kelime ile Batı ile Doğu'nun muhasebesini yapmağa kalkmak kıyaslanamayacak kadar çetin bir işti. Kıvılcımlı peygamberane diyebileceğimiz çizgilerle, yapılması gereken araştırmanın oldukça başarılı bir taslağını sundu.

Daha sonraki Marksçılardan hiç biri onun vardığı irtifaa çıkamadılar. Düşünen bir adamdı Kıvılcımlı. Hızlı düşünen bir adamdı. Otopsi, yeni bilgilerle zenginleştirilebilir. O zaman için pek tabiî olan aşırılıklar düzeltilebilir. Çığlıkta ahenk aranmaz. Bu bir polemiktir. Kıvılcımlı ülkemizin yetiştirdiği en büyük polemikçilerden biri olmak vasfını uzun zaman sürdürecektir.

10 Mayıs 1981 Pazar

ÇAĞLARI İLE KAYNAŞANLAR

"*Çağları ile kaynaşan bahtiyar insanlar var*." Ne kof, ne düşünülmeden söylenmiş bir söz. "Çağları ile" ne demek? Hudutları belli bir çağ, bütünü ile benimsenilen, kaynaşılan bir çağ. Saat bütün iklimlerde ve bütün insanlar için aynı hızla mı işler? Cümleyi söylerken, Çetin ile Attila'yı düşünmüştüm. Saçmalamışım. Çağları ne demek? her ikisi de aynı çağda mı yaşıyorlar? Bahtiyar oldukları nereden belli? Ben başka bir çağın insanı mıyım? Galiba herkesin yaşadığı çağ ayrı.

Belli bir topluluğun zevklerine uymak, beklediklerini karşılamak mı bahtiyarlık? Belli bir topluluk lafı da bir şey ifade etmiyor.

Meseleyi yanlış koydum. Neden Çetin ile Attila okunup beğeniliyor da ben beğenilmiyorum?

İHVANI SAFA RİSALELERİ

Diderot’nun Ansiklopedisi ile İhvan-ı Safa Risaleleri arasında herhangi bir münasebet kurulabilir mi? Ansiklopedinin arkasında Rönesans var. Locke, Hobbes, Montesquieu ve Bayie var. İhvan-ı Safa yazarları Pisagor’u, Aristo’yu tanımış. Benzeyen tarafları: belli bir felsefeye veya felsefelere dayanmaları. Her iki eser de zamanlarının bilgilerini toplamak ve yaymak istemiş, İhvan-ı Safa devrinde, matbaa yok, Batı’daki üniversiteler yok, Protestanlık gibi kendini bir çok ülkelere kabul ettirmiş bir inanç yok. İhvan-ı Safa, düşündüklerini bütünüyle açıklayamamak zorunda.

Gerçi Batı’da da tam bir düşünce hürriyetinden söz edilemez. Ama şüphe, tereddüt, edebiyat cumhuriyetinin hâkim değerleri arasında; tenkidin daniskası yapılmış. Descartes, Bayie klişelerin ve yerleşmiş fikirlerin dumanını attırmışlar, İhvan-ı Safa sürekli bir tehdit altında. Nitekim Risaleler yakılmış ve bir daha böyle bir teşebbüse kimse cesaret edememiş. Ansiklopedi yaşıyor. Rasyonalizm hâlâ çağın en büyük değerleri arasında. Garip değil mi? İslam dünyasının bütün fikir mahsullerini tanıyan İbn Haldun gibi eşsiz bir zeka bu Risaleleri görmemiş. Oysa “*Mukaddime*” ile Risaleler arasında şaşılacak benzerlikler var. Mesela insanın maymundan geldiği gibi İslam inancı ile bağdaşmayan tekamülcü bir nazariye. İbn Haldun İslam dünyasının belli başlı kütüphanelerini taramıştı. Acaba Risaleler, aradan geçen üç dört asır içinde, tamamen yok mu olmuştu? Bilmiyoruz.

1050’lerde Bağdat’ta yakıldıklarına göre, bu otodafeden tek kurtulan nüsha Madridli Müslime’nin eline geçen Risaleler mi olmuştu? Carra de Vaux Risalelerin Dietrici tarafından Almancaya çevrildiğini ve bütün olarak Bombay’da basıldıklarını yazıyor. Hilmi Ziya ise, Mısır’da dört cilt halinde tab edildikleri iddiasında. Her üç nüsha da Müslime’nin muhafaza ettiklerinden mi ibaret? Bilmiyorum. Ebu Hureyre İlahiyat Fakültesinin Arapça nüshaları bastığını söylüyor. Risaleler hakkında birçok neşriyat da yapılmış...

17 Mayıs 1981 Pazar / Saat 9.00

EROL, BERKE, ATTİLA…

Erol'la Berke.. Aynı neslin iki temsilcisi. Aradaki dört yaş, mizaç farklarını aydınlatır mı? Sanmıyorum. Erol kendi kendini inşa etmiş. İki yabancı dil öğrenmiş. Bize çok daha yakın. Bize, kime? Onu ilk defa Kubbealtı'nda görmüştüm. Sinsi, içine kapanık, bununla beraber okuyan bir insan gibi görünmüştü. Ortadoğu gazetesi çıkarılırken müteşebbislerin en çok güvendikleri iki imza Meriç'le Güngör'dü. Geldiler, konuşuldu, teklifleri kabul ettik. Erol her gün yazacaktı; ben, haftada bir. Çevresine kıyasla genişçe bir kültürü vardı. Yazar olarak da en aklı başında olanıydı. Parlak bir mediocrite, primus inter pares. Ölçülü, düzenli, çalışkan. Bir nevi sınıf birincisi. Bir Altila İlhan'a kıyasla donuk ve alelade. Bir Kabaklı'ya kıyasla uyanık. Kabaklı, liselerde okutulan Divan edebiyatının değerleri içinde mahpus. Erol, sosyal ilimlere daha çok sürtünmüş. İkisinin de ufku dar. İkisi de yeniye ve başkaya düşman. Attila yasak bölge tanımayan yaramaz bir çocuk. Şüphesiz onun da çevreden gelme zaafları var. O da belli hizbin adamı. Kendini kabul ettirmek için bir kamuflaj mı bu? Işık Lisesi, Hukuk Fakültesi ve Paris. Attila şiirden geliyor. Şiirden ve Paris'ten. Yazar olarak, Erol'dan çok üstün. Tefekkür olarak, hüküm vermek güç. Erol daha mazbut, ayakları daha çok toprakta. Belki de üniversite hocası olmanın derli topluluğu. Kabiliyetleri de sahaları da başka. Attila bir nevi serdengeçti. Cehennemlerde dolaşmaktan çekinmiyor. Berke, Attila'dan çok daha ahmak, çok daha pısırık. Daima sahillerde yüzen, ihtiyatlı bir sporcu. Ömür boyu uslu ve en spontane hareketlerinde bile hesaplı. Attila ile daha yakından tanışmak isterdim. Berke'ye daha çok yaklaşmam mümkün değil. Her zaman ve her konuda haklı olmak, daha doğrusu haklı çıkmak sevdasında. Erol'la diyalog kurulabilir. Berke'yle hiçbir diyalog düşünülemez. Attila kendini kabul ettirmiş bir kabiliyet. Şair, romancı, essayiste. Büyük bir şair değil şüphesiz. Neden acaba? Belki fazla zeki. Sonra fetret döneminde yetişmiş. Su başlarını tutan devler var: Yahya Kemal, Nazım, Necip Fazıl. Onları taklit edemez. Yeni bir yol açacak takati da yok. Belki toplum da böyle bir hamle ihtiyacını telkin etmiyor. Roman, hürriyet ülkesi. Tek ciddi rakibi: Kemal Tahir. Kemal, Zola gibi çalışkan. Ve profesyonel. Mayk Hammer tercümelerinden "plot"un romanda ne büyük rol oynadığını çok iyi öğrenmiş. Araba izinden fazla çıkmıyor. Romana tarihi ve sosyali teksif etti. Attila daha cesur, daha yeni, daha psikolojik. Ama Kemal kadar mazbut değil, işçiliği de noksan. Kemal, Erol'la Attila arasında, Marx'i okuyan ve hapishanelerde staj gören bir Erol. İkisi de primus inter pares. Attila delidolu, günahlarını gizlemeyecek kadar dürüst.

Onda homoseksüalite, adını söylemeye cesaret edemeyen bir aşk değil. Attila essayiste olarak Kemal'den fersah fersah ilerde.

Erol'u edebiyat cumhuriyetinde nereye yerleştireceğiz? Üslubu adamakıllı yavan, düşünceleri metin. Metin, çünkü kucağında yaşadığı toplumunkilerle çatışmıyor. Ne yeni, ne şaşırtıcı. Ama bağnaz da değil. Çılgınlıkları ile değil, aklı selimi ile rahatsız eden, kanatsız bir tecessüs. Erol Attila'dan çok Cengiz'e yakın. Daha velut, daha vazifeşinas, kendine daha çok saygısı olan bir Cengiz. Son kitabını beğenerek okudum. Beğenerek, çünkü oldukça geniş bir literatüre dayanıyor. Mantık ölçülerine hürmetkar. Keyf uykusuna dalan sağ cenahın kafası oldukça işleyen bir yazarı. Dürüst, terbiyeli ve çalışkan. Kaplan gibi kırk yıldır tekrarlanan ponsifleri aynı üslup, daha doğrusu üslupsuzlukla sergilemiyor. Ama onun da tereddüdü yok. Hakikatin ezelî ve lâyetehavvel olduğuna inanmış. Kitap, avam için kaleme alınmış bir nevi doktora tezi. Erol, ne budala, ne cahil, ne üçkağıtçı. Göze, çok daha kıvrak, çok daha köpoğlu. Yazar olarak da bir parmak ileri. Ama Göze'de ağır basan avukatlık. Erol, Batıyı tanıyan, çalışkan bir medreseli. Putperest ve iğrenç bir üniversitede, her şeye rağmen saygı değer ponsifleri gündeme getirmek, cesur ve efendice bir davranış değil mi?

Yazık ki Erol hassasiyetini kaybetmiş müstehaseler içinde yaşayan ve arayan bir şuur. Çevresindekiler için fazla Batılı. Okunup hemen anlaşılacağını sanmıyorum. İçtihat kapısının kıyamete kadar kilitli kalmasından acı acı şikayet ediyor. Ali Şeriati'ye kıyasla korkak ve pısırık. Şevket Eygi'ye göre, yiğit ve pervasız. Kitapta polemikten eser yok. Aşırılıktan bucak bucak kaçılmış. Hükümlerin hepsine katılmayabilirsiniz, ama hemen cerh etmeniz de mümkün değil. İslamiyet'i bilen eski bir MHP'li. İslamiyet'i bilen ve çağdaş düşünceden haberi olan.

Çarşamba günü telefonla görüşmek istediler. Nizam-ı Âlem gazetesini çıkarmış bir üniversiteli, arkadaşları ile ziyaretime gelmek istedi. Hayhay dedim. Nizam-ı Âlem, MHP'nin müslüman kanadı tarafından üç beş sayı yayımlandıktan sonra, kapanmıştı. Divan dergisinin yazı işleri müdürü, Divan'da neşredilmek üzere bir mülakat talebinde bulunmuştu. Konuşmuştum. Sonra, bu konuşma Nizam-ı Âlem'de çıkmıştı. Dürüst olmayan bir davranıştı bu. Gazeteden haberim yoktu. Göndermelerini istedim. Geldiler fakat gazete gelmedi. Şimdi yeni bir dergi çıkaracaklarmış. Ankara'da yayımlanacak olan derginin adını sordum, Milli Toplum dediler. Şaşkınlığın bu mertebesine hayret ettim. Toplum ne

demekti, millî ne demek? , Tanrıların kana susadığı bir dönemde bu çeşit sloganlara ne lüzum vardı? Oldukça sert konuştum. Düşünmemiştik dediler. Dergiyi çıkaracak, Hacettepe Tıp Fakültesi son sınıfından ihraç edilmiş biri. Arkadaşı Mülkiyeden mezun, Planlama'da çalışıyor. Konuşmamı zapt için teyp getirmişler. Bir soru kağıdı bıraktılar. Ne zaman düşünmeğe başlayacağız? Bu sorulan cevaplandırsan ne olur, cevaplandırmasan ne olur?

31 Mayıs 1981 Pazar

GERÇEĞİ PARANTEZE ALMAK

Çocukluk., şuurun gözlerini oluşturduğu günler, intibalar rüyadaki gibi silik ve kaypak. Büyüklerin anlaşılmayan dünyası. Bir yasaklar ağı içinde kıpırdamağa çalışan cılız, zavallı bir hayvancık. Öbür dünya, cami avlusunda görülen birkaç tabut. Mahiyeti meçhul kelimeler: cehennem, kabir azabı, ölüm. Çok sığ bir muhayyile. Çevresindekiler için ne düşünüyor, belli değil. Düşünüyor mu? O da meçhul. Hikmetine akıl erdiremediği aksilikler. Herkes inanmış görünüyor. O da aynı tatsız oyunun adsız bir figüranı. İnanıyorlar mı, neye inanıyorlar? Aklı ermiyor. Dehşet içinde seziyor ki bu abesler âleminde yaşayabilmenin vazgeçilmez şartı, gerçeği paranteze almaktır. Gerçek..

15'ine kadar düşe kalka kervanla birlikte yürümeğe çalışıyor. "*Önce yaşamak, sonra felsefe*" demiş üstatlar. Tesadüfün karşısına çıkardığı kitaplar hiçbir meselesini çözümleyemiyor. Sürünün dışına itilen uyuz bir hayvan. Zekâ, çevreye intibak kabiliyeti olduğuna göre, kahramanımız tam bir budaladır. "Madde ve Kuvvet", bir çeşit imtiyaz sağlıyor bu budalaya. Hayalî bir imtiyaz. Kendini çevresindekilerden üstün gören bir ukala. Çevresindekiler, inanıp inanmadıklarını bilmiyorlar. O, inanmadığını biliyor artık.

Daha doğrusu, öyle bir vehim içindedir. Avrupa ilminin cömertçe sunduğu bu fetvayla küstah ve mağrur. Büchner'i ne kadar anladı, anlayabilir miydi? Kestirmek güç.. Ve mühim de değil. Ateizm bir kaleydi. Bu kaleden sevimsiz ve aptal bir dünyaya meydan okuyacaktı. Boğazına sarılan kördüğüm, çözülmüştü kısmen. Kıyamet, teneşir, münkir, nekir gibi korkunç hayaletler bir daha dönmemek üzere şuurundan uzaklaşmıştı. Kitabı babasına da okuttu. Niçin? Belki bir Ödip kompleksi. Kırk beş yıl

maveradan habersiz yaşadı. Rahat mıydı? Hem evet, hem hayır. Evet, çünkü inanmadığına inanmıştı. Hayır, çünkü inananların kavuştuğu huzur tedirgin ediyordu onu. Şüpheli bir tecdid-i iman. Münkirlikten münafıklığa geçiş. Müphem bir deizm, mutlak bir ateizmden çok daha tehlikeliydi. Mahrekinden çıkmış, fakat yeni bir güneşe bağlanamamıştı.

Akla da inanmıyordu artık, ilme de inanmıyordu, hüviyetini kaybetmişti.

İKİ TOPLANTI

Cuma günü telefon çaldı. Tanımadığım bir ses, eski bir talebem olduğunu, Elazığ Lisesi'nden çıkanların bir toplantı yapacaklarını, beni de beklediklerini söyledi. Saat sekizde Pera Palas'taydım. Tatsız ve adsız bir kalabalık. Bir masaya sıkıştırıldık. Selamlar teati edildi, içmeğe başladık. Sağımda Lütfü Öztabak oturuyordu. Klasik bir budala. Bütün sevgi taarruzlarım alakasızlığın soğuk duvarına çarptı. Eski talebelerimden bir çoğu elimi öptüler, hiçbirini hatırlamadım. Hatırladığım tek isim: Ali Rıza Alp. Sonra Mahir Keleş Timur'la Vehbi Güney masama uğradılar. Ben İbrahim'in masasına gittim. Karşımda tam bir insan harabesi vardı. Anlaşılmayan birtakım kelimeler mırıldandı. Ve Pera Palas'tan nefis intibalar derleyerek Fatih toplantısına revan olduk.

Nurcular her zamanki gibi terbiyeliydiler. Çaylar içildi. Eller öpüldü. Bir iki cümle de ben söyledim. Alkışlandı. Ve haneye döndük.

Birinci topluluk daha tatsız, daha idraksiz, daha soğuktu, ikincisi daha canlı, daha coşkun, daha efendi. Ama ikisinde de ben yoktum. Rüyada bir gezinti. Birincisi daha çok kâbusa benziyordu.

28 Haziran 1981 Pazar

BİLGİYE, TEFEKKÜRE, TARİHE TAHAMMÜL

Ömer Faruk, bir Amerikan üniversitesinde hoca. Konusu İslamiyet. Çeşitli mabetlerde dolaştıktan sonra, hidayete ermiş. Koyu ve inanmış bir Müslüman. Vahdet düşüncesine bir parça da Spinoza'dan gelmiş. Fakat asıl mürşidi: Malcolm X. Deli mi, dâhi mi, bilmiyorum. Muhakkak olan şu ki bir Amerikan üniversitesinde hoca. Hayatını İlay-ı Kelimetullah'a

vakfetmiş. Hiç de abuk sabuk konuşmuyor. İslam'ın insanlık için tek kurtuluş olduğuna inanıyor. Çağımızın şaşkın aydınlarına seslenirken protestan bir Amerikalı'nın bütün kültür mirasına dayanmaktadır. Yani bu çiçeği burnunda Müslüman, geri kalmış ülkelerin şapşal aydınlarından çok farklı. Politika, karar vermek mevkii, diyor, Müslüman, politikanın dışında kalamaz. Ve sözde Müslüman ülkelerin gençliğine ilk tavsiyesi Arapça öğreniniz. Mekteplerinizde Arapça okutulmalı. Kendisi, İslam fıkhı üzerinde çalışmaktadır. İsmini bile bilmediğim birçok İslam fakihinin çağımız insanına yol göstereceğini iddia etmektedir. Nefis bir mülakat. 1980'de neşredilmiş. Konuşmayı yapan Erzurum Üniversitesi'nden bir asistan. Kaç kişi okumuş, kaç kişi üzerinde düşünmüş Allah'a malum! Bence Erol Güngör'ün hacimli kitabından çok daha düşündürücü, çok daha cesur. Ülkemizde hiçbir yazar layık olduğu ilgiyi uyandırmıyor. Çöküşün daha kesin bir alameti gösterilebilir mi? Yaşayan bir topluluk olsak, yazıyı didik didik eder, tartışırdık. Batılı ile Doğulu arasındaki su götürmez farktan mı doğuyor bu lakaydı? Kim bilir. Daha az kahredici bir sebep bulmak isterdim. Bir yandan Humeyni'ye kaside okuyan bir gençlik, Humeyni'ye yani yobazlığa, layuhtiliğe, şuuru isyan ettiren bütün Ortaçağ değerlerine mutlak bir teslimiyet. Garibi şu ki bu gençler İran'daki yangını muhteşem bir fecrin belirtisi olarak görmek susuzluğu içindeler. Evet, ben de çağımın ve çevremin etkisi altındayım. Benim için de Şah'a karşı girişilen ayaklanma büyük bir ümit kaynağı idi. Ali Şeriati'yi tanımış ve sevmiştim. Cengiz'in coşkun izahları beni de büyülemişti. Ama İran'ın dinî ve içtimâi dalgalanışlarına büsbütün yabancı değildim. Gobineau'yu okumuş bir insan olarak fırtınanın dinmesini, sislerin dağılmasını, tahrip sarhoşluğunun yerini inşa cehdine bırakmasını bekliyordum. Şimdilik İran inkılabının bana telkin ettiği duygu hayal kırıklığından ibarettir. Gençler ne yapsın? Bir tarafta tam bir uyuşukluk, nurcuların insanı çıldırtan ihtiyatkârlığı, Kemalizm'in kazanmış göründüğü büyük ve mutlak zafer... Ötede eyleme gömülmüş ve çılgınlığı fitil fitil burnundan getirilen bir sol. Ya sefil bir atalet, ya ümitsizlikten doğan şuursuz bir debeleniş. Kimsenin bilgiye, tefekküre, tarihe tahammülü yok. Marx, tatsız ve ukala bir yol arkadaşı. Onun yerini Debray'ler, Che Guavera'lar aldı. Silahı kapınca belli cinayetler işleyecek, kurulu düzeni serseme çevirecek ve kaşla göz arasında iktidara kurulacaksın. Sol'un bu aceleciliği Müslüman gençliği de yakalamışa benziyor. İran'daki inkılap ta, Güney Amerika'daki ayaklanmalar gibi, meccani bir zafer sağlayacak ve bütün insanlık takdir-i ilahî sayesinde İslamın üstünlüğünü teslim edecekti. Aynı sihri düşünce, sosyal meseleler önünde aynı şuursuzluk. Anlamak istemiyoruz ki hiçbir zafer bedava

kazanılmaz. Mucizeler çağında yaşamıyoruz. Çetin ve sıkıntılı hazırlıklara ihtiyacımız var. İran veya Turan veya Güney Amerika, uyanıkken görülen birer rüyadır. Hiçbir inkılap birikimsiz olmaz, hiçbir inkılap bir ithal meta değildir.

Ne kadar yazık! Bir Ömer Faruk'un irfan ve izanı ile yarını kuracak Müslüman gençliğimizin idraksizliğini mukayese edince yüzümüz kızarıyor. Ömer Faruk İslâmı tanımak için ilk adım Arapça öğrenmektir diyor. Bu ihtiyacı duyan kaç Türk aydını var? Bırakın Arapça öğrenmeyi, Osmanlıcadan ne haber? 1917'lerde İstanbul Dar-ül Fünun'unda Arap edebiyatı okutulmuş. Bağdatlı müderriszade Mehmet Fehmi Efendi derslerini "Arap Edebiyatı Tarihi" adıyla yayımlamağa başlamış. Cahiliye devrini ele alan birinci cilt dokuz yüz sayfalık bir hazine. Kapağını açan kaç kişi var? Hazretin hal tercümesini hiçbir yerde bulamadım. Üstat bizim görmemize, okumamıza imkân olmayan başlıca mehazları taramış. Bir Huart'dan, bir Blachere'den daha büyük bir selahiyet. Humeynî'nin beyanatları varken Fehmi Efendi'yi kim okur?

William Jones'un "Muallakat" tercümelerini düşünüyorum. Edward Said'in ithamları geliyor aklıma: oryantalistler ajandırlar. Belki doğru ama neyin ajanı? Adam Farsçanın, zamanımıza kadar muteber bir gramerini Fransızca olarak kaleme almış, Nadir Şah Tarihini Voltaire'in diline kazandırmış, Osmanlı edebiyatının İran ve Arap edebiyatları içinde çok orijinal bir yeri olduğunu delilleriyle ispat etmiş.. Ajan bu mu? Biz yarım asır önce yazılan bir Arap Edebiyatı tarihinden habersiziz. Ne İmrül Kays tanıyoruz, ne Suk-ul Ükra'yı. Ajan biz miyiz acaba, Batılılar mı?

Sol'un yerli şeyhülislamları Saint-Simon'u okumayınız diye fetvalar ısrar eder, sağ M. Şemsettin'in "İslamda Tarih ve Müverrihleri"ni unutturmağa çalışır, Fehmi Efendi'nin abide kitabı unutulur ve unutturulurken, bu ölü kalabalığın tecessüsünü hangi İsrafil suru canlandırabilir? Ömer Faruk elbette ki dikkati çekmez.

Burke hakkındaki makaleyi çevirirken bunları düşünüyordum. Burke, kendini korumak isteyen bir dünyanın peygamberi idi. Yaşayan ve yaşayacak olan bir dünyanın. Tutucu imiş. Sevsinler tutuculuğu! Burke'ün dediği gibi, can-ı gönülden yapılan her şey güzeldir. Biz hiçbir şeyi canı gönülden yapmıyoruz. Onun için davranışlarımızda ciddiyet ve samimiyet yok. Acaba harfler değişmese, netice çok mu farklı olurdu? Birikim yokluğunun bütün günahını harf inkılabına yükleyebilir miyiz?

Sanmıyorum. Cezmi Ertuğrul'un "*Dil ve Edebiyat*"ı ile Fehmi Efendinin "*Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye*"si aynı yılda yayımlanmış. Osmanlı büyük bir savaş içindedir. Her iki eser de yankı uyandırmadan yok olup gitmiş. Pekiyi, 28'lere kadar kimse eğilmemiş mi bu kitaplara? Cezmi Ertuğrul da Fehmi Efendi de tanınmış birer kimse. Birincisi intihar etmiş, ikincisinin akıbeti meçhul. Erol Güngör'ün Hicretin 1500. yılı münasebetiyle yayımladığı kitap henüz hiçbir yankı uyandırmadı. Samiha Ayverdi'nin "*Kölelikten Efendiliğe*" adlı risalesi de unutulup gitti. Türk toplumunun sıfat-ı kâşifesi kadirşinaslıktır, Türk toplumunun ve ölüme mahkûm bütün kavimlerin.

II

12 Temmuz 1981 Pazar

YAŞAYAN İNSANLARIN DÜNYASI

Le Monde, gerçek bir mikrokosmos. Sizi bir hamlede insanlar dünyasına, düşünen, arayan, bir kelimeyle, yaşayan insanların dünyasına taşıyor. Ne kadar unutmak isteseniz, Avrupa mucizesinin inkâr edilmez bir gerçek olduğu her satırda bir kere daha kesinleşiyor. Memnu bölgelerde uçakla seyahat. Uyanıkken rüya görüyorsunuz. Kâh eski bir hatıra, meçhul bir köşeden kanatlanan esrarengiz bir kuş gibi uçuveriyor şuurunuzda; kâh çiğ ve ıstırap verici bir ihsas dikkatinizi bir isme, bir kitaba, bir olaya çiviliyor; kâh ölüler arasındasınız.

"*Altın Gözlü Kız*"daki De Marsay gibi uçsuz bucaksız bir şehirde gözleriniz bağlı dolaştırılıyorsunuz. Topografya yabancınız değil. Bu sokaklardan geçmiştiniz. Ne zaman? Alexis Lecaye adında bir sivri akıllı "*Marx ve Şerlok Holmes*" başlıklı bir roman yazmış. Rus çarı, Marx'i öldürtmek için bir katil yollamış Avrupa'ya, Marx da, kendini korusun diye Holmes'e, başvurmuş. Alexandre Dumas'ın kahramanları da karışmış maceraya. Marx'ın hizmetçiden olma bir piçi var, Holmes, Laura (Lafargue) ya aşık. Hayalle hakikat, şiirle tarih iç içe. 1871'lerdeyiz. Almanya Fransa'yı yenmiş. Komünanın civcivli zamanı. Marx'i okumak zahmetine katlanamayan solcularımız için eşsiz bir bilgi kaynağı. Avrupa insanı, "zaman makinası" gibi hezeyanlarla vakit öldüreceğine, hayal bahçesinde kendi kahramanlarını temaşa ediyor.

Heine yüz elli yıl önce Paris'e gelmiş. Fransa, Almanya'yı Madam dö Stael'in kitabından tanıyor. Heine'nin Almanya'sı korkunç bir kitap. Yazara göre kitabı son bölümünden okumağa başlamalı. Ne demiş Heine? "*Madam dö Stael, Kant'ı vanilyalı şerbet yapıp yudumluyor; Fichte ise, zevkinize sunulan bir tabak Amerikan fıstığı*". "Skopenhaver" Mehmet Emin'in Kant faciasını hatırlıyorum, sayın doçent şapşal Türk okuyucusuna kütük olarak sunmuştu Kant'ı. Madam dö Stael'le Erişirgil! Biri Fransa'ya, yeni bir edebiyatı yeni bir his ve düşünce dünyasını tanıtıp sevdirdi. Öteki, kitaba ve tefekküre alerjisi olan barbarları felsefeden bir kat daha uzaklaştırdı.

Naipaul, bir Karayipli. 1932'de Trinidad'ta doğmuş, Oxford'u bitirmiş, 1950'den beri İngiltere'de yaşıyor. İstikbalin Nobel adaylarından. Bir Allah'ın belası. Bir düzine kitabı var. Çeşitli kültürlerin çocuğu. Yani Asya kanı taşıyan bir Avrupalı. Yaşar Kemal de bizim Nobel adayımız. Zavallı ülkem! Bu büyük fark nereden geliyor acaba? Avrupalı Kemal'in nesini seviyor? "*Demirciler Çarşısı Cinayeti*", Münevver hanımın kaleminde...

9 Ağustos 1981 Pazar

TARİHÎ TESADÜFLER

Meşrutiyet aydınları bizden çok daha sıhhatliydiler. Celal Nuri'yi okuyorum. "*Türk inkılabı*" 1926'da yayımlanmış. Dolu bir kitap. Yazar, imparatorluğun feth-i meyyit raporunu hazırlamakla işe başlıyor. Taine'in faraziyesi imdadına yetişmiş: muhit, ırk, zaman. Osmanlı devleti kurulurken Şarkî Roma çöküyordu. Türk ırkı devlet kurma kabiliyetine sahiptir.

Tarihî tesadüfler Osmanlının işini kolaylaştırmıştır. Yalnız, Osmanlı, karşısına çıkan tesadüflerden layığı ile faydalanamamıştır. İstanbul hem Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir ticaret merkeziydi, hem de eski Yunan medeniyetinin hazinelerini saklayan bir irfan merkezi. Fatih, Kostantiniye'nin bu iki hususiyetini de istismar edemedi. Patrikhaneye büyük imtiyazlar verdi. Böylece devlet içinde bir devlet kurulmasına zemin hazırladı, iktisadî hayatla meşgul olacağına, lüzumsuz fetih maceralarına atıldı. Âlimleri ülkeden uzaklaştırdı. Bir kelimeyle Yunan'ın mirasını zorla Avrupa'ya kazandırdı. Etrafındakiler cahil, izansız ve idraksiz kimselerdi, dünya ahvalinden tamamen habersizdiler. Bir kelime ile İstanbul'un fethi Türk tarihi bakımından hayırlı bir iş olmamıştır. Ulema, Bizans'ın taklidine girişmiş ve İslamda Rum kilisesini hatırlatan bir rahipler zümresi türemiştir.

Kanunî devri, cehaletin hükümferma olduğu bir devir. Osmanlıyı yıkan sebeplerin başında unsurlar meselesi gelir. Ricalden bazıları hastalığı görmüş, fakat kurtuluşun yolunu bulamamıştı. Cumhuriyet, Tanzimatla başlayıp, Meşrutiyetle devam eden yenileşme hareketinin son perdesi. Tarihten çok acı dersler alan Türk milleti büyük bir kumandanın etrafında şahlanarak hayat hakkını kabul ettirmiştir.

Dikkate layık olan taraf: Celal Nuri'nin daha sonraki dalkavukluklardan hiç birine tenezzül etmemesidir."

9 Ağustos 1981 Pazar

İSMET ÖZEL

Sekinetten* çok, meskenete* benzeyen bir durgunluk. Sönmüş bir yanardağ mı, herhangi bir kaya parçası mı, bilemiyorum. Ayırıcı vasfı: müeddep* olmak. Özel, 12 Mart öncesinin şımartılmış bir şairi, eski bir Marksist. Marksizm'den İslamiyet'e atlamış. Entelektüel bir tecessüs mü, dar bir dünyadan, müphem, hudutları meçhul ufuklara taşmak ihtiyacından mı, bilmiyorum. İbn Haldun konferansımı dinlemek için Ankara'dan İstanbul'a geldi. Kısa sürdünhalayımız. Bir miktar sekreterliğimi yaptı. Alienation üzerine yazıları çıkıyordu. Spekülasyonlarına muhteva Uzandırmak için Calvez'yi okuttum. Anlamıyordu. Hayli tercümeler yaptım. Tape edecekti, isteksizliği yüzünden Calvez'yi bıraktık. Belki daha cazip gelir diye Lamennais'yi çıkardım sahneye. İki üç seans dayandı. Aramızda buzlar vardı. Eski şair, mutlak hakikati bulmuştu. Ben, arayış içinde idim. Bununla beraber oldukça müsamahakâr davrandı. Yeni Devir'de iki yazısına konu oldum. Sonra, geldiği gibi kayboldu. Hayal kırıklığına mı uğramıştı, bilmiyorum. Siyasal Bilgiler'den Dil-Tarih'in Fransız Filolojisi bölümüne geçen Özel, her iki dünyaya da yabancı kalmıştı. Bir zaman aynı otobüste yolculuk ettik. Tanışmak için ciddi bir emek harcadığımızı söyleyemem. Sonra Yeni Devir'den ayrıldı, üç beş arkadaşı ile Yeryüzü Yayınları'nı kurdular. Şimdi Devlet Konservatuvarı'nda Fransızca hocalığı yapıyormuş. Rimbaud'umuzu nasıl bir istikbal bekliyor, kestiremem. Türkçesi cılız, bodur ve musikisiz. Fransızcayı ancak tefeül yolu ile sökmektedir. Sol, Nazım'a rakip diye alkışladığı Eskişehir'in bu kabiliyetli delikanlısını çoktan unuttu. Sağ,

hiçbir zaman benimsemedi. Bu sağır kubbelerde hoş bir seda bırakabilecek mi? Wait and see.

6 Eylül 1981

REFİK HALİT

Küller altında uyuyan bir belde: hatıralar. "Musavver Sahra", Şam'da çıkan bir dergi. Başyazarı: "Susamış Yolcu" müstear adı altında gizlenen edebiyata âşık bir politika kazazedesi: Tarık Mümtaz. Kaç sayısını gördüm, bilmiyorum. Unutmadığım imzalardan biri: Rıza Tevfik. Galiba Refik Halit'i de o dergide yayımlanan bir mülakattan tanımıştım. Geçti yıllar.. Halep'te yayımlanan "Doğru Yol" ile "Vahdet" gazetelerinde üstatla zaman zaman hembezm oldum. Günün birinde, "*Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*" karşıma çıktı. Yasak bir içkiyi yudumlar gibi okudum sonuna kadar. Ana dilimin bu kadar güzel olabileceğini düşünmemiştim. Sonra Musavver Sahra'nın Susamış Yolcu'suyla tanıştım. O da bir başka üslup sihirbazı idi. Daha yapmacık, daha şatafatlı, daha sıkıntılı bir üslup. Edebiyat hocam da aynı dünyanın adamı idi. Kader, bu bir avuç insanı beni yetiştirsinler diye imparatorluğun ücra bir köşesine sürüklemişti sanki. Bir ara Refik Halit'in de, okuduğum liseye hoca olarak geleceği söylendi. Gerçekleşmeyen bu haber gecelerce heyecan içinde yaşattı beni. Üstadı davet için, hatırlamağa utandığım berbat bir manzume kaleme aldım. Göndermeğe cesaret edemediğim (iyi ki cesaret edememişim) bu manzume şöyle başlıyordu:

"Ey baht-u tahta yan bakan üstad-ı ruzigâr
Ey rehber-i münevver-i firdevs-i iştihar
Dinle bu gamlı şairi lütfen, tenezzülen
Duydu bu şi'ri yazmağa kalbî bir ıstar".

Refik Halit, defalarca Antakya'ya geldi. Ama hiçbir zaman karşılaşamadık.

Geçti yıllar.. İlk aşk küllendi, gönlümü yeni sevgililere kaptırdım. Chateubriand, Hugo, nihayet Balzac. Gariptir ki ilk yayımlanan kitabım hakkında ilk yazıyı Refik Halit yazdı (Tan gazetesi, 19.5.1943, Fikir Başakları Arasında) Aktarıyorum: "*Balzac'ın Altın Gözlü Kız adında*

uzunca bir hikâyesi varmış, ben bilmiyordum. Avusturyalı bir şairin fikrince bu eserde 'esrarın kucağından şehvetin doğduğu' görülürmüş. Fakat ben hikâyeden ziyade kitabın baş tarafına konan ve yetmiş şu kadar sayfa tutan "etüd"ü dikkate değer buldum. Balzac'ı bu derece tanıyarak öven bir fikir adamı elbette tercümeyi de tam yapmış, yapmak için candan çalışmıştır. Onun içindir ki bundan sonra da Cemil Meriç'ten aynı vukufla yapılmış etüdler bekleriz".

Birkaç yıl sonra tanıştık. Küstah, nobran, ciddiyetsiz ve cahil bir insanla karşılaştım. Ve saygım hayal kırıklığına inkılap etti. Bu arada "*Yezidin Kızı*"nı ve "*Anahtar*"ı okudum. Balzac'tan sonra ikisi de çok yavan geldi. "*Daima para kazanmak için yazdım, edebiyat benim için yalnız bir vasıta olmuştur*", diyen romancıya ne kadar hayranlık duyulabilirdi.

Geçti yıllar.. Üzerinde iki yıl uğraştığım manzun "Hernani" tercümesini sunduğum Şehir Tiyatrosu, tercümeyi okumak zahmetine katlanmamış, edebî heyet başkanı Reşat Nuri, bakarız diye müsveddeleri bir tarafa atmıştı. Refik Halit edebî heyetin başkanlığına gelince, Hernani'yi saklandığı yerden çıkarıp kemal-i dikkatle okuttu. Beklemediğim bir anda kapım çalındı. Refik Halit, yanına karısını da almış, Hernani tercümesini büyük bir başarı sayarak tebrike gelmişti. İltifatlarını hatırladıkça hâlâ yüzüm kızarır. Edebî heyette bulunan Cevdet Perin, eserde kusur bulmak için büyük bir dikkatle eseri inceledikten sonra, "*Cemil Meriç'i hiç sevmem, aleyhimde çok acı tenkitler yayımladı, fakat ne yapayım tercüme gerçekten kusursuz*" demiş.

Şehir Tiyatrosu, Hernani'yi temsil etmeğe karar verdi. Rejisör Minecke defalarca evime geldi. Yanında Hamit Akınlı da vardı. Bazı bölümlerden birkaç mısra çıkarmamı rica etti. Anlaştık. Provalar başladı. Cumhuriyet gazetesinde o mevsimin Hernani ile açılacağı ilan edildi, afişler yaptırıldı. Temsiller başlamadan birkaç gün önce, Meinecke imzalı bir tezkere aldım, eserin oynanmasına imkân olmadığını üzülerek bildiriyordu. Niçin'ine hâlâ akıl erdiremediğim bu korkunç haber beni çok sarstı...

13 Eylül 1981

YAKUP KADRİ VE AYDIN ÜZERİNE

Fransız aydınları, üzerinde uğraşılacak başka konu kalmayınca kirli çamaşırlarını döküyorlar ortaya. Narsisizm her çağda ve her ülkede bir entelektüel hastalığı. Hoş, bakışlarını kendi göbeğine çivileyip, temaşa ettiği harikuladelikleri çağdaşlarının sağır kulaklarına fısıldamağa çalışan hergeleler kendi dünyamızda da eksik değil. Yani narsisizm yalnız entelektüellere musallat değil. Fransa'da her zaman bir "entelokrasi" mevcuttu. Bizde olsa olsa "obskürantokrasi"den söz edilebilir. İçtimaî talep, sıfır. Yazar ne üretecek? Sağ matbuat ya bütün bütün ümitlerini Humeyni'ye bağlamış, ya şifa kabul etmez bir Humeyni düşmanlığına. Keşfedilen son büyük numara Humeynî'nin mason olduğu. Ne masonluğu bilen var, ne Humeyni'yi tanımak isteyen.

"*Sanat Olayı*" dergisi Ağustos 1981 sayısında nefis bir inceleme yayımlamış: "*Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Aydınlarımız*". Yakup Kadri, Cumhuriyet devri aydınları içinde en kalitelilerden biri. Çok okumuş, çok yaşamış, çok hissetmiş. Tanıyor muyuz? Hayır. Önce Nazım'ın insafsız ve düşman polemiği: "*Behey Karamaca beyi*!.." Bu manzumeyi 34'lerde okumuştum. Çarpıcı ve zalimdi. Bahtiyarlara karşı duyulan hıncı körüklüyordu. Sonra "*Erenlerin Bağından*"ı okudum, hayran kaldım, şapşal ve cahilce bir hayranlık. "*Sodom ve Gomore*", "*Hüküm Gecesi*", "*Kiralık Konak*" ve "*Panorama*"., hepsi de erişemeyeceğimiz kadar yüksek birer üslup, birer bilgi, birer düşünce zirvesi olan bu kitaplar kıskanç, ezilmiş taşra delikanlısını ümitsizliğe düşürdü. Yakup imtiyazlı idi. Ben onun bulunduğu zirveye tırmanamazdım. Hasan Ali, "*Edebiyat Tarihimizden*" başlığı ile yayımladığı Yakup Kadri biyografisinde, üstadı layık olduğu makama oturtuyordu. Çok güzel yazılmış bir hal tercümesi. Yakup'un çok

sığ birkaç makalesini okudum, Gustave le Bon'dan söz ediyordu. Konuyu ondan daha iyi bildiğimi görerek garip bir memnuniyet duydum. Sabih bey tanıştıklarını söyledi. Aleyhinde bir iki hatıra nakletti. Sevindim. Daha önce, Refik Halil'in "*Kalburüstü*" başlıklı bir dizi yazısını hatırladım. Orada da üstat pek yüceltilmiyordu. Garip bir haz duydum. "*Zoraki Diplomat*", içimdeki küçüklük duygularını biraz daha yatıştırdı. Dev, bir cüceydi. Sedat, "*Yaban*"ı kötüleyen bir hicviye kaleme almış, romancının halktan ne kadar koptuğunu anlatmağa çalışmıştı. Hak vermiştim. Kısaca, benden önceki neslin bütün yazarları gibi, Yakup'u da tanımıyordum, daha doğrusu birbiriyle münasebeti olmayan bir sürü Yakup yaşıyordu kafamda. Haşim'in sevgilisi olan Yakup, "Nur Baba"nın Yakup'u, "Panorama"nın birinci cildinde çok beğendiğim, ikinci ciltte kızdığım Yakup. Fecr-i Ati'nin o çok beğenilen hikayecisi zamanımızda unutulmuştu. Unutulmuştu, çünkü çağımız onu anlayacak seviyede değildi. Çağdaşları anlamış mıydı ki? Hasan Âli'nin kitabı hiçbir aksi şada yaratmamıştı. Karaosmanoğlu çölde vaazlar veren bir düşünce adamı idi. Bütün sevgi taarruzları, halkı ile arasında bir kaynaşma sağlayamamıştı.

Dergideki yazı alâkamı çekti. Çünkü yaşadığım dönemde aydın deyince Yakup geliyordu aklıma. Çetin Yetkin, kahramanını iyi seçmiş. Le Monde'un aydınla ilgili makalelerini dinlemiştim az önce. Kafam alt üst olmuştu. Yakup'un bu konuda neler düşündüğünü merak ettim. Yazı Yakup'un 1921'de kaleme aldığı bir feryatla başlıyor. "*Yunan Barbarlarının Yıktığı Köyler Ahalisine*" sesleniyor romancı. Çığlıktan çok, retorik. "Türk Sazı"ndan bir şiir kadar soğuk. Çetin Yetkin, aydının hüviyetini aydınlarımızın yazılarında aramış. Ve onun da aklına ilk gelen isim Yakup olmuş. Karaosmanoğlu, aydını Tanzimat'tan bu yana ele almış ve en çok mütareke aydınları üzerinde durmuş. Aydın'ın zaaflarını, içinde yetiştiği kente, yani ortama bağlıyor. Tanzimat aydını İstanbulludur, İstanbullu ise, "*insanlığın nazenin ve çelebi bir cinsi*"dir. "*Kış bahçelerinde, saksılar içinde, yapma bir hararetle yetişip gelişen*" bir nebat. Kötümser, halkını tanımaz ve neredeyse bozguncu. "*Sodom ve Gomore*", işgal altındaki İstanbul'un işbirlikçi burjuvazisini tüm sefaletiyle sergiler. Vatan haininden aydın olamaz.

İnsanlık haysiyetini bütünü ile kaybeden bu zavallılar hiçbir devrin ve hiçbir medeniyetin ölçüleriyle aydın sayılamazlar. Karaosmanoğlu, daha sonra halkla aydın arasındaki anlaşmazlığın sebeplerine eğilerek şu cevherleri yumurtlayacaktır: "*Tanzimat, medresenin yanı başında mektebi*

açmakla taassup ve irtica zihniyetine yeni bir şekil vermiş oldu. Klasik softa tipine bir rokoko softa tipi daha ilave etti. Bunlardan birinin yüzü şarka, öbürününki garba dönüktür. Biri, sarıklı, cübbe ve şalvarlı; öbürü fesli, setre pantolonludur. Biri, hadisten, ayetten misaller getirerek konuşur. Öbürü, frenkçe tabirler kullanmadan meramını ifade edemez". Ciddi bir teşhisten çok, ideolojik bir müşahede. Yazarın romanlarında şüphesiz ki çok yerinde tespitler var. Fakat bize sunduğu aydın portresi, daima, irfanı, terk-i tâbiyet etmiş bir müstağrip silvetidir. İnançlarından kopan, sırtını belli bir içtimaî sınıfa dayamayan, yaşamak için politika talihlilerine yaranmak zorunda kalmış bir fetret devri münevveri. Sodom ve Gomore'nin çamurlu ve karanlık hayatını anlatan şair hikayeci, kendi fikir macerasını ifşa ederken de daha az gerçekçi değildir. On sekiz yaşında iken bir anarşisttir. Sonraları kitleleri ayaklandıran bir devrimin önderi olmak özlemi içindedir. Otuz yaşında hiçbir değere inanmayan, cismanî hazlar peşinde biri.

Denilebilir ki bu hassas, bu çıtkırıldım "entelektüel"in bütün i| metrukat-ı kalemiyesi haşin ve insafsız bir hicviyeden ibaret. Kendi aydınımızın hicviyesi. Gerçi arada bir bu gayya kuyusundan bir ümit çığlığı yükselmektedir, ama çabucak feryada dönüşen bir sayha. "*Biz, Garp namına Garpta hüküm süren çürümüş bir sınıfın istihlak ve istihsal şartlarını kendimize tatbike uğraşmaktayız. Tıpkı, tehlikeli bir ilacı kendi kanına aşılayan bir ilim fedaisi gibi*.."

Çetin Yetkin'e göre, "*Yakup Kadri, 19 Mayıs 1919'da başlayan Türk Devriminin sözcülüğü görevini üstlenmiş bir yazardır ve ona göre, Türk aydını ancak, "Atatürkçü" olan kişidir. "İyi ama inkılap üstadın bu emellerini gerçekleştirmiş mi*?" Panorama'da, Halil Ramiz şöyle konuşur: "*... Biz tepeden inme bir inkılabın köksüz öncüleriyiz ve sayımız o kadar azdır ki, her an milyonların içinde kaybolup gitmek tehlikesine maruz kalabiliriz. Yazık ki aramızda böyle bir tehlikeyi önlemek için muhtaç olduğumuz birlikten de eser yok*".

Peki, Atatürkçü aydının vasıfları neler olmalı? Önce anti-emperyalist olmak, mazlum milletlere öncülük etmek; sonrada gerçekçilik. Bu ideolojinin fikir kaynağı: pozitivizm. Ne yazık ki Atatürkçü aydına yakıştırılan bu hususiyetler, belli bir zümrenin bayrağı haline gelmiştir.

Bugün, Karaosmanoğlu'nun müjdelediği Atatürkçü aydın gerçekten yaşıyor mu? Yazara göre, şüpheli: "*mesele iktisadî inkişaf noktasına gelince*

dayanıp kalmıştır. Yani bu kapital dava önünde Türk inkılapçısının iradesi sarsılmıştır.” Romancının şikâyetleri sona ermemiştir: “..*Etrafıma bakıyorum, o devirden bu yana ne kalmış diye.. Millî mücadele ruhundan hiçbir iz bulamıyorum*..”

Batının bütün ideolojilerini reddettikten sonra, ideolojilerin en müphemine sığınarak pozitivizmden millî bir ideoloji inşa etmeye çalışan 1919 sonrası aydınının içler parçalayıcı tezatlarına şahit olmuyor muyuz? Karaosmanoğlu, entelektüeli tarihî çerçevesi içinde ele almıyor. Entelektüelden ne anladığını da sarih olarak kestiremiyoruz. Hiçbir Batılı, entelektüeli, belli bir fikir veya aksiyon adamına bağlayarak tarif etmez. Çeşitli mizaç ve kabiliyetteki bütün yazarlarımızın altına sığındığı bir bayraktır Atatürkçülük. Bir nevi paratoner, bir nevi cins isimdir. Tezatların bahtiyar bir ahenk içinde kaynaştığı, son derece seyyal bir fikirler haritası. Türk aydını Atatürkçü olmalıdır temennisi daha genişletilerek, her Türk Atatürkçü olmalıdır temennisiyle yer değiştirebilir. Başka bir deyişle bir aydın tarifi ile karşılaşmıyoruz Yakup Kadri’de.

18 Ekim 1981

DİLDE İSTİKRAR DÜŞÜNCEDE İSTİKRAR

Celal Nuri 1926’larda “Türk İnkılabı”nı belirlemeye çalışırken İkinci Meşrutiyet intelijansiyasının entelektüel boyutlarını da tespit etmiş oluyordu. İnkılap en az İkinci Mahmut’tan beri gelişen tarihî bir hareketin kaçınılmaz neticesiydi. Avrupalılaşma çabaları çeşitli engellerle karşılaşmış, “yeniciler” nihaî başarıya ulaşamamışlardı. İnkılap, teceddüt hamlelerini köstekleyen her maniayı yıkmıştı nihayet. Zemin tesviye etmişti. İstikbalin Türkiye’sini rahatça kurabilirdik artık. İnşaata nereden başlayacaktık? Dilden, yani irfandan. Medeniyetimizin talihsizliği temellerdeki kifayetsizlikti. Dilimiz de, düşüncemiz de istikrardan mahrumdu. Ne bir sarfımız vardı, ne ele alınacak bir lügatimiz. Fakat gramer kurallarını tespit etmeden önce lisanımızın mahiyeti hakkında ilmî bilgilere ihtiyaç vardı. Henüz ana kavramların bile cahili idik. Filoloji ne idi, lengüistik ne ile uğraşırdı, bilmiyorduk. Demek ki önce dilimizin yapısını, hangi dil ailesine mensup olduğunu vs. öğrenmek zorundaydık. Sonra da kelimeleri bölümlere ayırmak, gramerdeki yerlerini tespit etmek gerekecekti. Lügat bu çalışmalar tamamlandıktan sonra hazırlanabilirdi. Kelimelerin mufassal* bir

sicil defteri tutulduktan, her lafız emsal ve şevahid ile vuzuha kavuştuktan sonra elde edeceğimiz müsveddeyi medenî bir dilin (Fransızca veya İngilizce gibi) tanınmış bir sözlüğü ile karşılaştırmak, noksanlarımızın şuuruna varmak, yani kendimizi bir nevi imtihandan geçirmek doğru olurdu. Celal Nuri, aydınlatmak istediği her mefhum için Doğunun en tanınmış sözlüklerinden biriyle (Firuz Abadi tercümesiyle) Batının en muhteşem dil abidesine (Littre'ye) başvurur.

Bugün Firuz Abadi tercümesinden herhangi bir kelimeyi bulup okuyabilecek bir düzine aydınımız yoktur. Littre'nin hâlâ bir benzeri yaratılamayan kamusu ise, ışığı bize yetişmeyen garip bir seyyare. Türkçenin ilk lügatini İskoçyalı bir maceraperest, Redhouse İngiliz kaleme almış. Osmanlı, konuştuğu dilin kelimelerini yıllarca "*Müntehibat-ı Lügat-ı Osmaniye*" den öğrenmeye çalışmış. Rıza Tevfik'e müşküllerimizi aydınlatacak bir kamus sormuştum, Redhouse'un Türkçeden İngilizceye Lexicon'unu tavsiye etmişti. Geçen asrın sonlarında tamamlanan bu kamustaki kelime sayısı 90.000 civarındadır. "Türk İnkılabı'ndan bu yana 55 yıl geçti. Yeni Redhouse'lar nerede?

Lastik Sait vaktiyle Larousse'un kamusunu çevirmeğe kalkmış. Ancak "Ampul'e kadar gelebilmiş. Oysa istikrar kazanmış ve az çok aşinası olduğumuz bir dilin büyük bir kamusu Türkçeye kazandırılmadan ciddi bir lügat tertip edilemez kanaatındayım. Yani Celal Nuri gibi düşünmüyorum. Yapılacak ilk iş: Fransızcanın büyük kamuslarından birini çevirmek olmalı. Aşağı yukarı bütün Avrupa milletleri aynı yoldan ilerlemiş. Fransızlar, önce Yunanca ve Latince kamusları çevirmişler. Bizim Yunanca ve Latincemiz: Fransızca ile İngilizce.

Bana bu satırları ilham eden: Littre'nin yüzüncü ölüm yılı (1881) oldu. Aşağı yukarı kırk yıldır, üstadın kamusunu tavaf ederim. O ummanın derinliklerine her dalışımda hayret ve dehşet duymaktan kurtulamadım. Avrupa irfanı bütün heybeti, bütün diriliği ve canlılığı ile o dört buçuk ciltte ziyaretçisini beklemektedir. Bir yazar (Gabriel Matznef), Ali Baba'nın Mağarası bize yeni hazineler, hayalimizden geçmeyen zevkler sunacaktır diyor. "*Littre, Harikalar Diyarında Alis'tir, ona dalmak, kırmızı gözlü beyaz tavşan'ın ardından gitmektir, aynanın öbür tarafına geçmektir. Littre'yi okumak, her sıkıntıdan kurtarır insanı, yapışkan ve sırnaşık lafızların tasallutundan korur. Kişiliğimizi yapan: hafızadır. Littre, Fransız dilinin büyük tutanağı. Köklerimizi, geçmişimizi, en ölümsüz duygularımızı onda buluruz. Güvendiğiniz dağlara kar mı yağdı, ihanete mi uğradınız, toprak*

ayaklarınızın altından mı kayıyor, uyuşturucu almayın sakın, açın Littre'yi, ölümsüzlük kaynağına dalın, aradığınız hayat usaresini orada bulacaksınız".

1982

3 Ocak 1982 Pazar/Saat 11.00

BİR YILIN OTOPSİSİ

Korkular, vehimler, vesveseler... Takvimden koparılan yapraklarla yok olan bir yıl. Dış âlemde hiçbir değişiklik yok. 981 sisler arasında tarihe karıştı. Ebediyete şöyle bir otopsi raporu takdim edebilirim: büyük ümitlerle başlatılan İslam Ansiklopedisi tasavvuru, yalnızlıktan kurtulmak için katıldığım bir teşebbüstü. Üç ayımı harcadım. Neler yazdım, hatırlamıyorum. Bildiğim şu: amelelikle yaratıcılık bağdaşmıyor. Sonra Ekrem Tahir bir rüya gibi hayatıma karıştı ve bir rüya gibi kayboldu. Başka türlü olabilir miydi, bilmiyorum. Ne gelişinde irademin dahli var, ne yok oluşunda. Yeni Devir gazetesinin teklifi ve istemeyerek kaleme alınan bir avuç yazı. Nihayet Selahattin Yıldırım'ın ısmarladığı "*aydın*", "*batılaşma*", "*kültür ve ideoloji*" makaleleri. Hudutlu sayfalar içinde çok şey söylemek mecburiyeti. Kısaca, 981 büyük fetihler getirmedi. Kırk Ambar'a girmeyen tercüme hakkındaki müsveddelerim ile "*Dostoyevski*" ve "*Pareto*" yazılarını tamamlayamadım. Kırk Ambar, 15.000 liralık ödülle taltif edildi. Yeni dostlar karıştı hayatıma, göçebe kuşlar uçup gittiler, Mehmet Paksu, Ahmet Kanlıdere... hiçbiri tek iz bırakmadı. Dostlarımızı tesadüfler seçiyor. Ama hayatımızı tanzim eden onlar. İzzet olmasa ne Hint yazılabilirdi, ne Jurnal. Her ibda sayılamayacak kadar çok âmillerin eseri.

Bunlardan bazısı tayin edici, bu tayin edici âmillerin başında İzzet var. Ali beyle çalışamıyorum, ilham pınarları kuruyuveriyor. Fuat'ın gelişi hiçbir heyecan yaratmadı. Mazinin o kısmı küllenmiş artık. Sadık, bir iyi niyetler deposu. Nurcular sıkıntımı arttırıyor, hoş, göründükleri de yok ya! Ruh bahçemde ümit başakları bir bir kuruyor. Ne akla inanıyorum, ne ilme. Tevekkül güç, isyan vahim. Yoksa yaşayışımın tek tesellisi istikbale bir şeyler aktarmak. Bu da elimde değil. Sabih beyi hatırlıyorum zaman zaman, gıpta ile imrenerek hatırlıyorum. Salih Zeki'yi hatırlıyorum... Hepsi de

güçlü insanlarmış. Benim neslim, nesillerin en talihsizi. Ne fert olarak ayakta durabiliyor, ne toprak olarak. Celal Sılay, Kemal Tahir efsane söyleyip uykuya daldılar. İskender Fikret nerede? Salâh Birsel ne oldu? Akbal dünyanın en tatsız yazılarını karalamakla meşgul. Kemal Sülker Kırk Ambar'ın ödül kazandığını okumuş, telefonla tebrik etti, uğramak ihtiyacını duymuyor. Yazko'da Ulunay ve Sabiha Zekeriya hakkında hatıralarını yayımladı. Beni anılmağa layık bulmuyor. Haklı mı acaba? Ben dünyaya gelişiyle gelmeyişi arasında hiçbir fark olmayan fanilerden biri miyim? Enver Naci Gökçe'nin şiirlerini okudum. On beş yaşındayken bu kadar değersiz manzumeler yazmaktan hâyâ ederdim. Gökçe, belli bir kesimin büyük adamlarından biri. Şöhretin sırrına akıl erdiremiyorum. Sılay'la Gökçe, devle cüce. Ama Sılay çoktan unutuldu. Akbal budalası Cumhuriyet gazetesinin en gözde yazarı. Esat Adiller, Cami Baykurtlar dünyaya gelmemiş gibi. Kemal Sülker olmasa, Refik Halit'in, Ulunay'ın, Sabiha hanımın ismi de unutulacak. İnsanın bütün vehimlerini alt üst edecek bir kadirbilmezlik. Millî Kültür Vakfı, Mehmet Kaplan'ı, Türk kültürüne hizmetinden dolayı ödüle layık gördü. Yerinde bir karar. Türk burjuvazisi kendini temsil edecek kanatsız, heyecansız yazarlar arıyor. Kaplan'dan iyisini mi bulacak? Ama bu elli yıllık üniversite hocası, okuyan gençliğe hangi davayı telkin etti, daha doğrusu, yalan veya doğru hangi hakikatlerin haykırıcısıdır, bilmiyorum. Burjuvazi Tanpınar'ı tanımaz, Yahya Kemal'e sözde âşıktır. Rüyada taaşşuk.

17 Ocak 1982 Pazar

AŞİNA OLMAK İSTEDİĞİM ÇEVRE

15 Ocak, "Akademi Kitabevi"nde imza günü. iyi niyetleri cevapsız bırakmamak için katlanılan bir tören. Anonim bir Cemil Meriç, anonim müşteriler. Bir anonimler randevusu. Sosyal hayatın bütünü de aşağı yukarı öyle değil mi? Vedat Türkali ile konuşuyoruz. Nazik ve sevimli. Beni Balzac tercümelerimden tanımış. Sonra okuyamamış. Sıcak ve dost bir ses. Sağdaki anlayışsızlıktan şikâyetçi. Haksız değil. Ama bu anlayışsızlık siyasî tercihlerden çok, sosyal tarihin mirası. Unsurları arasında hiçbir kaynaşma olmayan geniş bir imparatorluk.

Diller başka, gelenekler ayrı, ferdî veya zümrevî bazı menfaatlerin zorladığı geçici dostluklar. Yalnız bu geniş topluluğun bazı ortak değerleri, alışkanlık veya zaafları vardı. Bunlardan biri de edebiyattı. Eskileri bilemiyorum. Bir Hamit, bir Nazif, bir Haşim her okur yazar'ın sevgi ile

andığı isimlerdi. O kadar uzağa gitmeyelim. Yakup, Reşat Nuri, Ömer Seyfettin, hatta Nazım, hatta Necip Fazıl birer bayraktılar. Vedat Türkali yıllarca hocalık yapmış, sinema ile uğraşmış ve ülkenin belli başlı ödüllerinden birine layık görülmüş, kalbur üstü bir yazar. Kaç kişi tanıyor? Daha doğrusu belli bir dünyanın insanı, minnacık bir dünyanın.

Benden imza isteyenlerin biri de bir astsubaydı. Okumak ve okutmak isteyen "uyanık" bir tecessüs. "*Arkadaşlara Minyeli Abdullah'ı tavsiye ediyorum, siz yolumuzu aydınlatır mısınız*?" diye soruyordu. Ne yazık ki karşıda bir binbaşı duruyordu ve astsubayın fısıltısını işitmemiş gibi davrandım. Zavallı Denizer! Karısına, kızına kitaplarımdan bir çoğunu imzalattı. Vefat Türkali'nin adını duymuş muydu acaba? Onun gibi edebiyattan hoşlanır görünen kaç genç için Vedat Türkali bir meçhul, daha doğrusu bir düşmandı. Bu yamyamca kini bir parça da kendimiz yaratmamış mıydık? Balzac tercümelerimden sonra beni okumadığını söyleyen Vedat Türkali ile okuyucularına ondan söz etmeyen Cemil Meriç büsbütün suçsuz muydular? Bir mühendis Yalova'dan kalkıp beni tanımak için "Akademi Kitabevi"ne gelmişti. Bana hayrandı. Neden kitaplarımı bu kadar ücra bir yerde imzalamağa kalktığımı serzenişle soruyordu. Müessese sahibi, Kitabevi'nin herkesçe tanındığını, bu serzenişin yersiz olduğunu ihtar ederken galiba binbaşı kendisinin Oktay Akbal'ı tanımak için Eskişehir'den kalkıp İstanbul'a geldiğini anlatıyordu. Önce Hadi Bey yüzümü görmek istemeyen dört beş Cumhuriyet okuyucusunun kitaplarını imzalattı, "*Sayın falan gibi tabirlerden hoşlanmazlar*" diye de ilave etti. Opera'da artist olan bir hanım bir "*Köprüden Düşenler*" aldı, Neşe Akar bütün kitaplarımdan birer nüsha istedi. Sadık beyden öğrendiğime' göre, "mesture" imiş. Akar'ı eski yeni bir çok aşina takip etti. 6'ya doğru Vedat Türkali ile Emil Galip Sandalcı şeref verdiler. Sandalcı, üç dört kitap imzalattı. En sonunda Hilmi Yavuz göründü. Şerif Merdin, "Saint-Simon"u okutuyormuş seminerlerde. Ne yazık ki altı tane gönderebilmiştik. Çabucak tükendi. Ben kitapları imzalarken Sadık Göksu ile Vedat Türkali ve Sandalcı konuşuyorlardı. Arada ben de birkaç söz söylüyordum. Göksu konferansıma davet ettiği üstatları. "Kubbealtı"nda konuşacağımı öğrenince itizal ettiler. Orada insanlar tespit edilir, sonra da başlarına çeşitli belalar getirilirdi. Lüzumsuz birtakım izahlara giriştim. Yarı kabul, yarı red ettiler. Hilmi Yavuz pek konuşmadı. Ben ne de olsa şüpheli bir misafirdim, onlar ev sahibi. Tesadüf bizleri bir araya getirmişti. Herkes nazik olmağa çalıştı. O dost iklim içinde tanışmamız ne kadar gerçekleşti, bilemiyorum. Muhakkak olan şu ki "Kubbealtı"ndan daha çok kendi dünyamdı burası bir

paravana. Ben her paravanayı yok etmek istiyordum. Bu arzum ne kadar başarıya ulaşabildi, bilmiyorum. Vedat beyi çok sevdim. Önceden de seviyordum, bir nevi Kemal Tahir, belki daha samimi ve daha dağınık. Mahiyeti bir içişte kestirilemeyen lezzetli bir içki. Sandalcı daha kapalı, aradaki paravanayı daha titizce korumak isteyen bürokratik bir mizaç. Birincisi sanatçı, ikincisi diplomat. Yıllardan beri ilk defa olarak aşinası olduğum, daha doğrusu aşina olmak istediğim bir çevredeydim. Dostlar geldiler, hayalete benzeyen dostlar.

Coşkun, İsmail Kanlıdere, Cevat.. Hepsi de iyi çocuklar. Ama hiçbirini tanıyamamıştım, daha doğrusu hiçbiri beni tanımıyordu. Birlikte bir otobüs yolculuğu yapmıştık. Otobüsteki ne kadar bizdik. Bana gerçekten yakın olanlar bu anonim hayranlardan fazla, ilk defa karşılaştığım Vedat Türkali'ler, Sandalcılar, Hadi beylerdi. Acaba neden? Belki aynı çileleri yaşamış, aynı anlayışsızlıkla karşılanmıştık da ondan. Şair Ebulala'yı hiç unutamam, bütün reybîliğine rağmen rahatsız edilmemişti. Bu, İslamiyet'in tesamuhundan mı ileri geliyordu? Biraz öyle. Ama sağlam bir zırhı da vardı: felaket. Kör şair çağdaşlarının kıskançlığım tahrik etmiyordu. Sağın gösterdiği nisbî muhabbetle böyle bir saygı, daha doğrusu saygısızlık yok mu? Türkali'ler kavganın içindeler, dostları da, düşmanları da kavganın içinde, çünkü yaşıyorlar. Benim yazdıklarım adeta mezarların ötesinden sesleniş. Zaafım da, gücüm de şuradan geliyor: gündelik tutkulardan uzağım.

PEŞİN HÜKÜMLER

Abdullah Cevdet hakkındaki doktora tezinden hiç hoşlanmadım. Son derece adi ve yavan bir kitap. Polis raporlarına dayanarak çiziştirilmiş, seviyesiz bir polis romanı. Yazar ne dilini biliyor, ne Cevdet'in dilini anlayacak hazırlıkta. Tezi yönetenler de kara cahil. Önce garip bir küçüklük duygusuna tutuluyorsunuz. Görmenize imkân olmayan bir sürü vesika. Yabancı ülkelerin arşivleri taranmış, bizim arşivler elekten geçirilmiş, ne hatıralar unutulmuş, ne özel mektuplar. Gül hanım dahil, bütün tanıdıklar sığaya çekilmiş. Dehşet ve hayranlık içinde sarılıyorsunuz kitaba. Tam bir kepazelik! Önce bir biyolojik materyalizm sloganı. Cevdet İslamiyet'i araç olarak kullanmak istemiş. Obskürantizm ile düşüncenin ezelî boğuşması. Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet veya Celal Nuri, zamanlarında yobazlar tarafından tekfir edildiler. Sonra hücumlar daha zararsız bir hedef üzerinde

teksif edildi: Tevfik Fikret. Bunların hepsi de hiçbir zaman küfr-ü mutlak içinde değildiler. Olsa olsa agnostiktiler. Çağdaşlarının bağışlamadığı, bu dürüstlük, bu samimiyet. Kabuklu hayvanlar, her düşünen insanın karşılaştığı bu beşerî tereddütleri anlamak istemedi. Abdullah Cevdet politikaya bulaşmış her yazar gibi zaman zaman namussuz olmuştur, namussuzluğun kanun olduğu bir devirde ve bir cemiyette hiç kimseden bir heykel-i fazilet olması beklenemez. Ama ölümünden aşağı yukarı yarım asır sonra, iliklerine kadar şair bir düşünce ve duygu adamının İslamiyet'e karşı bir bayrak olarak kullanılması da çok rezil bir teşebbüs.

Abdullah Cevdet Müslüman değildi belki. Fakat kendisine çatanlardan çok daha mümindi. Bize göre dava şu: bir yanda kafası işleyen, kainatın muammalarını anlamak için hem dinlerin hem felsefelerin ışığından faydalanmak isteyen, bütün bilgilere, bütün düşüncelere açık birkaç kişi... Ötede mutlak hakikati belli sloganlara irca ederek Müslümanlığı fıtrî bir imtiyaz olarak kendilerine mâl eden bir iki oportünist. Ve ikincilerin etrafında kümelenen adsız ve şuursuz yığın. Dün Abdullah Cevdet'i tekfir edenler onun geniş irfanını affedemiyorlardı. Yazar yasak bölge tanımıyordu, kelimenin en iyi manasıyla hümanist 'ti. İhvan-ı Safa yazarları ile o çağın Sünni Müslümanları veya İbn Haldun'la İbn Arabi arasındaki anlaşmazlık. İhvan-ı Safa Risaleleri vahiyle ne kadar uyuşuyordu, bilmiyoruz. Abdullah Cevdet'i tekfir edenlerin elinde başlıca delil Dozy'nin "*Tarih-i İslamiyet*" tercümesi ile Bahaîlik hakkındaki risalesi. Bu deliller zamanımızda inandırıcı olabilir mi? Cevdet düşmanlarının en yamanı Necip Fazıl. Yazı hayatına "İçtihat"ta başlamış olmasının günahını unutturmak isteyen "Kaldırımlar" şairi, eski hamisini her vesile ile tartaklar. Sait Nursi de Dozy mütercimine tabiî olarak düşmandır. . "Kahriyat" yazarını İslamiyet'i araç olarak kullanmakla suçlayan genç doktor bu gibi peşin hükümlerin etkisi altında mıdır acaba? Yani çağdaş bir araştırıcı olarak kaleme sarılırken, düşman cenahın telkinlerinden ne dereceye kadar kurtulmuştur? Vedat Türkali'leri tanımak veya tanıtmak istemeyen sağcı ve solcularla bay Hanioğlu ve arkadaşlarının zihniyeti arasında herhangi bir fark göremiyoruz.

14 Şubat 1982 Pazar

DİNLE AKLI UZLAŞTIRAN BİR DAVRANIŞ

Şehbenderzade 49'unda ölmüş, Ziya Gökalp gibi, Galatasaray'da okumuş. Kenan Rifai ile tanışmış mı? Neden tanışmasın? Bütün çağdaşları gibi Abdülhamit'e düşman. Bu yüzden Fizan'ı boyluyor. Sonra Mısır. Esmeri tarikatı.

Hürriyet ve İstanbul'da devam eden istibdat aleyhdarı mücadele. Şehbenderzade'yi tanımıyorum, çok meçhullü bir muadele. "İslam Tarihi", Dozy'yi tashih için yazılmış. Oryantalistler umumiyetle vur abalıyaları. Bununla beraber hiç de yobaz değil, Renan'a karşı çok yumuşak. Yazdıklarında çevrenin baskısı ne kadar mevcut? Yani karşımızda çırılçıplak

Bir Şehbenderzade var mı? Yoksa o da belli bir rolü oynamak için mi sahnede, bilemem. Muhakkak olan şu ki asrımızın yobazlarına benzemiyor. Zaman zaman aşırılığa kaçsa da çabucak topluyor kendim. Belli ki ilmî bir inzibattan mahrum değil. Dozy'yi tenkit ederken zaman zaman ölçüyü kaçırıyor. Fakat Dozy'nin uyandırdığı düşmanlık öylesine hudutsuz ki, zamane yobazlarını yatıştırmak için sesini fazla yükseltmiş olabilir. Nihayet karşımızda bir polemist var. Sait Nursi'nin çok daha sonra kaleme aldığı risalelerde Dozy hâlâ yok edilmesi gereken bir düşmandır. Dozy, mütercimin de itibarını sarsan lanetli bir isim olmuş. Dozy'den önce Osmanlı dünyasında okunan mazbut bir İslam Tarihi var mıydı, sanmıyoruz. "*Kısas-ı Enbiya*" ve siretler, belli bir görüşü tekrarlayan yani halk kitlelerine anne sütüyle birlikte edindikleri telkinleri, daha doğrusu bir inançlar manzumesini aşılayan yarı dinî yarı dasitanı eserler. Cürci Zeydan'ın "Medeniyet-i İslamiye Tarihi" Dozy'den daha sonra çevrilmiş. Dozy çevrilmese Şehbenderzade'nin İslam Tarihi de yazılmayacaktı. Nitekim Şehbenderzade, kitabında Dozy'nin fasıl başlıklarını kullanacaktır. Bir kelimeyle Filibeli'nin "islam Tarihi" bir nevi Anti-Dühring. Francesco Gabrieli'nin Muhammet ile ilgili kitabını birkaç ay önce karıştırdım. Gabrieli, Dozy'den daha hürmetkar, daha ihtiyatlı. Fakat aralarında çok büyük bir anlayış farkı bulunacağını sanmıyorum. Şehbenderzade de, Namık Kemal gibi, Hıristiyanların İslamiyet'i anlayamayacaklarını vurguluyor, ilim adamları ise, dini, laik bir menşurdan görmeğe mecburdurlar. Demek ki onlar da İslam'ı anlayamaz.

Şehbenderzade önce ilmin, felsefenin ve dinin yetki sınırlarım çiziyor. Bununla beraber ve bu çerçeve içinde İslami nasların akılla çatışmadığını ve çatışamayacağını iddia etmekten de çekinmiyor. Son tahlilde dinle aklı uzlaştıran bir davranış. Böyle bir teşebbüs başarı ile sonuçlanabilir mi? Sonuçlansın veya sonuçlanmasın, çok önemli. Yazar inançların arkasına sığınmıyor, her meseleyi tek tek ele alıyor ve tartışıyor. Yani inançlarını aklın muhakemesine çekiyor. İslam Tarihi rasyonalist bir kitap, İslam camiası tarafından büyük bir muhabbet görmeyişini başka türlü izah etmek imkânsız. İslamiyet cihan ölçüsünde kabule şayan olmak için böyle bir imtihandan geçmek zorundadır, İslam filozofları, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşt İslamiyet'i Yunan felsefesiyle karşılaştırmış ve hikmetle dinin ayniyetini iddia etmişlerdi. Çağımızın hikmeti de ilimdir. Yirminci asır Müslüman yazarları böyle bir karşılaştırmayı göze almak zorundaydılar. Nitekim Sait Nursi İslami nasların çağımız ilmi ile uzlaştığını ispat için risale üstüne risale yazdı. Fakat Şehbenderzade çağının düşüncesini Sait'ten daha iyi tanıyor, ikinci Meşrutiyet aydınlarının tereddütlerini, şüphelerini, bir kelimeyle dillerini çok iyi biliyor. Tek kusuru üslubundaki derbederlik. Akifler, Abduh'lar, Efgani'ler zincirinin bir halkası Şehbenderzade.

Hâlâ bir İslam tarihi yazamadık, ikinci Meşrutiyet intelijansiyası, bir Abdullah Cevdet, bir Rıza Tevfik, bir İzmirli, bir Sait Halim, bir Şehbenderzade, teker teker incelenmedikçe böyle bir işi başarmamız düşünülemez. Batı oryantalizmi irfanımızda böyle bir dönemin varlığından habersiz veya habersiz görünmek istiyor. Şöyle diyelim.. Ahmet Midhat, İkinci Meşrutiyet'teki İslami düşüncenin en toplayıcı, en selahiyetli temsilcisi. Fakat Şehbenderzade'den daha geveze ve daha derbeder. Arkasında bir Galatasaray yok. Kendi kendini yetiştirdiği için sesini kalınlaştırmak zorunda. “Draper Reddiyesi” lüzumundan fazla kabarık, sarahat bol, vuzuh yok. Zamanenin güdük tecessüsü üstadın serseri ve serezat cevelanlarını takip edemiyor.

Anti-Draper, Draper'i ve o çağın Batı düşüncesini incelemiş kimseler için cazip. Efendi'nin üslup derbederliği kitabın okunmasını bir kat daha güçleştiriyor. Ali Şeriati'yi okumak hem daha kolay, hem de günümüzün ihtiyaçlarını daha çok karşılıyor. Esefle kaydederim ki milletlerarası fikir turnuvalarına çıkamıyoruz. Daha doğrusu çeşitli sebepler yüzünden sesini duyurabilenler, çağımız Türk düşüncesini aksettiremiyorlar. Muzaffer Özak'ın son kitabı İngilizceye çevrilmiş. Aşk hakkında tasavvuf! bir eser. Hollandalı bir Müslüman, hazretin öteki kitaplarını da çeviriyormuş. Belki İslam düşüncesinin ezelî yönlerinden birini dile getiriyor kitap. Amerikan

Müslümanları İslamiyet'in bu yönlerini merak ediyorlar belli ki. Fakat sırf oryantalizm ne kazanıyor? Daha doğrusu oryantalizmin değeri ne? İnsanlık, daha doğrusu bir avuç aydın için herhangi bir zihin temrininden mi ibaret? Galiba öyle. Öyle sanıyorum ki İslami düşünce -buna millî düşünce de diyebilirim- yakın tarih içinde tetkik edilmek isteniyorsa, Şehbenderzade'nin İslam Tarihi'ni ele almak şart. Mesele sanıldığından daha güç. Şehbenderzade o tek kitapla bitmiyor. Daha sonraki yayımları da incelemek lazım. En azından bir Francesco Gabrieli'yi, bir Rodinson'u, bir Watt'i tanımak lazım. Kısas-ı Enbiya ile Şehbenderzade'nin İslam Tarihi arasındaki farkları tesbit etmek, Şehbenderzade ile daha sonraki İslam tarihlerini, mesela bir Miquel'in "İslam Medeniyeti"ni karşılaştırmak lazım. Şehbenderzade'nin bir başka kusuru da İbn Haldun'u tanımaması. İbn Haldun, asırlarca evvel yaşamış bir İslam rasyonalisti olarak Filibeli'ye geniş ilhamlar verebilirdi. Üstat, Carra de Vaux'yu, Muir'i ve daha birçok oryantalistleri karıştırmış, Renan'la ilgili görüşleri çok isabetli. Kitapta İbn Haldun'un adı geçmiyor. Ne kadar hazin! Çünkü Galatasaraylı, Dozy ile uğraşırken, Fransa'nın tecessüs alanı İslam dünyasından uzaklaşmıştı. Kitap mutaassıp çevrelerde hiçbir yankı uyandırmadı. "Kel Memiş gelmemişe döndü cihane, sathayf!" Şehbenderzade'den söz eden tek insan Hilmi Ziya.

16 Mart 1982

ÇEVİRİ ÜZERİNE KAFA YORMAK

Ferit Edgü Beyefendi,

Sizi, zaman zaman da olsa zevkle okudum. "*Kültür Emperyalizmi*" adlı broşürünüz vesilesiyle bir tenkit, daha doğrusu bir polemik yayımlamıştım, bilmem tarafınızdan görüldü mü? Bir dergide basıldıktan sonra, "*Mağaradakiler*" adlı kitabıma alınmıştı. Elli yıldan beri çeviriler yapar, eserler neşrederim. Fransız lisesinden, sonra da Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldum. Telif, tercüme, yirmiye yakın kitabın üstünde imzam var. Arapça ve Farsçayı anlar, Fransızcayı bilir, İngilizceyi okurum. Yirmi beş yıldan beri karanlıklardayım. 1974'de Fransızca rektörlüğünden emekliye ayrıldım.

Bir zamanlar Balzac'ı dilimize kazandırmak istemiştim. "*Altın Gözlü Kız*" Üniversite Kitabevi tarafından bastırıldı, tarih 1942 sonu. "*Onüçlerin Romanı*" Yüksel Kitabevi, "*Otuzundaki Kadın*" Arpad Yayınları'ndan çıktı.

“*Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti*” İnkılap. İki eserim de kitapçılar tarafından kaybedildi: “La Duchesse de Langeais” ile “La Rabouilleuse”. Hugo’dan vekaletçe yayımlanan iki manzum tercümem var: Biri ödül aldı. Son tercümelerim İngilizceden: Uriel Heyd’in “*Ziya Gökalp*”i ile Thornton Wilder’in “*Köprüden Düşenler’i*. Yarım asırdır çeviri üzerinde kafa yormaktayım. Aramızda tek pürüz var: sizin eski dediğiniz dile bağlı oluşum ama bu da bir engel değil. “Ada” yayınlarının yöneticisi olarak size şu önerilerde bulunacağım: “Altın Gözlü Kız”, “Ferragus”, “La Duchesse de Langeais”yi “Paris Hayatından Sahneler” adıyla basar mısınız? “Duchesse de Langeais”yi yeniden çevireceğim.

Rousseau’nun “Emil”ini M.E.B. için çevirmeğe başlamıştım, sonra vazgeçtim. Altıda biri büyük bir özenle aktarıldı. Tamamlamamı ister misiniz?

“Fahişeler”i (ikinci baskısı 1973) veya “Otuzundaki Kadın”ı yayımlamak istemez misiniz? Maalesef Fransızca okuyan bir sekreterim yok, temine çalışacağım.

Tekliflerim sizi ilgilendiriyorsa, aşağı yukarı bitmiş bir tercümem daha var: “*Siyasî Düşünceler*”. Adresim aşağıdadır. Teşrif ederseniz görüşebiliriz de.

27 Mart 1982 Pazar

ÇEVİRİ SORUNLARI ÖZEL SAYISI

Tanzimat edebiyatının belli başlı temsilcileri Tercüme Odası’nda yetişmiş. Türk aydını o günden beri tercümeyle uğraşıyor. Celal Nuri doğru söylüyor: “*Batı’nın belli başlı şaheserlerini dilimize kazandırmadıkça, yaratmağa geçemeyiz*.” Tercüme için yerleşmiş, olgunlaşmış bir dile ihtiyaç var. Hazineleri nasıl bir kalıp içinde aktaracağız? Bence Cumhuriyet hükümetlerinin büyük talihsizliği, Batı edebiyatını Türkçeleştirirken Türkçeyi yok farz edip yeni baştan kurmağa çalışmaları. Uydurma dil özentisi en büyük zekâlarımızı abesle uğraşmağa mahkûm etti. Önümde Türk Dili Dergisi’nin “*Çeviri Sorunları Özel Sayısı*” (Sayı 322, 1978). Aşağı yukarı yarım asırdan beri tercüme ile uğraşırım. Derginin yazarları, konunun en tanınmış uzmanları. Önyargılardan sıyrılmağa çalışarak, en çok bildiğimi sandığım bu konuda neler söylendiğini merak ediyorum. Önce

Nedim Gürsel'in "*Çeviri Etkinliği ve Kültür*" başlıklı yazısı. Gürsel, iyi şeyler söylüyor:

> "Kısacası, Pleiade Okulu başka dilleri öğrendikten, bu dillerde yazılmış yapıtları okuyup sindirdikten sonra sevmiştir Fransızcayı... Bir toplum kabuk değiştirirken, daha doğrusu bir üretim tarzından başka ve görece daha ileri bir üretim tarzına geçiş sürecini yaşarken, üstyapıda, özellikle kültür alanında, çeviri etkinliği yoğunlaşıyor... Hıristiyan Avrupa'ya oranla devrimci bir sıçrama yapan İslam toplumları, Kuran'dan kaynaklanan ideolojilerini dizgesel bir düşünceye dönüştürmek için çeviriye başvurmuşlardır. Gerçi... Nasturiler eski Yunan kültürünün önemli bir bölümünü Süryaniceye çevirmişlerdi. Ama söz konusu yapıtların başka bir ideolojik bağlamda yeniden üretilerek, dönüşme sürecindeki bir toplumun düşünsel dayanağını sağlayabilmeleri için İslam'ın ortaya çıkması gerekmiştir..."

Gürsel, bu iddiasını kanıtlamak için Henri Corbin'in "*Histoire de la Philosophic Islamique*"ine başvuruyor ve maalesef kitabın adını yanlış kaydediyor: "Histoire de la Pensee Arabe". Sonra şöyle diyor: "*Çeviri, Yeni Platoncu görüşleri Arapçaya, giderek tasavvufa taşırken, İslam ideolojisinin gereksindiği düşünsel temeli de getirmiştir beraberinde..'. İslam'ın yükselme döneminde de yoğun bir çeviri etkinliğiyle karşılaşmamızın başlıca nedeni budur*." Bu hüküm pek doğru olmasa gerek. Çünkü İslam'ın yükseliş döneminde düşünsel temel Kuran'dı. Yeni Eflatunculuk bu temele belli bir ölçüde kendini ifade etmek imkânları hazırlamıştır. Kaldı ki yazarın birçok iddiaları tartışılabilir. Fakat makale bütün olarak oldukça seviyelidir. Zamanımıza gelince, ilmî ölçüler bir yana bırakılıyor, Cumhuriyet sonrası dönem anlatılırken Sabahattin bey ve arkadaşlarına verilen yer ilmî olmaktan çok, hissidir. Bununla beraber genelde kaldıkça hükümler yerindedir. Mesela "*çeviriyle beslenmeyen, dünya kültürüne kapalı bir yazın, salt kendi olanaklarıyla gelişemez*".

Berke Vardar'ın "*Dilbilim Açısından Çeviri*" başlıklı makalesi, okunması da, anlaşılması da çok güç bir yazı. Herkesin bildiği şeyler âlimane bir dille sunulmak isteniyor. Bu yeni ifadenin konuya ne gibi aydınlık getirdiğini anlayamadım...

11 Nisan 1982 Pazar

HAMMER HAYRANLIĞI

Sarıçalı Ahmet Efendi, yazı ile kitapla hiçbir ilgisi kalmamış veya olmamış bir topluluk içinde nasıl ve neden zuhur ettiği güç anlaşılır bir fenomendi. Belki kulakları ağır işittiği için hatıralara ve kitaplara ihtiyaç duymuştu. Doğu'da meczuplar saygı gören bir zümredir. Ahmet efendi belki asil bir ailenin adını taşıdığı, belki okur yazar olduğu, belki de ağır işittiği için yaşamasına göz yumulan bir Tanrı kuluydu. Hammer ismini ilk defa ondan duydum. Hazret Türkmenlerin yaşayışını merak ediyordu, hayatını bu konuyu tetkike adamıştı, araştırmaları ne oldu, bilmiyorum. "Devlet-i Aliyye Tarihi"nin birinci cildini bana getirip büyük bir hayranlıkla önsözünü ve kaynakları okumuştu.

Bu tesbitin mucip sebepleri: Hammer, Reyhaniye'nin bilmem hangi köyünden Ahmet efendi tarafından okunacak kadar yaygındı. Sarıcalı'nın tecessüsüne borçlu olduğum Hammer hayranlığı aradan geçen yarım asır içinde ne kadar küllenmiş olursa olsun bugün de bütün canlılığını korumaktadır. Fransızca Hammer tercümesi sahaflara bir iki defa düştü, ama alamayacağım kadar pahalı idi. Ata bey tercümesini bütün olarak ancak birkaç sene evvel bulabildim. Okşadım, kokladım ve kütüphaneye yerleştirdim. Yer yer okuttum da. Osmanlı tarihlerini millet olarak tanımıyorduk. Naima'nın Müteferrika baskısını Adanalı Ata Bey'in kütüphanesinden elde ettiğini söyleyen meçhul bir zattan satın almıştım. Yolda Mükrimin Halil gördü, yıllardan beri peşinde koştuğunu, fakat bir türlü elde edemediğini söyledi, talip oldu, üstadı bu vesile ile tanıdım. Naima'yı roman gibi okumağa başladım, az zaman sonra gözlerimi kaybettim, muarefemiz* uzun süremedi. Cevdet Tarihini de Reyhaniye'de görmüştüm. Ona da çok sonra sahip olabildim. Okumağa teşebbüs ettim. Fakat arada Batı tarihçilerini tanıdığım için değerini anlayamadım. Parça parça karıştırmak ve ukalaca tenkitlerle sahifelerini kirletmekle yetindim. Sonra, Paşa'ya tekrar dönecek ve o büyük gayreti yeniden değerlendirmeğe çalışacaktım. Şahname'cilerin, vakanüvislerin karaladığı metotsuz kâğıt tomarlarına kıyasla gerçek bir abideydi Cevdet Tarihi. Arada, bir Hammer gelmiş, bütün vesikaları taramış, o dağınık bilgileri zapt-u rapt altına almış ve Osmanlı'yı medenî dünyaya tanıtmıştı. Cevdet paşa, Encümen-i Dâniş'in teklifini kabul ederek Osmanlı tarihinin 1774'den sonraki vukuatını kaleme alacaktı. Paşa mevcut vesikaları büyük bir titizlikle taradı, bu arada İbn Haldun'u okudu ve üçte birini çevirdi. Hammer'den muhakkak ki haberdardı, ama eserini okumamıştı sanıyorum. Lamartine'in *"Osmanlı*

Tarihi”, Hammer’in soluk bir kopyası. Fransız şairi çeşitli sebeplerle alaka duyduğu Osmanlı İmparatorluğunu tabiî olarak Hammer’den öğrenecekti. Bizim tarih meraklısı aydınlarımız Lamartine’i daha kolay ve daha şairane bularak asıl kaynağa eğilmediler. Mesela Refik Halit’in mazimize ait bilgileri, daha çok Lamartine’den devşirilmiştir. “*Tarih-i Ebul Faruk*” yazarı Mizancı Murat bey de, Hammer’i ciddi olarak tetebbu etmiş midir, sanmıyorum. Kamil paşa, “Tarih-i Siyasisini kaleme alırken büyük bir sezişle kaynağı keşfetmiş ve çekinmeden işine gelen kısımları Türkçeye aktarmış. “*Netayüc-ül Vukuat*”, Hammer’den habersiz yazılamaz. Fakat Mustafa paşa iktibaslarını titizce ifşa eden bir yazar değil, onun için neler aldığını, ne kadar aldığını tayin edemiyorum.

Osmanlı tarihleri hakkında okuyabildiğim tek yazı Mükrimin Halil’in, renksiz, kokusuz, metotsuz bir karalama. Mükrimin, Murat Bey tarihini tenkit, daha doğrusu tahrip için zamanenin temayüllerine uyarak yazmışa benzer makalesini. Akçora’nın derslerinde de Hammer’in değerlendirilmesine rastlayamadım. Kaldı ki Hammer yalnız Devlet-i Aliyye’nin klasik diyebileceğimiz tarihini tertip etmekle kalmamış, Osmanlı müesseseleri hakkında müstakil eserler de yazmıştır. Onların ise yalnız isimlerini biliyoruz. Siyasal Bilimler Fakültesinin Hammer için yaptığı toplantı bu meselelerin kaçta kaçına aydınlık getirdi, bilemiyorum.

Konu ile ilgili tek yazı görebildim. Vehbi Belgil’in Cumhuriyette çıkan (10/4/1982) makalesi. Zaman zaman çok haklı, çok yerinde hükümlerle zenginleşen bu yazı, bize seminerle ilgili geniş bilgi vermiyor. İki yıl önce Midhat paşa hakkında milletlerarası bir seminer daha yapıldığını öğreniyoruz, “*demokrasi babamız Midhat paşa*”. Midhat paşanın demokrasi ile münasebeti şüphe yok ki tahkike muhtaç bir meseledir. Seminerden haberdar olmadığımız için bu konudaki tereddütlerimizi sergilemeye lüzum görmüyorum.

Belgil, “*doğu bilimcisinin yapıtlarının tam bir listesini ve bunlardan hangilerinin bizi ilgilendirdiğini maalesef bildiren olmamıştır*” diyerek seminerin bir unutkanlığını vurguluyor. Sonra da Hammer’in bir ajan olmadığını belirtmek ihtiyacını duymuş: “*Bir elçilikte yerel dili bilenlerin bulunmasından doğal bir şey olamaz. Avusturya, İstanbul Büyükelçiliğine, gayet yerinde olarak, Osmanlıca bilen bir memur göndermiştir... Hangi casus, Hammer’in yaptığını yapmıştır ve yapmaktadır*?”. Bu dürüst müdafaanın arkasından anlaşılması güç bir ifade geliyor: “*...Yapıtın*

Fransızca çevirisinin ilk on cildi rahmetli Nurullah Ataç'ın babası Ata bey tarafından, 11. cildi de Mehmet Ata bey tarafından çevrilmiştir, ondan ötesine kimse el sürmemiştir". Hammer tarihinin on birinci cildi de, diğer on cildi gibi Mehmet Ata bey tarafından dilimize kazandırılmıştır, yani iki Ata bey yoktur. Sayın yazar bu vesile ile dilimizin gramerine de dokunarak, Cevdet Paşa'nın (Paşa, Osmanlı sarf ve nahvim Vefik efendi ile beraber kaleme alırken henüz paşa olmamıştı) kitabı "*Karabaş tecvidine göre Arapça kekelerken*" gibi insafsız bir tenkide maruz kalmış. Zaman ve zemin düşünülmeden ileri sürülen bu hükmü pek yerinde bulamadım.

Hammer'in oryantalizmin kurulmasında gerçek yerli belirtilmiş midir? Bu yeni ilmin başlıca mimarları arasında bir Jones, bir Sacy, bir Meninski, bir d'Herbelot... var. Hammer, Batı düşüncesini ne kadar etkilemiş? Osmanlı Tarihinin diğer milletlerin tarihleri arasındaki değeri nedir? Esefle söyleyeyim ki Avrupa kaynaklarında bu suallere cevap veren bir aydınlık bulamadım. Britannica Ansiklopedisi de, Sosyal ilimler Ansiklopedisi de Hammer'e pek az yer ayırmış. Tarihin tarihini anlatan kitaplarda da Hammer yok. Mesela Henri See'nin "*Tarih İlmi ve Felsefesi*" adlı nefis incelemesinde veya P.Lacombe'un "*İlim olarak Tarih*" başlıklı kitabında Hammer'in adı bile geçmez. Hammer İbn Haldun'u okumuş muydu, Tabari'den, Mesudi'den haberdar mıydı, yani kendine mahsus bir tarih görüşü var mıydı, bilmiyoruz. Bence Hammer için yapılan seminer 1- Hammer'in İslam tarihçileri arasındaki yerini, 2- Batı tarihçileri arasındaki değerini belirtmekle işe başlamalıydı, 3- Batı ve Osmanlı düşüncesi üzerinde ne gibi etkiler yapmıştı Hammer? 4- Osmanlı tarihine karşı gösterilen ilgisizliğin sebepleri nelerdi? Neden mazimize karşı bu kadar ilgisiz kalabiliyorduk? Siyasal Bilimler Fakültesi bu hayırlı teşebbüsü ile bir meçhulü örten perdeyi aralamıştır, tartışmayı sürdürmek artık Türk basınının görevi.

"Asya Cemiyeti"nin ömür boyu kâtipliğini yapan Jules Mohl, Hammer'in ölümü dolayısı ile çok güzel şeyler söylemiş. Ama üzerinde durduğu, daha çok, Hammer'in "*Arap Edebiyatı Tarihi*", Osmanlı, Mohl'u fazla ilgilendirmiyor. Bence, Ata beyin Hammer tercümesine yazdığı önsöz yeni harflere bir an önce kazandırılmalıdır. Ata bey kitaba ne gibi haşiyeler yazmış, nerelerde konuya karışmak ihtiyacını duymuş, neden 1913'lerde kitabı çevirmek istemiş? Bu serseri satırlar münzevî bir aydının Hammer meselesine amatörce yaklaşmasından ibaret.

Zavallı Hammer! “İslam Ansiklopedisi” ne de girememiş! Şimdi de tarihçi Mükrimin Halil’in Hammer Tarihi ile ilgili mütalaalarını nakledelim: Hayrullah Efendi Tarihi’ni anlatırken yazarının başvurduğu kaynakları da anlatan Mükrimin Halil sözlerini şöyle tamamlıyor: “... Hammer’in Osmanlı Tarihinden ve De la Croix’nm vakayinamesinden istifade etmiş... tir... Namık Kemal beyin eserinde ise Hayrullah Efendi ile Hammer’in tesirleri pek barizdir... Daha evvel yazıldığı halde Meşrutiyetten sonra bastırılan Sadr-ı esbak Kâmil paşa merhumun “Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Osmaniye” adlı eserinin ilk iki cildi Hammer tarihinin bir hulasasından ibarettir... Ahmet Midhat Efendi ise... “Mufassal” adlı büyük eserinde o zamanlar pek makbul olan Cantu’nun eserini, Avrupa tarihine ait kısımlar için esas ittihaz etmiş... Osmanlı mebahisinde Hammer’in malumatını tenkitsiz ve tahkiksiz bir şekilde kitabına geçirmiştir... Murat bey herkesin elinde bulunan Solakzade ve Naima tarihleri gibi birkaç eserle -Hammer tarihinden başka bir kitap görmemiş ve hatta mehazlarını okumadığı için Hammer’in muazzam eserini inceden inceye mütalaa ve içindeki malumatı güzelce öğrenmeğe de sabır ve tahammül göstermemişti. Bu sebepten, mehazı olan Hammer’in, - o zamanki menbalarına nazaran - yapması zaruri olan yanlışlarına iştirak eden Murat bey, bir taraftan Hammer’de doğru ve mevsuk* olarak yazılan, şeyleri de, belki dikkatsizlik saikasıyla, yanlış yazmıştı. “Tarihi Ebülfaruk”da mevcut olan intikadî ve tezyifkâr fikirlerin mühim bir kısmı eserin mehazının müellifi olan Hammer’indir ve Murat Bey kendine mâl etmiştir... Büyük eserlerden Hammer’in meşhur Osmanlı Tarihinin tercümesine iki defa teşebbüs edilmişse de akim kalmıştır” (Tanzimat, 100. Yıldönümü Münasebetiyle, 1949).

2 Mayıs 1982 Pazar

MESUT FÂNİ VE HATAY KÜLTÜR HAYATI

Neleri hatırlıyoruz, niçin hatırlıyoruz? İntihalarımızın kaçta kaçı şuura intikal ediyor? Hatırlayıp hatırlamamakta hür müyüz? Şuuraltında uyuyan ihsas ve intibalar yığınını yeniden niçin ve nasıl inşa ediyoruz? Bu inşanın sıhhati hakkında belli bir ölçümüz var mı? Bazen tam bir iyi niyetle mazideki olayları çarpıtmıyor muyuz? Aynı olayla ilgili çeşitli şahadetler nasıl kontrol edilecek? Hatıralarımızda ferdî ile sosyalin payı nedir?

Mesut Fani, yıllarca hocam oldu, ne kadar tanıdım, bilemiyorum. 39'da, "*Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*" diye bir kitapçık yayımlamış. Anlattıkları ne kadar doğru, daha doğrusu, doğruları takdim ederken ne kadar kendisi? Bir müdafaaname mi söz konusu? Kitapta anlatılanlar bir parça da benim yaşadıklarım, çocukluk ve gençliğimin bir nevi çerçevesi. Ama hatıralarım tuzla buz olmuş, onları ilk defa olarak yazıya geçmiş bir halde buluyorum. Mesut doğru mu söylüyor? Doğru nedir ki? Hafızama defnedilen hatıralar enkazını teker teker muayene etmek istiyorum. Bakalım bu işi ne kadar başarabileceğim.

Galiba 33 yıllarındaydı, Karagöz Gazetesi liseye yeni bir hoca geldiğini haber veriyordu. Nereden tahkik ettim hatırlamıyorum, bir sınıf arkadaşımla üstadı ziyarete gittik. Paris'ten yeni gelen üstat, yanılmıyorsam, "Hotel Imperial" de kalıyordu. Oteli ne daha önce görmüştüm, ne daha sonra tekrar gördüm. Ürkek, ama mütecessis gittik. Bir odaya aldılar bizi. Yanılmıyorsam oturduğum koltuğun yanındaki komodinde iki kitap duruyordu: Kitab-ı Mukaddesle Montaigne'in Denemeler'i. Az sonra üstat göründü, sırtında parlak düğmeli bir robdöşambr. Neler konuştuk, hatırlamıyorum. Kitab-ı Mukaddesle Montaigne'i uzlaştırmak kabil mi diye sormuştum? Pekala, kabil demişti. Geniş ufuklu, bir parça Anatole France'ı hatırlatan bir şüphecilik. Üstadı sevememiştim. Bu ilk karşılaşmada Tarık Mümtaz'ın aleyhte telkinleri müessir olmuş muydu? Mesut bey Sorbonne'dan doktor unvanı ile geliyordu. Ağabeyi Ali İlmi, bir dersinde kardeşinin ilim ve fazlını göklere çıkarmıştı. Gerçi hocamız Bazantay de doktordu, ama ilk defa olarak Batının en yüksek irfan müessesesinden diploma almış bir Türk görüyordum. O sene Mesut Bey, Türk Edebiyatı hocamız oldu. Daha önce mutasarrıflık yapmış, İstanbul Hukukundan mezun, fakat pedagojik tecrübeden mahrum bir zat. Hatırladığıma göre, Köprülü'nün Edebiyat Tarihini okutuyordu.

Lilliputlar ülkesinde bir Güliver çalımı ile konuşuyordu. O yılki derslerinden hatırladığım, Fevz-i Hindi'nin: "Ey nakd-ü asi u fer-i nedânem çi gevheri" şiiri. Bu şiiri neden ve nasıl ezberledim bilmiyorum. İkinci yıl Mesut Bey, tarih okuttu.

Isaac-Malet'nin Fransız Devrimine ayırdığı kitabı okuduk. Bu arada üstat bana bir Larousse hediye etmişti: ithaf şöyle idi: "*Oğlum Cemil Yılmaz, bu kitap hayat yolunda sönmez bir ışık ve adın da en kuvvetli iki destektir. Korkma ilerle, hiç düşmezsin*". Mesut bey, Fransız İhtilalini nasıl anlatırdı? Hiçbir şey hatırlamıyorum. Yalnız bakalorya imtihanında

Şam'dan gelen bir mümeyyiz hocaya beni büyük sitayişle tanıtmış, hoca da Napolyon'un Mısır'a getirdiği bilginlerin esamisini sorarak "bu parlak talebe"yi perişan etmişti. Ağlamıştım. Mesut bey, on beş sene kalmıştı Fransa'da. Fakat Fransızca teleffuzu güzel değildi. Konuşurken ufak tefek gramer hataları da yapardı. Bu hatalar o zaman affedilmez geliyordu bana. 35-36'da felsefe hocam oldu. Çalışkan, mazbut metotlu bir hoca. Felsefe kitaplarını talebeler arasında bölüştürmüştü. Her talebe, kendi kitabından, okunacak konunun bir özetini çıkaracaktı. Bana Cuvillier'nin Manuel'i düşmüştü.

Felsefeyi çok seviyordum. Türkçede ne varsa yutar gibi okumuştum. Talebeler kendi hülasalarını okuyorlardı önce. Sonra Mesut Bey, konuyu toparlıyor, sistemleştiriyordu. Tabiî talebeler Hocanın istediği hülasaları hazırlarken birçok yanlışlar yapıyordu. Mesut bey hataların altını çiziyordu. Ve bizi tenkitçi bir yaklaşıma davet ediyordu. Şüphesiz ukala ve kendini beğenmiş bir hocaydı. Ben ise, küstah ve çeşitli bunalımlar içinde kıvranan bir öğrenci. Yıldızımız hiçbir zaman barışmadı. Bazan kırlara çıkar ve Eflatun'un Akademi'sinde imişiz gibi karşılıklı, sigara tüttürerek, ders yapardık. Sınıfta en az beş altı tane felsefe kitabından bahsedilirdi. Sanıyorum ki Mesut Bey'den tek öğrendiğim bu bibliyografya zenginliği ve her filozofun hakikati kendine göre ele aldığının şuuruna varıştır. Sonunda kavga ettik. Ve ben, imtihana bir ay kala, mektebi terk ettim, İstanbul'a geldikten sonra, Mesut beyin ne kadar değerli bir felsefe hocası olduğunu anladım. Ama iş işten geçmişti. Bu arada birkaç konferans da verdi Mesut. Spor'un insan hayatında ne büyük bir rol oynadığını, kendi hayatından örnekler vererek, uzun uzadıya anlattı. Fakat ben onun bu konferansını da hiç beğenmedim.

Şüphe yok ki bu küçümseyişlerde Sarık Mümtaz'ın telkinleri de müessir oluyordu. Ne kadar gariptir: Tarık, Damat Ferit'in yaveri olarak yüzellilikler listesine geçmiş bir Çerkeş zabiti idi. Antakya'nın manda idaresinin resmî gazetesini çıkarmak için gelmişti, sonra birdenbire yer değiştirmiş, Türk milliyetçisi olarak yazı hayatına atılmış, gençlerden bir izci teşkilatı kurmuş ve lisedeki hocaların hasm-ı biamanı kesilmişti. Hayatımın akışında çok büyük fenalıkları olmuş bir Mefisto.

Mesut Bey, onun tanıtmak istediği gibi, Fransız emperyalizminin bir ajanı mı idi, sanmıyorum. Manda idaresine karşı ister istemez sempati duyacaktı, mekteplerinde okumuştu, dillerini öğrenmiş, Officier de l'Academie olmuştu. 39'da söylediğim gibi, bu idare Türk irfanını boğmak

isteyen bir alay maceracı ve kötü niyetli sömürge memuru tarafından mı temsil ediliyordu, cevap vermek güçtür. Mesut bey de bu idarenin emrinde çalışıyordu, Bazantay ile sıkı fıkı dosttu. Mektebin bir numaralı hocası, felsefe sınıfının bir nevi diktatörü idi. Sancak Türkiye'ye geçtikten sonra, aşırı bir ceiadet göstermiş ve o küçük kitabı karalayarak günahlarını, şayet varsa, unutturmağa çalışmıştı. O tarihten sonra Mesut beyle iki defa daha görüştüm. Galiba 44'de karımla İskenderun'a gitmiştik, karşılaştık, bizi lokantaya götürdü ve çok sitayişkâr konuştu: ben "fezalarda dolaşan bir küre" idim, "*peyk olmak için bir güneş arayan fakat kendisinin güneş olduğunu idrak edemeyen bir küre*". Sonra da bir mektubunu aldım, ne cevap verdiğimi hatırlamıyorum.

66'larda tekrar karşılaştık, yine mültefit ve çelebi idi, uzun uzadıya konuşmak için bir randevu verdi, fakat denize girmek için Arsuz'a gittiğinden randevusuna gelemedi, ben de Antakya'da daha fazla kalamadım. Mesut beyin doktora tezini 70'lerden sonra görebildim, Yakup Kadri'ye yollanmış bir nüsha Edebiyat Fakültesine gelmişti, iyi hazırlanmış bir çalışma, Fransız bilginlerine yani hocalarına iltifatla dolu bir ithafla başlıyordu. Burhan Felek'in Hukuktan sınıf arkadaşı imiş. 50 yaşından sonra evlendi, İstanbul'da okuyan çocuklarından söz ettiler, buraya yerleşeceğini duydum. Fakat galiba bu projesi gerçekleşmeden göçüp gitti. Zavallı Mesut Bey! Kaç gence felsefî tecessüs aşıladı. Antakya lisesinde felsefe okutan ilk ve son hoca. Paris'e gitmeden önceki hayatı da tamamen karanlık. Cebel-i Bereket mutasarrıfı olmuş, Fransız taraftarı imiş, bu yüzden yüzellilik listesine ithal edilmiş ve 15 yıl Paris'te sürünmüş. Zeki ve uyanık bir adam. Manda idaresine ısınamamış belli ki. Bazantay ile öteki Fransız hocaların aldığı bol maaşa fena halde içerlemiş. Bazantay'nin de öteki Fransızların da ilk mektep mezunu olduğunu ısrarla vurguluyor, gerçi Bazantay Nancy Üniversitesinden lisansiye imiş ama daha sonraki doktora tezi Türk hocalar tarafından hazırlanmış ve bir sömürge ajanı olduğundan kolayca kabul edilmiş. Mesut bey, Sancaktaki kültür faaliyetlerini çok yetersiz buluyor. Acaba öyle mi idi? Hâlâ benzerine rastlanmayan bir "Maarif Mecmuası" yayımlanırdı, Rıza Tevfik'in de makaleler yazdığı bu mecmuanın bir benzerini Türkiye Cumhuriyeti neşriyatında bulamıyoruz. "Yeni Mecmua' çıkardı, o da oldukça dolgun bir dergi idi. Gündelik gazeteler de küçücük bir Sancak'ın yüzünü ağartacak yayın vasıtaları idi. Bir kelime ile "Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı" çok insafsız bir kitap. 39'da yayımlanan bu polemiğin okunup okunmadığı da şüpheli. Ne kadarı doğru, ne kadarı yanlış, bunları anlatacak kimse de kalmadı. Ben

hadiselerin içinde yaşamış olmama rağmen kesin bir hüküm veremiyorum. Hatay'ın tarihini Ahmet Faik Türkmen isimli bir madrabaz kaleme aldı, kitabın bir çok bölümlerini ben hazırladım. Mesut Fani, Ahmet Faik'e kıyasla hem çok dürüst, hem çok bilgin bir yazar. Yarının tarihçisi bunların hangisine güvenecek, bilemiyorum. Hatay, Refik Halit'in anlattığı cennet ülkesi mi, Tarık Mümtaz'ın "Çizgiler ve Bilgiler" adlı kitabında veya "Hatay Albümü"nde dile gelen coğrafya parçası mı? Belki hepsi, belki hiçbiri. O devrin son şahitleri de bir bir kayboluyor. Yaşayanlar arasında bir Kemal Sülker kaldı. Yalanla hakikati birbirine karıştıran güvenilmesi güç bir şahit Kemal. Hacı Mistik Halep'te. Benim neslimden kaç kişi yaşıyor, bilmiyorum. Hatıraların hatıralarla karşılaştırılması şart. Hayatımın en az on sekiz yılını kucaklayan bir zaman parçası karanlıklar içinde. Yurt Ansiklopedisinden "Hatay" maddesini yazmamı teklif ettiler, yazamayacağımı söyledim. Peki, kim yazacak? Anatole France'ın "Penguenler Adası"nı hatırlıyorum. Belli yalanları gönül huzuru ile tekrarlayabilecek kadar gerçekçi yazarlarımız yaşıyor henüz. Kemal Sülker notlarını ciddi olarak değerlendirebilse onun adını verebilirdim.

1 Ağustos 1982

EKREM TAHİR

Ekrem Tahir, gördüğüm son güzel rüya. ihtiyatsız bir söz, aşırı bir tecessüs beni uyandırır korkusu ile hep kendimi tuttum, bununla beraber serap yine de kayboldu. Söylediklerine inanıyor muydu Ekrem? Samimiyetinden hiç şüphe etmedim. Ümit etmeye ihtiyacım vardı. Nasıl bir facianın kurbanı oldu, o heyecan ve hareket dolu insan neden eriyiverdi, bilemiyorum. Muzaffer Arslan, bütün sevimsizliği, bütün adiliği ile gerçek. Topçuoğlu da izah edemedi bu kayboluşu, Ülgener de.

11 Ekim 1982

SON ÇEYREK ASRIN ŞİİR HAYATI

Aziz Kardeşim Muhsin Bey[32],

Nazik mektubunuzu nezakete susamış bir insanın derin iştiyakı ile dinledim. Müşküllerinizi ne dereceye kadar halledebilirim, bilmiyorum;

fakat samimiyetinize inandığım için suallerinizi cevapsız bırakmağa da gönlüm razı olmadı: Hûz mâ sefa, da mâ keder!

Şiir, şahsî zevklerin mutlak hâkim olduğu bir alan. Frenkler "*aşçı olarak yetiştirilebilir insan ama kebapçılık hususi kabiliyet ister*" demişler. Sanat da hususî bir kabiliyet işi.

Dünyanın hiçbir kitabında belli bir reçete yok. Bu çerçeve içinde her tercih enfüsî olmak zorundadır. Belki mucip sebepleri sıralayarak hükümlerimizi aklîleştirebiliriz. Umumîde kalmak şartıyla benim de yapabileceğim bundan ibaret olacak.

Kitaplarımı okuduğunuza göre, edebiyata nâzımla başladığımı biliyorsunuz. Bu, hem edebiyatımız, hem de dünya edebiyatları bakımından çok tabiî. Hayatı kelimeler dünyasında geçmiş bir insan olarak yazılarımda hep "güzel'i aradım. Önce bütün divanları (bulabildiklerimi kastediyorum) tarayarak başladım işe. Sonra "Hececiler"le günler ve aylar geçirdim. Bu yolculuklardan edindiğim kanaati birkaç cümleyle hülasa edebilirim: 1) Nazmın en mükemmel örnekleri aruzla yazılmıştır. Aruzun musikisinden mahrum bir nazım, klasik vasfına layık değildir. Şiir, önce musiki olduğuna göre, nazmın ahenginden kolay kolay vazgeçemez. Hececiler de hiçbir zaman aruz şairlerinin ulaştıkları irtifaı bulamadılar. 2) Muhtevaya gelince... Mükemmel bir nazmın gerçekten şiir olabilmesi için geniş bir irfan, zengin bir kelime hazinesi vazgeçilmez şartlardır. Samimiyet, yani söylenenlerin gönülden fışkırması da icap eder.

Elbette ki şiir bir yanıyla tasannudur ama tasannu kendini hissettirirse şair sadece nâzım olur. Sanat veya tasannu gülün kokusu gibi koklanacak, sezilecek fakat gizli kalacaktır. Yahya Kemal büyük bir nâzım ve zaman zaman kuvvetli bir şairdir. Abdülhak Hamit içli bir şair ve zaman zaman kuvvetli bir nâzımdır. Haşim, hemen her zaman güçlü bir şair, arada bir kusursuz bir nâzımdır. Hece şairleri içerisinde aruzu başarıyla kullanmış olanlar nadiren hece veznini de başarıyla kullanabilirler. Mesela Rıza Tevfik ve Faruk Nafiz.

Nazım Hikmet'e geçelim. Senelerce büyük bir tedirginlik duyarak okuduğum bu şairin başkalarında rastlamadığım hususiyetleri var. Bir defa, dilini çok iyi biliyor. Aruza aşinadır.

Kullandığı serbest nazım aruzun bütün imkânlarından faydalanır, orkestralaşan bir vezindir bu. Şair, çağının bütün düşünce hayatına oldukça

açıktır, yani döneminin en çok okumuş insanlarından biridir. Samimiyetinin, buna cesaret de diyebiliriz, tehlikelerini uzun mahpusiyet yıllarıyla karşılamış ve hep kendisi kalabilmiştir. Şiirimizin Nazımla sona erişi şüphe yok ki çok aşırı bir iddia. Ne var ki, aydınlığa büyük ihtiyacı olan zamanımızda, şiirin büyük bir yeri olmayacağı düşünülebilir. Nitekim edebiyatını en iyi bildiğim Fransa'da Baudelaire ve Rimbaud'dan sonra büyük şair gelmemiştir bence. Hele bizde nazımperestlik ancak bir çocukluk hastalığı diye vasıflandırılabilir. Mevlana'dan, Hafız'dan, Baki, Yahya Kemal'den sonra kelimeleri aynı telakat ve aynı musiki içinde ebedileştirmeğe kalkmak mümkün müdür bir, lüzumlu mudur iki? Dilimizin bugünkü durumunda üstatlarımızın yükseldiği irtifaa çıkmak kabil değildir inancındayım. Amaç güzeli yakalamak olduğuna göre nazmın imkânlarından vazgeçerek daha bayağı ve daha az şairane olan nesire başvurmak neden caiz olmasın? Şiirde "orta" yoktur, musikide olmadığı gibi. İlham rabbani bir mazhariyet olduğuna göre, bu mevhibeden nasibedâr herkes kıyamete kadar şiire iltifat edecektir. Yalnız, büyük seleflerini tanımak, onların dolaştığı şahikalardan haberdar olmak, keşfedilmemiş kıtalar varsa o kıtaları fethetmeğe çalışmak, kendine saygısı olan her kalem sahibi için bir dürüstlük borcudur. Tekrar ediyorum, şiirleriniz büyük vaitler taşıyan birer goncadır. Bu goncaların muhteşem birer gül olması için evvela kendi edebiyatınızı, sonra da dünya edebiyatlarını çok iyi bilmeniz yetecektir sanıyorum. Şiirin dünya durdukça var olacağı, romantizmden bu yana defalarca söylendi. Buna inanmışım veya inanmamışım, hiçbir önemi yok. Her çağın kendine göre bir şiir dünyası olacaktır. Mesele Amerika'yı yeniden keşfetmeğe çalışmak değil, büyük üstatlara layık olabilmek için onları yakından tanımak ve dilimizin -kısıtlı da olsa - bütün imkânlarından faydalanarak kendi sesini duyurmağa çalışmaktır. Ben yaşlı bir okuyucunun alışkanlıklarına bağlıyım. Toplumdaki zevk değişikliklerini izleyemeyecek kadar taşlaşmış bir idrak içinde bulunabilirim.

Üzülerek itiraf edeyim ki, son çeyrek asrın şiir hayatını pek cılız buluyorum. Bu mahkumiyet kararının mucip sebepleri var şüphesiz. Önce dildeki sefalet, sonra irfan yokluğu, sonra insanı insan yapan ideallerin eski zindeliğini kaybetmiş olması.

Mektubunuzu cevapsız bırakmamak için hemen karaladığım bu satırlar elbette ki düşüncemin bütününü aksettirmiyor. İleride daha uzun konuşmak arzusuyla muhabbetlerimin kabulünü rica ederim kardeşim.

1983

6 Mart 1983 Pazar/Saat 11.30

ONSUZ BİR DÜNYA[33]

Yıllardır kelimeleştirilmesi güç korkular içindeyim. Karımın her rahatsızlığı şuurumda korkunç düşünceler yaratıyor. Ondan önce ben ölmek istiyorum. Bu arzunun tahlilini yapamayacak kadar sersemim. Onsuz bir dünya düşünemiyorum. Gözüm ne çocuklarımı görüyor, ne herhangi bir gelecek tasavvur edebiliyorum. Gözlerimi kaybettikten sonra ideal bir mutluluk düşünemezdim. Ama hayatı yine de seviyordum. Zilletleri, korkuları, bitip tükenmeyen endişeleri ile. Diyebilirim ki bütün insanlık tek kişide toplanmıştı. Onu kaybedersem her şey bitecekti. Bu, sevgiden çok hastalıktı, ama ben bu hastalığın sürmesini istiyordum. Kaçak birtakım zevkler aradığım oluyordu, fakat sonunda beni hayata bağlayan gerçek ve yeri tutulmaz insan oydu. Annem gibi, ablam gibi bir şeydi o. Nasıl hayatıma böylesine girebilmişti, bilemiyorum. Epiktetus'un öğütlerini hoşuna tekrarlıyordum: "Eşyanın mahiyetini düşünerek onlara bağlanın". Bu çıkmazdan kurtulmanın çaresi yoktu. İntihar edemeyecek kadar korkak ve pısırıktım. Kadere kumanda etmek de elimde değildi. Ne kadar garip! İstemeyerek evlenmiştim. Fevziye günden güne büyümüş, hayatımın manası haline gelmişti. Çocuklarımı sadece onunla ilgileri var diye seviyordum, mühim olan, ağacının meyveleri değil, kendisiydi.

Güneşe de, ölüme de dimdik bakılamazmış. Bahtiyar değildim ama başka bir bahtiyarlık da düşünemiyordum.

Şeref hanım bana evlenme teklif edince derhal reddetmiştim. Acaba Alev daha anlayışlı davransa cevabım başka mı olurdu? Sanmıyorum. L. hiçbir zaman böyle bir imtihana talip olmadı, münasebetimizin bu kadar uzun sürebilmesi de onun bu akıllıca davranışından ileri gelmiş olabilir. Korku içinde düşünce selameti olamaz. Kararı Cenab-ı Hak yahut tabiat verecektir.

27 Mart 1983 Pazar

HER HAL TERCÜMESİ BİR MÜDAAFANAME

Fransızlarda, "*mezar taşları gibi yalan söylemek*" gibi bir tekerleme var. Kendi hayat hikâyesini anlatmak da, buna benzer. Önce, hafızamızın aynasında sadık akisler aramak ve onları infiallerimizin, egoizmimizin eklediği çizgilerden ayırt etmek kabil mi? Başka bir deyişle kendimizi ne kadar tanıyabiliriz? Belki otobiyografik bir roman kaleme almak caiz, ama birkaç sayfada bütün bir ömrün muhasebesini yapmak hem tehlikeli, hem abes. Her hal tercümesi bir müdafaanamedir. Kendimizi tanımak irfanın varabileceği en yüksek merhale. Çağdaşlarımızın şahadeti de emin bir kılavuz olmaktan uzak. Topluma yol göstermek gibi küstah bir macera içinde yer alan gafiller ister istemez o toplumun belli fertleri tarafından göklere çıkarılırken, menfaatleri zedelenen bir çoklarınca yok farz edilmeğe mahkûmdurlar. Bu yargıların hangilerini ciddiye alacağız?

Galiba Cemil Meriç'i bir yabancı olarak ele almak ve ondaki gerçek veya mevhum birtakım meziyetlerin nasıl ve niçin oluştuğunu tespit etmeğe yeltenmek yapılabilecek en makul davranış. Çağdaşlarım arasında övünebileceğim ilk farikam: sınıf tanımaz bir tecessüs, düşünceye karşı beslediğim kayıtsız şartsız saygı ve oldukça güçlü bir hafıza. Hem kendi yazdıklarımı, hem de başkalarının fikir ve edebiyat mahsullerini çok ciddiye almışımdır. Benim için kutsal bir iştir yazmak. Edebiyat bütün devirlere ve bütün insanlığa hitap eden bir iletişim yoludur. Sanıyorum ki mizacımın bu yönleriyle vatandaşlarımdan bir parça farklıyım. Mizaçta kalıtımın büyük payı var. Ne kadar büyük, ne kadar kesin, bilemem. Kaldı ki kalıtım zincirini sonuna kadar takip etmek de hem çok güç, hem de çok aldatıcı olabilir. Bu itibarla Cemil Meriç'in hal tercümesini yazmağa çalışırken uzak veya yakın cetlerini sahneye çıkarmak pek aydınlatıcı olmaz. En iyisi yetiştiği sosyal çevreyi tanımağa çalışmak ve kabiliyetlerini bu çevreyle izaha kalkışmak olsa gerek.

Kahramanımız 1916'da Anadolu'nun ücra bir kasabasında dünyaya gelmiş. Doğduğu tarih bile kesin olarak belli değil. Babasının Kuran kapağına kaydettiği doğum tarihi 1332, kânun-u evvel 12. Meydan Larus 1911 gibi yanlış bir rakkam veriyor. Geçelim..

Ailesi, Dimetoka'dan göçmüş. Babası çeşitli nikbetler yüzünden hayata küsmüş eski bir yargıç. Annesi bu yabancı dünyada aşinası olmayan hasta bir kadıncağız. Çocuk, düşman bir çevrede ister istemez kitaplara kaçıyor. Yani düşünceye ve edebiyata, hür bir tercih sonunda yönelmiyor. Yaşamak için kendine bir dünya inşa etmek zorunda. Böyle bir kaçışı kolaylaştıran tesadüfler de var: babası akşamları aileyi toplayıp kitap okuyor, ablası fenn-i terbiye ve ruhiyat gibi konularla uğraşmaktadır. Amcası Hamit beyin kitapları genç tecessüsünü alevlendiren bir hazine. Anlıyor ki zalim ve kıyıcı bir gerçekten kurtulmanın tek çaresi reel dünyadan kitaplar dünyasına sığınmak. Okumayı "Türk Sazı"nı heceleyerek öğreniyor.

Bağıra çağıra okuduğu o manzumeler, edebiyat dünyasında ilk kılavuzu olacaktır. İlk şiirini on bir yaşında iken karalamış. Hiçbir kabiliyet müjdelemeyen bu cılız manzume yüzünden hocasından azar işitmiş ve babasına şikâyet edilmiş. İlk mektepte neler okuduğunu pek hatırlamıyor. Bununla beraber liyakatli hocaları olmuş. Bunların en anılmağa değeri, Satı beyin kurduğu Yüksek Öğretmen Okulu'nun edebiyat bölümünden mezun, şair Ömer Hilmi. Daha sonra liselerde hocalık yapacak olan bu zat sayesinde Köprülü'nün, Hıfzı Tevfik'in edebiyat tarihlerini Ali Canib'in Edebiyat'ını tanıyacaktır. Bir mukayeseye medar olsun diye arzediyorum: ilk mektepten mezun olurken Türkçeden Tevfik Fikret'in "Kılıç" şiirinin nesre çevrilmesi ve içindeki lafız sanatlarının tesbiti sorulmuştu.

"Çekiç altında muhakkar ezilir günlerce, Bir çelik parçası bir tig-i mehîb olmak için. Ne hazîn işkence."

İlk mektepte Arapçaya ve Fransızcaya başladı. Arapça hocası eski bir medreseli idi. Ayrıca "Müsahabat-ı Ahlakiye" isimli bir kitap da okutuyordu. Müşahabat'ın hemen her saat okuyucusu bendim. Güzel mi okuyordum, bu tercihin sebebi ailemden gelen düzgün şive miydi, bilemiyorum. En çok kabiliyet gösterdiğim ders resimdi. Türkçeyi saymıyorum. Çoğu Çerkez ve Türkmenler'den oluşan arkadaşlarım arasında elbette ki müstesna bir yerim vardı.

1928'de ilk mektebi bitirdim. Talihsizlik burada da işe karıştı: mektebimiz önceleri altı sınıflı bir rüşdiye idi, ben beşinci sınıfı bitirince ilk

mektep oldu, yani ister istemez bir sene kaybettim.

Sonra Antakya sultanisi. Ve başlayan yeni bir hayat. Hayatıma karışan iki yeni hoca: Lami Cankat ile Mahmut Ali. Lami Cankat, iyi bir edebiyat hocası idi. Onun da yetiştiricisi Satı Bey. Yunan mitolojisinden bazı bölümler anlatır, bir saat sonra onları kompozisyon vazifesi olarak yazmamızı isterdi. Geniş hayalli bir talebeydim. Bu yüzden çok şımartıldım. Mazhar olduğum takdirler ile büsbütün şımardım. Mahmut Ali, hatip ve geniş ufuklu bir hocaydı. Daha sonra, arkadaşım oldu. Fransızca hocam Antuan efendiyi zikretmeden geçemeyeceğim. Bu zatın da basılmış birtakım tercümeleri vardı. Tahsil hayatımın yıl yıl dökümünü yapmak lüzumsuz. Yalnız, şuurumu yoğuran bazı hocaların adlarını anmakla yetineceğim: Ali İlmi Fani, mükemmel bir edebiyat hocası ve değerli bir şairdi. Darülfünunda şerh-i mütûn hocalığı yapmış, mükemmel Farsça ve çok iyi Osmanlıca bilirdi. Kalendermeşrep bir edebiyatçı idi. Hissî ve fikrî hayatımda büyük katkıları olan bir hoca hatta bir dosttu. Şiir dünyasına onun rehberliği ile girdim. Önce Akif'i tanıdım, sonra Nabi'yi, Fuzuli'yi, Nedim'i. Ders kitabı olarak Halit Fahri'nin seçme yazılarını okuyorduk. Ama kitap bir vesileden ibaretti. Ali İlmi Bey, daha çok divan şiirini anlatırdı, imtiyazlı bir talebeydim. Hemen her imtihanda birinci çıktım. Şiir kabiliyeti hocası tarafından göklere çıkarılan "bir şiir delisi" ve "ıslah kabul etmez bir bibliyoman". Memduh Selimle, edebiyat tarihi derslerine başladık. Memduh Selim, Abdullah Cevdet'in İçtihad'ında yazıları çıkmış, çok ciddî ve laubalilikten hiç hoşlanmayan bir hocaydı. Ondan şekle dikkat terbiyesini aldım. Ayrıca tercüme de okutuyordu.

Chateaubrian'ın "Son İbn Saraç'ın Maceraları" adlı eserini Türkçeye çevirdik. Daha sonra Memduh Selim ile de dost olacaktım. Ve hayatımın belli bir devrinde büyük etkileri olacaktı. Sonra Fransızca hocalarım. Bilhassa Moity ile Bazantay. Birincisi eski bir başçavuştu, ikincisi üniversite mezunu ve daha sonra edebiyat doktoru. Moity'nin üzerinde durduğu, bilhassa cümle yapısıydı. Phraseologie diye bir ders okuturdu. Kırkından sonra edebiyata tecessüs duymuş kalendermeşrep bir hocaydı. Yazar olarak yetişmemde oldukça önemli bir payı olmuştur. Bazantay'e gelince, mektebin müdürü ve istikbalimiz üzerinde mutlak bir rol oynayacak bir makamın sahibiydi. Gevezelikten nasıl kaçılacağını, konunun dışına nasıl çıkılmayacağını ondan öğrendim.

7 Ağustos 1983 Pazar / Saat 15.00

MÜSTEHCEN ÜZERİNE NOTLAR

Müstehcen, tarifi yapılamayan mefhumlardan biri. Frenkçede porgnografik ve obsen gibi karşılıkları var. Ama kelimelerden hiçbiri kesin olarak betimlenememiş. Mehmet Doğan "Büyük Türkçe Sözlük "ünde şöyle demiş: "Edep ve ahlak dışı, ahlaka aykırı, çirkin, açık saçık, uygunsuz".

Bugünün insanı için, Ahd-i Atik'in en güzel bölümleri ahlaka aykırı. Şiir, Yunandan İran'a, İbrani'den Araplara kadar müstehcen. Müstehcenin yayılmasını ne herhangi bir Devlet önleyebilmiş, ne herhangi bir ceza düzeni. Ondokuzuncu asrın başlarında yazılmış bir kitap görmüştüm: Fransa'da açılmış belli başlı müstehcen davalarını ele alarak müstehcen'in müdafaasını yapan çok zekice yazılmış hain bir kitap. "Binbir Gece"den daha müstehcen hangi kitap gösterilebilir? Nerdeyse, sıkıcı olmayan, insanın soluğunu kesen bütün büyük eserler müstehcen. Adeta müstehcenin karşılığı çirkin değil, güzel. Müstehcen, hayatın tuzu biberi.

Pınar Kür, bir dönemin, belki de bütün çöküş dönemlerinin insanlarını çok güzel anlatmış. Kişiler, bilhassa kadınlar, çok canlı. Ve hiçbiri otomat değil. Hepsi de yaşıyor. Tabiî, Kür, kendi dünyasının insanlarını daha iyi tanıyor. Çünkü yaşayan, düşünen, meseleleri olan, onlar. İşçi kadınları, daha soluk, daha renksiz, daha irreel. Hayatta da öyle değil mi? Eserin en cansız kişilerinden biri, baş kahraman: Selim. Belki kıskandığım için, hoşlanmadım Selim'den. Sonuna kadar fazla talihli, şımarık bir burjuva çocuğu. Öldürülmüş olması da sempati telkin edemiyor. Doğan, bütün kepazeliklerine, bütün adiliklerine rağmen, sevimli. Aysel, tam bir zevk kadını. Adanalı'nın Aysel'e tecavüzü çok güzel anlatılmış. Kitap, bir günah gibi sarıyor insanı. Hani devrimle ilgili birtakım ukalalıklar da olmasa, kitap değil, bir içim su. Attila'nın romanlarında daha kesif bir müstehceniyat var. Sıhhatli olmayan bir edepsizlik. Pınar Kür'de tasvirler daha sıhhatli, yani daha reel. Geçenlerde bir Fransız yazarının güzel bir romanını okudum. Femina ödülü alan romanın adı: "Gecelerin Veziri". Harun Reşit'le Cafer'in aşklarını anlatıyor. Çok lezzetli, çok üsareli bir hikâye. Belli ki kadın yazar, Binbir Gece'yi çok iyi okumuş. Hikaye çok müstehcen, ama hiçbir şey hayali yaralamıyor. Bir kadın zarafeti. "Altın Gözlü Kız"ı, seviciliği anlatan bir roman olduğunu aşağı yukarı anlamadan çevirmiştim Türkçeye. Büyük bir yazarın şaşırtıcı inceliği. Bir kitap daha okudum: "Kör Said'in Oğlu".

Rezil bir kitap, Feyzioğlu’nun homoseksüalitesini sergilemek için kaleme alınmış. Fevzioğlu’ndan hoşlanmam. Ama son zamanlarda yaşayan en değerli Türk politikacılarının başında gelir. Yatak odalarına sokulmak, hiçbir yazara büyük bir şeref kazandırmıyor. Kaldı ki sergilenen ahlaksızlık da iç açıcı değil. İnsan, kart bir ibnenin zavallılıklarını okumak için harcadığı saatlere acıyor. Galiba, son üç kitap arasında tek müstehcen olanı, bu. Sevmediğim bir başka roman da, Erol Toy’un: “Zor Oyun”u, çok önemli bir konuyu, okunmayacak hale sokmuş. “Kör Said’in Oğlu”ndan bile tatsız. Yazko’nun başkanı, ne beceriksiz bir yazarmış!

SÖZLÜKÇE

abûs

somurtkan

âmil

emeli olan, isteyen.

bâis-i şekvâ

şikâyet sebebi.

bende (f.i.c. bendegân)

kul, köle, bağlı.

bezm-i elest

Allanın ruhları yaratıp "elestü bi-rabbiküm" (=ben sizin Rabbiniz değil miyim ?) dediği an.

birâder-âne

kardeşçe, dostça.

bîş

bîş (f.zf.) 1. artık, ziyâde.

2. i. bıldırcın otu denilen, Çin'de yetişen zehirli bir ot.

cavalacoz

değersiz, önemsiz, derme çatma.

cerbeze

1. güzel konuşma; beceriklilik.

2. kurnazlık, hilekârlık.

ceride

1. gazete.

2. zabıtname, tutanak.

cidal

karşılıklı kavga, savaş

cihâd-ı ekber

(büyük savaş)

kendi kalbi içinde, Tanrı emirlerini yerine getirmek maksadıyla Dünya'ya musallat olan benlikle savaş.

delalet-i birâder-âne-leriyle

Kardeşçe yol gösterme

deren

ur, verem, [aslı "kirlenme", "bulaşma" manasınadır].

dilemma

İkilem.

duhter

kız, kerîme

el'ân

şimdi, şimdiki halde; henüz, hâlâ, daha, bu âna kadar, şu anda.

elest

Allah'ın, ruhları yarattıktan sonra "elestü bi-rabbiküm = ben sizin Rab-biniz değil miyim?" dediği zaman, insanların yaradılış başlangıcı,

[elestü = değil miyim].?

ersatz

aslının yerine geçen taklit (madde); suni (şey). yapay, yerini tutan

fievre

Ateş yanma, Humma.

hâile

dram, trajedi

halâs

kurtulma, kurtuluş.

halkeden

Yaratan

hendese

Geometri

heveng

Kuru üzüm

hulûs

hâlislik, sâfîlik, gönül temizliği.

hüsniyyât

güzel olan hususlar.

ıstılâh

ilim sözü, tâbir, terim

içtimaî

Toplumla ilgili, toplumsal, sosyal.

ihata.

Geniş bilgi, tam kavrayış, anlayış

İhsas

Duyma. Duyurulma. Başkasına üstü kapalı anlatma.

ilhad

Tanrı varlığına birliğine inanmama, Tanrı tanımazlık

istimnâ

Abaza çekme.(Otuzbir çekme)

kâr-âzmûde

görmüş geçirmiş, görgülü

kemâlât

insanın, bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu.

lafzî

kelimenin söylenişine ve yapısına ait, onlarla ilgili.

layezâl

Zevalsiz. Bitimsiz

lem'a (a.i.c. lemeât)

parıltı, parlayış.

levs

pislik, mundarlık, kir.

libâs

Elbise. Esvap

mahpes

Cezaevi, zindan

meclup

Tutkun

meskenet

1. miskinlik; fakirlik, yoksulluk.

2. beceriksizlik

mevâşî

davar (koyun, keçi) ve mal (öküz, inek) gibi hayvanlar

meveddet

sevme, sevgi

mevsuk

vesikaya dayanan, sağlam, inanılır

mevtâî

ölüye benzer, ölü gibi

mevut

Vaat olunmuş, söz verilmiş.

muarefe

bilişme, tanışma, bildiklik, birbirini bilip tanıma

muavenet

yardım, yardım etme; yardımcılık

muavenet-i cihan:

mufassal

tafsilli, tafsilâtlı, uzun uzadıya anlatılan

murâî

riâyet eden, saygı gösteren

musâb

1. isabet etmiş, rastlamış, üzerine düşmüş.

2. musibete uğramış.

mücehhez

teçhiz olunmuş, donanmış, donatılmış, hazırlanmış.

müdellel

delil, şahit ile ispat edilmiş

müeddep

Edepli

mülevves

1. telvîs edilmiş, kirli, pis.

2. intizamsız, karışık.

münekkit

Eleştirmen

münkarız

inkıraz bulan, biten, arkası gelmeyen, sönen, zürriyeti, dölü tükenmiş, kesilmiş olan

müstagrip

Şaşakalan

müstecap

İstediği kabul olunan

müşarün-aleyhe

Adı anılan

müyesser

kolayı bulunup yapılan; kolay gelen, kolaylıkla olan.

nâr-ı beyzâ

Akkor

nâşir-i efkâr

fikirler yayıcısı

Nevaz

Okşayan, okşayıcı anlamıyla sözcüklerin sonuna eklenir

obskürantizm

Bilgiyi tekelinde tutanların, bu gücü ellerinden kaçırmamak için geri kalanların bilgiye erişimini zorlaştırmak veya imkânsız kılmaya yönelik çabalarına, bilginin anlaşılmasını zorlaştırmalarına verilen ad.

Meşhur örneklerinden biri ortaçağ Avrupa'sında dini ve entelektüel sahada ölü bir dil olan Latincenin kullanılması. Böylelikle eski Yunan ve Roma'dan miras kalan bilgi, Katolik kilisesinin tekelinde kalmıştır, Rönesans'a kadar.
Cemil Meriç'in çok sık üstünde durduğu bir konudur.

perestiş

tapınış; şiddetli sevgi, gönül akışı.

peymâne

büyük kadeh; şarap bardağı,

remiz

İşaret

reybî

Şüpheci

rûz-nâme

1. yevmiye defteri.

2. takvim.

3. günlük hâdiselerin

yazıldığı kâğıt, gazete.

4. gündem.

salâbet

1. peklik, katılık, sağlamlık.

2. manevî kuvvet, dayanma.

Sarahat

Açık anlatım

sekîne, sekînet

1. karar; rahat, sakinlik, dinlenme.

2. gönül rahatlığı.

Semavat:

gökler.

seyyâle

su gibi akan şey; mayi, sıvı; akıntı.

sû-i tefehhüm

fena, yanlış anlaşılma.

sûret-i mahsûsa

özel olarak, özellikle, bilerek, bir gayeye dayanarak.

sürûr

sevinç.

şâdân

sevinçli, keyifli.

taharrî

arama, araştırma, araştırılma; aratma

Tahriri

Yazılı

tannân

tınlayan, çınlayan.

tasannu

l. yapmacık.

2. bir şeyi olduğundan daha süslü, daha değerli gösterme.

tecdîd

yenileme, yenilenme, tazelenme.

terettüb

1. (İş için) Düşme, gerekme.

2. Sıralanma.

Tesâmuh- tesâmuhât

1. müsamaha etme, hoş görme, hoşgörü.

2. dikkatsiz, kayıtsız davranma.

Tetebbu- tetebbuât

bir şeyi etraflıca tetkik etme, mahiyetini anlamaya çalışma, etraflıca inceleme, bir şey hakkında geniş bilgi edinme.

üstûre

1. efsâne, yalan, bâtıl söz.

2. uydurma, masal, söz.

Vait

birini iyiliğe sevk ve kötülükten uzaklaştırmak için korkutma, yıldırma.

vâzıh, vâzıha

açık, meydanda, belli, kapalı olmayan [söz, cümle].

vedîa

emanet.

Vukuf

Anlama, bilme

Yâr-ı gar

(mağara dostu) Hz. Ebûbekir; mec. çok vefalı, çok sadık arkadaş.

2. defne ağacı.

{1} Peret Benjamin, Anthohgie de I‘Amour Sublime, Editions Albin Michel, Paris 1956.

{2} Jurnal 2 dosyasında bulunan Lamia Hanım’a Mektuplar, Cemil Meriç’in, Antakya’da İngilizce öğretmenliği yapan Lamia Çataloğlu’na yollamış olduğu ve sonradan geri alarak Jurnal’ine yerleştirdiği hemen hepsi daktilo ile yazılmış mektuplardan oluşmaktadır. Mektupların tümünün dosyada yer alıp almadığını bilemiyoruz, bazı mektupların Lamia Hanım’da kalmış olması da mümkün. Biz bu mektupları “*Lamia Hanım’a Mektuplar*” başlığı ile ve her mektuba bir başlık vererek sunuyoruz.

{3} Cemil Meriç İstanbul’da yaşamaktadır, Lamia Hanım Antakya’da. Mektuplar gider gelir bu iki kent arasında, zaman zaman da telefonlaşma imkânı doğar aralarında. Ama telefonlaşmak kolay değildir çünkü Cemil Meriç’in evinde henüz telefon yoktur. Mektuplarda sözü edilen ses, telefonun öteki uçundaki Lamia Hanım’ın sesidir.

{4} Metinlerde hiçbir değişiklik söz konusu olmamasına rağmen, zaman zaman bazı kelime ve cümleler metinden çıkarılmıştır. Parantez içine alınmış üç nokta (...) bu çıkarmaları göstermektedir.

{5} Cemil Meriç bazen gece yarısı ya da sabahın erken saatlerinde, dikte ederek yazdırmış olduğu mektupların arkasına, mektup postaya verilmeden önce, el yazısıyla, başka kulakların duymasını, başka gözlerin görmesini istemediği bir iki satır eklerdi. Bazı mektupların sonunda yer alan italik metinler, onun el yazısından çıkan satırları göstermektedir.

{6} Cemil Meriç’le tanışana kadar Lamia Hanım Kaya ismini kullanmıştır, Lamia ise hiç kullanılmayan bir adıdır. Ne var ki Cemil Meriç Kaya isminden hoşlanmaz ve Kaya Hanım’ın Lamia ismini benimseyerek kabul etmesini sağlar. Kaya ismi 15 Kasım ve 6 Aralık’ta yazılmış iki mektuba daha konu olacaktır.

{7} Cemil Meriç’in Lamia Hanım’a yazdığı ve Jurnal 2 dosyasında saklamış olduğu 56 mektubun sonuncusu. Mektuplar Lamia Hanım’ın 1967 ilkbaharında İstanbul’a tayin edilmesi ve dolayısıyla taşınması ile son bulur.

{8} Birader olarak anılan Tevfik Fikret Kılıçkaya, İstanbul’daki hukuk tahsili yıllarında, Fransızca okutman Cemil Meriç’in öğrencisi, zamanla da dostu olmuş Konyalı bir avukattır. Bu mektup, bugün hayatta olmayan, “Fikret”e yazılmıştır.

{9} Tevfik Fikret Kılıçkaya’ya ikinci mektup.

{10} Bu ve bunu izleyen yazı Jurnal 2 dosyasında 1967 yılının sonuna yerleştirilmiş, tarihlerini başkaca tespit edemediğimizden, bulundukları yerde bıraktık.

{11} Cemil Meriç’in oğlu Mahmut Ali, 1967 sonbaharında Fransız hükümetinden aldığı bir bursla Paris’e hukuk doktorası yapmaya gitmiştir. Babasının Paris’e yazdığı 3 mektup da Jurnal 2 dosyasında yer alır

{12} Mehmet Çınarlı’ya mektup.

{13} Şerif Mardin’e mektup.

{14} Mehmet Çınarlı’ ya mektup.

{15} Ahmet Kabaklı’ ya mektup.

{16} Mahmut Ali Meriç’e mektup.

{17} Mektubu daktilo eden Ümit Meriç’in notu.

[18] Mehmet Çınarlı' ya mektup.

[19] Bu Ülke için yazılmış 27 ithaftan bu 3 tanesinin kime hitap ettiğini bulamadık.

[20] Bazı ithaf yazılarının altına eklenen bu adres, Cemil Meriç'in kitabını yolladığı kişilerle diyalog arzusunun somut bir belirtisidir, ne var ki bu insanlardan pek azı bu çağrıyı önemseyip kendisine cevap verecektir. Cemil Meriç de diğer kitaplarının ithaf yazılarının altına adresini yazmaktan vazgeçer.

[21] Attila İlhan'a mektup.

[22] Attila İlhan'a ikinci mektup.

[23] Bozkurt Güvenç'e mektup.

[24] Mahmut Ali Meriç'e 1975 yılbaşında yazılan mektup.

[25] Mehmet Çınarlı' ya mektup.

[26] Bu mektubun kime yazıldığını bulamadık.

[27] Fuat Andıç'a mektup. O tarihlerde Porto Rico'da iktisat profesörlüğü yapmaktadır Fuat Andıc. Cemil Meriç hem öğrencisi hem de dostudur.

[28] Cemil Meriç, bu kitabını vermeyi ya da yollamayı düşündüğü 57 kişinin listesini çıkarmış, elimizde, bu listedekilerden 35'ine yazmış olduğu ve yukarda yer alan ithaflar var. Listedeki diğer 22 kişinin ismini Cemil Meriç'in o yıllarda Türk düşünce ve siyaset dünyasında kimlerle diyalog kurma arzusu içinde olduğunu göstermesi bakımından ilginç bularak buraya aktarıyoruz: Aclan Sayılgan, Attila İlhan, Mete Tuncay, Murat Belge, Vedat Günyol, Hilmi Yavuz, Yavuz Bülent Bakiler, Mukbil Özyörük, Doğu Perinçek, Kâmran İnan, İsmet Özel, Taha Akyol, Fethi Atay Niyazi Berkes, Recep Doksat, Asaf Savaş Akat, Süleyman Yalçın, Metin Toker, Ali Özgüven, İzzet Tanju, Necmettin Turınay, Ömer Faruk Akün.

[29] Kırk Ambar'ın verildiği kişilere yazılan ithafların müsveddeleri diğer eserlerinki gibi Jurnal 2 dosyasında saklanmamış, ancak kitabın verildiği ya da verilmesi düşünülen kişilerin bir listesi var elimizde. Listenin başındaki bir nota göre de kitap, yanına bir çarpı işareti konulanlara verilmiş. Ne var ki çarpı işaretsiz isimlerin bir kısmına da kitap sonradan iletilmiş olduğuna göre, bu işaret büyük ihtimalle eserin öncelikle verildiği kişileri göstermektedir.

[30] Abelard, Abes, Akıl, Ateizm, İhvan-ı Safa ile ilgili yazılar, o yıllarda çıkartılması planlanan bir İslam Ansiklopedisi için Ergin Göze'nin Cemil Meriç'e ısmarlamış olduğu ve bir kısmını da Meriç'in önerdiği maddelerin ilk şekilleridir çoğu kez. İslam Ansiklopedisi projesi gerçekleşmeyince bu konularla ilgili çalışmalarından bazılarını Cemil Meriç kitaplarında kullanacaktır.

[31] Bkz. "Peşin Hükümler", Jurnal, 17 Ocak 1982.

[32] Muhsin Bey'in soyadını bulamadık.

[33] Cemil Meriç'in eşi Fevziye Hanım Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde yoğun bakımdadır ve ertesi gün, 7 Mart 1983'de hayata gözlerini yumacaktır. Cemil Meriç bunu hissetmiş ve bu yazısıyla kırk yıllık hayat arkadaşına veda etmiştir.